

**МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ  
ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ**



**НАУКОВИЙ ВІСНИК  
ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО  
УНІВЕРСИТЕТУ ВЕТЕРИНАРНОЇ  
МЕДИЦИНИ ТА БІОТЕХНОЛОГІЙ  
імені С.З. ГЖИЦЬКОГО**  
заснований у 1998 році

**Scientific Messenger  
of Lviv National University  
of Veterinary Medicine and Biotechnologies  
named after S.Z. Gzhytskyj**

*Серія “Економічні науки”*

**Том 12, № 3 (45)  
Частина 5**

*Series “Econometrical sciences”*

**Львів – 2010**

## РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ГУНЧАК В.М. – головний редактор, ректор університету, д.вет.н., професор кафедри фармакології та токсикології ЛНУВМБТ;  
КИРИЛІВ Я.І. – заст. головного редактора, д.с.-г.н., проф., член-кор. НААНУ, академік АН ВО України, проректор з наукової роботи, зав. каф. технології виробництва продукції дрібного тваринництва ЛНУВМБТ;  
МУЗИКА П.М. – д.е.н., професор, зав. каф. економіки підприємства, інновацій та дорадництва в АПК імені проф. І.В. Поповича ЛНУВМБТ;  
ГУТИЙ Б.В. – відповідальний секретар, к.вет.н., ст. викладач каф. фармакології та токсикології ЛНУВМБТ.

**Члени редакційної колегії**  
М.В.ГЛАДІЙ – д.е.н., акад. НААНУ, голова наглядової ради університету депутат Верховної ради України;  
П.М. ГАРАСИМ – д.е.н., професор, декан обліково – економічного факультету, Львівська державна фінансова академія;  
С.В. ВАСИЛЬЧАК – д.е.н., професор каф. економіки підприємства, інновацій та дорадництва в АПК імені проф. І.В. Поповича ЛНУВМБТ;  
М.В.БРИК – д.е.н., професор, зав. каф. історії України та економічної теорії ЛНУВМБТ;  
В.І. ЄЛЕЙКО – д.е.н., професор, каф. інформаційних систем менеджменту ЛНУВМБТ;  
Б.М. ПУНЬКО – д.е.н., доцент каф. менеджменту ЛНУВМБТ;  
І.Р.МИХАСЮК – д.е.н., професор, зав. каф. економіки підприємства ЛНУ ім. І.Франка;  
М.Г.ШУЛЬСЬКИЙ – д.е.н., професор, зав.каф. менеджменту ЛНУВМБТ;  
П.В.ФІЛЕВИЧ – д.ф.-м.н., професор, зав.каф. інформаційних систем менеджменту ЛНУВМБТ;  
Б.Б. БАТЮК – к.е.н., доцент, декан факультету економіки та менеджменту ЛНУВМБТ;  
С.І. ПОПЕРЕЧНИЙ – к.е.н., доцент, зав. каф. маркетингу ЛНУВМБТ;  
А.Я. ДОМАНСЬКИЙ – к.с.-г.н., доцент каф. економіки підприємства, інновацій та дорадництва в АПК імені проф. І.В. Поповича ЛНУВМБТ;  
О.Я. ГРИМАК – к.е.н., доцент каф. економіки підприємства, інновацій та дорадництва в АПК імені проф. І.В. Поповича ЛНУВМБТ;  
О.І. СТЕПАНЮК – к.е.н., доцент каф. інформаційних систем менеджменту ЛНУВМБТ, голова методичної комісії факультету економіки та менеджменту;  
В.А. ЧЕМЕРИС – к.е.н., доцент каф. економіки підприємства, інновацій та дорадництва в АПК імені проф. І.В. Поповича ЛНУВМБТ;  
В.Г. КІТ – к.е.н., доцент каф. економіки підприємства, інновацій та дорадництва в АПК імені проф. І.В. Поповича ЛНУВМБТ;  
Р.Б.КУХАР – к.ф.-м.н., професор каф. інформаційних систем менеджменту ЛНУВМБТ;  
Б.І. КОЗІЙ – к.ф.-м.н., професор каф. інформаційних систем менеджменту ЛНУВМБТ;  
З.С. КАДЮК – к.е.н., доцент каф. менеджменту ЛНУВМБТ  
Р.П. ПАРАНЯК – д.с.-г.н., професор, д.с.-г.н., проф., зав. каф. екології ЛНУВМБТ  
Й.М.БЕРКО – д.б.н., проф., зав. каф. біології ЛНУВМБТ;  
Г.І.КАЛАЧНЮК – д.б.н., проф., дійсний член Нью-Йоркської АН, директор Науково-дослідного інституту біотехнологічних основ підвищення продуктивності тварин ЛНУВМБТ;  
Ю.Ю.ВАРИВОДА – к.т.н., доцент, декан факультету харчових технологій ЛНУВМБТ;  
Д.Ф.ГУФРИЙ – д.вет.н., проф., зав. каф. фармакології та токсикології ЛНУВМБТ;  
М.В.ДЕМЧУК – д.вет.н., проф. каф. гігієни тварин ЛНУВМБТ;  
Г.В.ДРОНИК – д.б.н., проф., академік УААН, зав. каф. молока і молочних продуктів ЛНУВМБТ;  
А.О.ДРУЖИНИН – д.т.н., проф., зав. каф. напівпровідникової електроніки НУ “Львівська політехніка”;  
В.І.ЗАВІРЮХА – д.вет.н., проф. каф. хірургії ЛНУВМБТ;  
О.Я.ЗАХАРІВ – д.с.-г.н., проф., зав. каф. мікробіології і вірусології ЛНУВМБТ;  
О.І.КАНЮКА – д.вет.н., проф. каф. фармакології та токсикології ЛНУВМБТ;  
М.В.КОЗАК – к.вет.н., проф., акад. УТА, декан факультету ветеринарної медицини ЛНУВМБТ;  
О.В.КОЗЕНКО – д.с.-г.н., проф., зав. каф. гігієни тварин ЛНУВМБТ;  
С.М.КОЛТУН – д.с.-г.н., проф., зав. каф. клінічної діагностики ЛНУВМБТ;  
Р.П. МАСЛЯНКО – д.б.н., проф., зав. каф. епізоотології ЛНУВМБТ;  
М.Ф.ПАДУРА – к.філол.н., проф., зав. каф. української та іноземних мов ЛНУВМБТ;  
Я.І. ПИВТОРАК – д.с.-г.н., проф. каф. годівлі с.-г. тварин, декан факультету заочної освіти ЛНУВМБТ;  
П.З.СТОЛЯРЧУК – д.с.-г.н., проф., акад. АН ВО України, зав. каф. годівлі с.-г. тварин ЛНУВМБТ;  
В.Г.СТОЯНОВСЬКИЙ – д.вет.н., проф. академік УАН, зав. каф. патології ЛНУВМБТ;  
П.П.УРБАНОВИЧ – д.вет.н., проф. каф. патології і гістології ЛНУВМБТ;  
Б.Р.ЦІЖ – д.т.н., проф., зав. каф. технології м’яса, м’ясних та олієжирових виробів ЛНУВМБТ;  
З.С.ЩЕРБАТИЙ – д.с.-г.н., зав. кафедри генетики, проф., декан біолого-технологічного факультету ЛНУВМБТ.

Рішенням Президії ВАК України від 10.03.2010 року вісник включений до Переліку фахових видань з економічних наук.

Усі статті проходять обов’язкове рецензування членами редакційної колегії, докторами наук з відповідного профілю наук або провідними фахівцями (докторами наук) інших наукових і освітніх установ. Статті написані здобувачами, аспірантами і кандидатами наук обов’язково представляє доктор наук з відповідного профілю.

Рекомендовано Вченою Радою ЛНУВМБТ імені С.З.Гжицького (протокол № 6 від 8.09.2010 р).

Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ № 14133-3104 ПР від 11.06.2008 року

# ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ТА ПЕРЕРОБКИ ПРОДУКТІВ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

## ECONOMIC EFFICIENCY OF PRODUCTION AND AGRICULTURAL PRODUCTS ALTERATION

УДК 633.2.03:636

Агій В.М.<sup>1</sup>, Балаж Н.Й.<sup>2</sup>, Тищенко О.С.<sup>1</sup>, Філеп Р.Г.<sup>1</sup>, Форкавець Ю.І.<sup>2</sup> ©<sup>1</sup>Закарпатський інститут АПВ НААНУ<sup>2</sup>Мукачівський аграрний коледж.

### МИНУЛЕ, СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛОНИН ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

*В статті приведено порівняльний аналіз використання полонин Закарпатської області та альпійських пасовищ Швейцарії, а також динаміки поголів'я овець і корів на протязі останніх 120 років.*

**Ключові слова:** полонини, альпійські пасовища, корми, вівці, корови, Закарпаття, Швейцарія, продукція тваринництва.

Біля 70 % території Закарпатської області займають гори [1]. В зв'язку з цим, в процесі впливу природних, господарсько-економічних, історичних та ін. факторів ведучою галуззю сільського господарства в передгірній і гірській зонах регіону є тваринництво, яке базувалося і базується в першу чергу на кормовому потенціалі природних кормових угідь, складовою частиною яких є полонини.

Історично так склалося, що територія Закарпаття в різні часи входила до складу Австро-Угорської імперії, Чехії, Угорщини, УРСР і України.

Одним із перших дослідників, хто зробив обстеження луків, пасовищ і полонин був Еде Еган – керівник відділу тваринництва Міністерства землеробства Угорського королівства, яке входило до складу Австро-Угорської імперії. В своєму повідомленні [2], презентованому 8 березня 1890 року на засіданні комісії з національної економіки Угорської Академії Наук він дав класифікацію і детальну характеристику полонин, в яку входила оцінка демографічних, економічних, географічних, ґрунтових, кліматичних, флористичних показників, а також проаналізував економічні можливості розвитку полонинських господарств Угорщини в порівнянні з розвитком гірських регіонів Швейцарії.

---

© Агій В.М., Балаж Н.Й., Тищенко О.С., Філеп Р.Г., Форкавець Ю.І., 2010

Зокрема, він порівняв 9 угорських гірських комітатів (районів), загальна площа яких трохи більша від швейцарського гірського регіону, а території придатні для вирощування кормових культур, подібні до швейцарських. Треба відмітити, що це досить великі площі, які склали 1540, 9 тис. га, оскільки в їх склад частково входили території декількох сучасних країн, а саме Словаччини, Угорщини, Румунії та західні області України, в тому числі і Закарпаття.

Еде Еган відмічав, що звичайно не можна не брати до уваги того, що рослинний покрив полонин, а отже і його продуктивність, «тільки в тому випадку може бути подібним до альпійського, якщо він буде так само доглянутий та підживлений, тому, що без цього рослинність як і тут, так і там не зможе давати ані благородних трав, ані високої їх врожайності». В кінцевому результаті було зроблено висновок, що беручи до уваги території, ґрунти та рослинність полонин є повністю обґрунтованим застосування спеціальних заходів для економічного їх розвитку.

По Е. Егану полонини класифікуються, з врахуванням висоти над рівнем моря на нижні, середні і верхні.

В тих місцевостях, де систематично ведеться полонинське господарство розташовані «нижні полонини», які ранньою весною слугують першими пасовищами для худоби, поки більш високі зони вкриває сніг. З погляду використання полонин найсприятливішими є умови тих районів, в яких найбільше «середніх полонин» їх ще по іншому називають «полонинами корів», які становлять 25 % від всієї кількості полонин. В найбільш поганих умовах знаходяться високогірні полонини, або так звані «верхні полонини», які в основному призначені для випасання молодняка ВРХ та овець.

У сучасній системі природно-сільськогосподарського районування Карпатська гірська область включає Карпатську передгірсько- та гірсько-лісові провінції. В Закарпатській області до неї входить дев'ять адміністративних районів передгірної і гірської зон [3]. Очевидно, що «нижні полонини» за Е.Еганом включали території частково передгірних та гірських районів Закарпаття, а за природно-екологічними умовами – передгірну та гірсько-лісову смугу природних кормових угідь.

Перше суцільне обстеження природних кормових угідь зони Карпат було проведено в 1972-1977 роках обласними філіалами інституту «Укрземпроект» згідно з розробленою номенклатурою типів цих угідь [4]. В основу класифікації покладені закономірності висотної зональності клімату, ґрунтів та рослинності. Характерною ознакою гірських лук є пересічений схиллий рельєф, сильне поширення ерозійних процесів та зміна ґрунтового та рослинного покриву залежно від висоти над рівнем моря. Природний травостій характеризується великою строкатістю з дуже значним коливанням урожайності. До складу травостоїв природних лук Карпат входить понад 400 видів рослин, з них близько 30 % злакових і 5-15 % бобових [5]. За даною класифікацією гірські луки поділяються на два підкласи: полонини і луки гірсько-лісового поясу [6].

Полонини – це субальпійські трав'янисті луки, що розташовані на висоті від 1000-1100 до 1800 м над рівнем моря. За різними джерелами площа полонин в Закарпатській області коливається від 22,7 до 49 тис. га [4,7,8,9,10,11]. Найбідніші в кормовому відношенні полонини розташовані в центральній та західній частинах Полонинських Карпат. На заході це своєрідний масив полонини Рівної, площа якої 1800 га. Далі, на південний схід, розташовані полонини Пікуй, Боржавські, Красна та Свидовецький хребет. Продуктивність полонинських пасовищ не перевищує 20-30 ц/га зеленої маси, що становить близько 6-8 ц/га сіна. Вкриті вони здебільшого низькопродуктивними типами рослинності, серед яких найбільш поширені біловусові ценози. Біловус у травостої займає 70-90 %, внаслідок накопичення в надземній масі кремневої кислоти та інших сполук швидко грубіє. А це призводить до незначного його поїдання (до 30 % в першій половині вегетації).

Більш цінний травостій на полонинах, що розташовані на Чорногорському хребті. Біловусників тут лише 35-40 %, переважають луки з костриць червоної і лежачої, осоки вічнозеленої, тонконога альпійського, мітлиці скельної та інших рослин, кормова цінність яких порівняно висока. Врожай сіна досягає 15 ц/га.

Полонини використовуються як літні вигонні пасовища, переважно для овець і нагульного молодняка ВРХ. Пасовищний період на полонинах починається з 1 червня і триває до 110 днів, в залежності від погодних умов. Особливості використання полонин обумовлені вкрай несприятливими екологічними умовами верхньої гірської смуги. Методи докорінного поліпшення біловусових (біловусу 70-90 %) пасовищ неефективні. Основними заходами підвищення продуктивності полонинських травостоїв є регулювання поверхневого стоку, впровадження врегульованого випасу худоби з обов'язковим дотриманням норм і правил кошарування, боротьба з щавлем альпійським, чорницею і брусницею з дотриманням протиерозійних вимог, будівництво належним чином обладнаних водопоїв, під'їзних доріг і тваринницьких центрів [8].

Луки гірсько-лісового поясу у структурі кормових угідь займають значні території, вони сформувались в основному на місцях вирубаних букових і хвойних лісів на гірських схилах і вершинах невисоких гір (до 1000-1100 м). У травостоях лук гірсько-лісового поясу переважають костриця червона і лучна, грястиця збірна, тонконіг лучний, конюшина лучна, гібридна і повзуча, лядвенець рогатий, а також велика кількість різнотрав'я. Незважаючи на те, що вони є значним резервом кормової бази тваринництва, однак луки гірсько-лісового поясу мають переважно низьку продуктивність – до 20 ц/га сіна, а пасовищ – 70-100 ц/га пасовищного корму.

Однією з причин низької врожайності є відсутнє або незадовільне виконання агротехнічних заходів щодо догляду за ними, безсистемне використання пасовищ, відсутність удобрення, вапнування, пасовища не підкошуються, не проводиться розрівнювання купин, підсів зріджених

травостоїв, підвищення вмісту бобового компоненту, знищення чагарників і т. ін.

Загальновідомо, що злаково-бобові сумішки є основним джерелом забезпечення тварин протеїном (таблиця 1). При підсіві бобових трав поліпшується ботанічний склад травостоїв. Питома вага висіяних видів в урожаї лук становить 34-66 %. Приріст урожаю в середньому за 4 роки становив 28,2 ц/га сухої маси, або 30,5 % від загального приросту [4].

Отже, висновок зроблений Еде Еганом в 1890 році, щодо необхідності «упорядкування умов користування полонин згідно з правилами та розпорядженнями», куди він включив більшість елементів, які входять в систему сучасного поліпшення природних кормових угідь, є актуальним і в нинішній час.

Таблиця 1.

**Продуктивність конюшинно-злакового пасовища залежно від вмісту бобових трав у травостой (за даними ВНДІ ім. В.Р. Вільямса, 1984).**

Вміст бобових у травостой		Вміст сирого протеїну в кормі		Збір кормових одиниць
ц/га	%	%	кг/га	
0	0	13,5	264	20,1
5,0	14,0	16,8	597	35,6
8,0	21,8	16,2	652	40,3
12,9	29,8	16,8	730	43,3
16,7	36,1	17,6	814	46,3
25,7	48,1	19,1	1019	53,4
41,4	56,3	20,3	1493	73,5

Також Е.Еган проаналізував використання площ гірських комітатів та поголів'я тварин в порівнянні з Швейцарськими Альпами (таблиця 2). На практично однакових за площею територіях під сінокосами і пасовищами сіножатей в Угорщині було на 12 % менше ніж в Швейцарії, а пасовищ на 15 % більше. Поголів'я ВРХ в угорських комітатах становило 763039. голів, що на 42 % менше, ніж в Швейцарії, овець – 1254454 голів, або на 27 % більше. Треба відмітити, що в той же час в Швейцарії налічувалось 416 323 голів кіз проти 133 704 голови в Угорщині, що в 3 рази менше. Також можна констатувати, що за останні 120 років в Швейцарії поголів'я овець збільшилось на 108 тис. голів або на 24 %, ВРХ – на 127 тис. голів або на 9,5 % відповідно.

За часів Чеської республіки в 1911 році в гірських районах Закарпаття налічувалось 170 тис. голів овець, а в 1933 році 84,3 тис. голів. Якщо за період з 1911 по 1991 рік кількість овець відродилась після воєнного і повоєнного спаду, то за останні 20 років вона зменшилась на 31 %. Поголів'я ВРХ за той же період зменшилось майже в 2 рази.

Як відомо, основним критерієм економічної ефективності використання сільськогосподарських угідь є виробництво тваринницької продукції на 100 га с.-г. угідь. За цими показниками в 1890 році Швейцарські Альпи суттєво переважали гірські комітати Угорщини. Так чисельність ВРХ в

Швейцарії становила 56,7 голів на 100 га або на 49 % більше ніж в угорських комітатах – 29,1 голів на 100 га відповідно, овець і кіз разом в Швейцарії налічувалось 35,5 голів на 100 га сільськогосподарських угідь або на 33 % менше ніж в угорських комітатах – 52,9 голів відповідно.

За даними Г. Чаплака 1974 року в Швейцарії площа природних лук і пасовищ у загальному землекористуванні складала 84,1 %, а в Закарпатській області – 52,0 %, щільність худоби на 100 га угідь була однаковою – 86,8 умовних голів, в Закарпатті з них було 32,6 голів корів [12].

Таблиця 2.

**Площі під сіножатями та пасовищами та динаміка поголів'я овець та ВРХ у гірській зоні Закарпаття за часів господарювання різних держав у порівнянні з Швейцарськими Альпами.**

Показники	Швейцарія (Альпи)		Угорське Королівство	Передгірні та гірські райони Закарпаття	
				УРСР	Україна
	1890 рік	2010 рік	1890 рік	1991 рік	2010 рік
<b>Всього:</b> сіножаті, пасовища, полонини	2574,9 голдів*	-	2677,6 голдів	-	139,1 тис.га
<b>в т. ч.:</b> сіножаті	1199,2 голдів	-	1052,2 голдів	-	-
пасовища, в т.ч. полонини	1375,8 голдів	-	1625,4 голдів	-	-
<b>Всього</b> поголів'я, тис. голів	1554,4	1789,9	2017,5	372,6	223,2
<b>в т.ч.:</b> Вівці ВРХ	341,8 1212,6	450,0 1339,9	1254,5 763,0	170,0** 202,6	117,2** 106,0

**Примітка:** \* голд – стара одиниця виміру площі (1 голд = 0,5755 га),

\*\* - згідно статистичних даних поголів'я овець за 1991 та 2010 роки дано разом по вівцям і козам.

Кількість ВРХ в 2009 році в передгірних і гірських районах Закарпатської області становила 49,1 голів на 100 га сільськогосподарських угідь, овець і кіз разом – 51,7 голів відповідно, що майже відповідає даним 1890 року.

Виходячи з того, що в гірській місцевості джерелом найбільшого прибутку є виробництво молока, Е. Еган порівняв його на досліджуваних територіях (таблиця 3).

Таблиця 3.

**Порівняльна оцінка річного виробництва молока та сиру (1890 рік).**

Показники	В Швейцарії	9 угорських гірських комітатів
Річне виробництво молока, млн. гекталітрів	16,5	0,95
Річне виробництво сиру, тис.ц	300,0	95,0
З них реалізується:	в % відношенні	87
	кількість, тис.ц	245,0
	вартість, млн. форинтів	28
Прибуток на одну особу населення	16 форинтів	0 форинтів 45,5 крайц.

Отже річне виробництво молока в 1890 році в Швейцарії становило 16,5 млн. гектолітрів, що в 17,4 рази більше ніж в угорських гірських районах, річне виробництво сиру – 300,0 тис.ц, що в 3 рази більше відповідно.

Суть позитивної динаміки господарських показників у тваринництві Швейцарії полягала в тому, що прибуток від площ, призначених для виробництва кормів був у вісім разів більший, ніж від площ, призначених для виробництва зерна, в той час як в угорських 9 комітатах, подібних за площею та природними умовами, навпаки прибуток від вирощування зернових культур був набагато більший ніж від кормових культур.

В Швейцарії виробляється біля 450 сортів сиру. В 99% випадків використовується коров'яче молоко, в інших випадках – молоко овець та кіз. Практично всі швейцарські сири мають контрольоване по походженню найменування: Аппенцель, Ементаль, Грюйер, Сбринц, Тильзит, Тет де Муан і Вашрен Фрібуржуа.

Необхідно пам'ятати, що кінцевим етапом ефективності ведення тваринництва є її продукція та фінансові надходження одержані за неї і за продукти харчування вироблені з неї. Виробництво кормів є проміжною ланкою у виробництві тваринницької продукції. Правильно розставлені акценти на вирощування кормових культур у Швейцарських Альпах з дотриманням всіх технологічних прийомів дає бажані результати у тваринництві.

Слід ще окремо відмітити, що виробництво зерна у Швейцарії відбувається в основному для підтримання сівозміни та отримання соломи для підстилки і площа під ним з кожним роком скорочується на користь кормовиробництва. А у нас господарі гірського регіону не можуть відступити від звичок рівнинного господарювання і без будь-якого осмислення культивують все ті ж культури, які характерні для рівнини, а не для гірської місцевості.

Ще за часів Угорського королівства позиція щодо використання полонин була однозначною: суть її зводилась до того, що полонини мають бути збережені в інтересах тваринництва, а отже їх заліснення має бути припинене.



Винятком з цього є ті території, які внаслідок вимивання та інших природних катаклізмів, потерпають від ерозії і мають бути залісненими.

З прикладу майнових відносин стосовно альпійських лук Швейцарії видно наскільки важливими вони є з економічної точки зору – там століттями всі полонини були приватною власністю, але з часом, підкорилися логіці їх найефективнішого використання, вони стали спільними. У питанні про власність полонин значна частина заходів повинна лягти на плечі держави. Законодавчо врегульований спосіб використання території повинен стати основою діяльності полонинських господарств. В Швейцарії спосіб господарського використання полонин ще в XIII столітті регулювався народним звичаєвим правом, яке в XIV столітті було закріплене у Законі.

З метою підвищення ефективності господарського використання полонин одним із основних заходів має стати їх комплексна оцінка, та створення реєстру полонин, який передбачає крім обліку самих полонин, також збір точних даних про розміри площ, їх якість, про кількісний склад поголів'я, яке випасається на них, а також про їх використання. Крім цього необхідно проводити комплекс заходів по покращенню полонин, який включає роботи по регулюванню гідрологічного режиму, культуртехнічні роботи, розкислення і підживлення ґрунтів, підсів високопродуктивних, придатних для вирощування в місцевих умовах кормових трав, догляд за травостоем. На всіх пасовищах повинні бути захисні дерева (для тіні) та місця відпочинку, де обов'язково має бути питна вода. В полонинських господарствах необхідно створювати і розвивати інфраструктурну базу для господарювання, зводити дешеві тваринницькі приміщення легкого типу для овець і ВРХ; запроваджувати механізоване доїння овець та корів; споруджувати цехи по переробці молока на сири. Крім цього проводити роботи по будівництву доріг, які ведуть на полонину та знищення хижаків на всій території полонин.

Саме такі заходи повинні впроваджуватися для упорядкування полонин Закарпаття. Бажано, щоб усі ці заходи проводилися якомога ширше та енергійніше, аби за відносно короткий час була виправлена бездіяльність, котра триває століттями.

**Висновки.** Підвищити кормову продуктивність полонин Закарпаття у 2-3 рази від природного рівня (6-12 ц/га сіна) можливо за рахунок поетапного цільового комплексу заходів по поверхневому їх покращенню, запровадження регульованого випасання худоби і правильного кошарування, що сприятиме підвищенню продуктивності тваринництва регіону та забезпеченню населення біологічно повноцінною продукцією.

Запровадження механічного доїння овець та корів, а також сучасних технологій переробки продукції тваринництва за умов одночасного покращення та реалізації генетично-селекційних задатків тварин з покращенням економічно-інвестиційної привабливості галузі дасть змогу ефективніше вести цей сегмент економіки агропромислового виробництва.

**Література**

1. Я.І. Машак, С.М. Тимчишин, С.І. Сметана, Р.К. Іршак. Резерви природних лук Карпат // Проблеми агропромислового комплексу Карпат. Наук. темат. зб-к, № 15-16, В.Бакта, 2006-2007, - с. 158-161.
2. Еган Е. Економічні можливості наших Карпат. Поліграфцентр «Ліра», Ужгород, 2010. -51 с.
3. Г.Д. Гуцуляк. Земельно-ресурсний потенціал Карпатського регіону. Львів, «Світ», 1991, - с. 151.
4. С.В. Колесніков, В.С. Ющак, М.В. Хомик та ін.. Луко-пасовищне господарство в Карпатах. Довідник. Ужгород, «Карпати», 1986. – 232 с.
5. Фодор С.С. Флора Закарпаття. Львів, 1974. – 207 с.
6. Машак Я.І., Мізерник І.Д., Нагірняк Т.Б. і ін. Лукивництво в теорії і практиці. Львів, 2005. – 295 с.
7. А.В. Балян, М.Д. Федорюк. Еколого-економічні особливості розвитку кормо виробництва в Карпатському регіоні. Вісник аграрної науки, № 7, 2004, - с. 66-69.
8. Научно обоснованная система ведения сельскохозяйственного производства Закарпатской государственной сельскохозяйственной опытной станции на 1985-1990 г.г. с. В.Бакта, 1985, - 204 с.
9. Чешок В.П., Тищенко О.С., Агій В.М. та ін.. Практичні поради по покращенню продуктивності лукопасовищних угідь Закарпаття. Рекомендації. С. В.Бакта, 2005. – 30 с.
10. Г.С. Кияк, В.А. Грига. Полонинам – належний догляд. Проблеми гірського землеробства і тваринництва. Ужгород, «Карпати», 1973, - с. 36-41.
11. Методичні рекомендації по раціональному використанню сільськогосподарських угідь зони Карпат. Київ, 1981 – 32 с.
12. М.Б. Вайс, С.В. Колесніков, В.В. Комар. Виготовлення кормів із трав. Ужгород, «Карпати», 1975, - 95 с.

**Summary****V.M.Agiy, N.J. Balazh, O.S Tyschenko, R.G Fylep, Ju.I. Forkovec  
HISTORY, CURRENT STATE AND PROSPECTS OF ALPINE MEADOWS  
IN TRANSCARPATHIAN REGION.**

*In article it has been presented analyze of efficiency use alpine meadows of mountain region Transcarpathia and alpine meadows of Switzerland, and dynamics of population cheeps and cows in the last 120 years.*

**Key words:** meadows, alpine pastures, forages, sheep, cows, Transcarpathia, Switzerland, raising productivity.

*Стаття надійшла до редакції 1.09.2010*

УДК 338.1:316.45

**Батюк Б.Б.<sup>1</sup>**, к.е.н., доцент, **Минів Р.М.<sup>1</sup>**, к.е.н., доцент,  
**Батюк О.Я.<sup>2</sup>**, асистент ©

*Львівський національний університет  
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького<sup>1</sup>  
Львівський національний аграрний університет<sup>2</sup>*

## **СТРАТЕГІЯ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА: ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК**

*Розкрито основні стратегічні напрями інтенсифікації аграрного виробництва з позицій інноваційного розвитку. Показано підвищення ефективності виробництва та удосконалення інноваційної політики. Проведено порівняння державної підтримки аграрних підприємств з іншими країнами.*

**Ключові слова:** стратегія, інтенсифікація, аграрне виробництво, підприємство, інновація, розвиток.

**Вступ.** Інтенсифікація аграрного виробництва в сучасних умовах потребує масштабного використання досягнень науки і техніки, впровадження нових удосконалених технологій і форм організації та управління виробництвом, значного покращення селекційно-племінної роботи, удосконалення існуючих та створення нових високопродуктивних порід і ліній худоби та птиці, вирішення соціально-економічних і екологічних проблем, що може бути здійснено лише на основі інноваційного розвитку, який є одним з найважливіших пріоритетів державної політики, спроможний забезпечити зростання вітчизняної економіки.

В широкому розумінні інноваційний розвиток характеризується як процес структурного вдосконалення національної економіки переважно за рахунок практичного використання нових знань для зростання обсягів суспільного виробництва, підвищення якості суспільного продукту, зміцнення національної конкурентоспроможності та прискорення соціального прогресу в суспільстві [1, С.4]. Основою інноваційного розвитку аграрного виробництва є здійснення державної та інвестиційної політики, спрямованої на активізацію нововведень, як пріоритетної складової загальної стратегії підвищення національної конкурентоспроможності, створення умов для реалізації вітчизняними сільськогосподарськими підприємствами наступальної стратегії на зовнішніх ринках, підтримки конструктивної конкуренції на внутрішньому ринку, що є важливим чинником в стимулюванні агроформувань до інноваційної діяльності, а також забезпечення тісної інтеграції виробництва і науки з метою сприяння випереджаючому розвитку науково-технологічної сфери [2, С.26].

Інноваційний фактор безпосередньо впливає на розширене відтворення, на якісну зміну матеріально-технічної бази, впровадження на тваринницьких

фермах і комплексах промислових методів виробництва продукції, на вирішення цілої низки проблем соціально-економічного характеру. Під впливом інновацій удосконалюються організація і управління виробництвом, поглиблюється поділ праці та зростає її продуктивність, розвиваються процеси спеціалізації і концентрації в аграрній сфері, досягається економія матеріальних, фінансових, енергетичних та інших ресурсів.

**Матеріали і методи.** В сучасній науковій літературі існує велика кількість визначень поняття «інновація», які не завжди співпадають за своїм змістом. Так, відповідно до термінології Закону України «Про інноваційну діяльність», інновації – новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [3]. Дацій О.І. визначає інновацію як проведення змін в техніці, технології, організації, екології, економіці, а також у соціальній сфері з метою одержання економічного ефекту на основі задоволення певних суспільних потреб. На його думку, інноваціям притаманні такі особливості:

- інновація є доцільною і корисною зміною попереднього стану, запропонованою людиною;
- ця зміна повинна набути практичного застосування, при чому вперше в даній галузі, зокрема в агропромисловому виробництві;
- предметом цих змін є продукти, технології, соціальні, економічні, екологічні процеси тощо;
- метою інновацій є задоволення суспільних потреб;
- інновація є засобом, використання якого дає змогу одержати певний економічний ефект;
- інновація є засобом реалізації цілей розвитку агропромислового підприємства, що також позитивно впливає на підвищення ефективності його виробничої діяльності [4, С.11].

На думку Крисального О.В., інновація – нагромадження нових знань, матеріалізованих у високоефективних ощадливих технологіях, технологічних елементах – нових сортах і гібридах рослин, порід і порідних груп тварин, кросів птиці, машин, обладнання, устаткування, робочих органів машин і знарядь, нових видів добрив, хімічних засобів захисту рослин і тварин, матеріалів, нових прогресивних форм організації виробництва та праці, нових видів послуг тощо, створених у науково-дослідних установах, визнаних доцільними для застосування в практиці, що забезпечують підвищення економічної і соціальної ефективності суспільного виробництва [5, С.10].

Музика П.М. зазначає, що науковцями розрізняються п'ять основних видів інновацій, які істотно впливають на економічний розвиток [6, С.44]. Наведені види інновацій відповідають за змістом визначенню Й. Шумпетера, сформульованого останнім відносно того, що форму і зміст розвитку зумовлює поява нових комбінацій, кожна з яких є унікальним способом з'єднання продуктивних сил, в п'яти можливих випадках:

- виготовлення нового, тобто ще невідомого споживачам, блага або створення нової якості того або іншого блага;

- впровадження нового, тобто даній галузі промисловості ще практично невідомого, методу (способу) виробництва, в основі якого не обов'язково лежить нове наукове відкриття і який може полягати також у новому способі комерційного використання відповідного товару;
- освоєння нового ринку збуту, тобто такого ринку, на якому дотепер дана галузь промисловості цієї країни ще не була подана, незалежно від того, існував цей ринок будь-коли або ні;
- одержання нового джерела сировини або напівфабрикатів, так само незалежно від того, існувало це джерело колись, або просто його не брали до уваги, або вважали недоступним, або його ще тільки треба було створити;
- проведення відповідної реорганізації, наприклад, забезпечення монопольного, або послаблення монопольного становища іншого підприємства [6, С.67].

На наш погляд, його класифікація є найбільш оптимальною, хоча можливо і не всі визначені ним моменти інновацій матимуть прикладний характер і будуть використовуватися в управлінні інноваційною діяльністю.

**Результати дослідження.** Інноваційна діяльність в аграрному виробництві є комплексним процесом створення нових більш продуктивних сортів і гібридів рослин, порід і породних груп тварин, сільськогосподарських машин і агрегатів тощо, впровадження прогресивних техніко-технологічних, організаційно-економічних й управлінських рішень, комерціалізації сучасних споживчих норм. Успіх інноваційної діяльності значною мірою визначається інвестиційним забезпеченням даного процесу, структурою і обсягом інвестицій, що направляються в інноваційну сферу. Слід зазначити, що, незважаючи на деяке покращання інвестиційного клімату в аграрному секторі України за останні роки, обсяги інвестицій продовжують залишатися незначними і не можуть задовольнити сучасні потреби в них, а їхня частка в загальній структурі інвестицій в усі галузі економіки становила в 2009 році лише 6,0% (табл. 1), що в п'ять разів нижче порівняно з 1990 роком.

Як зазначає Вітков М.С., тільки на основі державної науково-обґрунтованої інвестиційної політики можливе здійснення техніко-технологічного переоснащення та реконструкції аграрних галузей на засадах застосування досягнень науково-технічного прогресу, переходу на інноваційну модель сільськогосподарського виробництва [8, С.55]. На сучасному етапі розвитку агропромислового виробництва її сутність полягає, насамперед, у визначенні пріоритетних напрямів, джерел і обсягів капітальних вкладень в ті чи інші галузі сільського господарства, а також створенні сприятливих нормативно-правових і господарських умов для інвестування в основний капітал за рахунок удосконалення системи оподаткування та амортизаційної політики, митно-тарифного регулювання, захисту права власності, надання виробникам найбільш важливих видів продукції державної підтримки, певних пільг і преференцій, а також використання інших важелів регулювання і впливу.

Таблиця 1

**Інвестиції в основний капітал сільського господарства України  
за 2006-2009 роки, [7]**

Показники	Рік				2009р. в % до 2006р.
	2006	2007	2008	2009	
Загальні обсяги інвестицій в основний капітал за всіма вид. економ. діяльності, млн. грн.	31681	76271	94124	192128	606,4
Інвест. в основ. капітал с-г., мисливства та пов'язаних з ними послуг, млн. грн.	1725	3457	4821	10958	547,9
Частка с-г. в структурі інвестицій в основний капітал, %	5,4	4,5	5,1	5,7	+ 0,3 пункта

Джерело: адаптовано автором [9]

Визначальним фактором інноваційної діяльності є розвиток науки як безпосередньої виробничої сили, яка рішуче впливає на кінцеві результати діяльності. Оновлення сучасних технологічних процесів, систем машин, механізмів, автоматики, потребують ефективного супроводження науковців, працівників, створення умов для взаємної матеріальної зацікавленості в ефективному використанні на виробництві нових наукових розробок.

Аграрна сфера України за останні роки зазнала значних економічних збитків, внаслідок чого була втрачена можливість стимулювання інноваційних процесів, а разом з цим і умови для науково-технічного розвитку галузі. Світовий і вітчизняний досвід, освоєння інновацій йде в напрямі застосування нових екологічно чистих технологій і систем виробництва високоякісних продуктів тваринництва. З цією метою основними складовими вирішення даної проблеми є розробка генетичних і біологічних методів удосконалення сільськогосподарських тварин, збереження і раціональне використання генетичних ресурсів, розробка нової технології годівлі, методів управління біосинтезом продуктів тваринництва, створення принципово нових технологій і систем тваринництва для виробництва біологічно чистої і повноцінної продукції.

Інноваційний процес охоплює цикл від опрацювання науково-технічної ідеї до її реалізації на комерційній основі. В загальному вигляді він є комплексом послідовних робіт від отримання теоретичного знання до використання товару, створеного споживачем на основі нового знання. Цінність інновацій визначається за такими критеріями, як новизна, рівень корисності, економічний ефект і швидкість його одержання.

Набуваючи в умовах переходу агропромислового комплексу до ринкових відносин форми товару, інноваційна продукція стає об'єктом купівлі-продажу, що викликає потребу формування ринку науково-технічної продукції, який виражає сукупність економічних, фінансових і правових відносин науково-дослідних організацій – створювачів цієї продукції та господарських структур – споживачів її у процесі виробничої діяльності.

Важливим чинником інноваційного розвитку є платоспроможний попит аграрних підприємств на інноваційну продукцію, яка має необхідну споживчу

якість, але будучи головним суб'єктом інноваційного процесу і основним споживачем цієї продукції вони через свою низьку платоспроможність в більшості випадків не мають відповідних фінансових ресурсів для її придбання. Фінансовий стан господарств є найбільш вагомим фактором сповільнення інноваційної діяльності в аграрному секторі та нездійснення основною частиною товаровиробників технічного і технологічного оновлення сільськогосподарського виробництва. Обсяги державної підтримки, яку аграрії отримують в Україні, не йде в жодне порівняння з обсягами бюджетної підтримки, що надаються сільськогосподарським товаровиробникам в країнах дальнього і ближнього зарубіжжя (табл. 2).

Таблиця 2

**Порівняльні рівні бюджетної підтримки сільського господарства в різних країнах світу, [9]**

Країна, рік	В умовних одиницях		Підтримка в % до ВВП
	на душу населення	на 1га землі в обробітку	
2009 рік			
Країни ЄС	345	1272	1,8
США	362	420	1,6
Польща	124	325	-
Угорщина	105	192	1,9
Росія	74	78	0,7
Україна			
2003-2007	10,7	16,5	1,24
2009	2,1	3,5	0,65

Джерело: адаптовано автором [9]

Стратегія високотехнологічного розвитку сільського господарства на основі інноваційної моделі має реалізуватися шляхом розв'язання наступних завдань:

- кардинального поліпшення фінансування науки за рахунок бюджету та залучення позабюджетних асигнувань;
- зміцнення матеріально-технічної бази наукових установ, оснащення їх сучасною комп'ютерною технікою, новим устаткуванням та приладами;
- підвищення рівня комерціалізації і результатів наукових досліджень та інноваційних процесів, зменшення ризиків інноваційного розвитку та венчурного капіталу за допомогою спеціальних фондів, здійснення державного замовлення на інноваційні продукти;
- удосконалення інституційного забезпечення державної інноваційної політики шляхом удосконалення системи стандартизації та сертифікації, наближення їх до європейських стандартів;
- стимулювання через податкові механізми процесів кооперації науки і виробництва, впровадження регіональних механізмів підтримки інноваційної діяльності;
- розвитку й поглиблення міжнародного співробітництва в інноваційній сфері, насамперед з країнами ЄС і Росією;

- вдосконалення правових засад інноваційної діяльності і регулювання ринку інновацій через податкові, кредитні, страхові, митні та інші механізми непрямого впливу;
- зміцнення кадрового потенціалу сфери інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки;
- здійснення заходів щодо інтеграції науки і виробництва, створення агротехнопарків, фінансово-промислових груп, горизонтальних і вертикальних холдингових компаній.

**Висновок.** Підвищення ефективності виробництва, переведення його на промислову основу, забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції як на внутрішньому, так і на світовому ринках, неможливі без інноваційно-інвестиційних процесів в галузі, впровадження в аграрній сфері досягнень науки і техніки, корінного оновлення матеріально-технічної бази підприємств. Інноваційний розвиток аграрного виробництва є стратегічним напрямом його інтенсифікації і важливою умовою вирішення продовольчої проблеми в країні, наближення рівня життя наших людей до європейських стандартів.

### Література

1. Інноваційна діяльність в Україні / [А.М. Гуржій, Ю.В. Каракай, З.О.Петренко та ін.]: моногр. – К.: УкрІНТЕІ, 2006. – 152 с.
2. Федун І.Л. Інноваційний напрям розвитку сільського господарства / І.Л. Федун // Інноваційна економіка. – 2007. – № 2. – С. 24-31.
3. Про інноваційну діяльність: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – С. 266.
4. Дацій О.І. Розвиток інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві України: моногр. / Дацій О.І. – К.: ННЦ ІАЕ, 2004. – 428 с.
5. Крисальний О.В. Організаційно-економічні особливості інноваційної діяльності / О.В. Крисальний // Економіка АПК. – 2005. – № 8. – С. 10-13.
6. Музика П.М. Активізація інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки України / П.М. Музика // Економіка АПК. – 2005. – № 8. – С. 42-45.
7. Сільське господарство України за 2009 рік /www.selo-agrarne/3261.ukr
8. Вітков М. С. Розвиток інвестиційної політики в сільському господарстві України / М. С. Вітков // Економіка АПК. – 2005. – № 1. – С.54-57.
9. Активізація інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві/ www.apk/sistema-arc25498/ukr.net.

### Summary

*Basic strategic directions of intensification of agrarian production are exposed from positions of innovative development. The increase of efficiency of production is rotined and innovative politicians. Comparing of state support of agrarian enterprises is conducted to other countries.*

*Стаття надійшла до редакції 17.09.2010*



УДК 334:338

**Березівський Я.П.**, к.е.н., асистент*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій  
імені С.З. Гжицького***Березівська О.Я.**, здобувач<sup>©</sup>*Львівський національний аграрний університет*

## **ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ АСОЦІЙОВАНОГО ТИПУ**

*Розглянуто теоретико-методологічні засади формування аграрних підприємств на основі асоційованого членства фізичних і юридичних осіб в умовах пореформеного періоду розвитку аграрного виробництва.*

***Ключові слова:** формування, аграрні підприємства, концентрація, вертикальна інтеграція, масштаб виробництва, асоційований тип.*

**Постановка проблеми.** За організаційно-економічною будовою і механізмом функціонування господарські структури достатньо складні та різноманітні. В основі форм господарювання лежать наслідки суспільного поділу праці, тобто концентрація окремих галузей на певній території. Таке розміщення виробництва повинно гарантувати товаровиробнику максимальну економічну та соціальну ефективність при збереженні природного середовища. Рациональне розміщення виробництва повинно сприяти постійному відтворенню виробничих ресурсів, підвищенню родючості ґрунтів тощо.

Доречно зауважити, що процес формування та утворення нових організаційно-правових структур у сільському господарстві відбувався без врахування розмірів господарств, розташування їх об'єктів на території, чисельності працівників, обсягів виробництва та реалізації продукції, складу галузей та підрозділів. А це означає, що не одержав погодженого розвитку зв'язок між організаційно-правовими і організаційно-економічними принципами створення раціональних типів підприємств, а звідси, багато сільськогосподарських підприємств за своїм правовим статусом більшою мірою відповідають структурам малого і середнього підприємництва.

Сучасна аграрна політика направлена на корінні зміни суспільних відносин на селі відповідно до нової законодавчої бази про землю, власність, оренду і різні форми господарювання, а її важливим положенням є утворення різних форм господарювання, вибір яких визначається власниками землі та майна.

Проявилась чітка тенденція зменшення посівних площ, кількості поголів'я, розмірів господарств за площею сільськогосподарських угідь, збільшення чисельності підприємств, які через недостатні розміри обмежують використання засобів механізації, раціональних форм організації праці та виробництва.

Для більшості малих і середніх господарств гостро стоїть проблема досягнення оптимального рівня концентрації виробництва, що дає можливість застосування та ефективного використання передової техніки та прогресивних технологій виробництва, а це під силу великим господарствам. Тому, подальше трансформування аграрних підприємств повинно бути направлене на оптимізацію як їх розмірів, так і поєднання, адже через організаційні форми будуть використовуватись праця, земля і капітал, які належать власникам. Досвід розвитку сільського господарства розвинутих країн світу свідчить про дію об'єктивної закономірності переваги великого господарства над дрібними. Великі сільськогосподарські підприємства, як правило, працюють більш ефективно і є конкурентоспроможними. В сільськогосподарських підприємствах при раціональному рівні концентрації виробництва значно успішніше можна вирішувати соціальні проблеми колективів.

Формування великотоварних господарств у сучасних умовах має свої особливості, пов'язані, перш за все, з тим, що земля та інші засоби виробництва знаходяться в приватній власності. Ось чому організаційні основи існуючих аграрних формувань повинні ґрунтуватись, насамперед, на посиленні заінтересованості власників у сумісній діяльності на принципах колективних форм організації праці.

**Аналіз останніх досліджень.** Багаточисельними дослідженнями економістів-аграрників доведено доцільність формування великого виробництва, шляхів формування аграрних підприємств асоційованого типу, трансформаційних процесів у розвитку сільськогосподарського виробництва [1-6]. Ще на початку ХХ століття О. В. Чаянов поділяв сільськогосподарські підприємства залежно від розмірів на п'ять типів:

перший – дрібні, порцелярні, які були представлені підсобними сімейними ділянками; другий – селянські сімейні господарства, які обробляються власником та його сім'єю; третій – фермерські господарства, де поряд з власниками працюють наймані працівники; четвертий – великі господарства, що перевищують сімейні, але недостатні для механізованого виробництва; п'ятий – надвеликі господарства. Тут можливо повністю використовувати засоби механізації, забезпечити оптимальні умови їх експлуатації. Особливістю такого типу господарств є те, що крім центральної садиби виділяються відділення та допоміжні ділянки.

Навіть для того часу найбільший інтерес представляли два останні типи господарств. Ось чому О. В. Чаянов бачив динаміку розвитку в трансформації перших трьох типів у великі та надвеликі, оскільки вони не здатні протистояти конкуренції за витратами на виробництво продукції, зростанню продуктивності праці.

Макаренко П.М. вказує, що ефективність виробництва в сільському господарстві визначається численними умовами. Але за рівності інших умов вона значною мірою залежить від рівня концентрації виробництва в даному господарському осередку, внутрішньогосподарської спеціалізації та кооперації. Чим вони вищі, тим ефективніше виробництво [3, с.496].

Слід погодитись із Т.Г. Маренич, яка наголошує на тому, що вивчення механізмів регулювання ефективного функціонування агроформувань, включаючи механізм внутрішньогосподарських відносин, їх розробка і системне освоєння спрямовані, перш за все, на підвищення результативності виробництва в агроформуваннях, де сумісно використовуються земля, засоби виробництва, ресурси, які за своєю сутністю належать безпосереднім товаровиробникам. Такий напрямок досліджень передбачає практичне вирішення однієї з найбільш актуальних проблем – збереження великотоварного виробництва, що відповідає світовим тенденціям розвитку організаційних форм сільськогосподарських підприємств і сприяє конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника сільськогосподарської продукції. Тобто, ставиться завдання збалансованого розвитку великотоварного виробництва в умовах приватної власності та ринкових відносин [4, с.7].

Отже існує потреба більш поглиблених досліджень даної проблеми розробки пропозицій щодо формування аграрних підприємств асоційованого типу.

**Мета статті.** Метою даного дослідження було на основі узагальнення наукових розробок обґрунтувати пропозиції щодо шляхів формування великотоварних аграрних підприємств на основі асоційованого членства фізичних і юридичних осіб.

**Виклад основного матеріалу.** Концентрація сільськогосподарського виробництва це зосередження землі, засобів виробництва, робочої сили й обсягу виробництва продукції на одних і тих же підприємствах, що зумовлює збільшення їх розмірів. Отже, показники розміру аграрних підприємств водночас розглядаються як показники концентрації сільськогосподарського виробництва. Такими основними показниками є: площа сільськогосподарських угідь підприємства, включаючи й орендовану землю; авансований капітал підприємства, взятий разом з орендованим майном; середньооблікова чисельність працівників в еквіваленті повної зайнятості; обсяг виробництва і продажу сільськогосподарської продукції.

Звичайно, просте збільшення масштабів виробництва не завжди забезпечує підвищення ефективності виробництва. Це можливо за умови, що кількість призводить до появи нової, вищої якості. Зростання масштабів виробництва повинно супроводжуватися поліпшенням технологій виробництва, вдосконалення форм внутрішньогосподарської організації праці, більш ефективним використанням виробничих потужностей і робочої сили. Проте підвищення рівня концентрації виробництва позитивно впливає на економіку лише до певної межі, перехід за яку призводить до зниження ефективності. В надмірно великих підприємствах ускладнюється процес управління виробництвом, зростають транспортні витрати, погіршується контроль за якістю виконання робіт і дотримання технології. Протидіючим чинником надмірної концентрації є і екологічні вимоги. Тому важливим є досягнення оптимального рівня концентрації виробництва, обґрунтування раціональних (оптимальних) розмірів аграрних підприємств різної спеціалізації з урахуванням їх юридичного статусу і зональних особливостей.

Отже, навіть при одночасному збільшенні й удосконаленні всіх чинників виробництва та їх ефективній комбінації питання про переваги великого виробництва слід вирішувати в межах раціональних масштабів підприємств, мається на увазі оптимальний рівень концентрації виробництва. Підприємство з оптимальним рівнем концентрації виробництва (за рівних інших умов) може функціонувати рентабельніше і буде конкурентоспроможним. Але також необхідно враховувати і мінімальний поріг концентрації виробництва, нижче якого підприємство буде нерентабельним внаслідок невеликих його масштабів. Тобто, укрупнення виробництва, рівень його концентрації має мінімальну, оптимальну й максимальну межі. Нижче мінімальної межі господарство може бути нерентабельним саме через невеликі розміри. Оптимальний рівень концентрації сільськогосподарського виробництва (за інших рівних умов) забезпечує мінімальну собівартість одиниці продукції.

Отож, у сільському господарстві на базі нової техніки і технологій, виведення продуктивніших порід тварин і сортів сільськогосподарських культур постійно відбувається концентрація виробництва. Наслідком укрупнення виробництва у сільському господарстві є скорочення кількості господарств при одночасному збільшенні рівня концентрації виробництва, насамперед на великих підприємствах. Очевидно, що у найзагальнішому вигляді концентрацію виробництва і слід визначати як процес зосередження виробництва на великих підприємствах й одночасне зменшення їх кількості у тій або іншій галузі виробництва. Концентрація виробництва зумовлена насамперед науково-технічним прогресом і впровадженням його досягнень у виробництво. Розміри існуючих господарств з часом не дають змоги рентабельно вести виробництво, тому виникає потреба його розширення на новій техніко-технологічній та організаційній основі, посилення концентрації виробництва також ринковою конкуренцією. Саме вона призводить, з одного боку, до банкрутства багатьох підприємств і примусового їх поглинання великими, а з другого – спонукає товаровиробників до добровільного об'єднання.

Вертикальна інтеграція сприяє концентрації виробництва і становленню асоційованих форм аграрного бізнесу на демократичних засадах. За цих умов кожен учасник інтеграції володіє юридичним правом і має економічні можливості для виходу на інший економічний та географічний рівень інтеграції. Зв'язок учасників інтеграції повинен бути двостороннім. Адже система асоційованої участі сільськогосподарських товаровиробників у процесі вертикальної інтеграції не є замкнутою. Більше того, в сучасних умовах є можливою і необхідною асоційована участь заготівельних, переробних, агросервісних і інших підприємств у капіталі сільськогосподарських товаровиробників.

Вертикальна інтеграція є більш прогресивним процесом, ніж горизонтальна, адже до процесів горизонтальної інтеграції залучаються підприємства однієї сфери АПК, а відтак цей вид інтеграції не приводить до створення підприємств інших сфер і не розширює функцій сільськогосподарських підпри-

ємств за їх традиційні межі, що у свою чергу не сприяє розвитку аграрного бізнесу.

Отож, ефективність агропромислового виробництва і актуальність першочергових завдань полягають у тому, щоб замкнути ті ланки системи агропромислового виробництва, які зумовлюють диспаритет цін, монополізм, розривають міжгалузеві зв'язки товаровиробників, доводять сільськогосподарські підприємства до збитковості, завдають великих втрат недовантаженням виробничих потужностей тощо. Доцільно було б об'єднати зусилля сільськогосподарських та агросервісних підприємств, переробної промисловості, заготівельних організацій та фірмової торгівлі з метою створення вертикальних кооперативних об'єднань, засновниками яких повинні стати сільськогосподарські товаровиробники.

Якщо у такий спосіб об'єднати зусилля товаровиробників, заготівельників, переробників і торговельників у рамках єдиного агропромислового формування (кооперативу, асоціації, корпорації тощо) і звільнившись від посередників у відносинах можна здешевити виробництво продукції і знайти справедливий спосіб розподілу виручки від реалізації готової продукції між партнерами відповідно до їх реального внеску у готовий продукт, відповідно до затрат на його виробництво.

Вважаємо, що агропромислова інтеграція дає цілу низку економічних переваг: зниження рівня невизначеності в постачанні і збуті для асоційованих членів спільного бізнесу; обмеження недосконалої конкуренції; впровадження досягнень науково-технічного прогресу; зниження виробничих витрат учасників інтеграції; додаткові джерела фінансування. Координація зусиль аграрних, переробних і сервісних підприємств дозволяє здійснювати своєчасні розрахунки за сировину, збільшувати завантаження виробничих потужностей переробних підприємств, оновлювати устаткування, використовувати прогресивні технології, що дає можливість зменшити неплатежі, поліпшити фінансовий стан як сільськогосподарських, так і інших інтегрованих підприємств. Тобто, агропромислова інтеграція означає організаційне поєднання сільськогосподарського і технологічно пов'язаного з ним промислового виробництва з метою одержання кінцевої продукції із сільськогосподарської сировини і досягнення більшої економічної вигоди завдяки взаємній матеріальній заінтересованості і відповідальності всіх учасників агропромислового виробництва за кінцеві результати господарювання. Вона може організаційно поєднувати всі або основні стадії агропромислового виробництва й обігу, зокрема виробництво сільськогосподарської сировини, її транспортування, зберігання, переробку і реалізацію кінцевого продукту.

У процесі інтеграції сільськогосподарського і промислового виробництва створюється додатковий синергетичний ефект, який знаходить свій прояв у вищій економічній ефективності інтегрованого виробництва порівняно з відокремленим. Основними джерелами одержання агропромисловими формуваннями синергетичного ефекту є істотне зменшення втрат сільськогосподарської продукції, особливо швидкопсувної, за рахунок

зведення до мінімуму розриву між її збиранням і промисловою переробкою; збільшення обсягу виробництва кінцевої продукції за рахунок утилізації нестандартної сільськогосподарської продукції та побічних відходів, які без інтегрованого виробництва використовуються нераціонально; скорочення витрат на транспортування продукції до місць переробки великих переробних підприємств чи для споживання населенням.

Отже, організація аграрного бізнесу в індивідуальній і асоційованій формах мають свої відмінності, особливості і сфери поширення. Серед таких для асоційованих форм притаманні – власність є приватно-спільною; фінансова відповідальність здебільшого обмежена розміром паю; термін функціонування підприємства залежить від фінансового стану і становища підприємства на ринку продовольства; сферою найбільш ефективного вкладання капіталу є суміжні (обслуговуючі) з сільськогосподарським виробництвом галузі; залучення додаткового капіталу необмежене тощо.

**Висновки.** При становленні організаційно-правових структур аграрного бізнесу асоційованого типу значну роль відіграє не кількість учасників та засновників, а наявність ефективних власників як суб'єктів інтеграційних процесів. Більше того, досить часто на загальну ефективність підприємницької діяльності впливають не розміри чи ресурсне забезпечення підприємства, а наявність чи відсутність узгоджених інтересів. Саме тому є необхідність в обґрунтуванні перспектив асоційованої участі у бізнесі, здійсненні оцінки потенційної економічної та соціальної ефективності від організації бізнесу в асоційованих формах та розробки шляхів трансформації існуючих організаційно-правових форм виробничого, комерційного та фінансового підприємництва в процесі інтеграції в асоційовані форми аграрного бізнесу.

Перспективний розвиток аграрних підприємств як асоційованих форм аграрного бізнесу повинен здійснюватись з урахуванням оптимізації їх розмірів на основі поглиблення спеціалізації і раціональної концентрації виробництва. Забезпечення ефективного розвитку та конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва слід досягти за рахунок участі в процесах вертикальної та горизонтальної інтеграції і кооперації. Аграрні підприємства повинні стати центрами інтегрованих (кооперованих) систем, відповідно трансформуючись у нові організаційно-правові форми аграрного виробництва. Поглиблення процесів інтеграції і кооперації дасть можливість підприємствам входити у нові організаційно-правові формування, які працюють на принципах приватно-сумісного використання капіталу, ресурсів, землі, делегування окремих функцій – об'єднання, асоціації, корпорації, консорціуми, концерни, промислово-фінансові групи та інші структури, включаючи спільні підприємства з іноземним капіталом.

#### Література

1. Березівський Я.П. Становлення та розвиток асоційованих форм аграрного бізнесу. Монографія / Я.П. Березівський. – Львів, 2010. – 149с.

2. Кириленко І.Г. Трансформація соціально-економічних перетворень у сільському господарстві України: проблеми, перспективи / І.Г. Кириленко. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 452с.
3. Макаренко П.М. Моделі аграрної економіки / П.М. Макаренко. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 682с.
4. Маренич Т.Г. Трансформаційна динаміка та механізми економічного регулювання агроформувань (питання теорії, методології, практики): монографія / Т.Г. Маренич. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 454с.
5. Чаянов А. В. Сегодняшний и завтрашний день крупного земледелия / А. В. Чаянов // Экономическое образование. – 1929. – № 9. – С. 50.
6. Шеленко Д.І. Сільськогосподарські підприємства Івано-Франківського Прикарпаття після реформи / Д.І. Шеленко. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2007. – 180с.

#### Summary

**Berezivskiy Ya.P.**

*Lviv national university of veterinary sciences and biotechnologie  
named after S. Z. Gzhyskyj.*

**Berezivska O.Ya.**

*Lviv National Agrarian University*

#### **THE WAYS OF ESTABLISHMENT OF AGRARIAN ENTERPRISES OF THE ASSOCIATED TYPE**

*The article describes theoretical and methodical fundamentals of establishment of agrarian based on associated membership of physical and juridical persons in the conditions post-reform period of development of agrarian production.*

**Key words:** *establishment, agrarian enterprises, concentration, vertical integration, scale of production, associated type.*

*Стаття надійшла до редакції 20.09.2010*

УДК: 336:631.11/.16:338.43:658.14/.17

**Бричка Б.Б.**, аспірант ©*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З.Гжицького*

## СУТНІСТЬ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

*У статті розглянуто підходи багатьох науковців до визначення сутності фінансової стійкості сільськогосподарського підприємства. На основі їх глибокого аналізу, критичної оцінки та врахування усіх позитивних моментів автор наводить власне тлумачення цієї економічної категорії.*

**Ключові слова:** фінансова стійкість, сільськогосподарське підприємство, фінансовий стан, фінансова система.

**Вступ.** В умовах дії ринкової стихії успішне функціонування будь-якого підприємства значною мірою залежить від рівня його фінансової стійкості. Як відомо, в ринковій економіці становище суб'єктів господарювання є невизначеним та нестабільним. Висока конкуренція у галузі змушує кожне підприємство напружено працювати над підвищенням ефективності своєї діяльності. Конкуренція неминуче знищує одні підприємства та збагачує інші. У процесі конкуренції дохід перерозподіляється на користь підприємств, у яких співвідношення «витрати-результати» оптимальне. У цій економіці фірми, яким вдається раціонально витратити ресурси, виживають і процвітають, інші – банкрутують; безперервно виникають нові фірми та зникають старі [7, с. 43]. Ці слова особливо стосуються сільського господарства, що найбільше відповідає умовам досконалої конкуренції [3, с. 191]. Відтак становище сільськогосподарських підприємств України є вкрай несприятливим, багато з них використовують застаріле обладнання, невирішене земельне питання, поширення неплатежів, вплив погодних умов невпинно змушують шукати шляхи підвищення їх фінансової стійкості. Однак підвищити фінансову стійкість вдасться лише чітко усвідомлюючи сутність фінансової стійкості як категорії.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Проблеми теоретико-методологічних аспектів фінансової стійкості підприємств різного профілю знайшли відображення в працях відомих вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як: Бланк І.О., Брігхем Є.Ф., Ван Хорн Д.К., Дем'яненко І.В., Заюкова М.С., Кизим М.О., Коробов М.Я., Макар'єва В.І., Мамонтова Н.А., Федотова М.А., Шеремет А.Д. та інших. Незважаючи на значну кількість публікацій, що присвячені дослідженню фінансової стійкості підприємств, доводиться констатувати про відсутність єдиного погляду на визначення фінансової стійкості. Економісти дають різні тлумачення цієї економічної категорії, по-



різному розуміють її внутрішню сутність, зміст. При цьому можна виділити окремі спільні погляди та підходи до розкриття сутності фінансової стійкості як категорії.

**Результати дослідження.** У повсякденному житті ми часто зустрічаємося з поняттям «стійкість» у різних сферах нашої діяльності. Водночас це поняття застосовується у багатьох науках, зокрема у математиці, фізиці, механіці, біології, медицині, теорії організації, економіці та інших. Декілька століть представники різних галузей науки вивчають стійкість тіл, речовин, механізмів і систем щодо дії зовнішніх та внутрішніх сил, а також досліджують стійкість їхнього руху в просторі і часі [8, с. 10]. Отже, залежно від конкретної ситуації, конкретного об'єкта дослідження та під конкретним кутом зору поняття «стійкість» може набувати різного значення. Тому, варто з'ясувати сутність категорії «стійкість».

У тлумачному словнику української мови поняття «стійкий» означає здатний витримати зовнішній вплив, протидіяти чомусь; здатний зберігатися, існувати в несприятливих умовах; який не піддається сторонньому, переважно негативному, впливу; для якого характерні стабільність, постійність, сталість. За Л. Лопаткіним стійкість системи – це її спроможність зберігати рух за наміченою траєкторією, незважаючи на зовнішні збурення, що впливають на неї.

Отже, сутність поняття «стійкість» відображає постійність стану, сталість певних параметрів і стабільність руху. У ширшому розумінні цей термін означає здатність системи виконувати свої функції всупереч дії ендогенних та екзогенних факторів [8, с. 10].

Спробуємо з'ясувати сутність фінансової стійкості підприємства.

На думку С. Цал-Цалко, фінансова стійкість – це такий стан активів (пасивів) підприємства, що гарантує постійну його платоспроможність. Як бачимо, автор акцентує увагу на такому важливому аспекті фінансової стійкості сільськогосподарського підприємства як платоспроможність, залишаючи осторонь такі важливі аспекти як прибутковість, ліквідність, здатність розвиватись, маневреність власних коштів [12].

Філімоненко О.С. виходить з того, що фінансова стійкість це такий стан підприємства, коли обсяг його майна (активів) достатній для погашення зобов'язань [9]. В. Макар'єва пропонує розглядати фінансову стійкість організації як стан і структуру її активів, їх забезпечення джерелами фінансування [5].

Згідно з поглядом М. Федотової, фінансова стійкість – результат взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємства. З цим визначенням можна повністю погодитись, однак з такого його формулювання неможливо збагнути, від чого залежить рівень фінансової стійкості сільськогосподарського підприємства, а також критерії її оцінки [9].

Відомий науковець М. Коробов пропонує розглядати фінансову стійкість як відповідність параметрів діяльності підприємства і розміщення його фінансових ресурсів критеріям позитивної характеристики «фінансового стану» [2]. В.

Родіонова вважає, що фінансова стійкість це такий стан фінансових ресурсів підприємства, їх розподіл і використання, який забезпечує розвиток підприємства на основі зростання прибутку і капіталу при збереженні платоспроможності і кредитоспроможності в умовах допустимого рівня ризику [9].

Н. Мамонтова пропонує розглядати фінансову стійкість як такий стан підприємства, при якому забезпечується стабільна фінансова діяльність, постійне перевищення доходів над витратами, вільний обіг грошових коштів, ефективне управління фінансовими ресурсами, безперервний процес виробництва і реалізації продукції [6]. О. Стоянова вважає, що фінансова стійкість будь-якого підприємства передбачає поєднання чотирьох сприятливих характеристик його фінансового стану: високої платоспроможності, ліквідності, достатньої кредитоспроможності та рентабельності [11]. Досліджуючи сутність категорії «фінансова стійкість підприємства», Л. Шаблиста виходить з того, що це узагальнююча якісна характеристика його фінансового стану, яка відображає не тільки стан фінансових ресурсів, а й ефективність їхнього розміщення [13].

Аналізуючи наведені вище визначення фінансової стійкості підприємства, можна дійти висновку, що найчастіше при поясненні сутності цієї категорії, науковці, виділяють такі ознаки: платоспроможність, ліквідність, прибутковість, оптимальне співвідношення власного та позикового капіталу, а також ефективне формування, розподіл та використання фінансових ресурсів. Ці ознаки, здебільшого, відображають статичну характеристику фінансової стійкості сільськогосподарського підприємства.

Досліджували сутність фінансової стійкості з використанням динамічних характеристик такі вчені-економісти, як М. Кизим, А. Чупіс, А. Кудінова та інші. Наприклад, А. Чупіс фінансову стійкість розглядає як таку організацію фінансового обороту, за якої можливі вимушені зміни у перерозподілі коштів мінімально вплинуть на фінансову стратегію підприємства [10]. М. Кизим пропонує розглядати категорію «фінансова стійкість кругообігу капіталу на підприємстві», під якою розуміє спроможність матеріально-фінансових потоків по всіх фазах циклу кругообігу капіталу повертатися у стан, що забезпечує правильні пропорції в їхньому русі, незважаючи на вплив дестабілізуючих факторів. Під кругообігом капіталу, що проходить такі три стадії, як залучення, розміщення та використання, вчений розуміє функціонування підприємства [1].

Використовуючи динамічний підхід А. Кудінов розглядає фінансову стійкість підприємства як його спроможність функціонувати, отримуючи достатній для відтворення прибуток, та своєчасно виконувати свої зобов'язання, а також вважає її результатом ефективного управління фінансовою системою підприємства як у короткостроковому, так і у довгостроковому періоді [4].

Підсумовуючи різні тлумачення сутності поняття «фінансова стійкість», можна зробити висновок, що фінансова стійкість сільськогосподарського підприємства – це узагальнююча якісна характеристика його фінансового стану,

що характеризує його спроможність ефективно функціонувати у довгостроковому періоді, одержуючи достатній для повноцінного розвитку та відтворення прибуток, забезпечуючи економічно обґрунтоване співвідношення джерел фінансування підприємства та його активів і збалансований стан вхідних та вихідних грошових потоків, незважаючи на вплив внутрішніх та зовнішніх чинників.

**Висновки.** Отже, фінансова стійкість є інтегральним, узагальнюючим та якісним показником, що з одного боку відображає стан сільськогосподарського підприємства, а з іншого результати його діяльності. У кожному конкретному випадку відповідного сільськогосподарського підприємства потрібно знайти систему критеріїв, яким він повинен відповідати, щоб бути фінансово стійким. У практичному аспекті це є дуже актуальним завданням, оскільки без цієї системи критеріїв і фінансовий аналіз, і фінансове планування, і загалом управління фінансами сільськогосподарського підприємства втрачають орієнтири та, як наслідок, зміст.

### Література

1. Кизим М.О., Забродський В.А., Зінченко В.А., Копчак Ю.С. Оцінка і діагностика фінансової стійкості підприємства: Монографія. – Х.: Видавничий дім «ІНЖЕК», 2003. – 144 с.
2. Коробов М.Я. Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємств. - К.: Знання, 2004.-378 с.
3. Крупка М.І., Островерх П.І., Реверчук С.К. Основи економічної теорії. – К.: Атіка, 2001. – 344 с.
4. Кудинов А. Финансовое планирование деятельности предприятия. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.iteam.ru/publication/finances/section\\_11/article\\_362/](http://www.iteam.ru/publication/finances/section_11/article_362/)
5. Макарьева В.М., Андреева Л.В. Анализ хозяйственной деятельности организации. - М.: Финансы и статистика, 2004. - 262 с.
6. Мамонтова Н.А. Фінансова стійкість акціонерних підприємств і методи її забезпечення (на прикладі підприємств харчової промисловості): Автореф. дис. канд. екон. наук / Ін-т економ НАН України. - К., 2006. - 16 с.
7. Панчишин С.М. Макроекономічний аналіз товарної форми виробництва. Монографія. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2004. – 452 с.
8. Плиса В.Й., Приймак І.І. Стратегія забезпечення фінансової стійкості суб'єктів господарювання в економіці України: Монографія. – Львів: Видавництво ННВК «АТБ», 2009. – 144 с.
9. Родионова В.М., Федотова М.А. Финансовая устойчивость предприятия в условиях инфляции. - М.: Изд-во "Перспектива", 2005. - 98 с.
10. Финансовое положение предприятия (оценка, анализ, планирование): Научно-методическое издание / Под ред. проф. А.В. Чуписа. – Сумы: Издательство «Университетская книга», 1999. – 332 с.

11. Финансовый менеджмент: теория и практика: учебник / Под ред. Е.С. Стояновой. – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд-во «Перспектива», 2001. – 656 с.

12. Цал-Цалко Ю.С. Фінансова звітність підприємств та її аналіз: Навч. Посібник. – К.: ЦУЛ, 2002. – 359с.

13. Шаблиста Л.М. Фінансова стійкість підприємства: сутність і методи оцінки // Економіка і прогнозування – 2006. - № 2. – С. 46-57

### Summary

**Brychka B.B.**, PhD student

*L'viv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies named  
after S.Z. Gzhytskyj*

### ESSENCE OF FINANCIAL STABILITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISE

*The approaches of many scientists to determination the essence of financial stability of agricultural enterprise are considered in the article. Author gives his own interpretation of this economic category based on their in-depth analysis, critical evaluation and consideration of all the positive aspects*

**Keywords:** *financial stability, agricultural enterprise, financial condition, financial system.*

*Стаття надійшла до редакції 28.09.2010*

Бурда І. Я.

## СУТЬ ТА ЗАГРОЗИ КАДРОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ ВИДАВНИЧО-ПОЛІГРАФІЧНОЇ ГАЛУЗІ

*У статті розкривається сутність поняття «кадрова безпека» як складової економічної безпеки підприємства, проаналізовано загальні тенденції щодо використання трудових ресурсів та можливі загрози кадровій безпеці на підприємствах видавничо-поліграфічної галузі України.*

*Економічна безпека, кадрова безпека, персонал, видавнича та поліграфічна діяльність*

**Постановка проблеми.** На розвиток підприємництва в Україні сьогодні впливає значна кількість негативних чинників, серед яких: нестабільна політична і соціально-економічна ситуація в країні, зростання міжнародної конкуренції, недосконала законодавча база, неврегульований податковий тиск, криміналізація суспільства, шахрайство, корупція та ін. Все це в умовах державотворення різко загострило проблему забезпечення економічної безпеки підприємницьких структур. Окрім цього, необхідність постійного дотримання економічної безпеки зумовлюється і об'єктивно наявним для кожного суб'єкта господарювання завданням забезпечення стабільності функціонування та досягнення головних цілей своєї діяльності. У відповідності із чим, пріоритетним завданням сучасної системи економічної безпеки підприємства вважається здатність уникати можливих загроз і ліквідувати шкідливі наслідки окремих негативних складових зовнішнього і внутрішнього середовища.

У сучасному трактуванні економічна безпека підприємства являє собою достатньо широке поняття, яке включає в себе фінансову, силову, інформаційну, техніко-технологічну, правову а також кадрову безпеку, яка є однією із основних функціональних складових економічної безпеки підприємства.

**Аналіз досліджень та публікацій з проблеми.** Питанням забезпечення економічної безпеки присвятили свої роботи: О. Ареф'єва, В. Білоус, І. Бінко, Н. Вавдіюк, В. Геєць, З. Герасимчук, В. Духов, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, С. Злупко, Т. Кузенко, О. Кузьмін, А. Кірієнко, Т. Ковальчук, Б. Кравченко, М. Лесечко, В. Марцин, Л. Мельник, І. Михасюк, С. Мочерний, В. Мунтіян, Н. Нижник, Г. Пастернак-Таранушенко, С. Покропивний, Г. Ситник, А. Ревенко, О. Терещенко, С. Шкарлет, В. Шлемко, В. Ярочкін та ін.

У працях вітчизняних науковців достатньо глибоко досліджено необхідність, причини та функції економічної безпеки підприємства в умовах ринкових трансформацій, подальшого розвитку набули теорія економічних ризиків та теорія антикризового управління підприємством, розроблено загальні підходи до аналізу та оцінки функціональних складових економічної безпеки підприємства.

Однак ще багато аспектів цієї багатопланової і складної проблеми не з'ясовано. Це стосується, зокрема, і ретельного дослідження та створення відповідного методичного апарату для однієї із функціональних складових економічної безпеки – кадрової безпеки, яка в умовах підприємницьких структур видавничо-поліграфічної галузі (ВПП) набуває особливої важливості і є однією із умов їх життєздатності та конкурентоспроможності.

**Метою статті** є обґрунтування власного трактування та визначення ключових загроз кадрової безпеки на підприємствах ВПП.

**Викладення основного матеріалу.** Як уже зазначалось вище, однією із складових економічної безпеки є кадрова безпека. Доцільно наголосити, що саме кадрова складова є домінуючою щодо положень інших елементів системи безпеки підприємства, адже вона пов'язана з персоналом, якість якого є першоосновою в процесі будь-якої діяльності.

Проведене дослідження дозволило виявити, що існують різні підходи щодо визначення поняття та розуміння сутності і змісту кадрової безпеки (табл. 1).

Пріоритетність розгляду саме кадрової безпеки викликано сучасною роллю людського фактору у світовій економіці. Інформаційна економіка, нова економіка або економіка знань, що формується сьогодні, характеризується значно більшим внеском людського й інтелектуального потенціалу порівняно з матеріальними елементами [5].

Таблиця 1

Трактування поняття «кадрова безпека»

Автор	Визначення
О. Кіріченко [3]	правове та інформаційне забезпечення процесу управління персоналом: вирішення правових питань трудових відносин, підготовка нормативних документів, що їх регулюють, забезпечення необхідною інформацією всіх підрозділів управління персоналом
Г. Козаченко, В. Пономарьов, О. Ляшенко. [4].	процес запобігання негативним діям на безпеку підприємства за рахунок усунення ризиків та загроз, пов'язаних з інтелектуальним потенціалом та трудовими відносинами в цілому
Н. Швець [10]	беззбитковість трудових відносин підприємства, метою якої є досягнення максимальної стабільності функціонування фірми, а також створення основи і перспективи росту з метою виконання її основних завдань

Розробкою теорії людського капіталу займалися Г. Беккер, Т. Шульц, Е. Флемхольц.

В управлінні, людський компонент – найбільш обтяжливий актив. Розмаїтість і непередбачуваність людей роблять їх неймовірно складними для оцінювання, набагато складнішими, ніж будь-який електромеханічний. Проте люди – єдиний елемент, що володіє здатністю створювати додаткову вартість. Всі інші змінні – гроші, кредит, сировина, заводи, обладнання й енергія – можуть запропонувати лише інертні потенціали. За своєю природою вони нічого не додають і не можуть додати, поки людина (працівник найнижчої кваліфікації, професіонал або керівник вищої ланки) не використає цей потенціал, змусивши його працювати.

Персонал підприємницьких структур як об'єкт управління характеризується професійною кваліфікацією, мотивацією та фізичною кондицією.

Перша характеристика відображає наявність у працівника знань, вмінь, навичок, які необхідні для виконання роботи, і дає оцінку потенційній спроможності кожного виконувати свою виробничу функцію.

Мотивація показує бажання працівника реалізувати свою потенційну спроможність, засвідчує дієвість мотивів до виконання професійних обов'язків.

Третя характеристика дає можливість встановити фізичні можливості працівника відповідно до мотивів і кваліфікації.

У сучасних умовах господарювання проблема людського фактора знано розширюється. Вирішального значення набувають такі його характеристики, як рівень кваліфікації, загальна культура, ступінь активності, повнота використання творчого потенціалу, свобода прийняття рішень. Ряд якостей, які раніше вважалися «гуманітарними», перетворюються у безпосередню і потужну продуктивну силу.

Ключ до підтримки прибутковості компанії або до здорової економіки – продуктивність робочої сили, людський капітал. Для американської економіки, де понад половину ВВП припадає на інформаційний сектор, цілком природно, що люди з досвідом та відповідними вміннями – рушійна сила суспільства.

Людський капітал персоналу компанії є одним із найважливіших її ресурсів. По-перше, злагоджена команда професіоналів може стати одним із серйозних конкурентних переваг компанії, по-друге, кадри – це і є власне компанія, але головне, людський капітал – є джерелом знову створеної, додаткової вартості. Тому необхідно вміти оцінювати віддачу від його використання, щоб мати можливість підвищити її внесок у загальну ефективність.

Беручи за основу представлені вище трактування кадрової безпеки та враховуючи зростаючу роль персоналу у господарської діяльності підприємства нами пропонується наступне визначення цієї категорії як *складової економічної безпеки підприємства, пріоритетним завданням для якої є захист від ризиків та загроз з метою створення умов для найбільш ефективного управління персоналом, як визначального ресурсу для забезпечення високого рівня конкурентоспроможності підприємства.*

Слід розрізняти зовнішні та внутрішні загрози кадровій безпеці підприємства [11]. Зовнішні негативні впливи – це дії, явища або процеси, які не залежать від волі та свідомості співробітників підприємства і завдають збитків. До переліку таких загроз можна віднести: зниження рівня реальних доходів населення; ріст безробіття; негативні демографічні тенденції; політична нестабільність; соціальна напруженість; погіршення кримінальної ситуації та ін.

До внутрішніх негативних впливів відносять дії (навмисні або які стали наслідком необережності чи недбальства персоналу): внутрішні небезпеки, пов'язані зі слабкою організацією системи управління персоналом; відсутністю корпоративної політики; низькою якістю перевірок принаймі на роботу; неефективною системою мотивації; невідповідністю кваліфікації робітників; відтоком кваліфікаційних співробітників; слабкою організацією системи навчання; орієнтацією працівників на рішення внутрішніх тактичних завдань підрозділу, а не на стратегічні завдання підприємства в цілому; помилками у плануванні ресурсів підприємства тощо.

Кадрова безпека є комбінацією таких складових, як: безпека життєдіяльності (здоров'я, фізична безпека), соціально мотиваційна безпека (фінансова безпека, кар'єрна безпека, адміністративно-незалежна безпека), професійна безпека (безпека праці, пенсійно-страхова безпека, безпека володіння сучасними знаннями), антиконфліктна безпека (патріотична безпека, психолого-комунікаційна безпека) тощо.

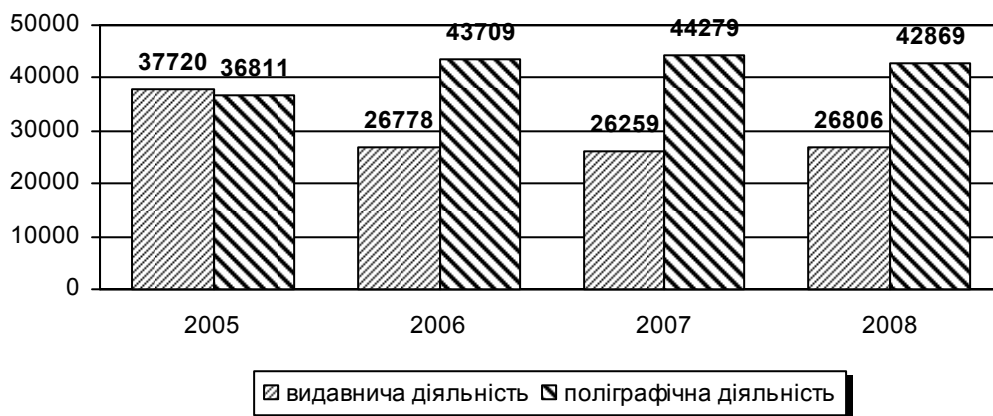
Як було зазначено вище, метою статті є також і визначення ключових загроз кадровій безпеці в умовах підприємств ВПГ. Але перш ніж викласти результати дослідження, доцільно наголосити, що офіційна інформація про стан ВПГ нашої держави є неповною й не завжди достовірною, оскільки Державний комітет статистики України відомості про розвиток суб'єктів видавничої та поліграфічної діяльності подає у своїх щорічних звітах разом із даними целюлозно-паперової промисловості [6], а Державний комітет України телебачення та радіомовлення і його органи на місцях мають лише часткову інформацію.

Для вирішення цієї складної проблеми нами були використані матеріали наукових досліджень провідних фахівців Української академії друкарства: Б. Дурняка, Л. Швайки, З. Холод, А. Штангрета, О. Мельникова [1-2; 7; 8-9], предметом дослідження яких була саме поліграфія. У їх працях системно і комплексно викладено багаторічні результати досліджень ключових проблем видавничо-поліграфічної галузі, можливі варіанти розвитку й регулювання в Україні.

Для визначення типових загроз кадровій безпеці на підприємствах ВПГ проведемо аналіз поточного рівня цієї складової економічної безпеки. Так, дані рис. 1 вказують на відсутність чіткої тенденції у зміні величини трудового потенціалу в поліграфії у 2005-2008 рр. адже сумарна середньооблікова чисельність штатних незначно коливається: 2005 р. – 74531 особа, 2006 р. – 70487, 2007 р. – 70538, 2008 р. – 69675. Щодо суттєвих змін середньосписковий



чисельності за окремими видами діяльності, то необхідно взяти до уваги зміни у підготовці статичної звітності, які мали місце у 2005-2006 рр.



**Рис. 1. Динаміка середньооблікової чисельності штатних працівників за видами економічної діяльності, чол.**

Одним із критеріїв трудового потенціалу є віковий склад працівників. На рис. 2 відображено вікову структуру зайнятих працівників.

Позитивним можна вважати як для видавничої діяльності, так і поліграфічної діяльності високу частку працівників середнього віку та молодих фахівців.

Враховуючи складність виробничих процесів в поліграфії, ключовим фактором забезпечення підприємств кваліфікованими фахівцями виступає рівень освіти (рис. 3).

Частка працівників, які мають неповну та базову вищу освіту, тобто отримали дипломи освітньо-кваліфікаційного рівня молодший спеціаліст або бакалавр, позитивно зростає як у видавничій діяльності (у 2002 р. – 25,3%, 2003 р. – 26,4, 2004 р. – 27,6%), так і в поліграфічній діяльності (у 2002 р. – 29,1%, 2003 р. – 30,2, 2004 р. – 26,9%). Аналогічна тенденція помітна і відносно частки працівників, які мають повну вищу освіту, тобто диплом спеціаліста або магістра: видавнича діяльність (у 2002 р. – 38,8%, 2003 р. – 38,7%, 2004 р. – 39,8%, 2005 р. – 46,9%, 2006 р. – 46,98%, 2007 р. – 48,69%, 2008 р. – 50,32%), поліграфічна діяльність: (у 2002 р. – 19,8%, 2003 р. – 21,7%, 2004 р. – 22,5%, 2005 р. – 23,1%, 2006 р. – 24,71%, 2007 р. – 25,62%, 2008 р. – 25,84%). Зазначені показники є доволі високими, оскільки в загальному у промисловості частка працівників із неповною або базовою освітою на 31 грудня 2005 року становила 24,4%, а з повною вищою освітою – 16,9%.

Українські фахівці відзначають, що у зв'язку із тривалим процесом становлення ринкових відносин багато підприємств не мають стабільних трудових колективів, люди шукають більш високих заробітків, кращих умов праці і тому в країні залишається високий рівень мобільності кадрів. За останні 10 років в загальному по економіці коефіцієнт валового обороту робочої сили

(відношення кількості прийнятих та вибулих до середньооблікової кількості працівників) збільшився з 38,8% у 1995 р. до 56,6% у 2005 р.

У деяких видах діяльності, зокрема сільському та рибному господарстві, оптовій та роздрібній торгівлі, будівництві, готелях та ресторанах, кількість прийнятих та вибулих складала 89-115% до середньооблікової кількості штатних працівників. Це свідчить про нестабільність зайнятості, вимивання кваліфікованих кадрів, адже по суті кожен працівник, зайнятий у цих видах діяльності, впродовж року змінював місце роботи.

Рух робочої сили в поліграфії сягає рівня 50-70% (табл. 2), що є небезпечно, хоча б з тієї точки зору, що виробничий процес в цій галузі є складним і для підготовки кваліфікованого працівника необхідний час, а саме кваліфікаційний рівень персоналу є визначальною складовою при виготовленні конкурентоспроможною продукції.

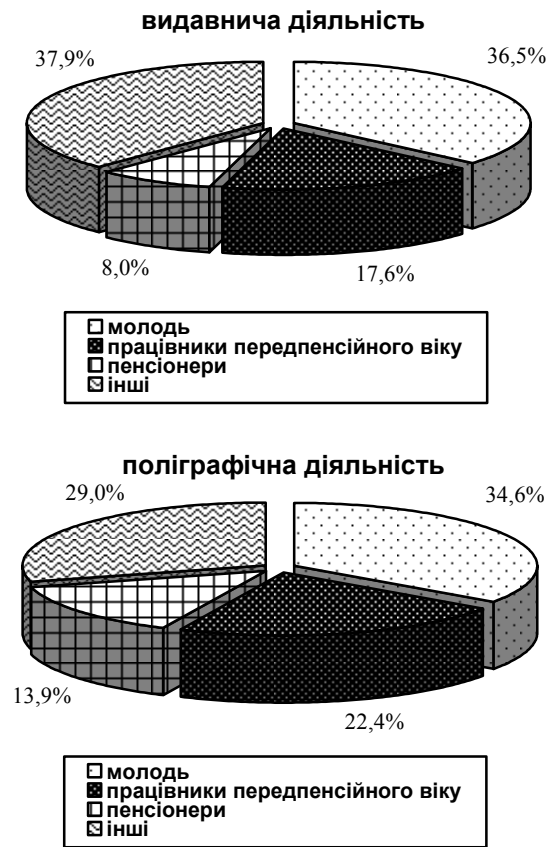
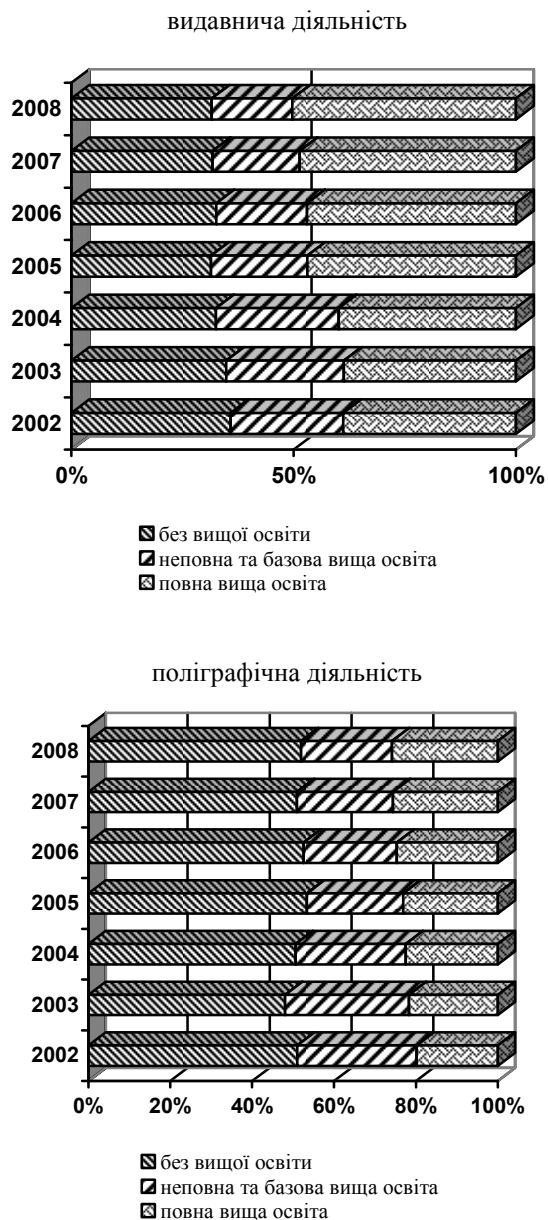


Рис. 2. Розподіл працівників за віковими категоріями у 2008 р. (великі і середні підприємства)



**Рис. 3. Розподіл працівників відповідно до рівня освіти за видами діяльності на кінець року.**

Таблиця 2

**Динаміка руху робочої сили, процент до середньооблікової кількості штатних працівників**

Вид діяльності та характер руху	Рік			
	2005	2006	2007	2008
<b>Прийнято</b>				
Обробна промисловість	30,4	31,7	32,9	30,32
Видавнича діяльність	25,8	38,4	56,14	58,23
Поліграфічна діяльність	30,3	28,7	22,0	21,28
<b>Вибуло</b>				
Обробна промисловість	33,0	34,5	36,57	41,9
Видавнича діяльність	27,2	49,1	56,9	70,43
Поліграфічна діяльність	32,0	30,7	24,81	27,77

Плинність кадрів зумовлена кількома причинами: високими вимогами до кваліфікації персоналу, обмеженими можливостями професійного зростання на даному підприємстві, напруженим ритмом праці і невідповідною їй оплатою.

Кадрова політика видавництва і поліграфічних підприємств різна. На одних вона полягає у збереженні кадрів, забезпеченні їх стабільності. На інших – навпаки, періодична ротація персоналу, що приносить нову енергію, ідею, пропозиції.

У сьогоденній ситуації, коли питома вага оплати праці в сукупних доходах населення є меншою за соціальні видатки, одним з пріоритетів державної соціальної політики стало підвищення її рівня випереджаючими темпами.

Високі темпи приросту заробітної плати у 2008 рр. характерні як для всієї обробної промисловості (на 26,96%), так і для видавничої діяльності (на 26,65%) та поліграфічної діяльності (на 25,79%) (табл. 3).

**Висновки.** Як висновок можна стверджувати, що кадрова безпека займає важливе місце в системі економічної безпеки і за своєю суттю покликана гарантувати стабільне та максимально ефективне функціонування підприємства і високий потенціал його розвитку в майбутньому.

Таблиця 3

**Середньомісячна заробітна плата штатних працівників за видами промислової діяльності, грн.**

Секція/ КВЕД	Вид діяльності	Тип підприємств	Рік			
			2005	2006	2007	2008
D	Обробна промисловість	середні та великі	904,9	1137,2	1456,3	1848,9
22.1	Видавнича діяльність		1257,7	1666,0	2029,8	2570,8
22.2	Поліграфічна промисловість		732,7	934,1	1108,7	1394,6

Наукова новизна статті полягає у такому:

- дано власне визначення поняттю «кадрова безпека підприємства»;
- на основі проведеного аналізу до числа загроз кадровій безпеці на підприємствах видавничо-поліграфічної галузі були віднесені: зменшення частки фахівців зрілого віку, високу плінність кадрів, яка породжена як неефективною системою мотивації, так і відсутністю стратегічного бачення перспектив розвитку підприємства та власної ролі і можливого кар'єрного зростання.

На думку автора, матеріали цієї статті можуть слугувати органам виконавчої влади та власникам і керівникам підприємницьких структур України для розроблення та удосконалення системи кадрової безпеки підприємства.

#### Література

1. Дурняк Б. В. Видавничо-поліграфічна галузь України: Стан, проблеми, тенденції : Статистично-графічний огляд : моногр. / Б. В. Дурняк, А. М. Штангрет, О. В. Мельников ; Укр. академ. друкарства. – Львів : вид-во УАД, 2006. – 274 с. – 300 пр. – ISBN 966-322-057-0.
2. Дурняк Б. В. Видавнича справа та поліграфічна діяльність в Україні : моногр. / Б. В. Дурняк, А. М. Штангрет, О. В. Мельников, Я. М. Угрин; Укр. академ. друкарства. – Львів : вид-во УАД, 2009. – 150 с. – 300 пр. – ISBN 978-966-322-153-3.
3. Кириченко О. А. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності : навч. посіб. / О. А. Кириченко. – К.: Знання-Прес, 2002. – 384 с.
4. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко. – К.: Лібра, 2003. – 280 с.
5. Косарев О. Й. Людський капітал як ключовий чинник забезпечення економічної безпеки підприємства / О. Й. Косарев, О. І. Захаров, О. М. Рибак // Актуальні проблеми економіки. – 2008 р. – №9 (87). – С. 104-113.
6. Праця України 2008 : Стат. зб. / Держкомстат України. — К.: Інформ.-вид. центр. Держкомстату, 2009. — 416 с.
7. Холод З. М. Управління та ефективність використання виробничого персоналу структур видавничо-поліграфічного комплексу України : моногр. / З. М. Холод, І. І. Малярчук, О. І. Копилюк та ін. – Львів: Укр. академ. друкарства, 2008. – 196 с. – ISBN 978-966-322-130-4.
8. Швайка Л. А. Економіка видавничо-поліграфічної галузі : підруч. / Л. А. Швайка, А. М. Штангрет; Укр. академ. друкарства. – Львів : вид-во УАД, 2008. – 396 с. – 300 пр.
9. Швайка Л. А. Розвиток і регулювання видавничого підприємництва : моногр. / Л. А. Швайка. – Львів : УАД, 2005. – 432 с. – 300 пр. – ISBN 966-322-038-4.
10. Швець Н. Методи виявлення і збереження кадрової безпеки, або як перемогти зловживання персоналу / Н. Швець // Персонал. – 2006. - №5. Режим доступу до статті: <http://www.personal.in.ua/article.php?ida=291>

11. Штангрет А. М. Стан та загрози кадровій безпеці на підприємствах поліграфії / А. М. Штангрет, В. І. Воробйов // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Випуск 252: В 6 т. Т. І. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. – С. 229–238.

**Summary**

**I. Burda**

**ESSENCE AND THE THREAT OF PERSONNEL SECURITY COMPANIES  
PUBLISHING AND PRINTING INDUSTRY**

*The article reveals the essence of "security personnel" as part of economic security, and analyzed the general trends regarding the use of labor resources and possible threats to security personnel in the business of publishing and printing industry in Ukraine.*

*Economic security, personnel security, personnel, publishing, printing*

*Стаття надійшла до редакції 28.09.2010*

УДК 332.33:631.6

**Велесик Т. А.**, аспірант, (E-mail: [tanja-excite@mail.ru](mailto:tanja-excite@mail.ru))<sup>©</sup>*Національний університет водного господарства та природокористування,  
м. Рівне*

## СВІТОВИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ І МЕЛІОРАЦІЯ

*Розглянуто основні аспекти розвитку та функціонування ринку сільськогосподарських земель у розвинених країнах світу. Наголошено на доцільності та ефективності меліорації земель*

**Ключові слова:** ринок сільськогосподарських земель, меліоровані землі, меліоративні системи, ефективність меліорації

**Вступ.** Земля - основа існування людства. Цю істину можна розглядати з різних точок зору. Однією з головних умов існування людини є використання унікальної особливості землі - її родючості, а в економічному розумінні - як предмета праці та засобу праці для виробництва продуктів харчування [1, с. 38].

Розглядаючи питання, що стосуються земельних ресурсів, досить актуальною є проблема використання меліорованих земель України, у розвиток яких в двадцятому столітті було вкладено значний капітал (за різними оцінками - майже 20 млрд. грн.). Однак через неврегульованість організаційно-економічних механізмів функціонування даних земель, останнім часом спостерігається дуже низький рівень їх використання у сільськогосподарському виробництві.

**Матеріал і методи.** У даній статті застосовуються такі методи дослідження, як індукція та дедукція.

Метод індукції полягає в тому, що дослідження ведеться від часткового до узагальнення, від причин до результатів.

Дедукція означає, що дослідження здійснюється від загальних фактів до часткових, від результатів до причин [2].

Крім того, у статті використовуються матеріали нормативних та законодавчих документів, зокрема: Постанови Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2000 року № 1704 "Про комплексну програму розвитку меліорації земель і поліпшення екологічного стану зрошуваних та осушених угідь на період до 2010 року" [3].

Результати наукового дослідження за допомогою наведених методів та законодавчих актів висвітлені в статті у вигляді теоретичних висновків і пропозицій.

**Результати дослідження.** Дослідженням питань еколого-економічної оцінки меліорованих земель займалися такі вітчизняні та іноземні вчені, як: С. Аверьянов, А. Аскоченский, В. Бакарасов, Г. Висоцький, В. Гей,

---

<sup>©</sup> Науковий керівник: Кожушко Л.Ф., професор, доктор технічних наук  
Велесик Т. А., 2010

В. Драчинська, В. Ковда, Л. Кожушко, А. Костяков, Д. Лико, А. Рокочинський, Н. Фроленкова, М. Хвесик, А. Черкасов, А. Шевченко, Б. Шумаков та інші.

Меліоровані сільськогосподарські землі займають у світі близько 425 млн. га. В Україні площа цих земель становить 5,8 млн. га в загальній площі оброблюваних територій, їх питома вага становить 14% загальної площі сільгоспугідь [3].

Вдаючись до світового досвіду формування ринку земель сільськогосподарського призначення, варто відмітити, що в розвинених країнах він лише зароджується, за винятком Югославії і Польщі, в яких земельний ринок функціонує, але з певними обмеженнями. З метою недопущення спекуляції землею, законодавством введено мораторій на купівлю-продаж землі на 3-5 років в Угорщині, Румунії, крім цього обмежуються права вільного розпорядження землею шляхом введення обов'язкового використання землі для сільськогосподарського виробництва протягом п'яти років у Болгарії, Угорщині, Чехії та Словаччині [4, с. 18].

Розглядаючи проблеми, пов'язані із формуванням земельного ринку, необхідно згадати про процес приватизації землі, який в різних країнах світу є по-своєму складним і суперечливим.

Приватна власність на землю відновлена в усіх Східноєвропейських країнах. У багатьох з них - шляхом відновлення власності колишніх землевласників, тобто реприватизації (Словаччина, Чехія, Болгарія та Румунія).

У Словаччині аграрна реформа була певний час блокована. Було обрано курс на збереження, в основному, колективної форми власності на землю. Проте сільське господарство Словаччини направлене на перетворення, аналогічні чеським [4, с.70].

Діюче законодавство Чехії передбачає створення ринку землі, однак незавершеність кадастрових та інших методичних основ землі як товару стримує формування необхідної для земельного ринку законодавчої бази. Разом з тим обмежень на купівлю-продаж та оренду землі немає [5, с. 64].

В Угорщині громадяни можуть придбати не більше 300 га сільськогосподарських земель (Акт 1994 року щодо земель сільськогосподарського призначення). Наразі розглядається доповнення до цього Акту в частині вимог до приватних осіб стосовно місця їх проживання та наявності у них досвіду сільськогосподарської діяльності.

В Німеччині в ринковому обороті широко застосовується оренда сільськогосподарських земель із наступним їх викупом. Як правило, застосовується довгострокова оренда на 7-10 і більше років [6, с. 73].

В Болгарії Закон "Про землю" 1992 р. здійснив негативний вплив на процес перетворень земельних відносин. Даним законом передбачено вільне формування земельного ринку. Болгарським громадянам, які проживають за кордоном надавалось право власності на землю. Невпорядкованість земельного ринку і орендних відносин, високі ціни на землю, відсутність стійкої законодавчої бази, застосування "шокової терапії" – це все внесло елементи хаосу і самопливу у розвиток ринкових земельних відносин Болгарії [4, с. 65]. Тому болгарське село переживає затяжну кризу.



Відповідно до законодавства Австрії, дозвільний порядок відчуження земель сільськогосподарського призначення спрямований їх на ефективне використання і боротьбу зі спекулятивними угодами у сфері земельного обороту.

Видача дозволу на трансакцію із землею чи відмова в ньому здійснюється районною комісією із земельного обороту, головою якої є професійний суддя або державний службовець федеральної землі. Всі дії комісії регламентовані федеральним Законом Австрії “Про оборот земельних ділянок” [6, с. 74].

У Польщі створено Агентство сільськогосподарської власності державної казни, яке здійснює викуп земель і нерухомості у селянських господарств та продає їх перспективним господарствам. Пріоритет для придбання сільськогосподарських земель надається покупцям, які мають кваліфікацію для ведення товарного сільськогосподарського виробництва [6, с. 74].

З 1990 р. в Прибалтійських країнах розпочалися реформи на селі, пов’язані з відновленням сімейних ферм (зайнятим в сільському господарстві - 3 га, іншим – 2 га). Паралельно проходила реституція земельної власності шляхом: повернення тієї ж ділянки, яка була націоналізована; надання іншої; виплата компенсації (150 - 425 дол. США за 1 га). Більшість колишніх власників надавали перевагу останньому методу, враховуючи досить велику суму компенсації. Одночасно з цими процесами відбувалась приватизація власності сільськогосподарських підприємств серед працівників та пенсіонерів, що супроводжувалась ліквідацією сільськогосподарських підприємств [5, с. 78-79].

Формування ринку сільськогосподарських земель у Російській Федерації регулюється Федеральним законом “Про оборот земель сільськогосподарського призначення” (2002 р.). Згідно з даним законом, трансакції із земельними ділянками сільськогосподарського призначення здійснюються у довільному порядку. Про проведення операції купівлі-продажу земельної ділянки необхідно отримати дозвіл виконавчої влади суб’єкта Російської Федерації. При цьому надається право пріоритетного викупу земельної ділянки місцевому господарству, за умов наявності в нього фінансових ресурсів для обробітки ділянки. Надаючи пріоритет у викупі, законодавство одночасно накладає обмеження щодо розпорядження придбаними за таких умов земельними ділянками. Законодавством встановлюється мораторій на перепродаж цих земельних ділянок строком на 5 років [6, с. 74].

У Росії, як і в Україні, закон не допускає іноземну земельну власність, проте цю правову норму обходять створенням дворівневих структур. Резидент формально володіє землею і обробляє її, але його діяльність фінансується іноземними інвесторами. Сьогодні в Росії близько 1 млн. га ріллі контролюється за такою схемою [7, с. 51].

**Висновки.** У світі вже давно зрозуміли важливість та необхідність формування земельного ринку. Не далекий той час, коли в Україні відмінять мораторій на продаж земель і ринок земель сільськогосподарського призначення почне ефективно функціонувати. Звичайно, до цього повинна бути

максимально підготовлена як вся необхідна законодавча база, так і стан земель, в тому числі меліорованих та технічні споруди на них.

Вітчизняний і світовий досвід свідчать, що меліорація земель здатна значно зменшити вплив примхливих погодних умов на врожай. Тільки завдяки меліорації можна перетворити болота і пустелі на родючі землі. Вихід з ладу гідромеліоративних систем означає перетворення полів знову на болота чи пустелі [8].

Тому першочергове врегулювання цих проблем повинно бути на порядку денному земельного законодавства, як поштовх до формування цивілізованого ринку сільськогосподарських земель, в тому числі й на меліоративних системах.

#### Література

1. Гарнага О.М. Еколого-економічні засади формування ринку сільськогосподарських земель: Монографія / Гарнага О.М.-Рівне:НУВГП, 2006. – 42 с.
2. Удалов В. А. Экономический анализ на сельскохозяйственных предприятиях: Учебно-практическое пособие / В. А. Удалов. – М: МСХА, 2000. – 152 с.
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2000 року №1704 “Про комплексну програму розвитку меліорації земель і поліпшення екологічного стану зрошуваних та осушених угідь на період до 2010 року”.
4. Буздалов И.Н. Реформирование земельных отношений в восточноевропейских странах / И.Н. Буздалов // АПК: экономика, управление. – 1996. – № 7. – С. 65-70.
5. Песцова О. С. Економічний механізм формування ринку сільськогосподарських земель в Україні: дис... канд. екон. наук: 08.07.02 / Песцова Оксана Станіславівна.- К., 2002. - 257 с.
6. Федоров М. Особливості формування ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні / М. Федоров // Економіка АПК. – 2007. - №5 – С. 73-74.
7. Пасхавер Б.Й. Ринок землі: світовий досвід та національна стратегія / Б.Й. Пасхавер // Економіка АПК. – 2009. - №3 – С. 51.
8. Лазарчук М.О. Основи гідромеліорацій. Осушення земель: Навч. посібник / Лазарчук М.О. – Рівне: НУВГП, 2005. – 283 с.

#### Summary

T. A. Velesik

#### EFFICIENCY OF LAND-RECLAMATION, AS SHOVE TO FORMING OF MARKET OF THE RECLAMATED AGRICULTURAL EARTHS

*Basic problems, related to forming of market of the reclaimed agricultural earths, are considered. Specific gravity of area which is served the reclamative systems in the general area of lands in the Rivne area is resulted. It is marked*

*Стаття надійшла до редакції 3.09.2010*

УДК 336(2)

**Власенко І.В.**, к.е.н., доцент, **Кафлевська С.Г.**, к.е.н., доцент<sup>©</sup>  
Вінницький національний аграрний університет

## РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА В ПОДІЛЬСЬКОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ РЕГІОНІ

*У статті на базі широкого статистичного матеріалу у регіональному розрізі проведено комплексний аналіз стану малого підприємництва на Поділлі, показано процес формування малого підприємництва у регіонах Поділля та розроблено пропозиції щодо його покращення.*

**Ключові слова:** Подільський економічний район, малі підприємства, взаємодія регіонів, економічне відтворення, економічні кластери.

**Вступ.** Процеси формування підприємництва відбуваються досить повільно, оскільки є реальні труднощі з їх фінансуванням. Для реалізації ринкової трансформації економіки в Україні слід створити 500 тис. малих підприємств, однак державна фінансова підтримка «малого» підприємництва в Україні включає лише податкові та кредитні методи впливу на цей сектор економіки. Аналіз світового досвіду свідчить, що виконання малим підприємством своєї суттєвої економічної та соціальної ролі можливе лише за умов виваженої державної політики всебічної підтримки цього сектору економіки. Сьогодні склалися відносно стабільні структури розподілу підприємств за формами власності та організаційно-правовими формами

Аналіз останніх публікацій показав, що роль держави у підтримці цього сектора економіки присвячені праці Дрогунцов С.І., Панасик Б., Поповкін В.А., Бутко М., Мазура А.Г. [1-5] та інших авторів.

Незважаючи на значну кількість робіт та прийняті протягом останніх 2000-2009 років рішення й здійснені заходи, не відбулося кардинальних позитивних змін, які б істотно вплинули на активізацію малого підприємництва в Україні. Відсутній також аналіз стану, проблем та перспектив подальшого розвитку підтримки малого підприємництва в Подільському економічному районі.

**Метою** нашої роботи було проаналізувати стан проблем розвитку малого підприємництва в Подільському економічному районі і значення держави у сприянні цього процесу у регіональному розрізі.

**Викладення основного матеріалу дослідження.** До Подільського економічного району включені наступні області: Вінницька, Тернопільська, Хмельницька. Розміри території і кількість населення Подільського економічного району наведені в табл.1. Отже, територія Подільського економічного району займає 60,9 тис. кв. км, на якій проживає 4285 тис. осіб в тому числі 2391,1 тис. працездатного населення.

---

<sup>©</sup> Власенко І.В., Кафлевська С.Г., 2010

Однак територіальний розподіл праці обумовлює не тільки спеціалізацію регіонів на виробництві тих чи інших видів продукції, але і служить об'єктивною і надійною основою економічної інтеграції і взаємодії регіонів.

Таблиця 1

**Територія і кількість населення Подільського регіону**

Назва областей Подільського економ. району	Територія тис. кв. км.	Наявна кількість населення тис. осіб	Працездатне населення тис. осіб	Частка міського населення %	Частка сільського населення %
Вінницька	26,5	1745	964,2	2,6	5,9
Тернопільська	13,8	1130	637,4	1,5	4,1
Хмельницька	20,6	1410	789,5	2,3	4,3
Всього	60,9	4285	2391,1	2,1	4,8

Розраховано за даними статистичного довідника Україна у цифрах 2009

Сьогодні економіка Подільського району здійснює процес зростання виключно за рахунок ресурсного запасу та розвитку регіонального підприємництва (табл. 2. ).

Таблиця 2

**Кількість підприємств-суб'єктів підприємницької діяльності за розмірами у 2006-2009 році України та Подільського району**

Роки	Всього підприємств, одиниць	у тому числі:			
		Великих та середніх підприємств		Малих підприємств	
		одиниць	у відсотках до загальної кількості підприємств	одиниць	у відсотках до загальної кількості підприємств
Україна					
2005	263066	45136	17,2	217930	82,8
2007	300334	46543	15,5	253791	84,5
2009	318359	45618	14,3	272741	85,7
Вінницька область					
2005	7015	1794	25,6	5221	74,4
2007	8088	1628	20,1	6460	79,9
2009	8777	1500	17,1	7277	82,9
Тернопільська область					
2005	4116	1086	26,4	3030	73,6
2007	4477	832	18,6	3645	81,4
2009	4862	715	14,7	4147	85,3
Хмельницька область					
2005	5987	1468	24,5	4519	75,5
2007	6546	1368	20,9	5178	79,1
2009	6822	1215	17,8	5607	82,2
Подільський економ. район					
2005	17118	4348	25,4	12770	74,6
2007	19111	3828	20,0	15283	80,0
2009	20461	3430	16,8	17028	83,2

Дані Держкомстату України

Аналізуючи таблицю 2 слід зауважити, що кількість підприємств за 4 роки збільшилась на 3343 одиниці. Розвиток підприємництва – це фактор розширеного економічного відтворення, якого ми очікуємо. У теорії під розширеним економічним відтворенням розуміють відновлення виробництва у зростаючих масштабах, коли зростають як кількісні, так і якісні параметри виробленої продукції.

Порівняння досягнутих рівнів економічних показників у регіонах з аналогічними значеннями в Подільському економічному районі та України допоможе встановити місце кожної області в загальному розвитку малого підприємництва. Загальний розвиток малих підприємств і їх приріст за областями (регіонами) Поділля наведений в табл.3

Таблиця 3

**Загальні показники розвитку малого підприємництва Подільського економічного району у 2006 – 2009 роках**

Рік / Показник	Україна	Подільський економічний район	у т.ч. регіони			Примітка
			Вінницький	Хмельницький	Тернопільський	
Кількість малих підприємств, од.						1
2007	217930	12770	5221	4519	3030	
2008	253791	15284	6460	5179	3645	
2009	272741	17031	7277	5607	4147	
Кількість малих промислових підприємств, од.						2
2006	44385	3362	1358	1160	844	
2007	47348	3499	1384	1218	897	
2008	50302	3673	1541	1249	883	
2009	52336	3964	1646	1335	983	
Частка продукції малих підприємств у загальних обсягах виробництва продукції (робіт, послуг),%						3
2006	6,9	10,2	9,3	9,2	12,1	
2007	7,3	10,76	9,6	9,4	13,3	
2008	7,3	12,1	10,1	11,1	15,1	
2009	7,7	13,26	10,3	13,1	16,4	

Примітка: 1 – за даними Держкомстату України; 2,3 - за даними обласних статуправлінь, що входять в Подільський економічний район

Як видно з результатів досліджень (табл.3), кількість малих підприємств в Подільському економічному районі зросла з 12770 одиниць (2008 р.) до 17031 одиниці (2009 р.), найбільший приріст малих підприємств спостерігався у Вінницькій області – на 2056 одиниць, Хмельницькій – на 1088 і Тернопільській – на 1117 одиниць. Частка малих підприємств у загальних обсягах виробництва продукції у 2009 році була найбільша у Тернопільській і склала 16,4%, Хмельницькій 13,1% і у Вінницькій 10,3%, тоді як по Подільському економічному району - 13,26%, а в Україні – лише 7,7%.

Не менш важливий фактор у розвитку підприємництва на Поділлі відіграють фізичні особи – підприємці. Основні показники діяльності фізичних осіб – підприємців наведені в таблиці 4.

Таблиця 4.

**Основні показники діяльності фізичних осіб – підприємців Подільського економічного району за 2009 рік**

Назва областей Подільського економічного району	Назва основних показників		
	кількість суб'єктів, тисяч	середньорічна кількість найманих працівників	обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) у діючих цінах (без ПДВ, акцизу), млн. грн.
Україна	1667,7	1412,4	57839,8
Вінницька	50,5	39,5	1692,8
Тернопільська	33,4	25,5	808,5
Хмельницька	46,4	31,1	1241,5
Всього по Подільському економічному району	130,3	96,1	3742,8
У % до України	7,81	6,8	6,47

Регіональний зріз демографічних змін розвитку фізичних осіб – підприємців показує найвищий приріст кількості в Вінницькій (50,5 тис.) та Хмельницькій областях (46,4 тис.) і де що менший у Тернопільській області (33,4 тис.). Наступною важливою характеристикою розвитку фізичних осіб підприємців є обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) у діючих цінах. Аналізуючи обсяг реалізації продукції Подільського економічного району за 2009 рік вона склала 3742,8 млн. грн. або 6,47% від загальної кількості малих підприємств України.

В основі формування економічних регіонів в Україні лежить економічний інтерес взаємодіючих сторін у вирішенні нагальних для району проблем і тому важливим є створення кластерної моделі регіонального розвитку малих підприємств. Прикладом можуть слугувати економічні угоди які періодично заключають адміністрації Вінницької, Хмельницької та Тернопільської областей, що входять в Подільський економічний район. Так цим прикладом є Асоціація “Поділля Перший” – громадська організація, заснована в 1998 році, яка фокусує свою діяльність на роботі в Подільському економічному районі. На даний момент з ініціативи Асоціації створені та успішно функціонують 5 кластерів (будівельний, швейний, харчовий, туристичний та кластер сільського туризму), в роботі яких беруть участь близько 230 підприємств та організацій. Діяльність перших кластерів на Поділлі дозволяє говорити про ефективність та актуальність запропонованої концепції.

На наш погляд економічні кластери стимулюють розвиток малого підприємництва. Досить удале визначення економічного кластеру дав вітчизняний дослідник Михайло Войнаренко: “Кластер – це галузево-територіальне добровільне об'єднання підприємств, що тісно співпрацюють з науковими установами та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції та економічного зростання регіону” [6, с.29].

Отже кластери не є простою місцевою концентрацією промисловості, а служать ареною, на якій здійснюється реальна взаємодія між місцевими та регіональними фірмами, а також між фірмами та іншими інституціями.

Думається, що кластери прискорюють спеціалізацію, яка в свою чергу, сприяє підвищенню якості та збільшенню продукції малих підприємств. При формуванні кластерів доцільно використати зроблені автором детермінанти (чинники) які необхідні для малих підприємств при формуванні кластерів.

Президент України у своєму виступі на Всеукраїнській нараді з питань підприємництва заявив, що «рівень розвитку малого та середнього підприємництва має стати одним з найвідповідальніших критеріїв оцінки результатів діяльності регіональної та місцевої влади» [7, с. 9].

#### **Висновки.**

1. Проникнення малого підприємництва у економічну систему є необхідною передумовою переходу економіки на ринкові рейки, ефективної реструктуризації виробництва та підприємств, розв'язання проблем зайнятості, підвищення рівня життя населення на Поділлі.

2. Державна регіональна політика України у сфері регулювання економіки сприяє регіональному розвитку підприємництва.

3. Економічна кластерна культура, є наукою виживання регіональної та національної економіки, яку має засвоїти український підприємець. Таким чином, в ринковій економіці мале підприємництво є невід'ємною частиною регіональної економіки.

#### **Література**

1. Дрогунцов С.І., Данілішин Б.М., Лисецький А.С. і інші. Перспективи економічного розвитку України: Проблеми пошук впровадження. – К; РВПС НАН України, 1999 с. 179.

2. Панасюк Б., Поповкін В. Природньо – економічне районування республіки та його роль у територіальному плануванні // Економіка України. – 1990. – 7. – С. 23 - 33.

3. Поповкін В.А. Регіонально – цілісний підхід в економіці. К: Наукова думка, 1993. – 219с.

4. Бутко М. Розв'язання проблем регіонального розвитку// Економіка України - . 2000. - №1 - с. 12-14

5. Мазур А.Г. Управління в регіональних економічних системах: Теорія методологія практика К. 2003 С. 75-85.

6. Асоціація “Поділля Перший”. Звіт 1998–2002 роки. – Хмельницький, 2002. – 28 с.

7. Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки / За ред. А.С.Гальчинського. - К.: НІСД, 2003.

#### **Summary**

**I.V. Vlasenko, Ph.D., associate professor**

**Vinnitsia National Agrarian University**

#### **ENTERPRISE DEVELOPMENT IN THE PODOLSK ECONOMIC REGION**

*In the article on the basis of extensive statistical material in the regional context of a comprehensive analysis of the state of small business for skirts, shows the formation of small businesses in the regions of Podolia and the proposals for its improvement.*

*Стаття надійшла до редакції 14.09.2010*

УДК 330.322.16:338.43.01

**Вовк М. В.**, асистент ©*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С. З. Гжицького*

## **ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В КОНТЕКСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

*Анотація.* У даній статті розглянуто проблеми економічного розвитку інвестиційного процесу в контексті інвестиційної привабливості аграрних підприємств. Розглянуто вплив інвестицій на ефективність господарювання та запропоновано шляхи підвищення інвестиційної привабливості аграрних підприємств.

**Ключові слова:** інвестиції, інвестиційний процес, інвестиційна політика, інвестиційна привабливість, аграрні підприємства, ефективність господарювання.

**Матеріал і методи.** Однією із головних проблем інвестиційної політики є вибір найпріоритетніших сфер та об'єктів вкладення капіталу. Найбільшою мотивацією, яка постає перед потенційним інвестором, звичайно, є найшвидше та найбезпечніше повернення інвестованих коштів, тобто максимізація його прибутків. Судячи з перебігу інвестиційних процесів в Україні сільське господарство не відноситься до тих галузей, де вкладення інвестицій є найвагомим. Тому, очевидним стає те, що потрібно проводити таку інвестиційну політику, щоб найшвидше і з найменшими втратами вивести галузь сільського господарства із затяжної кризи.

Питання інвестиційної діяльності в Україні широко висвітлені в працях таких економістів: І. Бланка, А. Музиченка, В. Федоренка, С. Реверчука, А. Пересади, М. Кісіля, О. Удалих, О. Шеремети і інших. Але недостатньо уваги в економічній літературі приділяється саме інвестиційним процесам в галузі сільського господарства. Не надається великого практичного значення шляхам підвищення інвестиційної привабливості саме аграрних підприємств.

Внаслідок руйнівних процесів, що відбувалися за час реформування аграрного сектору економіки, велика кількість крупних зі стійкою економікою сільськогосподарських підприємств стала збитковою і безперспективною. Інвестиційна привабливість даних агроформувань знизилась до критичного рівня. Тому метою даної статті є аналіз проблем розвитку інвестиційних процесів в аграрному секторі економіки. Розробка завдань виходу підприємств даної галузі з кризи шляхом залучення інвестиційних ресурсів.

**Результати дослідження.** Трансформація відносин власності й аграрна реформа в Україні спрямовані в основному на руйнування державної монополії



на землю й розкрупнення колективних аграрних підприємств, призвели до створення нових господарств різних форм власності, серед яких і фермерські господарства. Сподівання на те, що зміна власника стане основою для майбутнього успішного функціонування аграрного сектора економіки, виправдовує себе не у всіх випадках. Адже навіть найдосконаліша організаційна структура не розвиватиметься за умов, коли індекс цін на сільськогосподарську продукцію є нижчим, ніж на матеріально-технічні ресурси. А це спостерігається в аграрній економіці тривалий час, через що багато підприємств не мають стабільного зростання виробництва і власних фінансових ресурсів. Не сприяє залученню інвестованого капіталу і висока ціна кредитних ресурсів, особливо для сільськогосподарських підприємств, які в більшості випадків відрізняються низькою платоспроможністю і відносяться до найнижчого класу позичальників.

Значно знизилася платоспроможність аграрних підприємств, погіршилися показники їх господарської діяльності. Велика частина з них розпалася і припинила свою діяльність. Як наслідок значно скоротилися обсяги і знизилася ефективність виробництва сільськогосподарської продукції, реалізація якої не забезпечувала одержання прибутків, що не сприяло інвестиціям на виробничі цілі та оновлення матеріально-технічної бази. Такий стан був обумовлений, насамперед нееквівалентністю цін на сільськогосподарську продукцію і засоби виробництва промислового походження.

Щоб проаналізувати економічний розвиток інвестиційного процесу, розглянемо вплив інвестицій на ефективність господарювання на прикладі деяких сільськогосподарських підприємств Львівської області.

В умовах обмеженої кількості зовнішніх інвесторів аграрні підприємства, за умови рентабельного господарювання, самостійно визначають обсяги і структуру інвестицій, виходячи зі свої можливостей і ринкових умов. На обсяг вкладень суттєво впливає виробнича структура господарства і рівень розвитку окремих галузей, їх вагомість і місце в економіці підприємства. Виходячи з цього, одним із основних завдань, що стоять перед інвестором, є вибір важливих напрямів і раціональних капітальних інвестицій, що мають найкращі перспективи розвитку, забезпечити їх високу ефективність, тобто мають найвищу інвестиційну привабливість.

В самому понятті «інвестиційної привабливості» підприємства, яке розуміє сукупність різних об'єктивних ознак, коштів, можливостей та обмежень, що обумовлюють інтенсивність залучення інвестицій в економічну систему [2], вже закладений процес необхідності залучення інвестицій. Але інвестиції у даному випадку необхідно розглядати не тільки як вкладення коштів з метою отримання в майбутньому доходу, але і як залучення ресурсів на сільськогосподарське підприємство, їх ефективне розміщення та перерозподіл. Позитивні результати минулих інвестицій не тільки підвищують інвестиційну привабливість підприємства, але і спонукають до наступних вкладень. Адже інвестиційна діяльність сільськогосподарського підприємства – це економічна категорія, основою якої є інвестиції, тобто це рух грошових

ресурсів від інвестора до об'єкта вкладення коштів – сільськогосподарське підприємство, що призводить до отримання як економічних так і соціальних результатів, особливістю якого є сезонність виробництва та наявність специфічних ризиків.

Найбільш важливими рисами та чинниками, що зумовлюють інвестиційну привабливість підприємств є:

- географічне розташування підприємства; наявність дорожньої мережі та наближеність підприємства до транспортних комунікацій; розвиток виробничої та соціальної інфраструктури; демографічна ситуація в регіоні.

- види продукції, що випускаються, їх обсяг та конкурентоспроможність; попит на внутрішньому ринку і експортні можливості; доступність сировини і матеріалів; кооперація з іншими підприємствами.

- виробнича потужність підприємства та можливість її диверсифікації; характер технології та наявність сучасного устаткування; екологічна безпека виробництва; місце підприємства в галузі та на ринку; якісний та кількісний стан персоналу; система управління та його структура; рівень заробітної плати.

- форма власності; активи підприємства; вартість основних фондів та рівень їх зношення; витрати виробництва та їх структура за основними видами продукції; рівень дебіторської та кредиторської заборгованості; розмір прибутку; фінансова стабільність; ліквідність та платоспроможність підприємства.

Серед усієї названої сукупності чинників інвестиційної привабливості найбільшого значення набуває виробнича і фінансова стабільність та рентабельність підприємства, оскільки всі решта сприяють, забезпечують або обумовлюють його дохідність, а відтак, в разі позитивної оцінки його діяльності можна вважати, що більшість із них є вигідними. Наявність же прибутку є ознакою можливостей подальших інвестицій, з допомогою яких на підприємстві створюються умови для формування виробничих і невиробничих фондів, відбувається процес фондоутворення і це є привабливим для інвесторів. Наведені чинники, в основному, піддаються кількісній оцінці, і водночас порівняльному аналізу. Це дає підстави для ідентифікації рівня інвестиційної привабливості певного підприємства на фоні інших. Розглянемо пріоритетність вкладення інвестиційних ресурсів у фермерські господарства різних районів Львівської області (табл. 1).

Фермерські господарства «Перлина» і «Куликова ферма» розташовані відповідно у Радехівському і Золочівському районах Львівської області. Їх економічна діяльність зосереджена на вирощуванні зернових і технічних культур, а також відгодівлі великої рогатої худоби. Природно-кліматичні, а також економічні умови у цих двох господарствах практично однакові. Обидва господарства нарощують виробничий потенціал, тобто розширюють площі землекористування та збільшують основні засоби, однак темпи та розміри в ФГ «Куликова ферма» є значно більшими, як і розміри самого господарства. Як свідчать дані таблиці, динаміка інвестиційних процесів у двох господарствах характеризується строкатістю. Якщо у ФГ «Перлина» не дивлячись на

зростання вартості основних засобів обсяг капітальних інвестицій зменшився у 2009 році на 50,3%, що привело відповідно до зменшення розміру вкладених коштів в розрахунку на 1 гектар сільськогосподарських угідь та на 1 грн. основних фондів, то у ФГ «Куликова ферма» він має тенденцію до зростання.

Таблиця 1.

**Інвестиції у фермерських господарствах двох районів Львівської області**

Показник	ФГ «Перлина»			ФГ «Куликова ферма»			
	2008 р.	2009 р.	2009р. до 2008р. ,%	2008 р.	2009 р.	2009р. у % до 2008р	ФГ«Перл ина»
Площа сільсько-господарських угідь, га	1393	2437	1,70р.	2091	4978	2,40р.	204,3
з них: рілля	1379	2437	1,70р.	1926	4077	2,10р.	167,3
Середньорічна вартість основних фондів, тис. грн.	4999,2	5763,5	1,20р.	6349,3	10914	1,70р.	189,4
Капітальні інвестиції, всього, тис. грн.	3228,2	1605	49,7	3707,2	6623	1,80р.	412,6
в т. ч. на придбання основних засобів	2091,4	1165	55,7	3697,9	5858,4	1,60р.	502,9
формування основного стада	83,8	45	53,7	-	559	*	1242,2
капітальний ремонт	-	-	-	7,2	164,6	22,8р.	*
Капітальні інвестиції в розрахунку на:							
1 га угідь, грн.	2317,4	658,6	28,4	1772,9	1330,5	75,0	202,0
1 грн. основних фондів, грн.	0,65	0,28	43,1	0,58	0,61	103,9	217,9

Розроблено на основі даних господарств.

Слід відмітити, що загальний обсяг капітальних інвестицій у ФГ «Куликова ферма» в 2009 році у 4 рази більший порівняно із аналогічним показником 2009 року ФГ «Перлина», а обсяг капітальних інвестицій з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь та 1 грн. основних засобів більший відповідно більше ніж у 2,0 та 2,2 рази, що говорить про інтенсифікацію інвестиційного процесу фермерського господарства Золочівського району.

Основна маса інвестицій у двох господарствах спрямовується на придбання основних засобів, при тому питома вага інвестицій в основний капітал у ФГ «Куликова ферма» значно перевищує частку на придбання основних засобів у ФГ «Перлина», що і проявилось у більших темпах росту середньорічної вартості основних фондів. Окрім того ФГ «Куликова ферма» спрямовує кошти на капітальний ремонт, частка яких у структурі капітальних

інвестицій у 2009 році становила 2,5% і були витрачені на ремонт тваринницьких споруд, натомість ФГ «Перлина» стабільно вкладає кошти в оновлення основного стада.

Якщо проаналізувати залежність фінансових результатів господарств від інтенсивності інвестиційних процесів (табл. 2.), то побачимо, що результати господарської діяльності залежать від величини інвестицій. Так, аналіз фінансових результатів від реалізації сільськогосподарської продукції в обох господарствах показав, що не дивлячись на те, що ФГ «Куликова ферма» вдалось одержати фінансових результатів та чистого прибутку у 2,9 та 3,8 рази більше порівняно із іншим господарством, однак у ФГ «Перлина» ефективність інвестицій краща, що показують більші розміри показників прибутку на 1 грн. капітальних інвестицій та рентабельність капітальних інвестицій.

Таблиця 2.

**Порівняльна характеристика фінансових результати від реалізації сільськогосподарської продукції у досліджуваних фермерських господарствах**

Показники	ФГ «Перлина»		ФГ «Куликова ферма»		Г «Куликова ферма» порівняно із ФГ «Перлина» (2009 р)
	2008 р	2009 р	2008 р	2009 р	
Виручка від реалізації продукції, тис. грн.	8843	13631	14645	27410	201,1
Собівартість реалізованої продукції, тис. грн.	6566	11842	8335	22203	187,5
Фінансовий результат від реалізації продукції, тис. грн.	2277	1789	6410	5207	291,1
в т.ч. на 1 грн. капітальних інвестицій, грн.	0,71	1,11	1,73	0,79	70,5
Чистий прибуток, грн.	1751	1157	6769	4351	376,1
в т.ч. на 1 грн. капітальних інвестицій, грн.	0,54	0,72	1,83	0,66	91,1
Рентабельність підприємства, %	25,7	13,1	43,8	19,0	5,9
Рентабельність капітальних інвестицій, %	54,2	72,1	182,6	65,7	-6,4

Розроблено на основі балансових звітів ФГ «Перлина» та «Куликова ферма».

Таке явище є закономірним, оскільки відомо, що капітальні інвестиції дають ефект через певний період часу, а судячи із динаміки капітальних інвестицій інвестиційний процес у ФГ «Перлина» вже в стадії зрілості і підприємство починає отримувати запланований ефект, в той час як інвестиційний процес у ФГ «Куликова ферма» знаходиться в стадії кульмінаційних вкладень і проектований ефект очікується у найближчому майбутньому.

**Висновки.** Аналіз основних проблем розвитку інвестиційних процесів в аграрних підприємствах дозволяє зробити висновки, що інвестиції як економічна категорія дають суттєвий поштовх до покращення ефективності

роботи, зменшення енергоємності виробництва, підвищення конкурентоспроможності продукції аграрних підприємств. Якщо поглянути на діяльність конкретних сільськогосподарських формувань прямо залежить від фінансових результатів та від інтенсивності інвестиційних процесів. Саме інвестиції у діяльності двох представлених фермерських господарювань є головним рушійним фактором прибутковості і рентабельності виробництва.

#### Література

1. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року // Економіка АПК. – 2008. – №11. – С. 3-57.
2. Пересада А. А. Інвестиційний процес в Україні./ Пересада А. А. – К. : «Лібра», 1998.- 392с.
3. Удалих О. О. Управління інвестиційною діяльністю промислового підприємства.: Навч. пос./ Удалих О. О. – Київ: Цент навч. л-ри, 2006- 292с.
4. Салига К. С. Ефективність реальних інвестицій: Монографія./ Салига К. С. – Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2008. – 284с.
5. Сільське господарство Львівщини у 2010 році. Статистичний збірник. Головне управління статистики у Львівській області, 2010.

#### Summary

Vovk M. V.

#### PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF INVESTMENT PROCESS ARE IN CONTEXT OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF AGRARIAN ENTERPRISES

*In this article the problems of economic development of investment process are considered in the context of investment attractiveness of agrarian enterprises. Influence of investments is considered on efficiency of manage and the ways of increase of investment attractiveness of agrarian enterprises are offered.*

*Стаття надійшла до редакції 14.09.2010*

УДК 330.322.5.477.83

Гаврилів І.В., аспірант (ivan\_gavryliv@ukr.net) ©

Львівський національний університет біотехнологій та ветеринарної медицини  
імені С.З. Гжицького

## ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СИСТЕМІ АПК ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

*В статті розглянуто роль і основні функції інвестицій у розвитку АПК Львівщини. Досліджено основні тенденції і проблеми розвитку інвестиційної діяльності. Розроблено пропозиції для покращення інвестиційного середовища сільського господарства в досліджуваній області.*

**Ключові слова:** інвестиційна діяльність, інвестиції, інвестор, інвестиційне середовище, АПК, сільське господарство.

**Вступ.** За роки реформ в Україні так і не вдалося суттєво підвищити ефективність сільськогосподарського виробництва, здійснити техніко-технологічне переоснащення та впровадити інноваційну модель розвитку галузей АПК. Як показують результати дослідження, цього неможливо досягнути без залучення інвестиційних ресурсів та створення сприятливого інвестиційного середовища. Саме ці обставини обумовлюють актуальність теми дослідження, що, у свою чергу, викликає об'єктивну необхідність розв'язання проблеми інвестування у АПК Львівської області.

Інвестиційну діяльність досліджували у своїх працях вчені О.В.Гаврилюк та Ю.О.Лупенко [1], В.І.Федорак[2], І.Г. Пахомова[3], С.М. Колотуха та І.П.Борейко[4] та інші. Однак, ці науковці досліджують інвестиційну діяльність в основному на державному рівні та мало уваги звертають регіональному. Саме тому, ми вирішили дослідити стан інвестиційного середовища в АПК Львівської області.

**Матеріал і методи.** Дослідження здійснювалося з використанням статистико-економічних та інших методів досліджень. Інформаційною базою дослідження є звітність Головного управління статистики у Львівській області та наукові праці вчених-економістів. Отже, суть постановки завдання полягає в детальному аналізі інвестиційної діяльності в системі АПК Львівщини.

**Мета дослідження:** проаналізувати стан, основні тенденції інвестиційного середовища сільського господарства Львівської області; та на основі цього розробити рекомендації, щодо покращення цього виду діяльності.

**Результати дослідження.** Термін інвестиції походить від латинського слова «invest», що означає вкладення коштів. У широкому трактуванні інвестиції являють собою вкладення капіталу з метою подальшого збільшення прибутку. Інвестиції мають фінансове та економічне визначення.

За фінансовим визначенням, інвестиції — це всі види активів (коштів), що вкладаються в господарську діяльність з метою отримання доходу.

Інвестиція — господарська операція, що передбачає придбання основних фондів нематеріальних активів, корпоративних прав та цінних паперів обмін на кошти або майно. Інвестиції поділяються на капітальні, фінансові та реінвестиції.

Економічне визначення інвестицій - це видатки на створення, розширення, реконструкцію та технічне переозброєння основного капіталу, а також на пов'язані з цим зміни оборотного капіталу, оскільки зміни у товарно-матеріальних запасах здебільшого залежать від руху видатків на основний капітал [13, с.1].

Енциклопедія підприємця дає таке визначення терміну “ інвестиції ” - капітал, що поміщається в юридично самостійні підприємства на тривалий термін (більше року) або з метою отримання додаткового прибутку, або з метою придбання впливу, або у зв'язку з тим, що таке вкладення засобів є вигіднішим в порівнянні з організацією власних операцій в цій області, а також вкладення в цінні папери[7, с.1].

Класичне визначення терміну “ інвестиції ” належить авторіві одноіменного підручника Уільяму Шарпу: “ У найбільш широкому сенсі слово "інвестувати" означає: розлучитися з грошима сьогодні, щоб отримати велику їх суму в майбутньому[8, с.1].”

Юридичне трактування терміну інвестиції відповідно до Закону України «Про інвестиційну діяльність»: "Інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект. Такими цінностями можуть бути:

- кошти, цільові банківські вклади, паї, акції та інші цінні папери;
- рухоме та нерухоме майно (будинки, споруди, устаткування та інші матеріальні цінності);
- майнові права інтелектуальної власності;
- сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації, навиків та виробничого досвіду, необхідних для організації того чи іншого виду виробництва, але не запатентованих ("ноу-хау");
- права користування землею, водою, ресурсами, будинками, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права;
- інші цінності [14, с.1].”

Отже, інвестиції – це грошові вкладення в майнові та інтелектуальні цінності на тривалий термін, з метою отримання доходу.

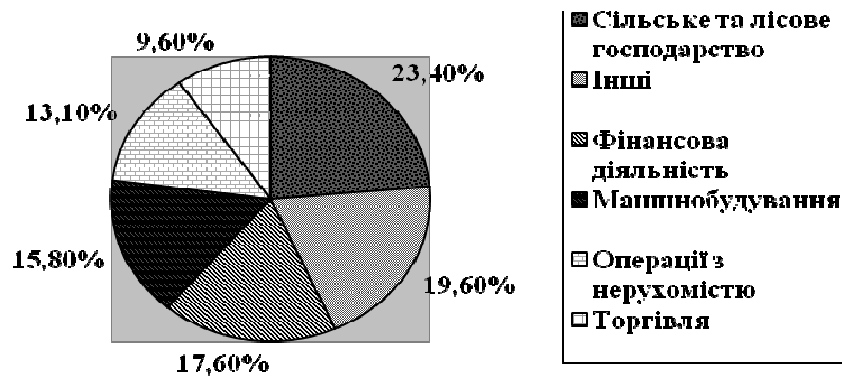
У 2008 р. в економіку Львівщини надійшло 319134,9 тис. дол. прямих іноземних інвестицій. Найбільша частина іноземних інвестицій за 2008р., а це - 24,3%, або 77623,2 тис. дол., припадає на сільське господарство (діаграма 1).

Інвестиційна діяльність в агропромисловому комплексі області з боку іноземних інвесторів останніми роками відчутно зросла, так за 2005р. у сільське господарство, мисливство та лісове господарство надійшло 188,4 тис. дол. прямих іноземних інвестицій (0,4%), 2006 р. – 758,0 тис. дол. (0,8%), 2007 р. – 29934,4 тис. дол. (8,68%), 2008 р. – 77623,2 тис. дол. (24,3%). Лідерами за

2008р. серед країн-інвесторів в економіку Львівщини є: Кіпр - 76,9 млн. дол., Сполучене Королівство – 73,1 млн. дол., США – 45,0 млн. дол., Австрія – 31,1 млн. дол. і Польща – 25,2 млн. дол. Решту інвестицій надійшли з Ліхтенштейну, Угорщини, Швейцарії, Данії та Німеччини[6, с. 86].

Діаграма 1

**Структура прямих іноземних інвестицій, що надійшли у 2008 р., за видами економічної діяльності**



Найбільша частка інвестицій в економіку Львівської області в 2008 р. припадає на зону Лісостепу – 2088,6 млн. грн. та, звичайно, міста обласного підпорядкування (табл.1). Сума інвестицій, що припадають на міста обласного підпорядкування, - 6233,3 млн. грн. Частка м. Львів в даній групі становить 4939,2 млн. грн., а у відсотках – 79,2 [5, с. 104].

Інвестори готові вкладати кошти в сільське господарство Львівської області, але перешкодою є застаріла та недосконала законодавча база, а також проблеми із виділенням землі. Землевласники, навчені гірким досвідом приватизації, з недовірою ставляться до можливих майбутніх орендарів. Ще одним важливим фактором залишається ціна оренди землі.

Характерною особливістю АПК Львівської області залишається висока трудомісткість та капіталомісткість сільськогосподарських підприємств. Тому дуже важливими є кроки щодо зменшення цих показників. Цього можна досягнути за допомогою пільгових програм впровадження інноваційних технологій.

Сільське господарство області потребує поступового збільшення державної підтримки. Такі дії позитивно вплинули б на додаткові капіталовкладення в галузь. У структурі товарної продукції АПК Львівщини найбільш привабливими для інвестування є виробництво яєць та молочне скотарство. Потрібно відзначити, що поступово зменшується частка капіталовкладень із державних фондів і зростають інвестиції із приватних джерел.



Таблиця 1

**Інвестиції в основний капітал економіки Львівщини, млн. грн.\***

Зони, райони, міста	1995р.	2000р.	2005р.	2008р.	2008 у % до 2000р.
<i>Лісостеп</i>	72,1	139,5	515,3	2088,6	1497,2
у тому числі:					
Миколаївський	6,8**	11,2	27,1	399,4	3566,0
Перемишлянський	2,4	3,7	15,2	35,8	967,6
<i>Полісся</i>	86,2	146,7	687,8	1600,3	1090,9
у тому числі:					
Яворівський	10,0	52,5	145,6	374,7	662,3
Бродівський	12,0	14,4	39,9	80,8	561,1
<i>Передгірські та гірські райони</i>	76,8	165,7	784,0	1898,6	1145,8
у тому числі:					
Стрийський	14,5	50,5	158,3	355,2	703,4
Старосамбірський	2,6	4,7	21,6	83,5	1776,6
<i>Міста обласного підпорядкування</i>	171,6	676,8	3131,4	6233,3	587,7
у тому числі:					
Львів	114,7**	571,4	2577,9	4939,2	864,4
Новий Розділ	---	---	4,6	16,9	---
Львівська область	365,5	1060,6	4681,7	10799,3	1018,2

\*Примітка: тут і надалі використано дані Головного управління статистики у Львівській області [5, с. 104];

\*\*в таблиці подано райони і міста, які отримали найбільше та найменше інвестицій протягом 2008р.

Таблиця 2.

**Інвестиції в основний капітал сільського та лісового господарства****Львівської області, тис. грн.**

Зони, райони, міста	2001 р.	2003 р.	2005 р.	2008 р.	2008 у % до 2001	Частка інвестицій в основний капітал сільського та лісового господарства в 2008р., %
<i>Лісостеп</i>	6575	7665	38825	141414	2150,78	6,8
у тому числі:						
Пустомитівський	3204*	2379	18311	51379	1603,6	6,1
Мостиський	694	837	2518	4446	640,6	4,5
<i>Полісся</i>	5233	8774	25829	326911	6247,1	18,2
у тому числі:						
Буський	739	844	617	227527	30788,5	82,7
Яворівський	42	175	1206	4127	9826,2	1,1
<i>Передгірські та гірські райони</i>	5615	18190	8917	58169	1036	3,1
у тому числі:						
Стрийський	947	1856	1245	39288	4148,7	11,1
Старосамбірський	1493	650	427	1111	74,4	1,3
<i>Міста обласного підпорядкування</i>	7357	12778	6294	35315	480	0,6
у тому числі:						
Львів	7159*	912	1502	24786	346,2	0,5
Моршин	---	---	---	---	---	---
Всього по області	24767	36489	75073	570382	2360,2	5,3

\*Примітка: в таблиці подано райони і міста, які отримали найбільше та найменше інвестицій протягом 2008р.

Інвестиції в основний капітал сільського та лісового господарства Львівської області постійно зростають, по відношенню 2008р. до 2001р. приріст інвестицій становить 2360,2%. Найкращий показник приросту є характерний для районів полісся – 6247,1%, адже частка інвестицій в основний капітал сільського та лісового господарства в 2008р. становить 18,2%. Цей показник майже втричі перевищує аналогічний показник районів лісостепу – 6,8%. Найменш привабливими для інвестицій в сільське та лісове господарство залишаються передгірські та гірські райони. В цих районах частка інвестицій у вищезгадані галузі за 2008р. становить 3,1% (табл.2) [6, с. 46-61]. Це свідчить про те, що інвестори не зацікавлені в підгалузях сільського господарства характерних для гірської місцевості.

**Висновки.** До основних причин низької інвестиційної привабливості АПК регіону можна віднести:

- невідповідність потреб підприємств у інвестиційних ресурсах бажанням інвесторів та банківських установ;
- підвищена нестійкість фінансового середовища;
- невідповідність належної бази вимогам сучасності;
- низький рівень забезпечення сучасними матеріально-технічними засобами;
- низький рівень ведення ефективності виробництва;
- неправильна бюджетна політика відносно малоприбуткових галузей;
- відсутність повернення ПДВ;
- та інші.

На інвестиційну діяльність в сільському господарстві Львівщини суттєво впливає велика кількість іноземної продукції, адже малим підприємствам, а особливо новачкам, важко змагатися з іноземними конкурентами. Тому в області необхідно впровадити політику захисту місцевих виробників.

Для збільшення інвестування АПК необхідно розвивати довгострокове кредитування, яке дає змогу використовувати ефективніші основні фонди, проте є малодоступним через високі процентні ставки.

Одним із головних факторів привабливості АПК Львівщини для інвесторів залишаються ґрунти. Для західних іноземних інвесторів, не менш важливим, є ще близьке розміщення господарюючих суб'єктів до кордону із ЄС. Перешкодою для цього виду капіталовкладень є заборона на вільний продаж землі.

Привабливими для інвесторів є крупні підприємства, які є більш ефективними. Позитивною ознакою для інвестування в економіку України є те, що в тут постійно зростають та появляються нові сегменти ринку, а також зростає купівельна спроможність споживачів.

Зважаючи, на обмеженість бюджетних коштів, місцева влада повинна застосовувати недержавні важелі заохочення інвестицій в сільське господарство Львівщини. Це може бути: пільгове оподаткування банківських коштів, спрямованих на інвестування АПК, створення різноманітних

інвестиційних фондів, розвиток страхування кредитів та безпосередньо страхування самого сільського господарства. Наслідуючи досвід економік розвинутих країн необхідно застосувати прогресивну амортизаційну політику та знизити податок на прибуток. Такі заходи зменшать податкове навантаження на виробників, а одночасно, стимулюватимуть інвестиційну діяльність.

#### Література:

1. Гаврилюк О.В. Інвестування в агросектор: ідентифікація та напрями усунення перешкод./ О.В. Гаврилюк, Ю.В. Лупенко // Економіка АПК. – 2009. - №6. – С. 63 – 68.
2. Федорак В.І. Інвестиційне забезпечення технічного оновлення аграрних підприємств Прикарпаття./ В.І. Федорак // Економіка АПК. – 2009. - №6. – С. 69 – 74.
3. Пахомова І.Г. Передумови створення сприятливого інвестиційного середовища в економіці України./ І.Г. Пахомова// Економіка: проблеми теорії та практики. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2005. – С. 749 – 758.
4. Колотуха С.М. Кредитування сільськогосподарських підприємств як ефективне джерело інвестиційної діяльності./С.М. Колотуха, І.П.Борейко// Економіка АПК. – 2009. - №1. - С.88-90.
5. Статистичний щорічник Львівської області за 2008 рік./[за ред. С.О. Матковського]. – Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2009.  
Ч.1 – 2009 - 364 с.
6. Інвестиції у Львівській області. – Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2009 – 180с.
7. Энциклопедия предпринимателя/[Синельников С.М. и др.] . - СПб., 1994. – 382 с.
8. Шарп У. Инвестиции/ Шарп У., Александер Г., Бейли Дж. Пер. с англ. М.: ИНФРА-М. - М.: Инфра-М, 1999. –ХІІ: 1028с.
9. Діброва А. Д. Удосконалення державного регулювання сільськогосподарського виробництва в Україні./А.Д. Діброва // Економіка АПК. – 2009. - №7. – С.44-50.
10. Соколов М. Сучасні тенденції в політиці оподаткування юридичних і фізичних осіб./М. Соколов//Економіка України. – 2008. – С.30-41.
11. Мойса М.Я. Напрями збільшення виробництва тваринницької продукції./М.Я. Мойса, Н.М. Бурдейна// Економіка АПК. – 2009. - №10. – С.19-22.
12. Гуторов О.І. Оцінка інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств./О.І. Гуторов, К.М. Крамаренко// Економіка АПК.– 2009. - №10. – С.69-73.
13. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%86%D1%96%D1%97>. – Назва з екрану.

14.ЗАКОН УКРАЇНИ N 1560-XII «Про інвестиційну діяльність»: за станом на 18 вересня 1991 року[Електронний ресурс]/Верховна Рада України. – С.1 – Режим доступу: URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1560-12>.

**Summary**

**Havryliv I.V.**

**INVESTMENT ACTIVITY IS IN THE SYSTEM OF APK OF THE LVIV REGION**

*In the article a role and basic functions of investments is considered in development of APK of Lviv region. Investigational basic tendencies and problems of development of investment activity. Suggestions are developed for the improvement of investment environment of agriculture in the probed area.*

*Стаття надійшла до редакції 23.09.2010*

УДК631.145 (477.87)

Газуда М. В., к.е.н, доцент, e-mail: [mishagazuda@gmail.com](mailto:mishagazuda@gmail.com)Ерфан В. Й., здобувач кафедри економіки, менеджменту та маркетингу ©  
Ужгородський національний університет

## АГРАРНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

*В статті розглянуто окремі теоретичні та прагматичні аспекти аграрного природокористування та забезпечення продовольчої безпеки регіону за видами економічної діяльності. Здійснено порівняльний аналіз аграрного природокористування та рівня продовольчої безпеки України та Закарпатської області, в тому числі в розрізі природно-економічних зон регіону.*

**Ключові слова:** аграрне природокористування, продовольча безпека, види економічної діяльності, регіон, природно-економічні зони.

**Вступ.** Аграрне природокористування завжди є руйнівною діяльністю щодо довкілля, і водночас воно є творенням нового довкілля, оскільки має на меті завжди формування нових екосистем.

У складі продуктивних сил будь-якої країни пріоритетна роль належить земельним ресурсам, передусім сільськогосподарського призначення, а також водним ресурсам, які забезпечують продовольчу безпеку. Продовольча проблема є провідною складовою економічної безпеки країни, що визначається здатністю національної економіки до розширеного відтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб власного населення і держави, протистояння дестабілізуючій дії чинників, що створюють загрозу нормальному розвитку країни, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання. Продовольче забезпечення має глобальний характер та відношення до всіх груп країн, усіх народів світу, оскільки народонаселення виступало, виступає і виступатиме головним споживачем природних ресурсів, потреби в яких з розвитком цивілізації постійно зростають. Продовольча безпека на сьогоднішній день успішно вирішена промислово розвинутими країнами, і навпаки, загострилась в багатьох країнах Азії та Африки.

На регіональному рівні продовольча безпека формується як за рахунок агропромислового виробництва (АПВ) зосередженого в низинній природно-економічній зоні, так і за рахунок наявності значних площ полонинських, лісових угідь та їх природно-ресурсної бази, які в основному зосереджені у гірських та передгірних районах Закарпатської області, у напрямі ефективного використання його ресурсного потенціалу, формування безпечного еколого-економічного розвитку на основі вирощування екологічно чистої

сільськогосподарської продукції з метою забезпечення продовольчої безпеки і сталого розвитку АПВ регіону.

Проблеми регіонального розвитку аграрного природокористування у напрямі ефективного використання його ресурсного потенціалу, в тому числі й окремих найбільш розповсюджених видів продукції недеревного рослинного походження лісового комплексу, формування безпечного еколого-економічного розвитку, вирощування екологічно чистої сільськогосподарської продукції з метою забезпечення продовольчої безпеки і сталого розвитку знайшли відображення в роботах А. В. Баян, Б. І. Дяченка, В. С. Кравціва, М. А. Лендела, В. П. Мікловди, М. І. Пітюлича та ін.

**Матеріал і методи.** Методологічна основа дослідження базується на прийомах економічних досліджень: метод наукової абстракції, діалектичний метод досліджень процесів і явищ у їх взаємозв'язку і розвитку, системно-структурного аналізу.

Метою дослідження є обґрунтування науково-теоретичних, методичних і прикладних засад становлення і розвитку аграрного природокористування для забезпечення продовольчої безпеки регіону.

Стаття побудована таким чином: у першому розділі розкрито теоретико-методичні основи аграрного природокористування, у другому подано аналіз соціально-економічних та природних передумов аграрного природокористування в контексті продовольчої безпеки регіону за видами економічної діяльності (КВЕД).

**Результати дослідження.** Сутність аграрного природокористування полягає в тому, що воно є першочерговою глобальною складовою продовольчої безпеки будь-якої країни. Продовольча незалежність держави та її регіонів забезпечується тоді, коли частка власного виробництва найважливіших видів продукції аграрного природокористування в щорічному загальному обсязі їх споживання становить не менше 80 %. Продовольче забезпечення безпосередньо пов'язано з демографічною проблемою, передусім щодо забезпечення народонаселення продовольчими, енергетичними та сировинними ресурсами, а також екологічною проблемою.

Враховуючи багатогранність проблематики продовольчої безпеки та провідну її залежність від аграрного природокористування наші дослідження, в методологічному аспекті здійснені за видами економічної діяльності у відповідності до Національного Класифікатора України, який розроблено на виконання Постанови Кабінету Міністрів України від 04.05.93 р. № 326 „Про Концепцію побудови національної статистики України та Державну програму переходу на міжнародну систему обліку із статистики”. Розроблення КВЕД здійснено на базі міжнародної статистичної класифікації видів діяльності Європейського Союзу – Nomenclature of Activities European Community (NACE, Rev.1, mod.7). [2, с. 1].

Основою продовольчої безпеки є землі сільськогосподарського та лісгосподарського призначення, а також виробництво основних видів

продукції аграрного природокористування, яке за КВЕД в класифікаційному відношенні має розгалужену систему видів економічної діяльності (табл. 1).

Таблиця 1

**Класифікація видів економічної діяльності аграрного природокористування\***

Код КВЕД		Назва відповідних кодів КВЕД аграрного природокористування	Код ISIC
Розділ Група Клас	Підклас		
Секція А		Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	А
Група 01 Клас 01.1 Клас 01.2 Клас 01.3		Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги, які включають два основні види діяльності: <ul style="list-style-type: none"> <li>• одержання продукції рослинництва (Клас 01.1 „Рослинництво”);</li> <li>• одержання продукції тваринництва (Клас 01.2 „Тваринництво”);</li> </ul> <p><i>а також:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• рослинництво в поєднанні з тваринництвом (Клас 01.3 „Змішане сільське господарство”</li> </ul> <p>У цю групу також входить:</p>	01
	01.12	• вирощування овочевих та баштанних культур для продовольчого споживання; збирання лісових грибів	
	01.13	• вирощування фруктів, ягід, горіхів, культур для виробництва напоїв і прянощів; збирання лісових горіхів, дикорослих фруктів та ягід;	
Секція Р		Діяльність домашніх господарств, що займаються сільськогосподарським виробництвом, рослинницької і тваринницької продукції, а також заготівлю їстівної лісової продукції і відносяться до відповідної сільськогосподарської категорії за КВЕД (секція А та В, а також підсекції DA – виробництво харчових продуктів, напоїв	Р

\*Сформовано за джерелом: [2, с. 14-16].

Отже, аграрне природокористування, якому відводиться провідна роль в продовольчій безпеці (табл. 1) базується на таких видах економічної діяльності, а саме: секція А – сільське господарство, мисливство, лісове господарство, у якій виділяються два основних класи, а саме: 01.1 „Рослинництво” та 01.2 „Тваринництво”, а також 01.3 „Змішане сільське господарство”. Важливу роль відіграють підкласи 01.12 – вирощування овочевих та баштанних культур для продовольчого споживання; збирання лісових грибів, а також 01.13 – вирощування фруктів, ягід, горіхів для виробництва напоїв і прянощів; збирання лісових горіхів, дикорослих фруктів та ягід.

Стан аграрного природокористування та його ефективність у великій мірі залежить від надання послуг у рослинництві та тваринництві, що зокрема відображає табл. 2.

Таблиця 2

**Класифікація послуг в аграрному природокористуванні за видами економічної діяльності\***

Підклас	Назва відповідних кодів КВЕД з надання послуг	Код ISIC
01.41.0	Надання послуг у рослинництві. Підклас включає такі види економічної діяльності: <ul style="list-style-type: none"> <li>• надання послуг у рослинництві за винагороду або на договірній основі: передпосівна підготовка полів і насіння сільськогосподарських культур; посів і садіння сільськогосподарських культур, обприскування сільськогосподарських культур; обрізання плодівих дерев та винограду; розсадження буряку; надання послуг зі збирання урожаю та підготовка продукції до первинної реалізації; захист рослин від хвороб і шкідників; агрохімічне обслуговування та ін.;</li> <li>• надання послуг сільськогосподарською технікою разом з обслуговуючим персоналом;</li> <li>• експлуатація зрошувальних і осушувальних систем та ін.</li> </ul>	014
29.53.3	Ремонт і технічне обслуговування машин та устаткування для перероблення сільгосппродуктів	

\*Сформовано за джерелом: [2, с. 18, 19, 83].

Аграрне природокористування – найважливіша сфера народного господарства, яка забезпечує населення продуктами харчування і є важливою сировинною базою для харчової та легкої промисловості і складається з двох великих комплексних галузей – рослинництва і тваринництва, кожен з яких поділяють на окремі галузі: рослинництво на рільництво з вирощування зернових і технічних культур, овочівництво, плідівництво і луківництво; тваринництво – на розведення великої рогатої худоби, свинарство, птахівництво, конярство, бджільництво та ін. [1, с. 390].

Для рослинництва (табл. 2) характерний широкий спектр послуг за видами економічної діяльності, зокрема підклас КВЕДу 01.41.0, який включає: надання послуг з передпосівної підготовки полів і насіння сільськогосподарських культур; посіву і садіння сільгоспкультур та їх обприскування; надання послуг зі збирання урожаю та підготовка продукції до первинної реалізації, а також захист рослин від хвороб і шкідників та ін. Вказані послуги у рослинництві мають безпосереднє відношення до підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва та підвищення рівня продовольчої безпеки. У наданні послуг в переробленні сільгосппродукції значна роль відводиться ремонту і технічному обслуговуванню машин та устаткування (підклас 29.53.3).

Головним засобом виробництва в сільському, лісовому господарстві є не вся земля, а лише її продукуюча частина – ґрунтовий покрив, то саме родючість ґрунтів відіграє особливу роль у продовольчій безпеці й визначає ключове соціально-економічне значення та місце землі серед інших природних ресурсів.



Родючість ґрунтів виявляється в кінцевих результатах аграрного природокористування.

Продовольча безпека, як відмічено у Концепції економічної безпеки України, визначається як стан захищеності населення країни від недостатнього харчування, особливо від голоду, забезпечення достатнього харчування всім громадянам за нормальних умов та мінімально необхідного за надзвичайних обставин, наявність в державі необхідних для цього можливостей. Зарубіжні й вітчизняні науковці відмічають, що в аграрному природокористуванні головною неповторною субстанцією, яка забезпечує і одержання урожаю і виробництво рослинницької продукції, є земля, передусім площа сільськогосподарських угідь, в тому числі ріллі як в цілому, так і в розрахунку на 1 особу (табл. 3).

Таблиця 3

**Загальна площа сільськогосподарських угідь, в тому числі ріллі, в цілому та в розрахунку на одну особу в Україні та Закарпатті\* (на кінець року, тис. га)**

Україна та Закарпатська область	1990	2005	2007	2008	2008, % до:	
					1990	2007
Україна						
сільгоспугідь, всього	41374,4	37039,4	36754,7	36603,8	88,5	99,6
в т.ч. ріллі	33407,1	30883,1	30874,4	30887,0	92,5	100,0
Чисельність наявного населення, тис. осіб	51838,5	46929,5	46372,7	46143,7	89,0	99,5
Припадає на одну особу, га сільгоспугідь	0,80	0,79	0,79	0,79	98,8	100,0
в т.ч. ріллі	0,64	0,66	0,66	0,67	104,7	101,5
Закарпатська область, сільгоспугідь, всього	414,7	413,8	410,5	408,2	98,4	93,4
в т.ч. ріллі	188,3	196,9	196,0	195,6	103,9	99,8
Чисельність наявного населення, тис. осіб	1258,1	1245,4	1242,6	1243,4	98,8	100,1
Припадає на одну особу, га сільгоспугідь	0,33	0,33	0,33	0,33	100,0	100,0
в т.ч. ріллі	0,15	0,16	0,16	0,16	106,6	100,0
Закарпатська область, % до України						
сільгоспугідь, всього	1,0	1,1	1,1	1,1	x	x
в т.ч. ріллі	0,6	0,6	0,6	0,6	x	x
Чисельність наявного населення, тис. осіб	2,4	2,6	2,7	2,7	x	x
Припадає на одну особу, га сільгоспугідь	41,3	41,8	41,8	41,8	x	x
в т.ч. ріллі	23,4	24,2	24,2	23,9	x	x

\*Розраховано за джерелом: [3, с. 175-177; 4, с. 222; 6, с. 109, 110].

Дослідження свідчать (табл. 3), що в Закарпатській області низький рівень продовольчої безпеки по відношенню до України як в загальній площі сільгоспугідь та ріллі, в тому числі й в розрахунку на 1 особу. Зокрема, у 2008 р. на 1 особу в регіоні припадало 0,33 га сільгоспугідь, в тому числі 0,16 га ріллі, тобто відповідно у 2,4 та 4,2 рази менше ніж в середньому по Україні.

Суттєвий вплив на продовольчу безпеку України та Закарпатської області мали трансформаційні процеси у володінні та використанні земельних угідь сільськогосподарського призначення, що характеризує табл. 4. В Україні (табл. 4) більше як 57 % всіх сільгоспугідь припадає на сільськогосподарські підприємства, а в Закарпатській області тільки 14,3 %. Отже, основними товаровиробниками багатьох видів рослинницької продукції в Україні є сільгоспідприємства, а в Закарпатській області – господарства населення.

Таблиця 4

**Площа сільськогосподарських угідь у володінні та користуванні усіх категорій господарств, в тому числі сільгоспідприємств та господарств населення України та Закарпатської області\***

(на кінець року, тис. га)

Україна та Закарпатська область	1990	2005	2007	2008	2008, % до:	
					1990	2007
<i>Україна - всього</i>	41374,4	37039,4	36754,7	36603,8	88,5	99,6
в т.ч. у володінні та користуванні: сільгоспідприємств	38705,4	22116,7	21047,0	21019,3	54,3	99,8
господарств населення	2669,0	14922,7	15707,7	15584,5	583,9	99,2
Господарства населення, % до всіх площ сільгоспугідь	6,4	40,3	42,7	42,6	x	x
<i>Закарпатська – всього</i>	414,7	413,8	410,5	408,2	98,4	99,4
в т.ч. у володінні та користуванні: сільгоспідприємств	357,2	65,8	59,0	58,2	16,3	98,6
господарств населення	57,5	348,0	351,5	350,0	609,7	99,6
Господарства населення, % до всіх площ сільгоспугідь	13,8	84,1	85,6	85,7	x	x

\*Розраховано за джерелом: [3, с. 175-177].

Неоднозначною є динаміка та тенденції стосовно поголів'я основних видів тваринництва за класифікатором видів економічної діяльності (КВЕД), що відіграє важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки (табл. 5).

У класі 01.21 – розведення великої рогатої худоби (ВРХ) поголів'я (табл. 5) такої худоби в Україні в усіх категоріях господарств у 2008 р. порівняно з 1990 р. зменшилось більше ніж у 4,8 рази, а у Закарпатській області у 2,3 рази. Аналогічна ситуація і щодо класу 01.22 – розведення овець, кіз.

Таблиця 5

**Поголів'я основних видів тваринництва в Україні та Закарпатській області за категоріями господарств та видами економічної діяльності\***  
(на кінець року; тис. голів; частка господарств населення, %, відсоткові пункти (в.п.))

Україна та Закарпатська область	Велика рогата худоба (Клас 01.21 за КВЕД)		Вівці та кози (Клас 01.22)	Свині (Клас 01.23)	Птиця (Клас 01.24)
	усього	у т.ч. корови			
<i>Україна</i>					
усі категорії господарств, 1990	24623,4	8378,2	8418,7	19426,9	246104,2
2000	9423,7	4958,3	1875,0	7652,3	123722,0
2008	5079,0	2856,3	1726,9	6526,0	177555,9
<i>2008, % до 1990 р.</i>	20,6	34,1	20,5	33,6	72,1
частка господарств населення, 1990	14,4	26,1	14,9	27,6	46,0
2000	46,5	62,7	78,0	68,4	79,5
2008	66,1	78,1	82,6	58,2	50,5
<i>2008 у в.п. до 1990 р.</i>	+51,7	+52,0	+67,7	+30,6	+4,5
<i>Закарпатська,</i>					
усі категорії господарств, 1990	352,5	141,5	269,4	343,4	4839,5
2000	182,4	134,7	168,9	231,8	3158,4
2008	152,4	106,9	132,8	276,2	3384,4
<i>2008, % до 1990 р.</i>	43,2	75,5	49,3	80,4	69,9
частка господарств населення, 1990	36,5	58,2	26,7	77,9	60,8
2000	87,2	93,2	90,1	96,2	99,5
2008	96,2	97,7	85,5	91,3	90,2
<i>2008 у в.п. до 1990 р.</i>	+59,7	+39,5	+58,8	+13,4	+29,4
<i>Закарпаття порівняно до України</i>					
усі категорії господарств, % 1990	1,4	1,7	3,2	1,8	2,0
2008	3,0	3,7	7,7	4,2	1,9
господарства населення (відхилення у в. п.), 1990	+22,1	+32,1	+11,8	+9,5	+14,8
2008	+30,1	+19,6	+2,9	+33,1	+39,7

\*Розраховано за джерелом: [3, с. 207-213].

Продовольча безпека регіону формується не тільки за рахунок орних земель, але й за рахунок сіножатей та пасовищ, серед яких, в умовах Закарпатської області, значна частка припадає на полонини (табл. 6).

Таблиця 6

**Земельна площа та сільськогосподарські угіддя в розрізі  
природноекономічних зон Закарпатської області\***

*(на 1 січня 2009 р., тис.га)*

Природноекономічні зони	Загальна земельна площа	У тому числі сільськогосподарські угіддя	З них:		Сіножаті та пасовища, % до загальної площі сільгоспугідь
			рілля	сіножаті та пасовища	
По області	1275,3	408,2	195,6	186,4	45,7
Низинна	327,8	190,9	129,9	47,7	25,0
Передгірна	375,9	108,0	36,8	59,5	55,1
Гірська	571,6	109,3	28,9	79,6	72,8
Природноекономічні зони, % до області					
Низинна	25,7	46,8	66,4	25,5	х
Передгірна	29,5	26,5	18,8	31,9	х
Гірська	44,8	26,7	14,8	42,6	х

\*Розраховано за джерелом: [5, с.121].

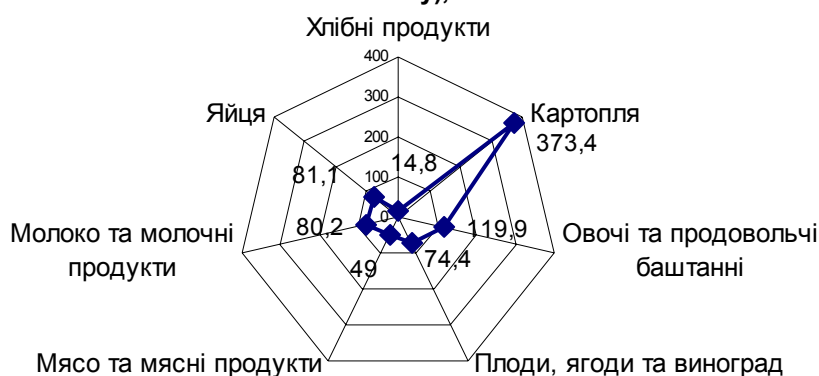
На сіножаті та пасовища припадає 45,7 % всіх сільськогосподарських угідь регіону (табл. 6), в тому числі у в гірській – 72,8 %, передгірній – 55,1 %, а в низинній природноекономічній зоні тільки 25,0 % до загальної площі сільгоспугідь цих зон. Загалом, у гірській природноекономічній зоні площа сіножатей та пасовищ перевершує площу ріллі у 2,8 рази.

В процесі дослідження встановлено, що на аграрне природокористування та забезпечення продовольчої безпеки Закарпатської області мають вплив найрізноманітніші природнокліматичні та економічні умови, а саме: природноекономічна специфіка регіону, вигідне географічне і гео економічне розташування, низька землезабезпеченість і ступінь розораності, наявність значних площ полонинських, лісових угідь та їх природно-ресурсної бази, екологічний феномен та особливості соціально-економічних передумов.

Особливу роль відіграє індикатор достатності споживання окремого продукту (рис.1).

Рівень самозабезпеченості в системі продовольчої безпеки (рис. 1) притаманний двом (картопля, овочі та продовольчі баштанні) із семи основних видів продовольчої продукції, а також вказує на недостатній рівень продовольчої безпеки в регіоні.

**Рис. 1. Рівень самозабезпеченості основними видами продовольства в Закарпатській області у 2008р. (виробництво до рекомендованих норм споживання, кг/особу), %**



Формула для розрахунку:

$$C = \frac{c \cdot \phi}{c_p}$$

де, С – індикатор достатності споживання окремого продукту;  
 сф – фактичне споживання окремого продукту на 1 особу за рік;  
 ср – раціональна норма споживання окремого продукту на 1 особу за рік, погоджена з МОЗ

Пріоритетним індикатором продовольчої безпеки є диференціація вартості харчування (Д) за соціальними групами (табл. 7). В Закарпатській області життєвий рівень населення значно нижчий від середньонаціонального, оскільки частка населення із середньодушовими доходами у місяць нижчими прожиткового мінімуму, в 2008 р. становила 48,1 %, а за загальними 35,2 %, тоді як в Україні, відповідно, 25,6 та 18,1 %.

Важливим індикатором, що відображає продовольчу безпеку є „ємність внутрішнього ринку окремих продуктів” (Є<sub>i</sub>) (табл. 7).

Порівняльний аналіз ємності внутрішнього ринку продовольчих продуктів (табл. 8) за 19-и річний період свідчить, що в Україні у 2008 р. порівняно з 1990 р. зменшилась ємність внутрінаціонального ринку по п'яти видах продовольчих продуктів, а саме: хлібних продуктів, картоплі, плодів та ягід, молока, яєць. Водночас, в Закарпатській області за аналізований період ємність внутрішнього ринку продовольчих продуктів зменшилась тільки по чотирьох видах продовольчих продуктів, а саме: хлібних продуктів, плодів та ягід, молока, і незначній мірі яєць.

Таблиця 7

**Диференціація життєвого рівня населення за показником вартості  
спожитих продуктів у домогосподарствах України та Закарпатської  
області<sup>1</sup>**

Роки	Україна <sup>2</sup>						Закарпатська область <sup>2</sup>					
	Квінтільний коефіцієнт диференціації доходів населення, разів		Співвідношення доходів 20 % найбільш та 20 % найменш забезпеченого населення, разів		Частка населення із середньодушовими доходами <sup>3</sup> у місяць, нижчими прожиткового мінімуму, %		Децильний коефіцієнт диференціації доходів населення, разів		Співвідношення доходів 10 % найбільш та 10 % найменш забезпеченого населення, разів		Частка населення із середньодушовими доходами <sup>3</sup> у місяць, нижчими прожиткового мінімуму <sup>2</sup> , %	
	грошових	загальних	грошових	загальних	грошових	загальних	грошових	загальних	грошових	загальних	грошових	загальних
2000	2,8	2,3	6,0	4,4	87,9	80,2	3,8	3,1	6,3	5,2	91,8	82,7
2005	2,6	2,4	5,5	4,6	64,0	55,3	2,9	2,9	4,1	3,9	81,1	60,2
2007	2,2	2,0	4,1	3,6	39,8	29,3	3,0	2,8	5,8	4,5	68,2	52,9
2008	2,2	2,1	4,2	3,8	25,6	18,1	3,6	3,1	4,4	4,3	48,1	35,2
Формула для розрахунку:			де, Д <sub>в</sub> – показник вартості спожитих продуктів у 20 відсотків домогосподарств з найбільшими доходами; Д <sub>м</sub> – показник вартості спожитих продуктів у 20 відсотків домогосподарств з найменшими доходами.									
$D = \frac{D_v}{D_m}$												

<sup>1</sup>За матеріалами обстеження умов життя домогосподарств.

<sup>2</sup>У IV кварталі: 2000 р. – 270,1; 2005 р. – 423 грн.; 2007 р. – 532 грн.; 2008 р. – 626 грн.

Таблиця 8

**Ємність внутрішнього ринку за основними продовольчими продуктами в  
Україні та Закарпатській області\***

Види продукції	Код КВЕД (групи, підкласи)	Споживання найважливіших продуктів харчування, на 1 особу/кг за рік			Ємність внутрішнього ринку продовольчих продуктів, тис.т		
		1990	2000	2008	1990	2000	2008
<i>Україна</i>							
Зернові та зернобобові культури (в т.ч. кукурудза)	01.11.0	х	157	151	х	7760	7002
Хлібні продукти	15.81.0	141	125	115	7309	6179	5333
Картопля	01.11.0	131	135	132	6791	6673	6121
Овочі (без насінників)	01.12.0	102	102	129	5288	5042	5982
Плоди та ягоди	01.13.0	47	29	44	2436	1433	2040
М'ясо та м'ясні продукти	15.11.0	68	33	51	3525	1631	2365
Молоко	15.51.0	373	199	214	19336	9737	9924
Яйця**	01.24.0	15,7	9,6	15,0	813,9	474,5	695,6

Закарпатська область							
Хлібні продукти	15.81.0	187,6	148,6	129,0	236	188	160
Картопля	01.11.0	118,7	162,4	153,7	149	205	191
Овочі (без насінників)	01.12.0	84,9	67,2	115,7	107	85	144
Плоди та ягоди	01.13.0	94,8	54,3	39,9	119	69	50
М'ясо та м'ясні продукти	15.11.0	47,1	37,5	45,6	59	47	57
Молоко	15.51.0	323,4	238,5	248,7	407	301	309
Яйця**	01.24.0	14,7	10,9	14,7	18,5	13,8	18,3
Середньорічна чисельність наявного населення, тис. осіб							
Україна: 1990 р. – 51838,5; 2000 р. – 49429,8; 2008 р.- 46372,7							
Закарпатська область: 1990 р. – 1258,1; 2000 р. – 1263,9; 2008 р. – 1242,6							
Формула для розрахунків:		де, $\Phi_i$ – річне середньодушове споживання $i$ -го продукту;					
$C_i = \Phi_i \cdot Ч$		Ч – середньорічна чисельність населення.					

\*Розраховано за джерелом: [6, с. 109, 110; 8, с. 426; 5, с. 143]

Нарощування обсягів виробництва вітчизняних харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів на сировинній основі власного сільськогосподарського виробництва повинно бути пріоритетним в державному регулюванні у відповідності до стратегічних орієнтирів продовольчої безпеки, що сприятиме розширеному відтворенню сільгосппродукції і забезпечить нарощування виробництва харчових продуктів, напоїв (табл. 9).

Таблиця 9

**Стратегічні орієнтири з виробництва основних харчових продуктів, напоїв (Розділ 15 КВЕД) у Закарпатській області\***

Види харчових продуктів	Код КВЕД (групи, підкласи)	Виробництво, тис.тонн		В тому числі на 1 особу, кг/рік (літрів)		Перспективний середньорічний темп зростання на період до 2020 р., %
		1990	2008	1990	2008	
М'ясні продукти, тис. т	15.11.0 15.13.0	38,9	0,6	30,9	0,5	41,57
Перероблення молока та виробництво сиру, тис.т	15.51.0	46,5	2,1	37,0	1,7	29,0
Вироби хлібобулочні, тис. т	15.81.0	242,6	18,2	192,0	14,6	24,0
Фруктові, овочеві соки та перероблення і консервування овочів і фруктів, тис. т	15.32.0 15.33.0	31,0	56,1	24,6	45,1	без змін
Виробництво олії, тис.т	15.41.0	3,4	-	2,7	-	за показником 1990 р.
Вино виноградне, тис. дал	15.93.0	1505	2430	12,0	19,6	без змін
Мінеральні води та інші безалкогольні напої, млн. дал	15.98.0	8,0	14,9	63,6	119,9	без змін
Середньорічна чисельність наявного населення, тис. осіб: 1990 р. – 1258,1; 2008 р. – 1242,6						

\*Розраховано за джерелами: [9, с. 102; 2, с. 84, 207]

Виробництво екологічно чистого зерна та картоплі у перспективі доцільно залишити на рівні середньорічного показника за період 2006-2008 рр., оскільки їх подальше нарощування обмежується недостатністю орних земель та посівних площ. Щоб вийти на рекомендовані норми з виробництва м'яса необхідно відтворити поголів'я тваринництва до рівня 1990 р., в тому числі й поголів'я овець, а щодо іншої продукції забезпечити перспективні орієнтири нарощування їх виробництва за середньорічним темпом зростання за період 1990-2008 рр. Стратегічні пріоритети з виробництва харчових продуктів, напоїв на перспективні періоди, спрямовані на те, щоб узгодити виробництво і споживання до рекомендованих норм за рахунок нарощування ресурсного потенціалу регіону.

**Висновки.** На основі теоретико-методичних підходів з позицій класифікації видів економічної діяльності (КВЕД) аграрне природокористування та продовольча безпека включає розгалужену кількість класів КВЕД. Стан аграрного природокористування та його ефективність у великій мірі залежить від надання послуг у рослинництві, для якого характерний широкий спектр послуг за видами економічної діяльності.

Дослідження свідчать, що Закарпатська область є малозабезпеченою сільськогосподарськими угіддями, передусім, орними землями та посівними площами, внаслідок чого недостатній рівень аграрного природокористування та забезпечення продовольчої безпеки регіону у вирощуванні та переробці зернових культур.

Подальші публікації будуть спрямовані на дослідження ролі тваринництва в забезпеченні продовольчої безпеки регіону.

#### Література

1. Економічна енциклопедія : [у 3 т.]. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. / голова редакційної ради : Гаврилишин Б. Д. (голова) [та ін.]. Т. 3 / [відп. редактор Мочерний С. В. та ін.]. – 2002. – 952 с.
2. Класифікація видів економічної діяльності (НАСЕ, Rev. 1.1 – 2002) ДК009:2005, затверджено наказом Держкомстату від 26 грудня 2005 року № 375, прийнято наказом Держспоживстандарту України від 26 грудня 2005 р. № 375/Збірник „Класифікація видів економічної діяльності”. – К., 2006. – 191 с.
3. Статистичний збірник „Регіони України” за 2009 рік / Державний комітет статистики України; за ред. О. Г. Осауленка. Ч. I. – Київ, 2009. – 369 с.
4. Статистичний збірник „Регіони України”/ Державний комітет статистики України, 2009; за ред. О. Г. Осауленка. Ч. II, Київ, 2009. – 759 с.
5. Статистичний щорічник Закарпаття за 2008 / Головне управління статистики у Закарпатській області / за ред. Г. Д. Гриник. – Ужгород, 2009. – 559 с.
6. Статистичний збірник „Сільське господарство України” за 2008 рік / за ред. Ю. М. Остапчука; Державний комітет статистики України, 2009. – Київ. – 2009. – 369 с.



**Summary**

**Hazuda M. V., Erfan V. Y.**

**AGRARIAN NATURE FOOD SECURITY IN THE CONTEXT OF  
THE REGION**

*The article deals with some theoretical and pragmatic aspects of agricultural natural resources and food security in the region for economic activities. The comparative analysis of the agrarian nature and level of food security of Ukraine and region, including in the context pryrodnoekonomichnyh zones of the region.*

**Key words:** *agricultural natural resources, food security, economic activities, region, pryrodnoekonomichni zone.*

*Стаття надійшла до редакції 23.09.2010*

УДК 338.4: 636.4

Гіряк К.М., аспірант ©

*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького***СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СВИНАРСТВА**

*Викладено результати дослідження стану і тенденцій розвитку галузі свинарства у світі. Виявлено зміни у пропорціях виробництва, споживання, імпорту та експорту свинини у світі та його регіонах..*

**Ключові слова:** свинарство, поголів'я свиней, виробництво, споживання.

**Постановка проблеми.** Світовий досвід показує, що закономірним процесом для всіх цивілізованих країн є розвиток свинарства на індустріальній основі при виправданій в екологічному і енергетичному відношенні концентрації виробництва. Багато в чому розвиток свинарства залежить від досягнень науки і заінтересованості товаровиробників в ефективному використанні її здобутків на практиці [7, с. 2]. Дослідження підтверджують, що сучасне розміщення продуктивних сил в аграрному секторі пов'язане не лише з агрокліматичними умовами країн різних континентів, але й із сформованими в умовах глобалізації ринкових відносин міжнародним поділом праці. В результаті цього у значній частині країн відбулася поглиблена спеціалізація на виробництві певних видів тваринницької продукції, що підвищує рівень її конкурентоспроможності на світовому ринку [1, с. 100]. Компанії з сучасним менеджментом вже давно аналізують розвиток українського м'ясного ринку в контексті світового. Враховуючи, що торгівля м'ясом стала відносно лібералізована, то без вивчення світових тенденцій тепер не обійтись і пересічному сільгосптоваровиробникові. Світовий ринок вже сьогодні відчутно впливає на рівень закупівельних і відпускних цін в Україні. Щоправда, в сегменті свинини, з кожним днем роботи у рамках правил СОТ список країн, що мають вплив на наші внутрішні ціни практично на усі види м'яса і м'ясопродуктів, збільшуватиметься [8, с. 114]. Свинарство у промислово розвинених країнах світу знаходиться на етапі активного розвитку, а тому потребує подальших вивчень з метою аналізу факторів, що стимулюють його розвиток, та використання досвіду цих країн в Україні.

**Аналіз останніх досліджень.** Дана проблема представлена широким колом досліджень, що розглядається в працях багатьох вчених економістів аграріїв, а саме О.А. Богуцький, П.С. Березівський, Б.В. Данилів, О.П. Дрига, П.К. Канінський, О.В. Мазуренко, В.Я. Месель-Веселяк, В.П. Рибалка, І.В. Свиноус, В.І. Топіха та інші.

---

© Науковий керівник. к.е.н., доцент Батюк Б.Б.  
Гіряк К.М., 2010

**Мета статті.** Висвітлення результатів дослідження розвитку свинарства в світі, його оцінка та пошук рішень щодо подальшого розвитку даної галузі.

**Результати дослідження.** У квітні 2010 року Департаментом охорони навколишнього середовища, продовольства і сільського господарства Великобританії опубліковані дані поголів'я свиней в країнах ЄС (табл. 1).

Таблиця 1

**Поголів'я свиней в Європейському Союзі (млн. голів)**

Країна	Роки						
	1990	1995	2000	2005	2007	2008	2009
ЄС-27, з яких	134,6	127,9	126,1	130,8	131,5	126,1	125,4
Німеччина	34,2	24,7	26,0	26,9	26,5	26,8	26,6
Іспанія	16,9	19,3	22,4	25,3	26,0	26,3	25,3
Польща	19,5	20,4	17,1	18,1	18,1	14,2	14,3
Франція	12,3	14,6	14,9	15,0	14,7	14,8	14,5
Данія	9,3	11,1	11,9	13,5	13,6	12,2	12,9
Нідерланди	13,9	14,4	13,1	11,2	11,6	11,7	12,1
Італія	9,3	8,0	8,4	9,3	9,3	9,3	9,2
Румунія	11,7	7,8	5,8	6,6	6,8	6,2	5,9
Великобританія	7,5	7,6	6,5	4,9	4,9	4,6	4,6

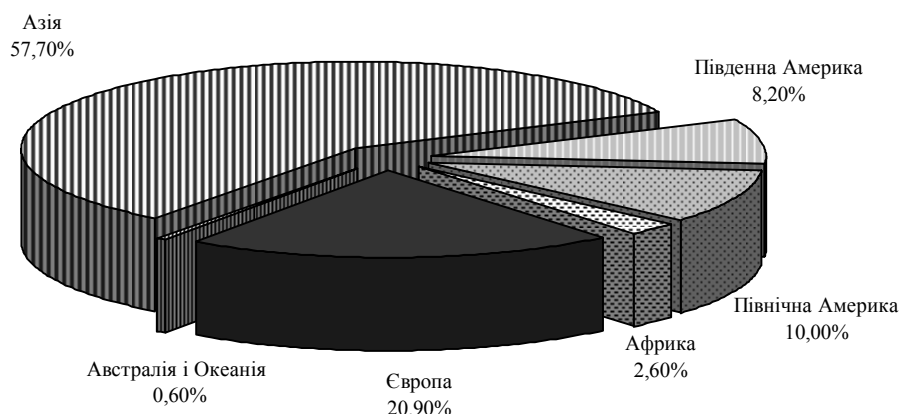
Джерело: розраховано за даними [6].

Першу позицію традиційно тримає Німеччина – 26,6 млн. свиней, другу займає Іспанія – 25,26 млн. свиней, третю Франція – 14,55, четверту Польща – 14,25 млн. свиней.

Частка свинини в балансі м'яса у більшості країн Європи становить понад 50, а в Китаї – навіть 80%. Найбільшими її виробниками в Європі є Німеччина (4123 тис. т), Іспанія (2985), Франція (2350), Данія (1759), Польща (1710), Російська Федерація (1595), Італія (1510 тис. т) та інші країни, для яких характерна стабілізація виробництва свинини або його зростання.

Лідирують за поголів'ям свиней такі країни, як Китай – 473 млн., США – 60 млн., Бразилія – 33 млн., Німеччина – 26, Іспанія – 24, В'єтнам – 23, Польща і Мексика – по 18, Росія – 16 млн. голів. Україна за цим показником до 1990 року посідала 8 місце в світі, при наявності 19,9 млн. свиней [7, с. 2].

Проведені розрахунки показують, що в цілому розширене відтворення м'ясних ресурсів відбувається за рахунок зростаючої кількості худоби і птиці у переважній більшості країн світу. На початок 2008 р. загальна кількість усього поголів'я (в перерахунку на умовні голови) становила 1586,0 млн. гол. При цьому частка свиней становила – 17,4 %. Регіональний характер сучасного стану розміщення поголів'я свиней відображено на рисунку 1. Якщо виробництво свинини у світі прийняти за 100%, то її виробляють, %: в Азії – 55,7, Європі – 26,5, Північній Америці – 13,0, Південній – 3,5, Африці – 0,8, Океанії – 0,5.



**Рис. 1. Питома вага країн окремих континентів у загальному поголів'ї свиней (ум. гол.), %.**

Джерело: адаптовано автором [1].

За останні п'ять років виробництво, як і споживання свинини в світі збільшилося майже на 6% (табл. 2). Частка свинини, що займає найбільший сегмент світового ринку м'яса, залишається на рівні 39-41%. Як стверджують фахівці, це свідчить про те, що в ряді країн-виробників (вони ж є і основними експортерами) виробництво свинини залишається стабільним.

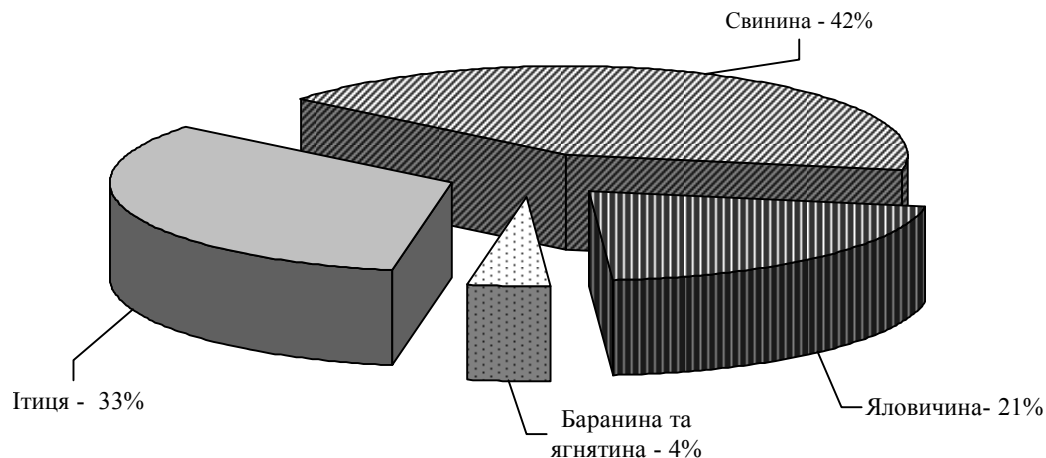
Таблиця 2

**Світовий ринок свинини, млн. тонн**

Показники	Роки				
	2005	2006	2007	2008	2009
Виробництво	94,420	96,075	94,585	98,528	100,236
Споживання	94,048	95,842	94,434	98,357	100,022
Імпорт	4,740	4,921	5,087	5,915	5,323
Експорт	5,006	5,224	5,162	6,147	5,465

Джерело: розраховано за даними [3].

Якщо простежити динаміку споживання свинини у світі, то можна відмітити, що вона залишається на одному рівні. Так, споживання свинини в загальному споживанні м'яса складає: 1992 рік - 40%, 2003 - 42%, 2009 - 42% (рис. 2).



**Рис. 2. Динаміка споживання м'яса свинини у світі.**

Джерело: [2].

Що стосується споживання свинини на душу населення, то Україна займає одне з останніх місць у світі - 14,8 кг/люд. Для порівняння, в країнах ЄС цей показник становить 38,8 кг/люд., США - 27,9, КНР - 34,5, РФ - 22,0, Тайвань - 40,9 кг/люд (табл.3).

Таблиця 3

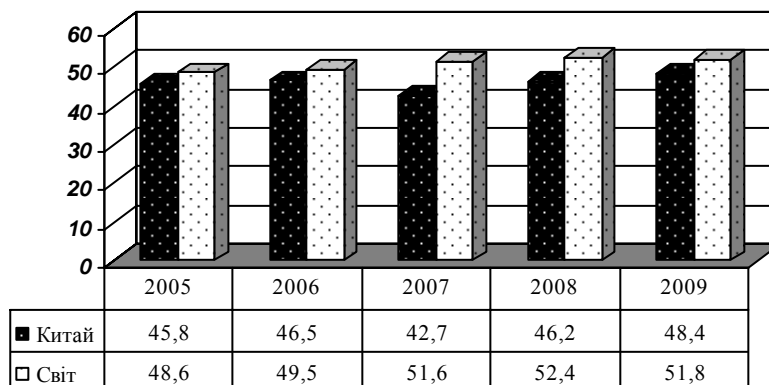
**Споживання свинини на душу населення по окремих країнах на 1 особу, кг**

Країни	Роки						
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Австралія	20,8	20,8	21,3	20,9	22,3	21,9	21,6
Бразилія	10,6	10,6	10,3	11,4	11,7	12,1	12,4
Канада	25,4	27,0	23,8	23,9	25,1	23,7	23,4
Чилі	18,2	17,1	17,8	21,1	21,8	24,2	23,7
КНР	32,7	33,1	34,6	35,0	32,3	33,7	34,5
ЄС-27	39,0	38,7	38,8	38,8	40,4	39,3	38,8
Гонконг	59,5	65,1	59,6	60,4	61,5	69,8	72,3
Японія	18,3	19,9	19,7	19,2	19,4	19,6	19,5
Південна Корея	27,0	27,9	27,3	29,5	31,1	31,0	30,0
Мексика	13,7	14,8	14,7	13,8	14,0	14,5	14,5
Російська Федерація	16,2	15,9	17,0	18,2	19,4	20,8	22,0
Тайвань	41,4	41,9	41,6	40,7	40,5	40,5	40,9
Україна	13,1	12,8	11,6	11,7	15,4	16,2	14,8
США	30,4	30,1	29,3	28,9	29,8	28,3	27,9

Джерело: адаптовано автором [3].

Найбільшим експортером свинини у світі являється Китай. У цій країні зосереджено понад 50% усього світового поголів'я свиней, виробництво

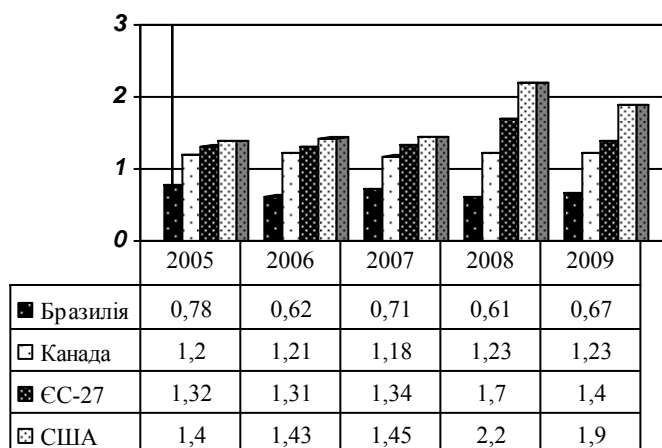
свинини складає 48,4 млн. тонн (рис. 3). І у наступні роки Китай збільшуватиме свою частку у світовому виробництві, до 2012 року виробництво свинини в цій країні збільшиться до 55,1 мільйонів тонн.



**Рис. 3. Виробництво свинини у світі та Китаї, млн. тонн**

Джерело: розраховано за даними [3].

Останнім часом помічений активний ріст ринку свинини в Канаді, США, Росії (рис. 4). Так, у США виробництво свинини у 2009 р. зросло на 35% порівняно з 2005р.



**Рис. 4. Виробництво свинини в деяких країнах світу, млн. тонн**

Джерело: розраховано за даними [3].

Що стосується ринку свинини в європейських країнах, то він уже досяг певного рівня і надалі не буде значно зростати. Тому для багатьох представників з Данії, Голландії, Франції, Польщі Україна цікава не тільки як

ринок збуту своєї продукції - вони прагнуть налагодити виробництво свинини безпосередньо в Україні (табл. 4).

Таблиця 4

**Основні країни імпортери та експортери у світі (у 1000 тонн ваги туші)**

	Країна	Роки			
		2004	2006	2008	2009
Імпорт	Японія	1269	1154	1248	1242
	Росія	614	835	940	960
	Мексика	458	446	540	530
	Корея	233	410	460	440
	Гонконг	285	277	367	390
	Китай	169	90	480	360
	Канада	105	145	215	230
	Україна	64	62	140	180
	США	499	449	377	372
	Інші	812	1045	1034	1039
	Загалом	4508	4913	5801	5743
	Експорт	ЄС-27	1302	1284	1525
Канада		972	1081	1075	1080
Бразилія		621	639	675	705
Китай		537	544	198	170
Чилі		103	130	115	120
США		989	1359	2412	2313
Інші		192	187	184	191
Загалом		4716	5224	6184	6059

Джерело: адаптовано автором [2].

За останні роки ситуація на світовому ринку м'яса розвивалася під дією факторів світової фінансової кризи та збільшення попиту на продукти харчування з боку великих азіатських держав. Аналіз даних ФАО показує, що попит виріс, а пропозиція не встигає задовольнити ці потреби. Важливим є те, що м'ясо не подорожчало так різко, як зернові, тому це подорожчання відкладається на більш пізні строки. Ефективність галузі визначається меншою кількістю кормів на одиницю готової продукції. Коли корми дорожчають, споживачі переходять на використання більш дешевих сортів м'яса [4].

**Висновки.** Сучасний стан споживання та виробництва продукції свинарства у світі характеризується як стабільний і сформований. Однак для ефективного розвитку галузі слід забезпечити вирішення таких рішень: активізація наукових розробок у галузі селекційно-плеємної роботи, удосконалення і розробка нових високоефективних систем кормозабезпечення та ветеринарно-санітарного захисту свиней, технологій утилізації гною, переробки відходів виробництва та первинної переробки; постачання високоефективних ветеринарних препаратів, сучасних методів діагностики, профілактики та лікування тварин; організація обміну досвідом, внутрішньогалузеве та зарубіжне стажування, інші заходи та проекти,

спрямовані на підвищення професійного рівня робітників галузі, престижності їхньої праці.

### Література

1. Бойко В. І. Ринок мяса: проблеми формування ресурсного потенціалу // В. І. Бойко // Економіка АПК. – 2009. - № 11. – С. 97-102.
2. Вязовская С. Перспективное свиноводство / С. Вязовская // Мясной бизнес. – 2009. - № 8. – С. 92-94.
3. Гетья А. Прогноз мирового рынка свинины на 2010 год. / А. Гетья // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://svynarstvo.in/ua/uk/statti/analitika/211-prognoz>
4. Кирилюк О.Ф. Сучасні світові тенденції розвитку птахівництва в системі продовольчого забезпечення / О.Ф. Кирилюк // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://btsau.kievua/ua/edition.php?read=1007>
5. Копитець Н. Ринок свинини: реалії та можливості / Н. Копитець // Мясной бизнес. – 2010. - № 6. – С. 80-83.
6. Поголов'я свиней в країнах ЄС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://svynarstvo.in/ua/uk/statti/analitika/431-eu-quantity-pigs-2009>
7. Рибалко В. Наукові аспекти розв'язання проблеми дефіциту свинини в Україні / Рибалко В. // Тваринництво України. – 2006. - №2. – С. 2-5.
8. Святкивская Е. Мясные перспективы / Е. Святкивская // Мясной бизнес. – 2008. - № 7. – С. 114-119.

### Summary

**Girnjak K.M.**

*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies  
named after S. Z. Gzhytskyj.*

### WORLD PROGRESS OF PIG BREEDING TRENDS

*The results of research of the state and progress of industry of the pig breeding trends are expounded in the world. It is discovered change in the proportions of production, consumption, import and export of pork, in the world and his regions*

**Keywords:** *pig breeding, population of pigs, production, consumption.*

*Стаття надійшла до редакції 7.09.2010*



УДК 33:636:3338:43

**Гордієвич О.А.**, директор ©*Рівненський науково-дослідний центр продуктивності агропромислового комплексу*

## **СУТНІСТЬ НОРМАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ВИРОБНИЦТВА У ТВАРИННИЦТВІ**

*Розкрито теоретичні аспекти нормативного управління витратами та визначено мету, завдання, принципи і функції нормативного управління витратами виробництва у тваринництві.*

**Ключові слова:** *нормативне управління, витрати виробництва, нормування живої і уречевленої праці, нормативні системи.*

**Вступ.** В умовах переходу до ринкової економіки неконтрольоване використання трудових і матеріальних ресурсів призвело до суттєвого зниження інтенсивності виробництва в тваринництві.

З 1990 року у нашій країні увага до проблеми контролю за витратами послаблюється, що призвело до збільшення собівартості та щорічного зменшення рівня рентабельності продукції тваринництва по Україні з 32,2% в 1990 році до 4,1 % в 2008 році в молочному скотарстві, відповідно у свинарстві з 20,7% до 0,3%.

Діючі системи управління не змогли поставити надійний бар'єр росту витрат виробництва, в результаті чого в останні роки близько 70 відсотків підприємств, що займаються виробництвом продукції тваринництва, не одержують прибуток.

Це обумовлює необхідність розвитку в сільськогосподарському виробництві специфічного менеджменту, адекватного реальним виробничим та ресурсним можливостям виробництва і новому ринковому середовищу. Йдеться про нормативне управління, яке дає можливість впливати на виробничий процес, як у прямому так і зворотному напрямках, на будь-якій стадії, шляхом оптимізації і вигідного співвідношення між складовими витрат, між витратами та кінцевими результатами. Тому стає актуальним питання про формування виробничих витрат на основі нормативних. Отже, нормативне управління витратами потребує детального вивчення та удосконалення.

Вагомий внесок у розробку методологічних підходів до вирішення проблем нормативного управління були внесені вченими: В.В.Вітвіцьким, О.М. Куркіною, М.І. Маліком, Г.А. Нагорною.

В.В. Вітвіцький вважає, що нормативне управління полягає у встановленні міри належного – норми, за допомогою якої здійснюється вплив на об'єкт управління з метою зміни сутнісного і перевіряється результат цього впливу шляхом зіставлення сутнісного з належним [1, с.11].

Заслужують на увагу останні розробки в цьому напрямі Українського науково дослідного інституту продуктивності агропромислового комплексу

Міністерства аграрної політики України, в яких для формування нормативних витрат ресурсів тваринництва використовують метод моделювання, який ґрунтується на побудові економіко-математичних моделей залежності витрат усіх видів виробничих ресурсів від умов виробництва.

Мета статті полягає в концептуальному узагальненні методичних положень нормативного управління витратами виробництва у тваринництві.

У статті використані матеріали статистичної звітності за 1990-2008 роки по Україні. В процесі досліджень використані загально методологічні методи аналізу і синтезу, індукції, дедукції, структурно-функціональний та монографічний методи.

**Результати досліджень.** Суть нормативного управління витратами виробництва полягає у розробці та використанні системи норм і нормативів витрат живої і уречевленої праці, з урахуванням природних, технічних та технологічних особливостей виробництва.

Нормативне управління витратами виробництва вимагає системного підходу до формування і використання норм.

Система являє собою сукупність двох і більше елементів, які повинні відповідати трьом умовам: поводження кожного елемента впливає на поводження цілого; поводження елементів, його вплив на ціле взаємозалежні; якщо існують підгрупи елементів, кожна з них впливає на поводження цілого і жодна з них не робить такого впливу незалежно [2, с. 38-39].

Завдання системного підходу в нормуванні полягає не тільки в тому, щоб систематизувати інструменти управління, що саме по собі досить важливо, а й в тому, щоб використовуваний інструментарій управління повніше враховував взаємозв'язки, які існують у самому об'єкті управління, і тим самим забезпечував при комплексному використанні норм різного призначення вирішення відповідних завдань управління. В умовах ринкових відносин, коли значно зростає прикладний інтерес підприємств до окремих видів норм, практично відсутній інтерес до норм, як структурованої системи. А саме системний підхід дозволяє розкрити резерви підвищення ефективності нормативного управління.

Механізм нормативного управління витратами передбачає застосування певних методів, за допомогою яких вивчаються витрати, щоб управляти ними.

Відомо, що для розрахунку норм і нормативів використовують два основних методи нормування як живої так і уречевленої праці: аналітичний і статистичний [3, с.15].

Виходячи з економічних реалій, В.В. Вітвіцький стверджує, що у сучасних умовах застосування цих методів нормування вкрай ускладнене, через недостатню розвиненість нормативної бази для розрахунків та високу трудомісткість і вартість цих робіт. Вказані методи не враховують багатоваріантності умов і технологій виробництва, які характерні для окремих галузей сільськогосподарського виробництва. До таких галузей належить тваринництво, в якому на обслуговування тварин задіяно 35 категорій працівників, використовується понад 40 видів кормів і матеріалів, близько 70 найменувань базових машин і устаткування та різних технологій утримання тварин.

Сучасною альтернативою до них слід вважати метод нормування, який ґрунтується на побудові економіко-математичних моделей залежності витрат усіх видів виробничих ресурсів від умов виробництва і, таким чином, може бути класифіковано як розрахунково-статистичний метод.

Мета нормативного управління витратами виробництва полягає у оптимальному використанні ресурсів і забезпеченні росту ефективності виробництва.

Нормативний метод управління витратами виробництва забезпечує рішення цілого ряду задач:

- створення системи діючих прогресивних норм і нормативів і на їхній основі визначення обґрунтованого нормативного рівня витрат (собівартості) на виробництво продукції;
- отримання інформації про витрати за нормами в розрізі калькуляційних статей витрат за видами продукції;
- визначення фактичної собівартості продукції на основі попередньо розрахованих нормативних витрат;
- створення звітної бази для нормування і планування витрат;
- контроль і облік відхилення від норм за місцями і причини їхнього виникнення;

Вихідним моментом у побудові системи управління витратами є формування принципів управління витратами.

До основних принципів нормативного управління витратами належать принципи: системності, динамічності; прогресивності; конкретності; науковості.

Нормативне управління витратами виробництва передбачає виконання всіх функцій управління: планування, організації, мотивації, контролю, регулювання. Функції нормативного управління витратами реалізуються через наступні елементи управлінських дій:

*Планування.* Використання нормативів живої і уречевленої праці забезпечує поточне (річне) та оперативне планування роботи підрозділів сільськогосподарських підприємств. Зокрема в тваринництві на основі планових витрат праці встановлюється оптимальна чисельність ферми, а використання нормативів витрат різних видів кормів для годівлі тварин є основою при плануванні оптимального використання наявних у господарстві кормових угідь.

*Прогнозування.* При впровадженні нових технологій та технічних засобів механізації нормативні методи дають змогу прогнозувати витрати виробництва.

*Вимірювання, облік, аналіз і контроль, регулювання.* Використання нормативних методів планування дає змогу створити базу даних для оцінки результатів діяльності підрозділів господарства, яка досягається шляхом вимірювання, обліку, аналізу і контролю, а також регулювання (оперативного управління) фактичних витрат живої та уречевленої праці порівняно з планом.

*Мотивація.* Стимулююча роль нормування праці на тваринницьких фермах полягає у матеріальному заохоченні працюючих при виконанні норм, скороченні чисельності працівників за рахунок впровадження сумісних професій, технологічних операцій.

*Ціноутворення.* Науково-обґрунтовані норми витрат живої і уречевленої праці є вихідною базою при встановленні ціни на продукцію.

*Інформаційне забезпечення.* Забезпечення сільськогосподарських підприємств збірниками норм і нормативів витрат живої і уречевленої праці дає змогу планувати розмір собівартості в залежності від рівня механізації виробничих процесів та урахування зміни вартості ресурсів.

*Оцінювання результатів діяльності.* Впровадження нормативів витрат живої і уречевленої праці, диференційованих за умовами виробництва у тваринницьких підрозділах сільськогосподарських підприємств, дає змогу виявляти невикористані резерви підвищення ефективності тваринництва [4, с. 58].

**Висновки.** 1. Впровадження нормативного методу визначення витрат, що ґрунтується на використанні нормативів витрат живої і уречевленої праці, дозволяє визначити орієнтовну нормативну собівартість в залежності від умов виробництва.

2. Нормативне управління витратами є складовою управління підприємством, тому існує необхідність детального вивчення та вдосконалення системи формування витрат живої і уречевленої праці та їх зміни при зміні умов виробництва.

3. Розробка концепції нормативного управління витратами виробництва потребує глибокого дослідження системи нормативних чинників, які сприяють їх зменшенню або зростанню.

#### Література

1. Вітвицький В.В. Управління галузевими системами економічних норм і нормативів в АПК / Вітвицький В.В. – К.: Центр “Агропромпраця”. 2001. – 566 с.

2. Акофф Р. Планирование будущего корпораций / Акофф Р.: [Пер. с англ. В.А.Бирюкова, М.М.Крейсберга, В.Т. Рысина; Под.общ. ред. В.И. Данилова-Данильяна]. – М.; Прогрес, 1985. – 328 с.

3. Вітвицький В.В. Теоретичні аспекти вимірювання продуктивності / Вітвицький В.В. – К.: Продуктивність агропромислового виробництва. 2006. – №3. – 15 с.

4. Основи формування нормативних систем у тваринництві / [Вітвицький В.В., Сіненко М.І., Голик В.М. та ін.]. – К.: НДІ “Украгропромпродуктивність”, 2010. – 72 с.

#### Summary

Gordievich O.A.

#### RIVNENSKIY RESEARCH CENTER OF AGROINDUSTRIAL COMPLEX

*The theoretical aspects of normative management charges are exposed, certainly purpose, task, principles and functions of normative management charges, by the charges of production in a stock-raising.*

*Стаття надійшла до редакції 16.09.2010*

УДК 330.341.1:[334.012.63+334.012.64](477)

**Гримак О.Я.**, доцент ©**Душка В.І.**, в.о. доцента**Шайдюк Н.В.**, студентка 3-го курсу*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького*

## **ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ МАЛИХ І СЕРЕДНІХ ПІДПРИЄМСТВ**

*Більшість країн світу в своєму економічному розвитку використовують інновації. Питання полягає в тому, які саме інновації варто створювати та реалізовувати, чим різняться процеси впровадження інновацій та з якими наслідками вони реалізуються.*

**Ключові слова:** *інноваційна діяльність, управління, малі й середні підприємства.*

**Вступ.** Сьогодні у більшості населення України відсутнє розуміння місця нашої держави в світовій спільноті. Закордонний досвід або не використовується взагалі, або використовується бездумно і нераціонально. Тому важливо визначити можливості адаптації закордонного досвіду в економіці України (особливо в галузі управління інноваційною діяльністю малих і середніх підприємств). Це дозволить підняти конкурентоспроможність товарів, послуг та країни загалом.

### **Матеріал і методика.**

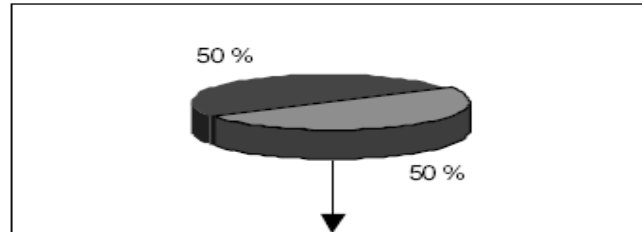
Метою дослідження є вивчення особливостей управління інноваційною діяльністю зарубіжних підприємств малого і середнього бізнесу та можливості адаптації їх досвіду у ринкову економіку України.

Дослідженню проблем управління інноваціями сьогодні присвячено чимало праць (Лазутін Г.І. [3], Матвієнко П.В. [4]), але й надалі невирішеним залишається питання адаптації закордонного досвіду управління інноваціями до сучасних умов економічного розвитку України.

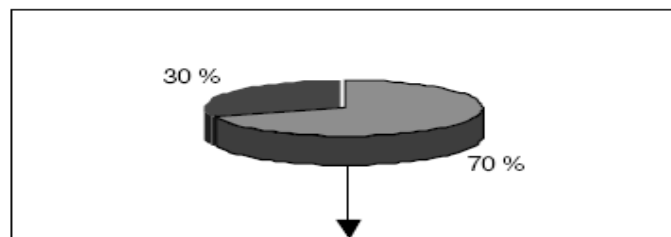
**Результати досліджень.** На сьогоднішній день у світі не існує єдиного критерію визначення малого та середнього бізнесу. Відповідно до інформації, яку надає Міжнародна Фінансова Корпорація (МФК) [1], пропонуємо розглянути критерії віднесення підприємств до малого і середнього бізнесу у деяких країнах.

У Великобританії офіційне визначення прийняте у 1981 році, згідно якого мале підприємство характеризують за такими критеріями: максимальний оборот до 52 тис. фунтів ст. за рік; середня тижнева кількість працівників не перевищує 50 чоловік. При цьому, основними секторами малого бізнесу Великобританії є сільське господарство, сервіс та будівництво.

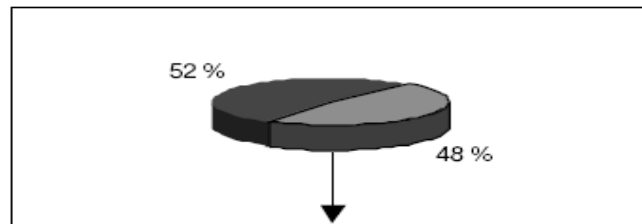
У Франції офіційне визначення малого бізнесу відсутнє. Але існує визначення для компаній, які займаються ремеслами (нараховується 250 видів ремесел). Кількість працюючих у цих компаніях не може перевищувати 10 чоловік. Для статистичної звітності у Франції часто застосовується визначення мале підприємство за кількістю працюючих (від 10 до 500 чоловік). При цьому, більше 90 % підприємств Франції нараховують до 10 осіб.



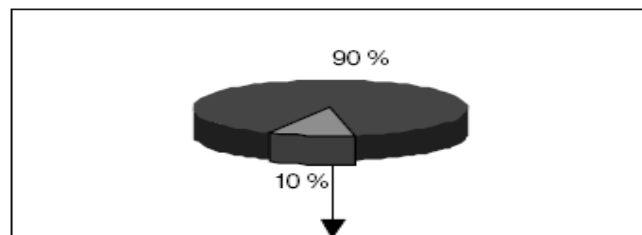
США



Японія



Німеччина



Україна

**Рисунок 1. Частка малих підприємств у ВВП різних країн, %**

Джерело: [3, 101]

У Німеччині офіційного визначення малого бізнесу також немає. Але в той же час існує неофіційне визначення, критеріями якого є: кількість працюючих (малі підприємства: 3-49 працюючих; середні підприємства: 50-499 працюючих) та річний оборот (малі підприємства до 3 млн. євро; середні підприємства до 5 млн. євро). Що стосується середнього бізнесу, то підходи теж є різноманітними.

В ЄС до середніх підприємств відносять підприємства, які відповідають таким показникам [2]: кількість працівників у малих підприємствах – 10-49 осіб; у середніх підприємствах – 50 – 249 працюючих; річний оборот: малі підприємства – до 10 млн. євро; середні підприємства – до 50 млн. євро.

В Російській Федерації до суб'єктів середнього бізнесу відносять комерційні організації, в статутному капіталі яких частка участі суб'єктів РФ (фондів, громадських та релігійних організацій), частка юридичних осіб, що не є суб'єктами малого підприємництва, не перевищує 25 %, та у яких чисельність працівників за звітний період не перевищувала визначених рівнів.

Отже, з вищенаведеного зрозуміло, що як за кордоном, так і в Україні немає одностайності у визначенні понять малий та середній бізнес. Зарубіжна статистика постійно використовує лише один критерій – кількість працюючих. Перевагами цього критерію є: показник співставний між країнами, у просторі та часі; чисельність персоналу свідчить про потужність підприємства. Недоліком даного показника є те, що кількість зайнятих у різних галузях не допускає порівняння на основі різної інтенсивності праці. За дослідженнями Матвієнко П.В. [4], у розвинутих державах з ринковою економікою зайнято майже половина працездатного населення (рис. 1). На одне мале підприємство припадає у США – 13 осіб, в Італії – 15, в Японії – 20, у Великобританії та країнах ЄС по 22 особи, у Німеччині – 27 і у Франції – 28 осіб. Частка малих підприємств у виробництві ВВП становить 50-67 %. Корисною для України є методика управління інноваційними процесами [3; 4], яка широко використовується у світовій практиці. Суть її зводиться до наступного: 1) класифікації працівників залежно від опору їх змінам; 2) використання влади у вирішальних ситуаціях, що впливає на розподіл сил та адаптацію учасників до реорганізаційного процесу. Основою для класифікації стали 2 базових аспекти: 1 – сприйняття працівниками ініціатив (активне або пасивне); 2 – їх принципова позиція (позитивна чи негативна) до інноваційного процесу.

Виходячи з цього поділу, в колективі формується 4 категорії учасників: 1) *реформатори* (група працівників, які активно сприймають зміни і ініціативи, та вважають їх як перспективу подальшого розвитку); 2) *антиреформатори* (активно, але негативно реагують на зміни та вбачають у них загрозу своєму комфортному становищу); 3) *спостерігачі* (категорія пасивно настроєного управлінського персоналу, позитив на позиція якого з'являється тільки з розумінням сенсу інновацій); 4) *консерватори* (ставлення до інновацій негативне і пасивне) (рис. 2).



**Рисунок 2. Класифікація учасників процесу впровадження інновацій**  
Джерело: [5].

Аналізуючи дану методику стає зрозумілим, що успішність інноваційного процесу залежить від спроможності його ініціаторів передбачати виникнення різноманітного протистояння, вміло володіти владними повноваженнями для їх врівноваження, використовувати доступні моделі та засоби під час реформації різноманітних систем управління [3]. Як показує аналіз, у різних держав різні шляхи забезпечення належного розвитку інновацій. Тому Україні не можна лише копіювати чужу стратегію розвитку. Адаптуючи зарубіжний досвід управління інноваційною діяльністю, необхідно зважати на особливості країни, враховувати менталітет населення, та аналізувати наслідки, до яких може призвести стратегія запозичень.

**Висновки.** Жодна з розглянутих країн, котрі у певному періоді свого розвитку використовували зарубіжні науково-технологічні розробки для здійснення інновацій у власній економіці, не робила цього за рахунок нищення власного наукового потенціалу. Всі вони виходили з розуміння того, що без національної науки справжнього прогресу досягти неможливо. Імітаційна стратегія може бути успішною лише за умови додавання до використовуваного оригіналу нових технологічних і споживчих якостей.

Отже, сподівання на закордонний досвід марні, тому що ми поки що спроможні «запозичати здебільшого тільки термінологію і зовнішній бік відповідних зарубіжних напрацювань, не дуже вникаючи у справжній їхній зміст і, тим більше, не маючи механізмів їхньої реалізації». Важливо і необхідно проводити подальші дослідження у даному напрямі з метою адаптації світових досягнень інноваційного розвитку до сучасних умов господарювання в Україні. Однією з виявлених проблем є обмеженість інформації, зокрема статистичної, на основі якої можна було б більш глибоко проаналізувати діяльність малого та середнього бізнесу та виявити чіткі тенденції їхнього розвитку.

Що стосується покращення механізму фінансування науково-дослідної роботи, то варто впровадити цілу низку заходів. Зокрема: забезпечити фінансову підтримку провідних наукових досліджень; по короткострокових пріоритетних напрямках потрібно утворювати об'єднання зацікавлених організацій та підприємств; підвищити роль Державного фонду



фундаментальних досліджень; для фінансової підтримки загальногалузевих науково-дослідних установ потрібно використовувати систему позабюджетних фондів та нові інноваційні структури; взаємодія органів держуправління з науково-технічними організаціями повинна будуватися переважно на контрактній основі в порядку конкурсного чи критеріального відбору проєктів; держава має надавати вченим усі можливості для участі у спільних проєктах із закордонними вченими.

#### Література

1. Основні напрями державної підтримки малого бізнесу – [www.niurt.gov.ua](http://www.niurt.gov.ua).
2. Порівняльний аналіз ризиків середнього бізнесу в Україні та сусідніх державах [www.members.lycos.co.uk](http://www.members.lycos.co.uk).
3. Лазутін Г. І. Сучасні тенденції розвитку інноваційної діяльності // Економіка і прогнозування. – 2003. – № 2. – С.-99-114.
4. Матвієнко П. В. Як захистити незалежність України. – К.: Наукова думка, 2006. – 208с.
5. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки): Шляхом європейської інтеграції. – К., 2004.

#### Summary

*Most countries around the world use innovations in their economic development. The question is, which innovations, in particular, is worth to create and realize how processes of implementation the innovations differ and with what consequences they are carried out.*

**Key words:** *innovative activity, management, small and medium enterprises.*

*Стаття надійшла до редакції 1.09.2010*

УДК 65.012.34

Дадак О.О., к.е.н, Гачек Т.С., к.е.н., доцент, Дорош М.М., асистент ©  
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій  
імені С.З. Гжицького

### ЕФЕКТИВНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ В ЕКОНОМІЧНІ ВЗАЄМВІДНОСИНИ ПІДПРИЄМСТВ МОЛОКОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ ЕЛЕМЕНТІВ ЛОГІСТИКИ І МАРКЕТИНГУ

*Аналіз маркетингової діяльності підприємств молокопродуктового підкомплексу враховуючи застосування інформаційних систем маркетингу та логістичних систем, на базі яких формуються стратегії підприємства та його подальша діяльність.*

**Ключові слова:** молокопродуктовий підкомплекс, концепція логістики, етапи еволюції, сільське господарство, маркетинг, логістика, національна економіка, агропромисловий комплекс, менеджер-логіст, організаційна структура, цінова політика, екологічна безпека, маркетингові дослідження, інформаційні потоки.

**Постановка проблеми.** На сьогоднішній день існує низка перешкод у налагодженні ефективних економічних взаємовідносин у сфері молокопродуктового підкомплексу АПК внутрішнього характеру. До їх числа можна віднести сезонність виробництва і, відповідно, нерівномірне постачання сировини та завантаження виробничих потужностей протягом року; незадовільна якість сировини, що надходить на підприємства; відсутність налагодженої системи зв'язків з постачальниками сировини; застарілі транспортні засоби, використання яких призводить до транспортних перевитрат і т. д. Тому в умовах ринкової економіки комплексною проблемою стає забезпечення необхідного рівня ефективності управління поставками сировини на переробку. При цьому пріоритетним напрямком у вирішенні цієї проблеми є застосування логістики постачання, і в першу чергу її організаційних аспектів. Аналіз системи організації функціонування агробізнесу в розвинутих країнах дозволив виявити досить вагому роль логістики у підвищенні ефективності його економічної активності. Разом з тим, логістика досі не має чіткого концептуального оформлення – ні змістовного визначення, ні сфер її найбільш ефективного використання. Для аграрної сфери економіки України вона взагалі є явищем поки що невідомим і практично не поширеним.

**Аналіз останніх досліджень.** Зміст концепції логістики постачання, особливості та проблеми її організації на сучасних підприємствах розглядаються в роботах С. Гриненка, Т. Косаревої, Є. Крикавського, І. Луценка, М. Окландера в роботах А. Гаджинського та Б. Анікіна дається характеристика функцій логістики постачання в сучасних умовах господарювання. В

закордонному виданні Дж. Койле змістовно та логічно викладено сучасні підходи до оптимізації логістики постачання. У визначенні концептуальної основи та філософії логістики є надзвичайно широкий спектр завдань, функцій та об'єктів її застосування, що перешкоджає об'єктивній оцінці доцільності та ефективності застосування окремих форм та методів логістики в різних господарюючих структурах а також в розробці програми підготовки їх до цієї логістизації. Лише нещодавно логістика повністю сформувалась як окрема дисципліна науки і вид діяльності. В якості останнього її можна розглядати як інтегровану функцію управління матеріальними потоками. Разом з тим, її можна також розглядати і як міждисциплінарну науку. Підхід до логістики як до управління рухом сировини і товарів від місця виробництва до кінцевого споживача є надто спрощеним і не розкриває всієї сукупності функцій логістики.

**Мета статті** полягає в аналізі та попередньому прогнозі маркетингової діяльності підприємств молокопродуктового підкомплексу враховуючи застосовування інформаційних систем маркетингу та логістичних систем, на базі яких формуються стратегії підприємства та його подальша діяльність.

**Виклад основного матеріалу.** Відома ще з часів Римської імперії, логістика лише останнім часом почала знаходити відповідне застосування в галузях економіки, причому найменше – у аграрній сфері. Причиною цього є в більшості випадків нерозуміння або просто незнання основ логістики, нестача або недостатня кваліфікація спеціалістів, неоднозначність наукової думки щодо суті і значення логістики, відсутність відповідного програмно-інформаційного забезпечення.

Логістика (грецькою “logistike” – мистецтво обчислювати) має глибоке історичне коріння та неоднозначну етимологію. Фундамент логістики як науки і виду економічної діяльності почав закладатись ще у 50-60-х роках. В економічну термінологію США поняття логістики увійшло з середини 50-х років. У 1954 р. Пол Кампере виявив необхідність дослідження такого боку маркетингу, як “фізичне розподілення”. Через вісім років Пітер Друкер назвав розподілення “останнім рубежем” управління. Однак поняття “логістика” виходить за межі цього вузького визначення, при якому цей термін використовується тільки для розгляду розподілення матеріальних потоків. [6]

В широкому асортименті концепцій і визначень логістики є два фундаментальні моменти: предметом логістики є координація і оптимізація матеріальних, інформаційних чи фінансових потоків; для логістики як науки і як виду діяльності характерні системність і цілісність. З врахуванням цього логістику можна окреслити як прикладну науку, що вивчає можливості координації матеріальних, інформаційних і фінансових потоків з метою одержання синергічного ефекту на основі їх системної оптимізації.

Принциповою відмінністю логістичного підходу до управління матеріально-інформаційними потоками у підприємствах АПК від традиційної системи є інтеграція окремих ланок потокопровідного ланцюга в єдину систему, здатну швидко адаптуватись до змін, що відбуваються у зовнішньому і

внутрішньому середовищах, забезпечуючи тим самим синергичний ефект від комбінованої поєднаної дії цих ланок, що забезпечує підвищення конкурентноздатності цих підприємств на ринку. [6]

На більшості сучасних українських підприємствах логістика сприймається як новий підхід до управління запасами, однак це не так, і за результатами дослідження думок вітчизняних та закордонних науковців можна виділити певні етапи впровадження логістики зокрема у систему постачання на молокопереробних підприємствах (рис. 1). Операційний етап характеризує інтеграцію зусиль лише транспортного відділу і складів з метою вчасної доставки сировини і її відпуску у виробничий процес. На цьому етапі можна досягти тільки економії транспортних витрат та витрат на зберігання продукції.

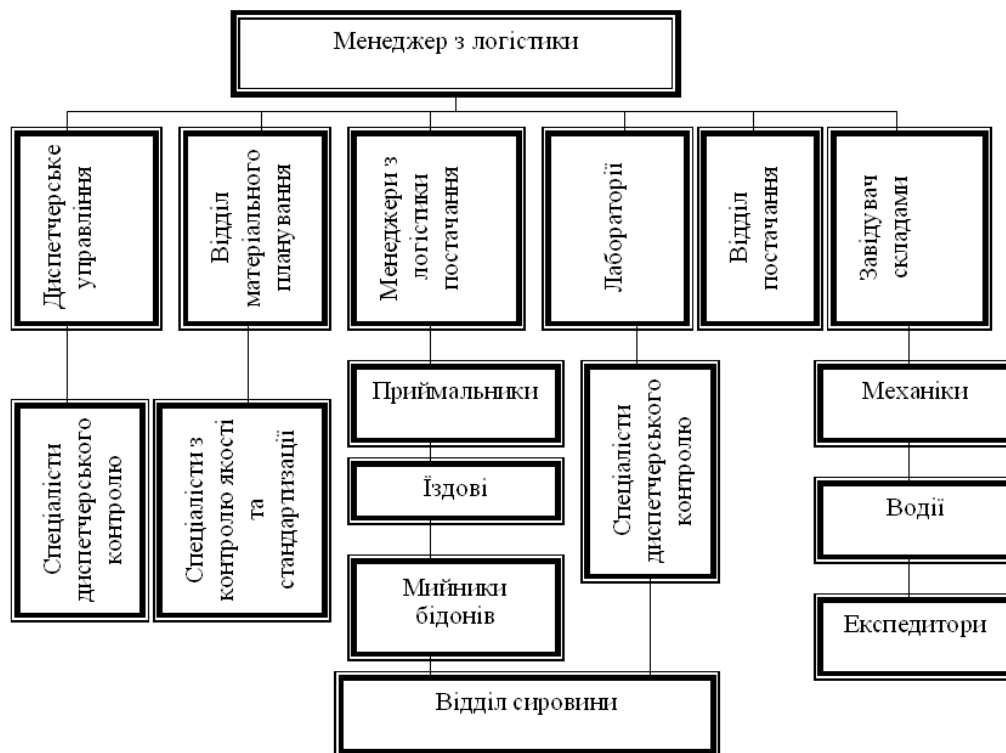


**Рис. 1** Етапи еволюції логістики постачання на сучасних підприємства

На етапі реалізації технологічних та організаційних процесів залучення фінансового відділу, відділу матеріально-технічного постачання дозволяє покращити фінансові показники діяльності переробного підприємства за рахунок чіткого визначення необхідного обсягу сировини, раціонального відбору її постачальників тощо.

Ці два етапи з різним рівнем ефективності можна виділити на всіх молокопереробних підприємствах Львівської області. Однак, в динамічних умовах господарювання їх організація потребує подальшого вдосконалення. І, як результат, вони повинні переходити у стратегічний етап утворення логістичного ланцюга. На цьому етапі рішення про поставку сировини приймається не в межах внутрішнього середовища переробного підприємства, а з урахуванням особливостей функціонування його зовнішнього середовища, тобто всіх інтегративних зв'язків у комплексі. [3]

Викладене вище дозволяє стверджувати про необхідність оптимізації організаційного забезпечення логістики постачання на молокопереробних підприємствах як на етапі впровадження логістичної концепції, так і на етапі її удосконалення. Мається на увазі створення такої структури управління, з якою ефективна взаємодія всіх учасників логістичного ланцюга досягається за рахунок чіткого визначення кінцевої мети та розподілу повноважень і відповідальності між цими учасниками.



**Рис 2. Організаційна структура відділу логістики постачання**

На молокопереробних підприємствах Львівської області можна відмітити лише початкові спроби створення організаційної структури відділу логістики постачання. Як зразок можна навести вдосконалену, з врахуванням

особливостей молокопереробних підприємств, організаційну структуру відділу логістики постачання (рис. 2).

Аналізуючи дану структуру, можна виділити такі завдання відділу логістики постачання, яким керує заступник директора з логістики постачання: обґрунтування та розробка плану постачання сировини; визначення засобів і умов транспортування; контроль і оперативне регулювання постачання; проведення відбору постачальників сировини за кількісними та якісними характеристиками; фінансове забезпечення постачання сировини.

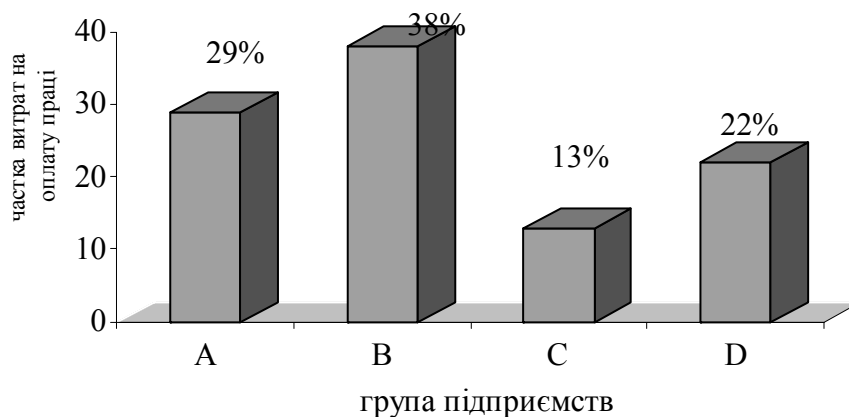
Створення відділу логістики постачання на молокопереробних підприємствах, який буде ефективно виконувати зазначені завдання, дозволить перейти на новий рівень управління поставками. В цей процес будуть включені не лише економісти, які здійснюють планування обсягів поставок сировини, працівники лабораторій, які констатують факт придатності чи непридатності молока до використання у виробництві та завідувачі складами, які забезпечують зберігання та рух сировини. Свої пропозиції повинні вносити й інші спеціалісти. Це сприятиме підвищенню якості молока і молочної продукції, зниженню надходження у виробничий процес неякісного молока. [8]

Відділ логістики постачання повинен взаємодіяти з основними функціональними відділами молокопереробного підприємства за певними функціями. Так, при плануванні виробництва одночасно із необхідністю враховувати виробничі потужності переробного підприємства зростає важливість врахування можливостей постачальника. Для встановлення необхідного балансу сторони повинні систематично обмінюватись інформацією. В процесі матеріального забезпечення обов'язковими додатковими функціями повинна бути постійна співпраця з постачальниками з метою посилення надійності такої співпраці. До функцій складського господарства додається робота із постачальниками в разі недопоставки сировини. Із фінансовим відділом відділ логістики постачання повинен співпрацювати у напрямку зниження витрат на поставку сировини. В сучасних умовах посилення конкуренції між приватними постачальниками молока передові молокопереробні підприємства використовують це з метою заниження закупівельної ціни на молоко. Однак, ціна повинна бути обґрунтованою і прийнятною для обох сторін, оскільки ефективність поставок може постійно зростати лише за умови тривалого існування мережі контрактних відносин у системі постійних постачальників сировини. [9]

Новизна самого логістичного підходу полягає в інтеграції різноманітних галузей діяльності з метою досягнення бажаного результату з мінімальними затратами часу і ресурсів шляхом оптимального наскрізного управління матеріальними й інформаційними потоками. Таким чином, логістика насамперед працює на споживача, намагаючись максимально задовольнити його запити. Це відповідає принципам філософії ринкової економіки, оскільки одержати максимум прибутку підприємство може тільки за рахунок максимальної реалізації своєї продукції за максимально можливими цінами, що відповідають певному рівневі якості і споживної корисності, а також за рахунок

мінімізації витрат на виробництво і реалізацію цієї продукції на протязі всього потокового логістичного ланцюга, який, за визначенням В.Козловського, Е.Козловської та М.Саврукова, включає три основні ланки – закупівлі/постачання, виробництво, збут/розподіл. Логістика покликана і в стані забезпечити вирішення цих проблем. [2]

В цілому взаємодія відділу логістики постачання з іншими підрозділами підприємства об'єктивно повинна спрямовуватись на вирішення задачі оптимізації організації постачання молока. Для багатьох підприємств галузі, які в своїй структурі не мають відділу логістики постачання, першим напрямком такої оптимізації повинно бути створення команди фахівців з логістики постачання. Приблизно 8 % молокопереробних підприємств мають власних фахівців з логістики постачання, тому стабільно несуть витрати на оплату їх праці, мотивацію діяльності і підтримку належних умов праці (група А) (рис. 3).



**Рис. 3. Частка витрат на оплату праці фахівців з логістики постачання в структурі матеріальних витрат на молокопереробних підприємствах**

Ці витрати є прогнозованими, і управління ними є ефективнішим порівняно з іншими підприємствами (група В). Решта підприємств (група D) частково користуються логістичними послугами зовнішніх організацій. Саме в результаті використання послуг цих працівників підприємства несуть значні витрати на оплату їх праці, які складають в середньому 18...22 % в структурі матеріальних витрат. Серед молокопереробних підприємств регіону можна виділити і такі, які використовують послуги власних маркетологів, нормувальників, економістів, інженерів з якості, лаборантів, водіїв, які досить добре орієнтуються у логістичній концепції управління запасами (група С).

В результаті ці підприємства мають економію витрат на оплату праці цих працівників, і частка цих витрат СКЛАДАЄ ЛИШЕ 9... 13 %. [1]

Більшість молокопереробних підприємств у зв'язку із зменшенням постачання сировини в зимовий період змушені влітку закладати сухе молоко для подальшої переробки. В такому випадку відбувається «заморожування» фінансів, що ускладнює ситуацію з обіговими коштами. Поширеною є

практика, коли підприємства закупають сировину далеко за межами районів, що призводить до додаткових витрат на транспортування, а отже підвищує витрати на виробництво та відпускні ціни на готову продукцію. Розміри таких додаткових витрат можна оцінити у розмірі від 0,2 % до 5 % за даними різних підприємств. Тому проблема оптимізації практики доступу до сировини може бути віднесеною до першочергових, і саме використання логістичної концепції при цьому є об'єктивно необхідною. Зокрема, досліджено, що молокопереробне підприємство здатне ефективно працювати за умови, якщо 70...85 % обсягу молока постачається із джерел, які розташовані в оптимальному радіусі доставки.

Особливості створення та функціонування організаційної структури відділу логістики постачання на молокопереробних підприємствах значною мірою визначають ефективність співпраці із постачальниками, тобто функції логістики постачання повинні виконуватись не лише в межах підприємства, але й поширюватись за межі підприємства. Таким чином, на вибір постачальника і прийняття рішення про поставку молока та створення його оптимального запасу впливає ціла система організаційних факторів. Їх врахування та корегування ситуації відповідно до прийнятого рішення дозволить здійснювати довготривале постачання молока від тих джерел, які є економічно вигідними в плані розташування та економічних параметрів, внаслідок чого робота з якими забезпечує стратегічний ефект. [9]

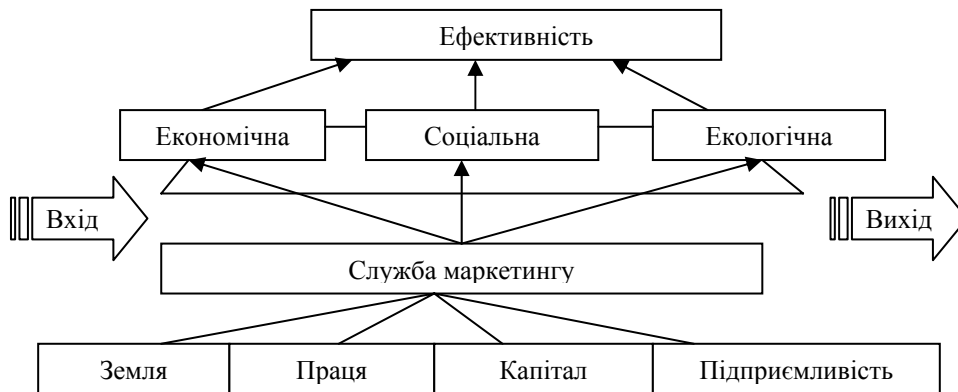
Можна відзначити досить тісний зв'язок логістики з маркетингом. З цього приводу в економічній науці існує три головних точки зору:

- логістика виникла і має право на існування як розділ концепції маркетингу;
- маркетинг слід розглядати як розділ теорії і вид практики логістики;
- маркетинг і логістика являють собою самостійні напрями виробничо-господарської діяльності і тісно пов'язані між собою.

Діяльність служби маркетингу пов'язана з кінцевою метою — ефективністю (економічною, соціальною, екологічною). Проте визначають і враховують, здебільшого, економічну складову, а соціальну й екологічну переважно не беруть до уваги. (рис. 4). Таким чином, ефективний з економічної точки зору об'єкт може виявитися неефективним із соціальної чи екологічної. Вхідні потоки при виробництві молока характеризуються безпосереднім використанням природних ресурсів: ґрунту, живих організмів (рослин, тварин, мікроорганізмів), абіотичних елементів та ін. Вагому роль відіграє структура задіяних в аграрні цикли ландшафтів, метеорологічні й кліматичні умови сільськогосподарського виробництва, що є початково визначальними при формуванні кінцевої результативності діяльності в аграрному секторі. Вхідні потоки при виробництві конкретних продуктів молокопереробними підприємствами характеризуються якістю сировини (молока). Вихідні потоки формуються в процесі внутрішнього і зовнішнього споживання продукції галузі на різних етапах та окремих складових сільськогосподарського виробництва.



Потоки представлені продукцією, яку використовують як у межах аграрного середовища (проміжне споживання), так і в сферах, що пов'язані із використанням продовольчої сировини або визначаються безпосередньо кінцевим споживанням. [4]



**Рис. 4. Складові ефективності системного маркетингового підходу у молокопродуктовому підкомплексі АПК**

Основними напрямками впровадження системного маркетингового підходу в підприємствах молокопродуктового підкомплексу є: використання концепції соціально-стратегічного маркетингу; підвищення ролі служби маркетингу в управлінні підприємством; створення та застосування інформаційних систем маркетингу.

**Висновки.** Проблема оптимізації організаційних форм економічних взаємовідносин у молокопродуктовому підкомплексі АПК має місце як на рівні виробництва молока, на рівні переробки молока, так і на рівні трансакцій між цими секторами підкомплексу. Основне завдання полягає у визначенні основних шляхів удосконалення системи економічних взаємовідносин між усіма учасниками технологічного ланцюга виготовлення кінцевої продукції АПК з метою підвищення соціально-економічної ефективності цього процесу з врахуванням особливостей цих взаємовідносин у вказаній сфері економіки.

Для ефективного аналізу та прогнозу маркетингової діяльності підприємств молокопродуктового підкомплексу необхідно створювати й застосовувати інформаційні системи маркетингу та логістичні системи, які базуються на сучасних апаратно-програмних засобах, інформаційних технологіях, розподіленій обробці даних у мережах, на використанні економіко-математичних методів і моделей, систем підтримки прийняття рішень та експертних систем, на базі яких формуються стратегії підприємства з урахуванням прогнозу його діяльності.

Економічно доцільним є впровадження в практику організації економічних взаємовідносин у молокопродуктовому підкомплексі АПК елементів логістики та створення у молокопереробних підприємствах логістичних центрів, що дозволить

у значній мірі оптимізувати матеріальні, фінансові та інформаційні потоки, сировинну та збутову зони, ефективно координувати діяльність усіх учасників економічних взаємовідносин в рамках молокопродуктового підкомплексу АПК.

#### Література

1. Глібов Р. В. Резерви підвищення конкурентоздатності товаровиробників молока / Р. В. Глібов // Економіка АПК. – 2004. – № 2. – С. 122-129.
2. Глібов Р. В. Формування збалансованого цінового механізму в молокопродуктовому підкомплексі / Р. В. Глібов // Економіка АПК. – 2006. – № 7. – С. 105-108.
3. Колот І. Виробництво молока повинно бути рентабельним / І. Колот, Г. Коровніков // Пропозиція. – 2004. – № 12. – С. 82-83.
4. Маркетинг : навч. посібник / Дудяк Р. П., Липчук В. В., Микитюк В. М., Мельник С. І. – 2-е вид., виправл. – Житомир : Волинь, 2003. – 320 с.
5. Моїсеєва М. Молочні ріки, що скисатимуть біля берегів / М. Моїсеєва // Пропозиція. – 2006. – № 8 – С. 20-23.
6. Окландер М. А. Промислова логістика : навч. посіб. / М. А. Окландер, О. П. Хромов. – 2004. – 222 с.
7. Ривак О. С. Пріоритетні напрями діяльності аграрного сектору економіки / О. С. Ривак // Економіка АПК. – 2007. – № 4. – С. 34-39.
8. Рижков О. Американський досвід вартій вашої уваги / О. Рижков // Пропозиція. – 2007. – № 10. – С. 14-17.
9. Про довгострокову стратегію сталого розвитку агропромислового комплексу / В. М. Трегобчук, Б. Й. Пасхавер, А. Е. Юзефович [та ін.] // Економіка АПК. – 2005. – № 7. – С. 3-11.

#### Summary

*Analysis of marketing companies considering applying milk product marketing information systems and logistics systems, which are formed on the basis of enterprise strategy and its follow-up.*

*Стаття надійшла до редакції 22.09.2010*

УДК 657

Диндин М.Л., асистент ©

*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького*

## РОЗВИТОК ЗАГОТІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

*У статті досліджено стан заготівельної галузі споживчої кооперації України та визначено напрями її розвитку.*

**Ключові слова:** заготівельна галузь, заготівельне підприємство, споживча кооперація.

**Вступ.** Споживча кооперація - як багатогалузева система ведення господарства, займається різними видами діяльності. Заготівельна галузь – її важлива складова частина, є товарною формою економічних зв'язків між сільськогосподарським виробництвом, переробкою і реалізацією сільськогосподарської продукції.

Закупівлі сільськогосподарської продукції і сировини є одним із видів товарного обороту в державі, формою економічних зв'язків між промисловістю і сільським господарством, містом і селом. Їх можна розглядати як економічну категорію і галузь господарства. Закупівлі як економічна категорія представляють собою форму організованого товарного обміну сільськогосподарською продукцією між сільським господарством та іншими галузями споживчої кооперації. Як галузь господарства закупівлі сільськогосподарської продукції – це сукупність організацій (господарських суб'єктів), що здійснюють визначені операції та мають власну матеріально-технічну базу, професійний кадровий склад, організаційну побудову, об'ємні і якісні показники діяльності.

**Матеріал та методи.** Теоретичні та практичні аспекти досліджуваної проблеми відображені у сучасних наукових працях учених-дослідників кооперативного руху Б.І. Бачинського, Н.М. Бейдика, О.В.Березіна, Л.І. Коваль, О.Ю. Масленнікова, Н.Г. Міценко та ін.

Метою статті є дослідження стану заготівельної галузі споживчої кооперації та визначення напрямів її розвитку.

Заготівельні підприємства споживчої кооперації виступають посередниками на продовольчому ринку, сполучною ланкою між виробниками і споживачами сільськогосподарської продукції. Їх діяльність сприяє вирішенню господарських і соціально-економічних проблем, передусім у сільській місцевості, а саме:

- задоволення потреб членів споживчих товариств і спілок у збуті виробленої ними продукції;

-забезпечення власних переробних підприємств сільськогосподарською сировиною;

- поповнення товарних ресурсів продовольчого ринку держави.

**Результати дослідження.** Питома вага споживчої кооперації Укоопспілки з продажу продовольчих товарів в обороті України за 2008 рік склала 6,6% проти 7,3% у 2003 році.

Заготівельний оборот за 2008 рік становив 746,4 млн. грн. і зріс проти 2007 року на 19,8%. Аналізуючи об'єми заготівлі окремих видів сільськогосподарської продукції та сировини (табл. 1), слід зазначити зменшення закупівель майже всіх видів товарів у 2008 році порівняно з 2003 роком, зокрема картоплі на 66%, фруктів та овочів на 61%, хлібопродуктів на 56,7%, м'яса і м'ясопродуктів на 20,3%. Подібна тенденція зберігається і по відношенню 2008 до 2007 року, спостерігаємо поступове, щорічне зменшення заготівель хлібопродуктів, картоплі, фруктів та овочів та шкірсировини. Обсяги заготівель сільськогосподарської продукції недостатні для нормального функціонування як заготівельних так і переробних підприємств, тобто для повного використання їх виробничих потужностей. Не підвищується конкурентоспроможність заготівель, не проводиться модернізація і переоснащення заготівельних підприємств, худобозабійних пунктів. Мало використовуються можливості реалізації сільгосппродукції бюджетним установам, не впроваджується маркетинг збуту, не залучаються короткострокові кредити комерційних банків з відшкодуванням частини відсотків процентних ставок за рахунок бюджету.

Таблиця 1

**Заготівлі окремих видів сільськогосподарської продукції та сировини підприємствами Укоопспілки**

Найменування	Одиниця виміру	Закуплено					2008 у % до	
		2003	2005	2006	2007	2008	2003	2007
М'ясо і м'ясопродукти (у забійній вазі)	тис.тонн	28,7	22,3	23,8	24,4	23,0	79,7	93,8
Яйця	млн.шт.	35,7	45,3	51,0	44,4	41,4	116,0	93,2
Олія	тис.тонн	2,1	2,9	3,4	2,9	3,1	151,2	105,4
Цукор	тис.тонн	6,0	7,5	6,3	5,53	5,54	92,7	100,2
Хлібопродукти	тис.тонн	160,1	116,6	99,5	85,2	69,3	43,3	81,4
Картопля	тис.тонн	39,6	15,1	16,3	15,3	13,5	34,0	88,4
Овочі	тис.тонн	25,3	20,8	24,0	17,8	21,5	85,0	121,2
Фрукти і ягоди	тис.тонн	47,7	23,3	24,4	21,3	18,6	39,0	87,3
Шкірсировина	тис.шт	160,0	110,2	90,6	91,1	81,8	518,4	89,8

Джерело: Показники господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій системи Укоопспілки за 2004-2008 роки /Укоопспілка.– К.:2009.,С-7

Таким чином, зменшення обсягу заготівель окремих видів сільськогосподарської продукції споживчою кооперацією України відбулося не лише у зв'язку зі зменшенням ресурсів, появою конкурентів, а, значною мірою, з причин неефективної маркетингової діяльності, недостатнього економічного обґрунтування господарських рішень.

Це призвело, з часом, до закриття великої кількості заготівельних пунктів споживчої кооперації. Зокрема, якщо в 2003 році на території України функціонувало 274 заготконтори то на початок 2009 року їх число зменшилось на 45% і склало 151 підприємство.

Значні ресурси забезпечення потреб продовольчого ринку України можуть надходити від обсягів м'яса, отриманого від закупівлі тварин заготівельними організаціями Укоопспілки. Основним джерелом закупівель є особисті господарства населення, фермерські господарства, а також сільськогосподарські підприємства. Понад 70 відсотків тваринницької продукції виробляється в особистих селянських господарствах.

Слід приділити увагу вдосконаленню маркетингової стратегії, що дасть змогу збільшити обсяги закупівель та підвищити конкурентоздатність заготівельної сфери. Відповідно до сучасної концепції маркетингу, вся діяльність підприємств споживчої кооперації повинна базуватись на точному і вивіреному знанні потреб цільового ринку і споживчого попиту, оцінці та врахуванні всіх умов виробництва і збуту в найближчий час і на перспективу. При цьому найважливішою метою споживчої кооперації є виявлення нових, ще не задоволених чи нових форм задоволення вже відомих потреб, орієнтація виробництва на задоволення саме цих бажань і завдяки цьому – випередження конкурентів. Завдяки продуманій маркетинговій стратегії підприємство має можливість вплинути на споживачів та збільшити чи створити попит на свою продукцію.

**Висновки.** Зменшення обсягу заготівель окремих видів сільськогосподарської продукції, протягом останніх років, відбулося не лише у зв'язку зі зменшенням ресурсів, появою конкурентів, а, значною мірою, з причин неефективної маркетингової діяльності та недостатнього економічного обґрунтування управлінських рішень. Це призвело, з часом, до закриття великої кількості заготівельних пунктів споживчої кооперації.

Діяльність заготівельних підприємств споживчої кооперації буде більш ефективною при точному і вивіреному знанні потреб цільового ринку і споживчого попиту, оцінці та врахуванні всіх умов виробництва і збуту в найближчий час і на перспективу. При цьому найважливішою метою споживчої кооперації є виявлення нових, ще не задоволених потреб, орієнтація виробництва на задоволення саме цих потреб і завдяки цьому – випередження конкурентів.

#### Література

1. Показники господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій системи Укоопспілки за 2004-2008 роки [ЦССТУ Укоопспілка ].– К.: Укоопспілка, 2009.– 118с.

2. Масленніков О.Ю. Заготівельна діяльність споживчої кооперації України: чинники кризи /О.Ю.Масленніков //Вісник Львівської комерційної академії.– 2002.-Випуск 13.– С.382 –385.–(серія економічна).
3. Міценко Н.Г. Стан та стратегічні напрями розвитку заготівельної галузі споживчої кооперації / Н.Г.Міценко // Вісник Львівської комерційної академії.– 2004.-Випуск 16.– С.340 –344.– (серія економічна).
4. Березін О.В. Стан та шляхи підвищення ефективності заготівельної галузі споживчої кооперації України: монографія /Березін О.В., Березіна Л.М., Бутенко Н.В.– Полтава: РВЦ ПУСКУ,2007.-193с.

**Summary**

**Dyndyn M.L., assistant**

*Lviv national university of veterinary sciences and biotechnologie  
named after S. Z. Gzhytskyj.*

**DEVELOPMENT OF PURVEYING INDUSTRY IN MODERN TERMS  
OF MENAGE**

*In the article investigational the state of purveying industry of consumer cooperation of Ukraine and certainly directions of its development.*

**Keywords:** *purveying industry, purveying enterprise, consumer co-operation.*

*Стаття надійшла до редакції 16.09.2010*

УДК 3382.012.324

Дутка Г.І., здобувач ©

*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького***РОЗВИТОК НЕДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ**

*В статті аналізується сучасний стан розвитку громадянських організацій та напрями подальшого розвитку і забезпечення діяльності організацій в Україні.*

**Ключові слова:** *недержавні організації (НДО), громадські організації, громадське суспільство*

**Вступ.** В результаті процесу реформування виникають нові соціальні групи, котрі почали утворювати недержавні організації (надалі НДО). НДО утворювались для захисту прав, інтересів та мали свої напрями діяльності такі як:

- Соціальний та правовий захист своїх членів;
- Лобіювання інтересів своїх членів;
- Інформаційна та аналітична підтримка.

Повертаючись до історії зародження недержавних організацій в Україні, то вони припадають на кінець 80 років. Це зародження підштовхнуло людей у вступ до різноманітніших незалежних асоціацій.

У різних містах з'явилися різноманітні групи, рухи, осередки котрі мали свої назви, та тематику думок.

Можна говорити, що ці організації починають брати на себе завдання підвищення громадської проінформованості та посилення відповідальності уряду за прийняття рішень.

У вітчизняній літературі поняття “громадські організації” розуміють як добровільні формування громадян, створені у результаті їх вільного волевиявлення з метою вираження колективних інтересів і вирішення громадських питань та проблем. Визначення понять «спілки», «асоціації» західними ученими зводяться до того, що їх називають неурядовими організаціями (non-government organization, або NGO). Головними ознаками таких організацій є недержавність та неприбутковість. Ці дві властивості беруться як критерій для розмежування з іншими можливими об'єднаннями громадян. Окрім двох головних ознак громадських організацій (недержавність і неприбутковість), є ще третя – добровільність об'єднання членів. Якщо до англійських Non-government і Non-profit додати слово Voluntary (добровільність) отримаємо поняття «громадські організації», а відповідно до західної термінології – «спілки» та «асоціації»[3].

**Матеріал і методи.**

Основоположником концепції “громадське суспільство” вважають Гегеля [2].

Дослідження розвитку недержавних організацій в Україні відображені в працях українських вчених-дослідників. Значний внесок у теоретико-методологічні дослідження зробили такі вчені, як: В. Балабін, О. Михайловська, В. Новохацький, О. Стегній, О. Тарасов, О. Клименко, В. Нанівська та інші. Серед останніх досліджень та публікацій уваги заслуговують роботи Круглик С., зокрема стаття «Роль неурядових організацій у розбудові громадянського суспільства в сучасній Україні».

#### **Результати досліджень.**

Громадська організація – це «добровільне об'єднання громадян, що виникає внаслідок їхнього вільного волевиявлення на основі спільних інтересів і завдань» [1].

Метою і сферою діяльності громадських організацій є громадянське суспільство. Громадянське суспільство складається з приватних осіб, класів, груп та інститутів, взаємодію яких регулює громадянське право і які безпосередньо не залежать від політичної держави [4].

Розгалужена система НДО є важливим показником розвитку громадянського суспільства. Враховуючи цей аспект, то тут варто зазначити про позитивні тенденції в Україні. Останнім часом спостерігається позитивна динаміка кількісного зростання громадських організацій. На сьогодні сформована широка мережа таких організацій по всій території України. До того ж кількість зареєстрованих громадських організацій постійно зростає. Станом на 1 січня 2009 р. в Україні зареєстровано громадських організацій та їх осередків – 59321, у 2008 р. – 54862, у 2007 р. – 48816, у 2006 р. – 46682)[3]. Але експертні оцінки дозволяють говорити лише про незначну кількість громадських організацій, які дійсно є активними та відіграють важливу роль в суспільстві. Більшість зареєстрованих в Україні організацій існують лише формально, або функціонують епізодично. Така кількість коливається в межах від 4 до 5 тисяч. При чому такі організації мають досвід роботи, здійснюють свою діяльність мінімум два-три роки від моменту реєстрації та є досить відомими в своєму регіоні [7].

З погляду громадянського суспільства, політична воля спирається на широке використання громадянами своїх соціальних і громадянських свобод і на існування в країні глибоко укорінених демократичних цінностей і впевненості у своїх силах. Дані цінності стають сильні в тому випадку, якщо люди можуть робити вільний вибір і добровільно брати на себе відповідальність на основі своїх соціальних і громадянських пріоритетів. Демократія досягає розквіту в тих країнах, де закон ефективно захищає право громадян вступати в асоціації в ім'я загальних громадянських цілей і формувати групи, що відбивають їхні загальні думки, цінності й інтереси» [5].

НДО здатні досягти необхідних політичних рішень, відповідної соціальної політики та матеріальної підтримки держави. Впливають на законодавство та державотворення, на розвиток суспільства, прискорюють демократичні процеси й роблять їх незворотними» [10].

Недержавні організації не прагнуть відібрати всі права та обов'язки в правноуправляючих органів, а лише виступають, як посередниками і здійснюють тиск на закони та проекти що не відповідають нормам.

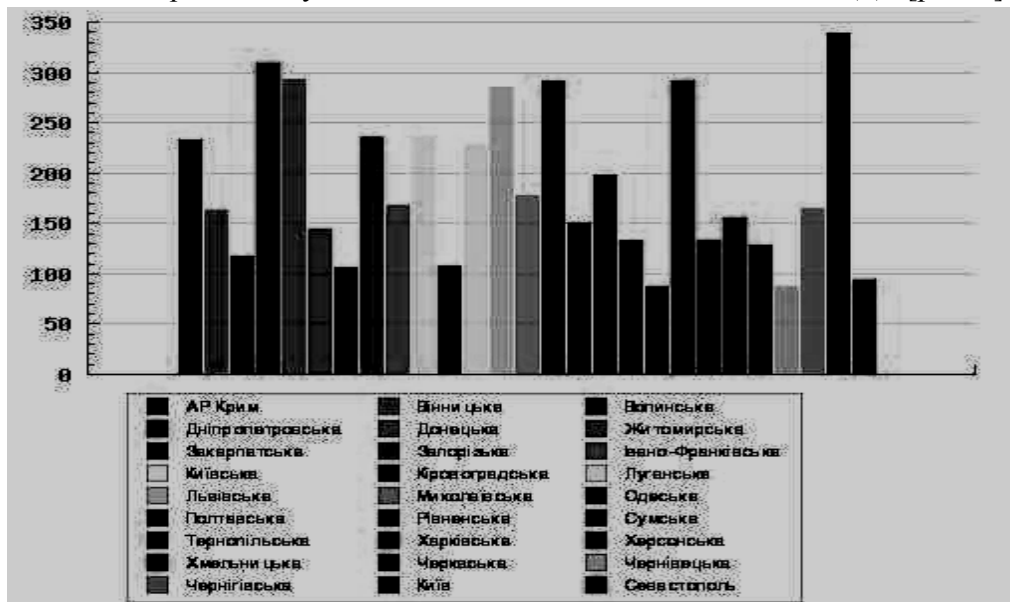


На 2005 рік в Україні легалізовано НДО 2091 організацій, в 2006 році 1994, в 2007 році – 1901, в 2008 році – 2154, де ми бачимо стрімку тенденцію до зростання.

Аналізуючи легалізовані НДО по областях то можна зазначити, що найбільше в 2004 році було в Донецькій області це 174 організації де не включено діяльність:

- ✓ Об'єднання національних та дружніх зв'язків
- ✓ Молодіжні організації
- ✓ Дитячі організації
- ✓ Жіночі організації
- ✓ Об'єднання ветеранів та інвалідів
- ✓ Професійної спрямованості
- ✓ Об'єднання охорони природи (екологічні)
- ✓ Об'єднання охорони пам'ятників історії та культури
- ✓ Оздоровчі та фізкультурно- спортивні
- ✓ Об'єднання захисту населення від наслідків аварії на ЧАЕС
- ✓ Науково-технічні товариства, творчі об'єднання
- ✓ Освітні, культурно-виховні об'єднання.

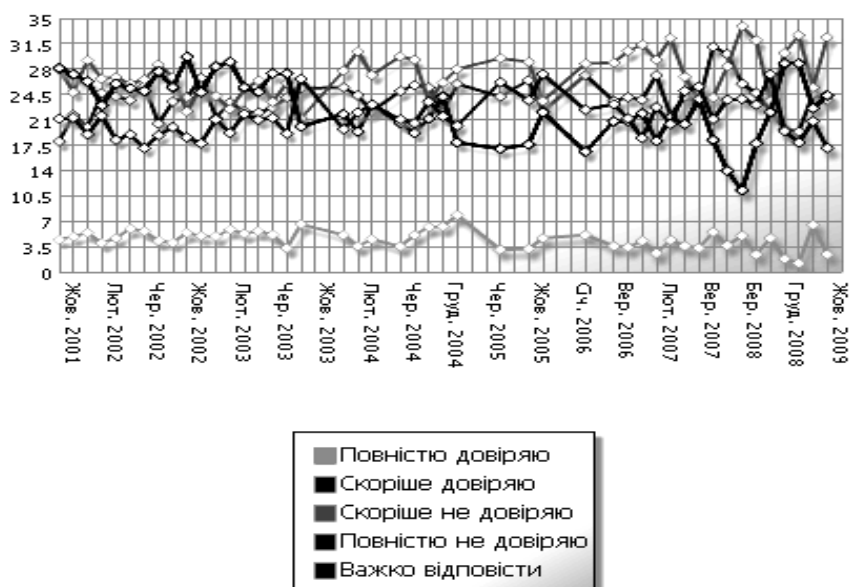
В 2008 році налічується загалом по всіх діяльностях 5095 НДО [рис. 1]



**Рис.1 Динаміка росту НДО [За даними інформаційно-аналітичної системи “Громадське суспільство і влада”]**

Було проведено соціологічною службою Центру Разумкова з 19 по 26 жовтня 2009 року дослідження на тему “Чи довіряєте Ви організаціям”. Було опитано 2010 респондентів віком від 18 років у всіх областях України, Києві та АР Крим за вибіркою, що репрезентує доросле населення України за основними соціально-демографічними показниками. Вибірка опитування будувалася як стратифікована, багатоступенева, випадкова із квотним відбором респондентів

на останньому етапі. Опитування здійснювалося у 129 населених пунктах (із них 75 міських та 54 сільських поселень). Теоретична похибка вибірки (без врахування дизайн-ефекту) не перевищує 2,3% з імовірністю 0,95. Дослідження здійснене за підтримки Міжнародного фонду «Відродження».



**Рис.2** Динаміка довіри до громадських організацій [Соціологічне опитування. <http://www.razumkov.org.ua/ukr/>]

**Висновок.** НДО в Україні слабкі й, поки що вони не дуже суттєво впливають на стан справ у країні.

Для більшої ролі недержавних організацій у вирішенні актуальних питань, наприкладі аграрного сектору потрібен механізм врегулювання держави і НДО, що вдосконалив би кваліфікації обох сторін і надав більш тісні зв'язки.

Потрібно провести реєстрацію всіх недержавних організацій України.

Слід зазначити, що в Україні відсутнє законодавство, що визначало б юридичний статус незалежних аналітичних центрів. Якщо такого типу організація реєструється як підприємство, то незважаючи на те, що в її статуті визначено, що вона є неприбутковою і займається виключно аналітичною та дослідницькою діяльністю, результати її інтелектуальної діяльності вважаються комерційними і є сферою регулювання відповідного комерційного та податкового законодавства.

Оподаткування недержавного сектору повинно регулюватися відповідно до стандартів ЄС. В Україні ще немає розуміння поняття «суспільне благо»; система оподаткування добровільних організацій запроваджена в неповному обсязі. НДО звільнені від податків на прибуток та додану вартість, однак вони не мають права займатися підприємницькою діяльністю. Окрім того, українське законодавство не містить чіткої концепції та критеріїв для визначення неприбуткової діяльності.

Отже, в сучасній Україні є підвалини та передумови для реальної побудови громадянського суспільства через розвиток НДО та посилення їхнього впливу. Однак для нинішнього стану цієї сфери характерні радше формальні ознаки і, відповідно, потенціал на перспективу, ніж реальне й практичне втілення оптимальної моделі впливу громадських організацій на суспільно-політичні процеси в Україні: «Що ж до ситуації в Україні, звичайно, ці організації ще не набули належної впливовості та авторитету. Однак, здається, їхній стабільний розвиток свідчить про те, що в недалекому майбутньому громадяни України все ж таки отримають цей важливий засіб для участі у політичному житті країни» [11].

#### Література

1. Політологічний енциклопедичний словник. – К., 1997. – С. 76.
2. Гегель Г.В.Ф. Філософія права. – М., 1990. – С. 227–278.
3. Громадські об'єднання в Україні: Навч. посіб. / За ред. В. Бесчастного. – К.: Знання, 2007. – С. 15
4. Закон України «Про об'єднання громадян» // Відомості Верховної ради України. – 1992. – №34. – ст. 504
5. Джон Дж. Патрік. Громадянське суспільство в період третьої хвилі демократії: його значення для громадянської освіти // Громадянська освіта. – Львів, ЦПД. – 2001.
6. Кількість суб'єктів ЄДРПОУ за галузями економіки та організаційно-правовими формами господарювання станом на 1 січня 2009 р. // [http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2009/edrpoj/edrpoj\\_u/opfg/ks\\_za\\_opf0109.htm](http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2009/edrpoj/edrpoj_u/opfg/ks_za_opf0109.htm)
7. Стан та динаміка розвитку неурядових організацій України. 2002-2006 роки / Підготовлено Творчим центром Каунтерпарт. Л. Паливода, О. Кікоть. – К.: «Макрос», 2006. – С. 18
8. Громадські організації в Україні у 2008 році: Статистичний бюлетень / Державний комітет статистики України. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2009. – С. 8-9
9. Стан та динаміка розвитку неурядових організацій України. 2002-2006 роки: Звіт за даними дослідження / Підготовлено Творчим центром Каунтерпарт. Л. Паливода, О. Кікоть. – К.: «Макрос», 2006. – С. 22
10. Яскал Л. Недержавні організації в Україні // Соціальна робота в недержавних установах. – <http://www.ukma.kiev.ua/univ/fac/DSST/SWU/win/>
11. Громадські організації в Україні: тенденції розвитку // Romur Report. – №6. – Spring, 2001.
12. <http://www.razumkov.org.ua/ukr/>

#### Summary

**Dutka G.I.**

#### DEVELOPMENT NGOS IN UKRAINE

*This paper reviews the current status of the civilian organizations and areas for further development and support of organizations in Ukraine.*

*Стаття надійшла до редакції 16.09.2010*

УДК595.771(477.87)

Дяченко І.Б., здобувач<sup>©</sup>

Ужгородський національний університет

## ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОМЕРЕЖІ РЕГІОНУ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

*В статті розглядаються окремі аспекти екологічної безпеки, здатності ландшафтів регіонів Українських Карпат, в тому числі й екологічної мережі до самовідновлення. Здійснено порівняльний аналіз техногенного впливу на ландшафти регіонів АР Крим та Карпат України, а також екологічної мережі України та Закарпатської області.*

**Ключові слова:** екологічна безпека, ландшафти, регіони Українських Карпат, екологічна мережа, техногенний вплив.

**Вступ.** Багатофункціональність землі як природного ресурсу і об'єкта регулювання зумовлює необхідність урахування всіх взаємозалежних аспектів землекористування (економічних, екологічних, соціальних тощо), а також особливостей впливу кожного виду використання землі на її природні властивості. Враховуючи, що земля є складовою і невід'ємною частиною природних екосистем, де діють об'єктивно існуючі екологічні закони і правила, які забезпечують єдність і взаємозалежність організмів і середовища, збереження біологічного і ландшафтного біорізноманіття, ігнорування яких призводить до виникнення негативних наслідків.

Основні тенденції змін, що виникають в часі і просторі під впливом природно-історичних процесів і господарської діяльності людей простежуються по трансформації складу і структури земельного фонду за категоріями і видами земель. Екологічна стабілізація ландшафтів шляхом встановлення збалансованого співвідношення природних і антропогенно змінених земель, а також розвитку рекреаційного та санаторно-лікувального потенціалу є одним з важливих напрямів подальшого землекористування в Україні та її регіонах. Важливу роль в екологічній стабілізації ландшафтів та екологічній безпеці природокористування відіграє відновлення екомережі країни і, особливо Закарпатської області.

Екологічна безпека згідно з схваленою Верховною Радою України „Концепцією національної безпеки України” розглядається як невід'ємна частина її національної безпеки. Серед багатьох питань пов'язаних із забезпеченням екологічної безпеки, актуальним завданням залишається розробка стратегії оптимізації природокористування в умовах ринкових перетворень. Тому, сьогодні як ніколи, гостро стоїть проблема збереження біологічного різноманіття України та її регіонів від подальшої деградації

земельних ресурсів та відновлення його до прийняттого рівня. Ключовим елементом у досягненні збереження біорізноманіття і раціонального використання біологічних ресурсів є відновлення екомережі та створення природоохоронних (заповідних) територій де лімітуються або зовсім виключається господарська діяльність.

Теоретико-прикладним аспектам формування і розвитку екологічної мережі та природно-заповідного фонду присвячені наукові дослідження та публікації вітчизняних науковці: І. Ф. Бінько, В. М. Геєць, З. В. Герасимчук, В. А. Голян, Б. М. Данилишин, В. С. Кравців, В. П. Мікловда, М. І. Пітюлич, М. А. Хвесик, В. Т. Шлемко.

**Матеріал і методи.** Методологічна основа дослідження базується на прийомах економічних досліджень: метод наукової абстракції, діалектичний метод досліджень процесів і явищ у їх взаємозв'язку і розвитку, системно-структурного аналізу.

Метою статті є висвітлення актуальних проблем екомережі та її взаємозв'язок з екологічною безпекою регіону. У роботі використано методи аналізу, синтезу та експертні оцінки автора.

Структура статті побудована таким чином: в першому розділі розглянуто концептуальні підходи щодо формування національної екологічної безпеки; в другому – здійснено порівняльний аналіз екологічної мережі України та Закарпатської області.

**Результати дослідження.** Сучасний розвиток теорії економіки природокористування та охорони навколишнього природного середовища, зокрема на основі відновлення і розвитку екологічної мережі, має певну продуктивну історію і вагомі здобутки. Відмітимо, що сучасний етап розвитку продуктивних сил характеризується високим ступенем їх конфліктності з навколишнім середовищем. Ця конфліктність досягає рівня, що перешкоджає подальшому вдосконаленню науково-виробничого потенціалу суспільства і створює загрозу життєдіяльності. Оцінити таку загрозу можна, визначивши й аналізуючи показники екологічної безпеки регіонального розвитку.

Показники екологічної безпеки регіонального розвитку диференціюються на показники соціально-економічного, екологічного та нормативного змісту. Перша група відображається параметрами оцінки соціально-економічних характеристик регіонального розвитку, що втілюються, зокрема, у показниках природоохоронної діяльності, залучення та використання коштів на реалізацію попереджувальних заходів, ліквідацію наслідків надзвичайних екологічних ситуацій, штрафів та позовів відповідно до чинного природного законодавства. Показники екологічного змісту пов'язуються з безпекою території, як сукупністю певних природних та соціально-економічних властивостей і більш детально розглядаються у низці робіт наприкінці 90-х років минулого століття [1, 2].

З. В. Герасимчук [4] розглядає екологічну безпеку як стан рівноваги екобіогеоценозу, при якому він здатний протистояти змінним умовам

середовища в часі зберігаючими (відновлюючими) свою якісну своєрідність та кількісну цілісність. На думку Є. В. Хлобистова [5], екологічна безпека являє собою комплекс явищ, дій, процесів, що забезпечують екологічний баланс, який дозволяє здійснювати розвиток продуктивних сил на максимально ефективній основі. Найбільш стійкими, на нашу думку, екосистемами щодо збереження (відновлення) є території природно-заповідного фонду, лісів I групи і полонин.

З погляду господарських інтересів територія має тим більшу корисність, чим вища здатність природних й антропогенних ландшафтів протистояти техногенному забрудненню, що визначає напрямки й масштаби їх господарського використання. Здатність ландшафтів регіону Українських Карпат до самовідновлення характеризує табл. 1.

Таблиця 1

**Здатність ландшафтів регіонів Українських Карпат до самовідновлення\***

Регіони (області) Українських Карпат	Здатність ландшафтів до самовідновлення, % території				
	I	II	III	IV	V
Закарпатська	81,0	-	19,0	-	-
Івано-Франківська	52,6	18,2	29,2	-	-
Львівська	16,3	27,1	56,6	-	-
Чернівецька	22,6	22,9	54,5	-	-
Довідково: Україна	4,5	32,0	25,3	35,0	3,2

\*Джерело: [3, с. 627].

Інтенсивною здатністю протистояти техногенному впливу, серед аналізованих регіонів, характеризується Закарпатська область, оскільки 81,0 % її території відноситься до I класу самовідновлення, в той час як в цілому по Україні до цього класу відноситься тільки 4,5 % території. При цьому в 4 і 5-у класах небезпечними в екологічному відношенні щодо здатності ландшафтів до самовідновлення такі території в регіоні відсутні, в той час як в Україні їх припадає відповідно 35,0 та 3,2 %.

Здатність ландшафтів до самовідновлення залежить від типу техногенного впливу на них, який визначається напрямами із специфікою галузевих виробничих процесів. Основний тип техногенного впливу АПК визначається високим рівнем сільськогосподарського освоєння земель (перевищує 70 % території держави), що обумовлене високим потенціалом ґрунтової родючості земельних ресурсів України. Обсяг сільськогосподарського виробництва забезпечується в основному за рахунок збільшення розораності площі сільгоспугідь меншою мірою – ощадним використанням земельних ресурсів, меліорації земель, застосуванням хімічних засобів захисту й іншими заходами збереження врожаю [3, с. 630].

Дослідження режиму агрохімічного тиску на сільськогосподарські ландшафти, виявило значні розходження в режимі застосовуваних засобів по регіонах, що обумовлені в основному спеціалізацією виробництва. На фоні гірських регіонів України стосовно техногенного впливу на ландшафти особливо виділяється Закарпатська область (табл. 2).

Таблиця 2

**Техногенний вплив на ландшафти регіонів АР Крим та Карпат України\***

Аналізовані регіони	Площа впливу від загальної, %	Середньорічні навантаження, кг/га		Індекс самоочищення, J	Індекси територіального зосередження виробництва (локалізації населення)		
		пестициди	мінеральні добрива		населення	промисловість	АПК
АР Крим	68,3	2,5	12	0,38	0,84	0,79	1,09
Карпатський	52,3	1,0	47	-	1,13	1,01	1,25
Закарпатська	34,0	0,9	33	0,78	0,83	0,58	0,87
Івано-Франківська	53,7	0,8	35	0,73	1,07	1,07	1,28
Львівська	57,7	1,1	65	0,62	1,17	0,91	1,33
Чернівецька	63,4	1,0	45	0,63	1,47	0,62	1,47

\* Джерело: [7, с. 85-86].

Аналіз показників табл. 2 свідчить, що, *по-перше*, найменша площа техногенного впливу на ландшафти припадає на Закарпатську область (34,0, в той час як Карпатському економічному районі цей показник сягає 52,3 %, а в АПК – 68,3 %). *По-друге*, Закарпатська та Івано-Франківська області мають найменші середньорічні навантаження щодо пестицидів (кг/га), в тому числі й по мінеральних добривах. Відмітимо, що на території Закарпатської області значні навантаження на ландшафти низинної природноеконімічної зони, на яку припадає понад 60 % ріллі, були зосереджені значні маси шкідливих речовин, зокрема преміксів, які на даний час вивозяться з території регіону.

*По-третє*, в Закарпатській області найвищий індекс самоочищення, в той час як по АР Крим цей показник удвічі нижчий. *По-четверте*, аналогічна ситуація і щодо індексів територіального зосередження виробництва, стосовно якого найнижчі показники на Закарпатті.

Проведені дослідження свідчать, що в Закарпатській області є найсприятливіші передумови для створення і становлення екомережі в зв'язку з найменшою щільністю населення, розораністю земель, розвитком промисловості, наявністю автодоріг тощо.

Процес створення екомережі є достатньо складним і тривалим, оскільки вимагає поєднання й оптимізації багатьох елементів природної і соціальної сфер. Це перша в Україні системна форма охорони природи, головною метою якої є відновлення природної територіальної і функціональної цілісності екосистем у поєднанні зі збалансованим їх використанням. Правовою основою формування національної екологічної мережі є чинне природоохоронне законодавство (Закони України „Про охорону навколишнього природного середовища”, „Про охорону земель”, „Про природно-заповідний фонд України”, „Про тваринний світ”, „Про рослинний світ”, а також Земельний, Лісовий і Водний Кодекси України) з урахуванням положень міжнародних конвенцій про водно-болотні угіддя (1971 р.), про охорону всесвітньої культурної і природної

спадщини (1972 р.), про збереження мігруючих видів диких тварин (1979 р.), про захист Чорного моря від забруднення (1992 р.), про охорону біологічного різноманіття (1994 р.), про охорону та відтворення транскордонних водотоків та міжнародних озер та Всеєвропейської стратегії збереження біологічного та ландшафтного біорізноманіття (1995 р.) [3, с. 253].

Загальнодержавною програмою формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 рр. визначено земельні угіддя, що є складовою екомережі. У цьому відношенні найбільш сприятливі передумови для створення екомережі має Закарпатська область (табл. 3).

Таблиця 3

**Екологічна мережа України та Закарпатської області\****(на 1 січня 2009 р.)*

Назва угідь	Україна		Закарпатська область	
	тис. га	частка від загальної площі країни, %	тис. га	частка від загальної площі країни, %
Усього земель (територія)	60354,8	100,0	1275,3	100,0
<i>в т.ч. землі екомережі:</i>				
сіножаті	2416,2	4,0	95,2	7,5
пасовища	5501,8	9,1	130,5	10,2
ліси та інші лісовкриті площі, всього	10570,1	17,5	724,1	56,8
радіоактивно забруднені землі, що не використо-вуються в господарстві	136,0	0,2	-	-
відкриті заболочені землі	978,0	1,6	0,9	0,1
відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом	1180,8	2,0	15,0	1,2
землі під водою, всього	2422,5	4,0	18,3	1,4
Разом земель екологічної мережі	23205,4	38,4	984,0	77,2

\*Розраховано за джерелом: [9, с. 536, 120; 8, с. 158, 517].

Дослідження свідчать (табл. 3), що в Україні до земель екологічної мережі відноситься 38,4 % до загальної території, а в Закарпатській області – 77,2 %. Найбільша частка екологічної мережі в регіоні припадає на ліси та інші лісовкриті площі (56,8 % до всіх земель), в той час як в Україні – 17,5 %. Закарпатська область вигідно виділяється на фоні України щодо наявності в екологічній мережі значних площ сіножатей та пасовищ (відповідно 7,5 та 10,2 %), а в Україні на їх частку припадає 4,0 та 9,1 % до площі всіх земель.

В Закарпатській області незначна кількість земель під водою (1,4 % до усіх земель), а в Україні таких земель 4,0 %. Водночас, на території регіону значні запаси води в підземних озерах та родовищах мінеральних вод, а тому, на нашу думку, підземні озера доцільно перевести у природно-заповідний фонд з метою недопущення їх забруднення від антропогенного впливу.



**Висновки.** Вважаємо, що в умовах транскордонного співробітництва необхідно здійснити процес створення екологічної мережі в межах Карпатської гірської системи (Карпатського Єврорегіону) з метою відновлення природної територіальної і функціональної цілісності екосистеми у поєднанні зі збалансованим її використанням.

Створення екологічної мережі в рамках Карпатської гірської системи є важливим етапом розвитку природоохоронної справи, одним із факторів інтеграції нашої держави до європейської системи співробітництва у цій сфері, а також обов'язковим елементом на шляху реалізації Концепції сталого розвитку України та її прикордонних регіонів.

Подальші наукові розробки стосуватимуться досліджень проблем створення екокоридорів на землях екологічної мережі, в тому числі природно-заповідного фонду в умовах розширення ЄС на Схід та в контексті сталого соціально-економічного й екологічного розвитку регіону.

#### Література

1. Boon P.J. and Howell D.L. Freshwater Quality: Defining the Indefinable? – Edinburgh: Scottish Natural Heritage, 1997. – 176 p.
2. Stewart L., Hanley N. and Simpson L. Economic Valuation of the Agri-Environment Schemes in the United Kingdom // Report to: H.M. Treasury and the Ministry of Agriculture Fisheries and Food. – 1997. – 293 p.
3. Природно-ресурсна сфера України: проблеми сталого розвитку та трансформацій / Під загальною редакцією чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. К. : ЗАТ „Нічлава”. 2006. – 704 с.
4. Герасимчук З. В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізми реалізації: [монографія]. – Луцьк : Надстир'я. – 2001. – 528 с.
5. Хлобистов Є. В. Проблеми забезпечення екологічної безпеки в умовах трансформації економіки України : Автореф. дис. ... доктора екон. наук : 08.08.01 / РВПС України НАН України. – К., 2005. – 34 с.
6. Данилишин Б. М. Економіка природокористування : [підручник] / Б. М. Данилишин, М. А. Хвесик, В. А. Голян. – К. : «Кондор», 2009. – 465 с.
7. Проблеми структурної перебудови економіки України / під ред. С. І. Дорогунцова, Б. М. Данилишина. – К.: РВПС України НАН України, 1999. – С. 85-86.
8. Статистичний щорічник України за 2008 рік / Державний комітет статистики України; за ред. О. Г. Осауленка. Київ. Державне підприємство „Інформаційно-аналітичне агентство”. – 2009. – 566 с.
9. Статистичний щорічник Закарпаття за 2008 / Головне управління статистики у Закарпатській області / за ред. Г. Д. Гриник. – Ужгород, 2009. – 559 с.

**Summary**

**Dyachenko I. B.**

**RENEWAL REGIONAL EKOLOGICAL NETWORK IN NATIONAL ENVIRONMENTAL SAFETY**

*The article deals with some aspects of environmental security, the ability of regional landscapes of the Ukrainian Carpathians, including the ecological network to heal itself. The comparative analysis of human impact on landscapes of the region Crimea and Carpathian Ukraine as well as ecological network in Ukraine and Transcarpathia.*

**Keywords:** *environmental security, landscapes, regions of the Ukrainian Carpathians, ecological network, technogenic impact.*

*Стаття надійшла до редакції 16.09.2010*

УДК 331.101.3.003.13

**Кафлевська С.Г.**, к. е. н., доцент<sup>©</sup>  
Вінницький національний аграрний університет

## ПОКРАЩЕННЯ СИСТЕМИ МОТИВАЦІЇ ПРАЦІ, ЯК ОСНОВНОЇ СКЛАДОВОЇ ЇЇ ЕФЕКТИВНОСТІ

*Рівень заробітної плати в сільськогосподарському виробництві. Проблеми матеріального стимулювання працівників сільськогосподарського виробництва і шляхи їх вирішення*

**Ключові слова:** матеріальне стимулювання, заробітна плата, мотивація праці

**Вступ.** Одним із чинників, що істотно погіршує соціально – економічні відносини в сільськогосподарських підприємствах і створює соціальну напруженість у галузі є низький рівень заробітної плати, який не сприяє закріпленню кваліфікованих і молодих кадрів на селі, не створює можливості для підвищення продуктивності праці, негативно впливає на платоспроможність селян та конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції.

У подоланні кризового стану в агропромисловому виробництві та піднесенні економіки галузі першочергова роль належить удосконаленню соціально – трудових відносин, впровадженню прогресивних систем матеріального стимулювання суб'єктів господарювання і трудової мотивації праці.

**Постановка проблеми.** Дослідженню проблем формування та використання трудових ресурсів села, мотивації праці та відтворення трудового потенціалу аграрного виробництва присвячені наукові роботи П. П. Борщевського, О. А. Богуцького, О. Гудзинського, О. Дякова, В. Дієсперова, І. Л. Левицькі, М. Й. Маліка, М. М. Матюхи, П. Т. Саблука, М. Шаповала, О. Г. Шпикуляка, В. В. Юрчишина, К. І. Якуби та інших.

Разом з тим ряд питань, особливо тих, що стосуються покращення матеріального стимулювання сільськогосподарських працівників, галузевих умов і факторів їх відтворення розглянуті недостатньо і потребують подальшого вивчення і дослідження.

**Основні результати дослідження.** Теорією і практикою доведено, що мотивація праці є основою підвищення продуктивності, ефективного використання трудових ресурсів і забезпечення конкурентоспроможності функціонування підприємств. Проаналізувавши сутність мотиваційного механізму, Бортник В. А. відмічає, що він реалізується шляхом використання певних методів і передбачає врахування рівня застосування методу мотивації;

особливостей галузі, типу виробництва, ставлення трудового колективу до власності, системи управління, рівня кваліфікації керівників [1, с. 6].

Головним чинником активізації діяльності працівників та ефективного використання трудових ресурсів у сучасних умовах господарювання є заробітна плата. Рівень продуктивності праці, стан виробництва, заінтересованість працівників у високих кінцевих результатах праці й реалізації головних цілей та місій підприємства є відображенням реакції працівників на рівень реальної заробітної плати за кінцеві результати роботи.

Рівень оплати праці в аграрному секторі є чи найнижчим з поміж інших галузей і становить лише 58,1 % середньої заробітної плати по країні, лише в 1,5 рази вище прожиткового мінімуму, а це не може не вплинути на бажання людей працювати у сільському господарстві, на становище галузі, і зважаючи на те, що у ньому зайнято близько 17 % населення, а частка у структурі ввп складає 9,3 %, становища всієї економіки України [2, с. 115-127]. Це свідчить про те, що розмір заробітної плати більшою мірою залежить від галузі економіки ніж від трудового навантаження (рис. 1.).



**Рис. 1 Розмір заробітної плати штатних працівників, грн. за видами економічної діяльності станом на січень місяць 2010 року**

Так само вважає Махсма М., який встановив, що майже половина (48,9%) працівників сільськогосподарських підприємств отримують заробітну плату,

меншу від прожиткового мінімуму, а заробітна плата 30% з них була на рівні мінімальної [3, с. 42].

Все це свідчить про те, що існуючий рівень заробітної плати не забезпечує нормального відтворення робочої сили в галузі, спостерігається значна невідповідність ціни робочої сили і вартості життя на селі. Все це негативно позначається на мотивації аграрної праці.

Такої ж думки притримуються ще ряд авторів т. Шкурін, в. Юдіна, які відмічають, що ще одним чинником, що істотно погіршує соціально – економічні відносини в сільськогосподарських підприємствах і створює соціальну напруженість у галузі, є низький рівень заробітної плати, який не сприяє закріпленню кваліфікованих і молодих кадрів на селі, не створює можливості для підвищення продуктивності праці, негативно впливає на платоспроможність селян та конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції [4, с.140].

Щоб спрямувати мотивацію праці у потрібне русло, матеріальні стимули мають бути узгоджені з виробничими критеріями, що піддаються впливу працівників цих підприємств.

Петренко Н. О. відмічає, що мотивація праці – є процесом формування основних мотивів, які мають психологічну, соціальну й економічну природу; включає відповідні днів варіанти реакцій в результаті причини – наслідкового зв'язку між діями, особливостями трудової поведінки працівників, які свідомо або несвідомо спонукають до здійснення трудової діяльності; стосується всіх можливих сторін поведінки людини та, як результат, впливає на ефективність діяльності. Тому основні чинники мотивації праці вона класифікує за видами: матеріальні, моральні, адміністративні та соціальні [5., с.5-6].

Розв'язання проблем матеріального стимулювання аграріїв потребує комплексного підходу і вжиття заходів як на державному рівні, так і на рівні конкретного сільськогосподарського підприємства. Щодо заходів мікрорівня, то вони загальновідомі – це підвищення ціни реалізації сільськогосподарської продукції і збільшення у ній частки витрат безпосередніх виробників, поступове зменшення і подальше усунення диспаритету цін на сільськогосподарську та промислову продукцію; державна підтримка середніх і великих підприємств шляхом надання пільгового кредитування тим з них, хто дбає про оновлення своєї матеріально – технічної бази, зменшення податкового тиску на них тощо. Крім того, це – підвищення мінімальної заробітної плати до прожиткового мінімуму, оптимізація міжгалузевої диференціації заробітної плати, посилення державного впливу на порядок формування валових витрат і собівартості продукції і т. д..

Держава повинна осилити основну функцію – захист інтересів громадян: достойна заробітна плата та соціальні гарантії повинні стати основою сучасної політики в контексті реформування аграрної економіки. Підвищення їх рівня сформує таку соціально – економічну та психологічну атмосферу, в якій і працівники і роботодавці будуть зацікавлені в поліпшенні розбудови

соціально – трудових відносин, дотримування трудової та виробничої дисципліни, що є важливими чинниками мотивації високопродуктивної праці.

На рівні підприємства, це мають бути заходи, спрямовані, перш за все, на зміцнення фінансового стану підприємства за рахунок підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, поступове подолання прихованого безробіття, відновлення науково – обґрунтованого нормування праці, забезпечення частки оплати праці в собівартості продукції при одночасному зменшенні матеріальних затрат, удосконалення матеріального стимулювання працівників у напрямі більш тісного зв'язку заробітної плати з результатами праці, створення оптимального механізму колективно – договірному фонду регулювання фондів оплати праці в аграрних підприємствах, поселення впливу профспілок сільських працівників тощо.

Щоб спрямувати мотивацію праці у потрібне русло, матеріальні стимули мають бути узгоджені з виробничими критеріями, що піддаються впливу працівників цих підприємств.

В умовах переходу до ринкових форм господарювання змінюється концепція щодо встановлення розмірів та вибору форм системи оплати праці працівників сільськогосподарських підприємств будь-яких форм власності і господарювання. Зміна концепції полягає в тому, що за ринкових умов господарювання максимальний розмір оплати праці не обмежується, а залежить від фінансових можливостей підприємства, обмежується лише нижній її рівень, який законодавче регулюється державою.

На сьогодні, дуже повільно відбувається становлення нового мотиваційного механізму в аграрній сфері, заснованого на високопрофесійній, продуктивній праці. Провідною ланкою цивілізованого, ефективного мотиваційного механізму в країнах з розвинутою економікою, є розвиток соціальної сфери. Тому, розширення інвестицій в соціальну сферу села та її розвиток мають сприяти підвищенню продуктивності праці, якісній зміні у продуктивних силах та виробничих відносинах, що в свою чергу приведе до підвищення добробуту, духовного забезпечення, гармонійного розвитку населення та суспільства в цілому.

В період трансформації економіки, переходу її на ринкові засади концепцію мотивації праці слід розглядати у взаємодії та взаємозумовленості складових економічного механізму – використання трудових ресурсів, соціальної та виробничої інфраструктури.

Роблячи висновки, слід відмітити, що планування річного фонду оплати праці, фонду матеріального стимулювання займають досить важливе місце у виробничо - господарській діяльності, зокрема розв'язується стратегічна проблема забезпечення стабільності кадрів, стимулюється ділова активність робітників і спеціалістів, формується корпоративна культура взаємин на підприємстві.

В. В. Ярова підкреслює, що підвищення ефективності використання трудового потенціалу аграрної сфери можливе за певних умов: по – перше, за

рахунок формування раціональної зайнятості в аграрному виробництві, що забезпечувало б нормальну працевантаженість, продуктивність і оплату праці в усіх формах господарювання на селі; по – друге, в результаті запровадження дійового мотиваційного механізму ефективної праці в аграрному секторі [6, с.126].

Підвищення ефективності використання трудового потенціалу аграрної сфери можливе, на нашу думку, за рахунок формування раціональної зайнятості в аграрному виробництві, за якої забезпечувались б нормальна працевантаженість, продуктивність і оплата праці в усіх формах господарювання на селі та в результаті запровадження дійового мотиваційного механізму ефективної праці в аграрному секторі.

#### Література

1. Бортник В. А. Формування та ефективність використання кадрового потенціалу сільськогосподарських підприємств. : автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами»/ В. А. Бортник. – Київ. – 2010. – 20 с.
2. Лавриненко С. І. Сучасний стан та перспективи розвитку трудових ресурсів України./ С. І. Лавриненко //Стратегічні пріоритети. – 2009. - №1. – С. 115-127
3. Махсма М. Причини та наслідки низької ціни найманої сільської праці / М. Махсма // Питання розвитку АПК. - №5. – 2008. – С. 40 - 50
4. Шкурін Т. Т., Юдіна В. А. Мотивація аграрної праці: стан і перспективи розвитку/ Т. Т.Шкурін, В. А.Юдіна // Економіка АПК. – 2005. - №9. – С. 139-144
5. Петренко Н. О. Формування мотивації праці в аграрних підприємствах: автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец.08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (економіка сільського господарства та АПК)»/ Н. О. Петренко –Біла Церква, 2009. – 20 с.
6. Ярова В. В. Формування і використання трудового потенціалу в реформованих сільськогосподарських підприємствах. /В.В.Ярова// Економіка АПК. – 2001. - №9. – С.124-128.

#### Summary

*Rate of wages in agriculture. Problems of material stimulus of agricultural production workers and the ways of their solving.*

*Стаття надійшла до редакції 16.09.2010*

УДК: 631:15:658

**Квачов В. П.**, к.т.н., доцент, **Кухар Р. Б.**, к.ф.-м.н., професор,  
**Слейко О. І.**,<sup>1</sup> к.ф.-м.н., доцент, **Кравець С.М.**<sup>2</sup>©

<sup>1</sup>Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького,

<sup>2</sup>Державне підприємство «Агентство з ідентифікації та реєстрації тварин»

## ОСОБЛИВОСТІ ШТРИХКОВОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ СТАД ПТИЦІ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

*Досліджується актуальна проблема ідентифікації стад птиці.*

**Ключові слова:** ідентифікація, стада птиці, штрихкод, інформаційні технології.

**Вступ.** Визначальною рисою нової економіки став активний розвиток індустрії інформаційних і телекомунікаційних технологій, створення систем для аналізу і прогнозу економічних ситуацій, зміцнення і кристалізація ринків на основі нових інформаційних технологій. Електронна торгівля в сучасному світі набула глобального і розгалуженого характеру. Можливість купити товар напряму через Інтернет, здійснити електронні платежі, провести широку рекламу, організувати і підтримати ділові зв'язки привело світ до нового глобального явища, що отримало назву "цифрової" або "нової" економіки.

**Матеріал і методика.** Ініціатива сприяння ефективності торгівлі м'ясом птиці в розвинутих країнах ґрунтується на використанні сучасних інформаційних технологій, які зменшують процедурні затрати. Розвиток програмного забезпечення надав можливість захистити інформацію на найвищому рівні. Сьогодні вже ні в кого не викликає сумнів те, що електронний документ, захищений сучасними криптографічними засобами захисту інформації, має в декілька разів більший захист від не санкціонованого доступу ніж паперовий документ. А беручи до уваги той факт, що з'явилися програмно-технічні засоби, які забезпечують швидкий і надійний обмін електронними документами, неодмінно погоджуєшся з тим, що майбутнє саме за електронним обміном даними.

Запровадження більш повного електронного обміну даними у нашій державі дозволило б вітчизняним фірмам не тільки підвищити конкурентоспроможність, а й значно спростити внутрішні процедури на стадії оформлення експортно-імпортних операцій. У той же час передача конфіденційної, секретної та юридично значимої інформації у формі безпаперових повідомлень може бути ускладнена невизначеністю відносно їх юридичної чинності або дійсності. Тому вищезгадані дії мають бути закріплені як законодавчо, так і прийняті відомствами, які причетні до регулювання цієї сфери підприємництва. Досвід такого регулювання успішно розвивається в багатьох країнах.



На сьогодні інформаційні технології є невід'ємною частиною будь-якої галузі діяльності людини. В зв'язку з цим, важливого значення набувають технології забезпечення достовірності використаної інформації. Ефективним інструментом забезпечення достовірності інформації є автоматизація її введення та обробки. Різноманітність інформаційних потоків в різних галузях діяльності зумовила багаточисельність використовуваних методів та технічних засобів автоматизації. Одним з засадничих способів автоматизації введення та обробки інформації в народному господарстві, галузях торгівлі і послуг є автоматична ідентифікація матеріальних потоків.

**Результати дослідження.** При сучасному рівні діловодства виробникам та підприємцям потрібний точний облік товарно-матеріальних цінностей, контроль за їх рухом та зберіганням. Відповідно, для підвищення якості управління, необхідно впроваджувати автоматизацію всіх видів обліку та контролю. Актуальним тому вважаємо впровадження системи автоматичної ідентифікації з використанням штрихового кодування.



**Рис.1. Штрих кодова символіка UCC/EAN-128**

Штрихкодова символіка UCC/EAN-128 є дуже надійним та функціональним носієм даних. Вона дозволяє кодувати не тільки цифри, а й повний набір знаків комп'ютерної абетки (всього 128 символів). Серед характерних особливостей цієї штрихкової символіки – її висока щільність та контролепридатність. Автоматизовані системи відрізняють штрихові коди символіки UCC/EAN-128 від всіх інших штрихкодів.

Представлення будь-якої інформації при використанні штрихкової символіки UCC/EAN-128 здійснюється у вигляді стандартизованих елементних рядків (рис.1). Призначення елементного рядка, його довжину та подальшу обробку визначає стандартний ідентифікатор застосування. В одній штрихкодівій позначці UCC/EAN-128 може бути об'єднано декілька елементних рядків.

Символіка UCC/EAN-128 широко використовується в постачанні та у виробничій практиці. В штрихкодівій позначці UCC/EAN-128 можна представити не тільки Глобальний номер торгової одиниці (GTIN), а й додаткову конкретну інформацію про товар, наприклад, вагу нетто, дату виготовлення, серійний номер, термін придатності тощо.

Ідентифікація і реєстрація птиці запроваджується з метою охорони території України від епізоотичних захворювань. Цьому сприяє контроль за санітарним станом виробництва, якістю і погодженням продукції. Потрібно забезпечити оптимізацію запровадження планів ветеринарної медицини щодо ветеринарно-санітарного контролю, профілактики (попередження), а також

лікування та ліквідації інфекційних, інвазійних та незаразних хвороб. Для цієї мети необхідно одержувати оперативну інформацію, надійну та достовірну про поголів'я птиці щодо виду, породи, кросу, методу утримання, її місцезнаходження. Вищенаведене дозволить поліпшити систему управління та прогнозувати розвиток галузі птахівництва. Вказані заходи дозволять здійснювати контроль за переміщенням птиці як у середині країни, так і при експорті або імпорті.

Ідентифікація та реєстрація стад птиці включає:

- реєстрацію господарства в Реєстрі тварин та присвоєння йому реєстраційного номера;
- присвоєння ідентифікаційних номерів кожному стаду птиці, що утримуються в господарстві;
- реєстрацію інформації про ідентифіковані стада у Реєстрі тварин;
- реєстрацію в Реєстрі тварин інформації про переміщення птиці та інкубаційних яєць, забій птиці та утилізацію палої птиці. Маркування інкубаційних яєць полягає у нанесенні на яєчну шкаралупу штампю, який містить ідентифікаційний номер стада птиці, від якої походять яйця.

Перед проведенням ідентифікації та реєстрації стад птиці потрібно зареєструвати дане господарство у реєстрі тварин.

Відомості про власника або утримувача стада птиці повинні містити:

- для юридичних осіб – їх назву, місце знаходження, ідентифікаційний код у Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України (код ЄДРП ОУ), банк обслуговування, номер поточного рахунку в банку, МФО банку, номер свідоцтва платника ПДВ або номер свідоцтва платника єдиного податку, індивідуальний податковий номер.
- для фізичних осіб, які не є суб'єктами господарювання – прізвище, ім'я, по батькові, ідентифікаційний номер у Державному реєстрі фізичних осіб. Усі стада птиці, що утримуються в господарстві, повинні бути ідентифіковані шляхом присвоєння їм ідентифікаційних номерів.

Ідентифікаційний номер стада птиці складається з 15 символів і має таку структуру:

- позиції 1, 2 – літерний код України відповідно до ISO 3166;
- позиції: 3, 4 – цифровий код області, де проводилась ідентифікація стада;
- позиції 5 - 10 – поточний номер господарства в області;
- позиція 11 – код категорії стада;
- позиції 12,13 – код виду птиці;
- позиція 14 – код напрямку продуктивності;
- позиція 15 – код методу утримання птиці.

Інкубаційні яйця маркуються індивідуально ідентифікаційним кодом стада, з якого вони походять. Маркування наноситься спеціальною чорною тушшю, яка не проникає через шкаралупу, не змивається та дозволена для

використання для харчових потреб. Висота та ширина індексів має становити найменше 2 мм.

**Висновки.** Останнім часом для укладання міжнародних торговельних угод у розвинутих країнах швидкими темпами поширюється використання сучасних засобів зв'язку, таких як електронна пошта й електронний обмін даними. Як очікується, ця практика одержить подальший розвиток по мірі розширення технічних допоміжних засобів, таких як інформаційні магістралі та Інтернет.

Варіантів реалізації системи обліку товарів за допомогою штрихового кодування існує декілька. Можливий, відносно дешевий, варіант з використанням спеціалізованих касових апаратів. Більш повний та надійний облік можна здійснювати за допомогою спеціальних POS-терміналів. При цьому потрібно враховувати конкретику об'єкта, особливості застосовуваної системи обліку, наявне устаткування, досвід та професійність співробітників. Важливо знати, що самі штрихові коди - це лише засіб для швидкого введення інформації в автоматизовану систему. Найважливішими є наявність програмного забезпечення певного робочого місця або технологічної ланки на конкретному об'єкті. Тому впровадження системи штрихового кодування слід розглядати як створення програмно-апаратного комплексу з врахуванням специфіки організації технологічного процесу.

Необхідно зазначити, що автоматизація на базі штрихового кодування не вимагає великих капіталовкладень. Гроші, вкладені в подібні програмно-апаратні комплекси, швидко окуповуються. Впровадження технологій штрихового кодування для автоматизації введення і обробки інформації дозволяє якісно удосконалити технологічні процеси.

#### Література

1. Кухар Р.Б., Кравець С.М., Квачов В.П., Токарчук О.П. Особливості ідентифікації великої рогатої худоби. Наук. вісник ЛНУВМБТ ім.С.З. Гжицького, т.10, №3/38/, ч.3, Львів-2008.-С.72-75

2. Кравців Р.Й., Квачов В.П., Кухар Р.Б. Ідентифікація тваринницької продукції засобами інформаційних технологій як складова сучасного менеджменту. Наук. вісник ЛНУВМБТ ім.С.З. Гжицького, т.10, №1/36/, ч.1, Львів-2008.-С.199-204.

3. Кухар Р.Б., Квачов В.П., Сорока Н.С. Ідентифікація тварин засобами інформаційних технологій необхідна умова моніторингу зовнішнього середовища. Зб. наукових праць Подільського ДАТУ, т.2, вип.16, Кам.-Подільський, -2008.-С.176-178.

#### Summary

*Presently for the conclusion of international trade agreements the use of modern facilities of communication spreads in the developed countries rapid rates, such as an e-mail and EDI. As expected, this practice will get subsequent development on the measure of expansion of auxiliary hardwares, such as informative highways and Internet.*

*Стаття надійшла до редакції 16.09.2010*

УДК 636.09

**Козій Б.І.**, кандидат технічних наук, професор<sup>©</sup>*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій  
ім. С.З. Гжицького***МЕТОДИКА РОБОТИ З КОМП'ЮТЕРНОЮ СИСТЕМОЮ  
ДЛЯ НАГРОМАДЖЕННЯ ТА АНАЛІЗУ ДАНИХ МЕТЕОРОЛОГІЧНОГО  
МОНІТОРИНГУ**

*Розглядається методика роботи з інформаційно-аналітичною системою, яка поєднує систему збору та обробки первинних даних ветеринарного обліку в рамках традиційного автоматизованого робочого місця лікаря ветеринарної медицини із системою метеорологічного моніторингу, що дає можливість проаналізувати вплив факторів навколишнього середовища на виникнення захворювань сільськогосподарських тварин.*

**Ключові слова:** захворювання тварин, метеорологічний моніторинг, база даних.

В попередніх публікаціях на тему дослідження впливу факторів навколишнього середовища на виникнення захворювань сільськогосподарських тварин розглядалися питання структури бази даних для нагромадження інформації про вплив таких факторів [1], а також пропонувалася математична модель для виконання відповідних досліджень [2]. В даній статті пропонується методика роботи з системою аналізу впливу факторів навколишнього середовища на виникнення захворювань тварин.

На початку роботи системи користувачеві пропонується ввести дату, після чого на екрані виводиться заставка з пропозицією продовження роботи. При цьому на екрані з'являється головне меню системи, за допомогою якого можна увійти у потрібну підсистему [3].

При роботі в режимі даної інформаційно-аналітичної системи задіяними можуть бути лише підсистеми ОБЛІК, АНАЛІЗ.

**Підсистема ОБЛІК.**

Підсистема ОБЛІК призначена для нагромадження у базі даних інформації про захворювання тварин, про проведені лікувально-профілактичні заходи, діагностичні дослідження, ветеринарно-санітарні роботи. У випадку підключення в АРМ системи метеорологічного моніторингу, в підсистемі ОБЛІК з'являється режим **Погода**, в якому користувач має можливість вести облік даних метеорологічного моніторингу. Для цього режим **Погода** має своє меню, за допомогою якого можна перейти до вводу відповідних даних ( рис.1).

Режим *Погода/Дані за добу* дозволяє вводити середньодобові значення температури повітря, атмосферного тиску та кількості опадів, що мали місце протягом даної доби. Екранна форма діалогу у цьому режимі зображена

<b>Ввід даних про погоду</b>
Дані за добу
Обчислення середніх
Ввід даних за місяць

Рис. 1. Структура меню режиму *Погода*.

на рис. 2. Введена інформація зберігається у відповідному файлі і в подальшому використовується для аналізу впливу погодних факторів на виникнення захворювань тварин.

<b>Ввід даних про погоду</b>	
Введіть дату (дд/мм/рр) -	<input type="text"/>
Введіть середньодобові значення	<input type="text"/>
температури повітря (гр.Ц)	<input type="text"/>
атмосферного тиску (мм.рт.ст)	<input type="text"/>
добової кількості опадів (мм) -	<input type="text"/>

Рис. 2. Екранна форма вводу даних про погоду в режимі *Погода*.

Режим *Погода/Обчислення середніх* призначений для знаходження середньомісячного значення температури повітря, суми додатних добових температур, місячної кількості опадів. Обчислення здійснюються для заданого місяця на основі добових даних. Результати обчислень зберігаються у зовнішній пам'яті. Екранну форму діалогу у цьому режимі наведено на рис.3.

Режим *Погода/Ввід даних за місяць* призначений для вводу та редагування середньомісячних даних про погоду для заданого місяця відповідного року. Цей режим слід використовувати, якщо в базі нема повних даних про погоду

за кожний день заданого місяця, а отже, неможливо знайти правильні значення середніх величин за допомогою режиму (рис. 4)

**Обчислення середніх даних про погоду протягом місяця**

**Введіть номер місяця, для якого слід знайти середні величини -**

**Для якого року -**

**В базі є дані за такі дні:**

**Дані за місяць: середня температура - (значення) гр.Ц**  
**сума додатніх температур - (значення)**  
**сумарна кількість опадів - (значення) мм**

**Вводимо у базу ?**

**Рис. 3. Екранна форма діалогу та виводу результатів обчислень середньомісячних величин.**

**Дані про погоду (за звітний місяць)**

<b>Рік</b>	<b>Міся</b>	Температура	Сума (+) темпер.	<b>Опади.</b>
200	1			

**Рис. 4. Вигляд екранної форми в режимі Погода/Ввід даних за місяць**

Підсистема АНАЛІЗ.

Після входу в підсистему на екрані з'являється вертикальне меню для вибору потрібного режиму роботи ( рис. 5).

<b>Аналіз</b>
За хворобами
За системами органів тварин
За тваринами
За двома параметрами
За трьома параметрами
Картка тварини
Кореляція

**Рис. 5. Структура меню підсистеми АНАЛІЗ.**

Режим **Кореляція** призначений для проведення кореляційно-регресивного аналізу впливу факторів зовнішнього середовища на виникнення та перебіг захворювань тварин. В підсистемі передбачено виконання аналізу для:

- заданого виду захворювання;
- заданої хвороби;
- заданої системи органів;
- заданої вікової гру тварин;

При цьому дослідження можна виконувати для заданого виду тварин та заданої ферми. Параметрами, між якими визначається кореляційний зв'язок та знаходиться рівняння регресії є кількість захворілих тварин або кількість загинувших та вимушено забитих тварин і параметри зовнішнього середовища, а саме:

- середньомісячна температура;
- місячна сума додатних температур;
- кількість опадів протягом місяця.

Для такого аналізу підсистема дозволяє вибирати з бази даних відповідну інформацію за будь-які роки ( не більше п'яти років). Дані про умови виконання аналізу та об'єм інформації, який необхідно при цьому використати, користувач вводить в процесі діалогу, екранна форма якого наведена на рис. 6.

Далі створюються допоміжні масиви, в яких нагромаджується така інформація:

- $r(n)$  – роки, які вибрані для аналізу;
- $hw(n,12)$  – кількості випадків виникнення захворювання за кожний місяць вибраного року;
- $zh(n,12)$  – кількості загиблих та вимушено забитих тварин за кожний місяць вибраного року,

де:  $n$  – кількість років, для яких проводиться аналіз.

**Визначення кореляційних зв'язків між заданими параметрами**

**Заданій хворобі**

**Аналіз проводимо по:**

для:

Системі органів

Віковій групі

Виду

Заданій фермі

**Заданого виду**

Заданої ферми

**Введіть код хвороби**  
**Введіть код виду тварин**  
**Для скількох років робимо аналіз (не більше 5) ?**

Кількість випадків

Для яких років ?

Кількість випадків загибелі

Середньомісячна

Місячна сума додатніх

Кількість опадів за місяць

**Виберіть параметри, кореляційний зв'язок між якими потрібно дослідити**

Рис. 6. Екранна форма діалогу при вводі даних для кореляційно-регресивного аналізу в режимі *Кореляція*.



Далі програма кореляційно-регресивного аналізу проводить попередню обробку даних відповідно до заданих умов і формує допоміжний файл, в якому міститься “ущільнена” інформація: для кожного місяця вибраних років формується пакет даних – середня температура, кількість опадів, сума додатних температур, кількість тварин, що захворіли, кількість загиблих та вимушено забитих тварин.

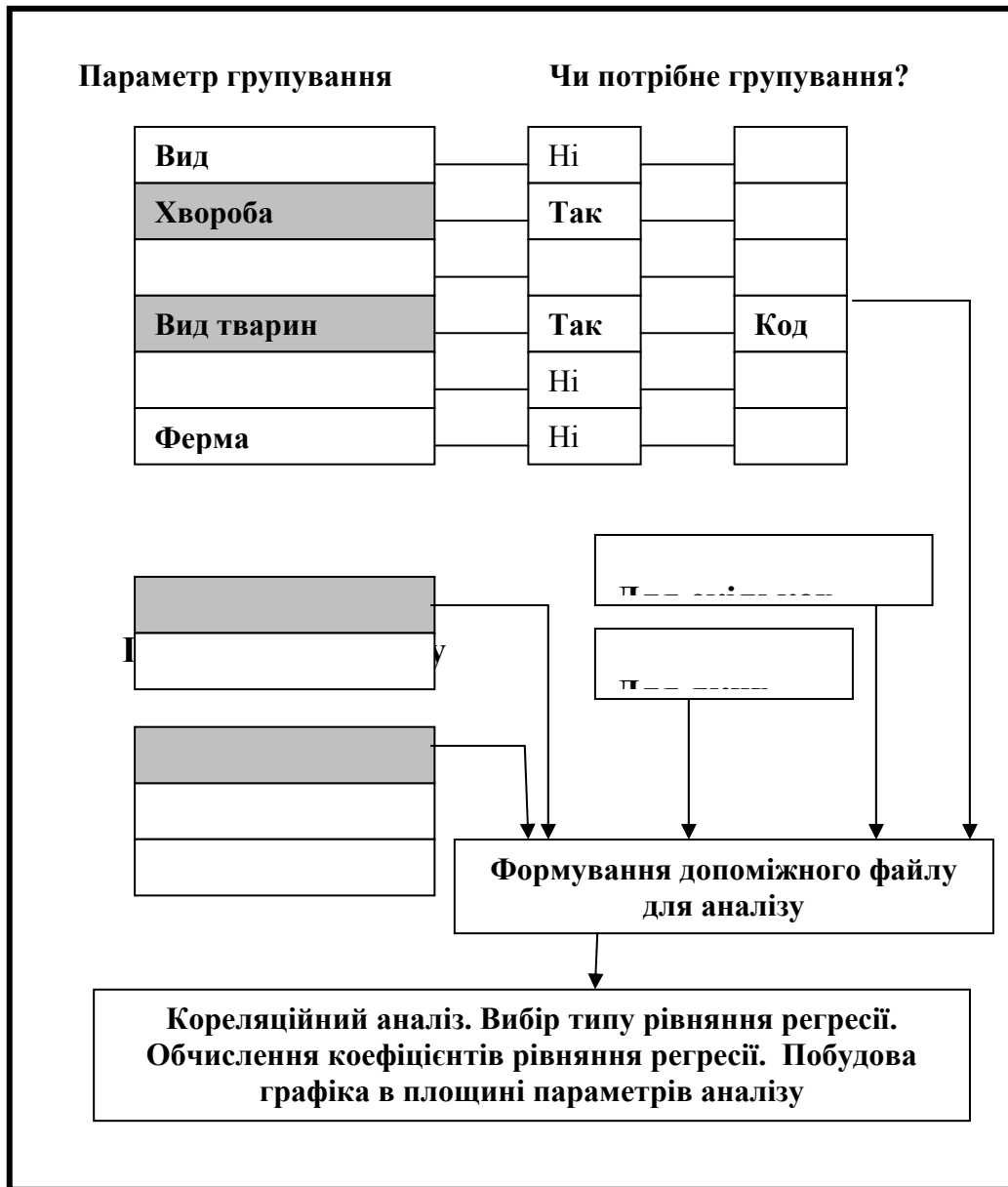


Рис. 7. Схема виконання кореляційно-регресивного аналізу в режимі *Кореляція*.

Загальна схема виконання обчислень в режимі **Кореляція** має наступний вигляд (див. рис. 7): спочатку необхідно вибрати параметри групування та задати відповідні коди, вказати роки, для яких виконується аналіз, а далі – вибрати параметри, за якими слід виконати кореляційний аналіз, вибрати тип рівняння регресії та знайти коефіцієнти цього рівняння. На основі вказаної інформації виконується весь комплекс робіт і на екран виводяться результати обробки інформації. На рис.7 наведено схему обчислень у випадку, коли параметрами групування є задана хвороба та заданий вид тварин. Параметрами аналізу в даному випадку вибрано кількість захворювань тварин та середньомісячна температура. Тобто, необхідно проаналізувати, як впливає температура зовнішнього середовища на кількість випадків захворювання на задану хворобу заданого виду тварин.

Таким чином, запропонована інформаційно-аналітична система дозволяє, використовуючи базу даних про захворювання тварин та дані метеорологічного моніторингу, проаналізувати вплив факторів зовнішнього середовища на можливість виникнення захворювань тварин.

#### Література

1. Козій Б.І. Комп'ютерна система для нагромадження та аналізу даних метеорологічного моніторингу // Науковий вісник ЛНУВМ та БТ, т.11, № 3 (42), ч. 1. Львів, 2009 – с. 382-386.

2. Козій Б.І. Математична модель в системі аналізу даних метеорологічного моніторингу // Науковий вісник ЛНУВМ та БТ, т.12, № 2 (44), ч. 5. Львів, 2010 – с. 70-75.

3. Козій Б. Автоматизоване робоче місце лікаря ветеринарної медицини. // Праці Міжнародної конференції з управління «Автоматика – 2000». – Львів, 2000. – с. 133-136.

#### Summary

**Kozij B.I.**

*Lviv National University of Veterinary Medicine named after S.Z. Gzhytskyj, town Lviv, Ukraine*

#### WORK METHODS WITH COMPUTER SYSTEM FOR LOADING AND ANALYSIS OF THE INFORMATION OF METEOROLOGICAL MONITORING

*The article is dedicated to the work method with the informational and analytic system which connects the system of collection and processing of primary information of veterinary calculation within the limits of traditional automated work place of veterinary doctor with the system of meteorological monitoring, which gives the possibility to analyze the influence of environmental factors on appearing farm animals diseases.*

**Key words:** *animal disease, meteorological monitoring, database.*

*Стаття надійшла до редакції 17.09.2010*

УДК 338.439:637.1

**Колос О.М.**, асистент \**Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З.Гжицького***МОЛОКОПЕРЕРОБНЕ ПІДПРИЄМСТВО ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ**

*У статті визначено методологію терміну “економічна безпека підприємства” та сформовано його визначення для молокопереробних підприємств. Визначено особливості молокопереробних підприємств та структурні складові економічної безпеки.*

**Ключові слова:** *економічна безпека підприємства, молокопродуктовий підкомплекс, молокопереробне підприємство, безпека сировинної бази, продуктова безпека.*

Важливу роль у забезпеченні економічної безпеки держави відіграє агропромисловий комплекс, який є однією з пріоритетних сфер народного господарства. В агропромисловому комплексі країни значних перетворень вимагають розв'язання продовольчої безпеки, формування і розвиток продовольчого ринку та зростання економічного потенціалу сільського господарства. У продовольчій безпеці важливе місце посідає молокопродуктовий підкомплекс, що включає сільськогосподарських товаровиробників, підприємства переробної промисловості та ланки агросервісного обслуговування усіх форм власності. Молоко та продукти його переробки мають особливі властивості, що зумовлюють необхідність стабільного розвитку виробництва та збуту цих продуктів: безперервного забезпечення населення молоком і молочними продуктами щоденного попиту, гарантованого надходження молочної сировини до переробних підприємств.

**Матеріал і методи.** Мета статті: узагальнити та удосконалити поняття “економічна безпека підприємства”, що дозволить сформулювати його визначення та складові для підприємств молокопереробної промисловості

Проблемами розвитку та функціонування підприємств молокопродуктового підкомплексу займалися В.Бондаренко, П.Березівський, В.Борщевський, В.Зимовець, М.Ільчук, М.Калінчик, С.Кваша, О.Шкільов, О.Шпичак та інші. Основою процесу доведення продукції до споживачів знаходяться молокопереробні підприємства. Крім того вони є найбільш потужними у фінансовому плані і мають усі можливості впливати на ефективність всього процесу суб'єктів господарювання, а також володіють достатнім досвідом роботи в ринкових умовах.[3,с.7].

---

\*Науковий керівник: д.е.н., професор Музика П.М.  
Колос О.М., 2010

На нашу думку, для реалізації такого важливого завдання необхідно розглянути молокопереробне підприємство через систему понять економічної безпеки підприємства.

Проблему забезпечення економічної безпеки підприємства вивчають: О.Власюк, Т.Васильців, Н.Ващенко, В.Геєць, Л.Донець, А.Заїчковський, В.Забродський, В.Ортинський, Т.Іванюта, В.Тамбовцев, В.Сенчагов, В.Шликов та інші. Що ж стосується визначення терміну “економічна безпека підприємства”, то дуже часто його ототожнюють із захистом від різноманітних економічних злочинів (крадіжки, шахрайство, промислове шпигунство, інформаційна безпека, комерційна таємниця). Однак це поняття значно ширше. Так, в окремих працях акцентується увага на важливості раціонального використання ресурсів для забезпечення його економічної безпеки. Інші дослідники при визначенні економічної безпеки беруть за основу цілі та інтереси підприємства [8,с.35]. Відсутність єдиної думки серед фахівців з приводу визначення поняття “економічна безпека” ставить завдання більш глибоко дослідити це поняття та його складові.

На початку 90-х років в українській науковій літературі існувало дуже вузьке уявлення про сутність економічної безпеки. Її визначали як забезпечення умов для зберігання та захисту комерційної таємниці й інших секретів галузей та підприємств [8, с.34].

Так, В.Геєць розглядає економічну безпеку як складну динамічну систему, що забезпечує стійке функціонування і розвиток підприємства за допомогою своєчасної мобілізації і найбільш раціонального використання трудових, фінансових, техніко-технологічних та інших ресурсів підприємства в умовах дії зовнішніх і внутрішніх загроз [2,с.127].

Іншу думку висловлює В.Сенчагов [6,с.740], який у праці “Экономическая безопасность России” визначає економічну безпеку, як стан економіки підприємства, при якому забезпечується надійний захист від зовнішніх і внутрішніх загроз, що загрожують його функціонуванню та існуванню.

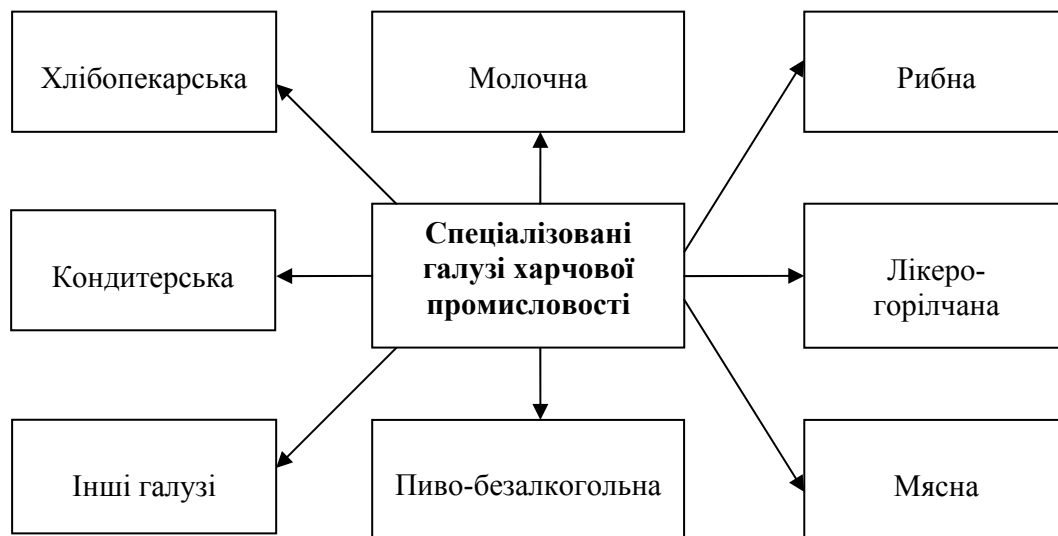
Більш масштабним є розкриття суті цього поняття у роботі О.Власюка [1,с.42], який стверджує, що “економічна безпека має розглядатися як складна поліструктурна наука, яка, за аналогією з безпекою екологічних, біологічних, технічних систем тощо, є наукою про безпеку (точніше – “життєздатність”) соціально-економічних систем різних рівнів ієрархії (особа, домашнє господарство, галузь, регіон, сектор економіки, національна економіка, світове господарство).

В.Тамбовцев [2, с.125] визначає економічну безпеку як стан підприємства, який означає, що імовірність небажаної зміни будь-яких якостей, параметрів, майна, що йому належить, і його зовнішнього середовища невелика (менша за визначену межу). Таке розуміння економічної безпеки підприємства припускає і практично ґрунтується на стабільності зовнішнього середовища. В той же час Е.Бухвальд, Н.Головацька, С.Лазуренко розглядають економічну безпеку як найважливішу якісну характеристику економічної системи,

визначальну її здатність підтримувати нормальні умови життєдіяльності населення, стійке забезпечення ресурсами розвитку народного господарства [8, с.25].

**Результати дослідження.** Отже, виходячи з вище наведених підходів до визначення суті поняття економічної безпеки підприємства вважаємо за доцільне сформулювати таке визначення: економічна безпека підприємства – це стан, при якому підприємство знаходиться у становищі надійної захищеності його діяльності від зовнішніх та внутрішніх загроз та не підпадає під негативний вплив яких-небудь факторів.

Молочна промисловість України з її багатьма підприємствами входить до складу харчової промисловості (рис.1). В склад харчової промисловості входять спеціалізовані галузі, які об'єднують більше 30 підгалузей і виробництв.



**Рис 1. Спеціалізовані галузі харчової промисловості [7,с.9]**

Молокопереробні підприємства тісно пов'язані з багатьма галузями економіки, особливо із сільським господарством, що є постачальником на підприємства молока. При цьому молокопереробні підприємства, забезпечують переробку і збут молочної продукції, що сприяє виробництву молока сільським господарством.

В даний час в галузі спостерігається загальне скорочення гравців молокопереробного ринку і концентрація виробників. Через низьку завантаженість виробничих потужностей і високу собівартість молоко і молочна продукція опинилися в ряді дорогих товарів для більшої частини населення України. Не дивлячись на це, попит на молокопродукти росте практично у всіх категоріях.

Вивчення суті поняття “економічна безпека підприємства” та особливості молокопереробки дає можливість сформулювати визначення

економічної безпеки підприємства у молокопереробній промисловості (далі ЕБП у МПП). Отже, ЕБП у МПП – це стан, при якому підприємство знаходиться у надійній захищеності від зовнішніх і внутрішніх загроз та інтенсивному інвестуванні молокопереробних підприємств у виробництво молока.

Ми схилиємося до думки В.Гейця [2,с.125], який в основу вивчення економічної безпеки як стану закладає ресурсно-функціональний підхід, згідно якого економічна безпека підприємства розглядається як “стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для запобігання погроз і забезпечення стабільного функціонування підприємств у даний час і майбутньому“. В межах цього підходу розрізняють сім функціональних складових економічної безпеки: 1) фінансова безпека; 2) силова безпека; 3) інформаційна безпека; 4) техніко-технологічна; 5) правова безпека; 6) кадрова; 7) екологічна безпека.

Перевагами цього підходу до розуміння економічної безпеки підприємства є його комплексний характер, що дозволяє формувати режими функціонування системи управління економічною безпекою підприємства залежно від сформованого (стійкого чи кризового) режиму функціонування підприємства в цілому.

На відміну від В.Гейця П.Кравчук [4, с. 7] для характеристики безпеки розвитку су'єктів господарювання на мікрорівні рекомендує використовувати термін “корпоративна безпека“, який може включати в себе і економічну безпеку. Він пропонує таких шість складових (систем другого порядку) корпоративної безпеки підприємства: 1) фінансово-економічну; 2) інтелектуально-кадрову; 3) інституційно-правову; 4) техніко-технологічну; 5) інформаційну; 6) силову. Економічну безпеку даний автор відносить до систем третього порядку, як складову фінансово-економічної безпеки.

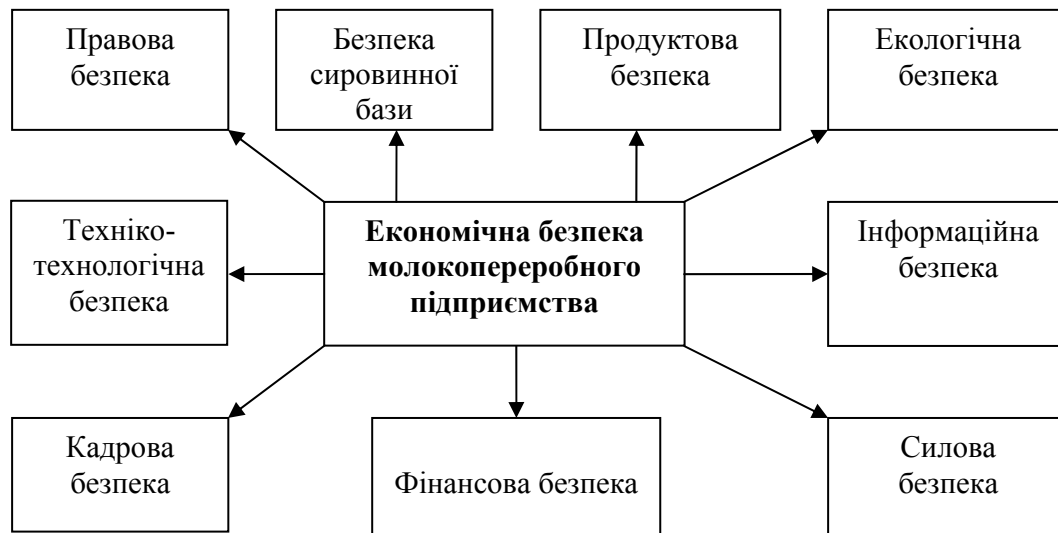
Натомість [5,с.357] В. Мунтян наводить подібну структуру складових економічної безпеки, різниця в тому, що останній правову безпеку визначає як політико-правову а інтелектуальну як інтелектуальну і кадрову. Також він зазначає, що для забезпечення економічної безпеки підприємство використовує сукупність власних корпоративних ресурсів, серед яких виділяє наступні: 1) ресурс капіталу; 2) ресурс персоналу; 3) ресурс інформації й технології; 4) ресурс техніки і обладнання; 5) ресурс прав.

Ми погоджуємось з визначенням основних складових економічної безпеки підприємства, що визначені авторами вище, але вважаємо, що для молокопереробних підприємств буде характерною така складова, як безпека сировинної бази та продуктова безпека (рис. 2).

Безпека сировинної бази, як одна із складових економічної безпеки молокопереробного підприємства найбільше впливає на фінансові показники і рентабельність.

Додамо, що сировинні ресурси молокопереробних підприємств є сумарною кількістю молока, а також продуктів їх первинної переробки, призначених для подальшої промислової обробки.

На даний час постачання сировини на молочні підприємства здійснюється на різних умовах. Підприємства можуть купувати сировину у будь-яких постачальників і господарств на умовах передоплати або оплати по фактичному отриманні. Основними постачальниками сировини на молокопереробні підприємства є: 1) сільськогосподарські підприємства; 2) фермерські та особисті селянські господарства.



**Рис.2. Основні складові економічної безпеки молокопереробного підприємства [складено автором]**

#### **Висновки**

1. Пріоритетна роль в системі економічної безпеки повинна належати державному регулюванню, яке повинно здійснюватися в аграрно-продовольчому комплексі переважно економічними методами і містити в собі захист вітчизняного продовольчого ринку, товаровиробників у сільському господарстві і харчовій промисловості, регулювання відносин сільського господарства з взаємозалежними галузями.

2. На даний час актуальним є питання реструктуризації тваринницького комплексу для вирішення сировинної проблеми у молочній галузі.

3. Визначивши основні складові економічної безпеки підприємства, вважаємо, що для молокопереробних підприємств буде характерною така складова, як безпека сировинної бази та продуктова безпека.

#### **Література**

1. Власюк О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О.С.Власюк; Нац.ін-т пробл. Міжнар. Безпеки при раді нац. Безпеки і оборони України.-К.,2008.-48с.

2. Гець В.М., Кизим М.О., Клебанова Т.С., Черняк О.І. та ін.; За ред.Гейця В.М.:Монографія.-Х.:ВД“ІНЖЕК“,2006.-240 с.укр.мова / Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство.

3. Душка В.І. Економічні основи формування ринку молока: автореф. дис... канд. екон. наук: спец.08.00.04 / В.І.Душка. - Львівський держ. аграрний ун-т. — Л., 2007. — 20 с.

4. Кравчук П.Я. Формування системи корпоративної безпеки підприємства: автореф. дис... канд. екон. наук: спец.08.06.01 / П.Я.Кравчук.- Тернопільський державний економічний ун-т. — Т., 2006. — 20 с.

5. Мунтіян В.І. Економічна безпека України.- Київ.-Видавництво КВІЦ,-1999.

6. Сенчагов В.К. Экономическая безопасность России: Общий курс: Учебник.-2-е изд.- М.: Дело, 2005.-896 с.

7. Стерлигов Б.И., Заздравных А.В. Экономика м'ясной и молочной промышленности.-М.: КолосС,2009.-355с.:ил.-(Учебники и учеб.пособия для студентов высш.учеб.заведений).

8. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Економічна безпека і проблеми господарсько-політичної трансформації соціально-економічних систем”- Полтава: РВВ ПУСКУ, 2009.- 407 с.

### Summary

**O.Kolos**

#### **MILK BUSINESS, AS AN OBJECT CONCEPTS RESEARCH SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY**

*The article outlines the methodology of "economic security" and formed his determination to milk business. The features of dairy plants and structural components of economic security.*

*Стаття надійшла до редакції 2.09.2010*



УДК 658.310+631.1.017.3

**Коробка С.В.**, к.е.н., старший викладач кафедри менеджменту ©  
Львівський національний університет ветеринарної медицини та  
біотехнологій імені С.З. Гжицького

## УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ МАЛОГО БІЗНЕСУ

*У статті визначено місце і значення малого підприємництва для розвитку економіки. Проаналізовано основні підходи до управління малим підприємством. Звертається увага на особливості управління малим підприємством в аграрному секторі. Подаються пропозиції щодо доцільності використання ефективних методів управління в подальшій діяльності малого підприємства.*

**Ключові слова:** *мале підприємництво, управління, управлінські рішення, характерні риси*

**Вступ.** Менеджмент як наукова система організації виробництва є однією з найважливіших умов ефективною і прибутковою діяльністю малих сільськогосподарських підприємств. Він дістав загальне визнання в усьому світі. Тому сучасна теорія і практика менеджменту в малому бізнесі набуває особливого значення. Вивчення форм і методів управління на рівні малого сільськогосподарського підприємства зумовлене ринковими перетвореннями в економіці України.

Життєздатними виявляються ті малі підприємства, які застосовують форми і методи управління, засновані на стратегії підприємництва. Так, у США 98% малих підприємств банкрутують через неефективне управління і тільки 2% пояснюють причини банкрутства, як такі, які не пов'язані з управлінням підприємством [4]. Не винятком є і Україна, оскільки на підприємствах малого бізнесу управління є також однією з слабких ланок. Так, дослідження довели, що тільки на кожному п'ятому підприємстві проводиться аналіз фінансових результатів з точки зору менеджменту, третина з них – щотижня, 42% - раз на місяць [1]. Тому формування та впровадження такого управління є провідною задачею для розвитку малого підприємництва в Україні.

Малі підприємства - це невід'ємний елемент економічних відносин у країнах зі змішаною та ринковою економікою. При цьому, відповідно до чинного законодавства, такі підприємства є суб'єктами малого підприємництва поряд із приватними підприємцями - фізичними особами.

Умови ринкової економіки є більш вимоглива до керівників, тому має бути розроблена нова концепція розвитку організації, яка має задовольняти потреби нових господарських формувань на всіх етапах їх життєвого циклу.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Необхідність даного дослідження полягає в тому, що питанню управлінню підприємством

присвячено значний обсяг публікацій. Зокрема, проблемам управління малими підприємствами розглядаються в працях Белоус Г., Ваганова К., Кириченко О., Падеріна І., Орлова А., Чумаченка Г. Проте особливостям управління малими підприємствами приділяється недостатня увага, тому вона потребує більш глибокого вивчення. Оскільки, аналіз функціонування малого підприємництва показує, що невдачі багатьох підприємств обумовлюються багатьма причинами, але найголовнішою є незадовільне управління колективом, недоліки в менеджменті.

**Метою дослідження є:** вивчення особливостей управління малим підприємством для забезпечення більш ефективної діяльності цих підприємств.

**Результати дослідження.** Новий перерозподіл функцій управління за рівнями відповідальності був обумовлений змінами умов виробничої діяльності та необхідністю адекватного пристосування до них підприємств. Будь-яким підприємством, незалежно від виду діяльності чи форми власності, необхідно управляти. Коли мова йде про “управління підприємством”, то мається на увазі ціленаправленість дій його керівництва на досягнення якоїсь певної мети.

Сьогодні керівників підприємств дедалі частіше називають “менеджерами”, а діяльність якою вони займаються — менеджментом. Сучасне розуміння поняття “менеджер” і “менеджмент” з'явилися після усвідомлення власниками підприємств, що вигідно не самим управляти власним майном, а залучати до цього професіоналів, спеціально відібраних і навчених такій роботі. Саме їм, талановитим спеціалістам, які працюють за наймом, стали доручати головне завдання підприємства — отримання високого прибутку. Варто відмітити, що за цю важку працю не шкодували високої винагороди. Менеджер і нині одна із професій, яка найбільш щедро оплачується в розвинутих країнах.

Застосування терміну “управління” правомірне щодо загальної характеристики цього виду людської діяльності, а “менеджмент” — щодо змісту, форм і методів конкретного управлінського впливу суб'єкта на об'єкт управління в умовах ринкових відносин.

У сучасній теорії прийняття рішень, підприємство розглядається як відкрита, соціально-економічна, саморегульована система, яка прагне збільшити активність життєдіяльності при обмежених ресурсах.

Кожне управлінське рішення має свій конкретний результат, тому метою управлінської діяльності є пошук таких форм, методів, засобів та інструментів прийняття рішень, які могли б сприяти досягненню оптимального результату за конкретних умов і обставин.

Ефективна діяльність з управління соціально-економічними системами здійснюється за умови персональної загальної відповідальності за досягнення чітко сформульованої мети, що можливо лише у випадку поділу праці в апараті управління та надання менеджерам усіх рівнів відповідних повноважень та прав для прийняття позитивних і негативних санкцій.

Складовою частиною менеджменту є також наявність цілей, які повинні досягатися наполегливою діяльністю. Цілі можуть встановлюватися самостійно або ззовні, вищою ланкою управління. Вони повинні бути зрозумілими, чітко

сформульованими, такими, що можуть бути реально досягнутими та проконтрольованими. В іншому випадку йдеться лише про бажання чи наміри.

Незважаючи на те, що сьогодні напрацьована велика кількість теоретичних положень з організації інформаційного забезпечення економічного обґрунтування, вони не забезпечують високої якості управлінських рішень на підприємствах малого бізнесу, про що свідчать незадовільні фінансово-економічні результати їх діяльності.

Малі підприємства відрізняються від великих цілями і завданнями, які здатні вирішувати. Оскільки вони виступають відображенням підприємницької ініціативи, інтересу власника, який в собі відображає і керівника, і генератора ідей, і фінансового керуючого. Тому рішення, які пов'язані управлінням підприємством, ґрунтуються на авторитетній думці власника.

Виділяють три найбільш поширені форми участі суб'єктів власності в управлінні господарської діяльності малих підприємств: - мале підприємство, що було створене на основі власності окремого громадянина з правом найму робочої сили; - мале підприємство колективної форми власності; - мале підприємство у вигляді товариства з обмеженою відповідальністю. [8]

Організація управлінського процесу на малих підприємствах повинна враховувати гнучкість і динамічність останнього, об'єднувати права і обов'язки власника з функціями управління. Мале підприємство, як і будь-який інший вид діяльності потребує високого рівня професіоналізму. Для підприємців, які хочуть займатися прибутковою діяльністю мають отримувати повну і вчасну інформацію, що стосується як попиту та пропозиції на продукцію їх виробництва. В основному це пов'язано з мінімізацією можливих ризиків на підприємстві. Керівник виконує більшість функцій на підприємстві, що спричиняє дефіцит часу на управлінську діяльність, що негативно позначається на результатах діяльності підприємства.

Будь-яке підприємство, не винятком є і мале підприємство, проходить мінімум три фази: першу – фазу відкриття та початку діяльності; другу – фазу закріплення в ринковому і конкурентному середовищі; третю – фазу розширення та розвитку, стійкого отримання прибутку. Основне завдання підприємця – максимально скоротити час перших двох фаз. Іншими словами, необхідно пройти ці фази на максимальних швидкостях з мінімумом бар'єрів [4, с. 20].

Для кожної з перелічених фаз властиві свої управлінські процеси, які для малих підприємств мають певні особливості. В основному вони впливають з недосконалої організаційної структури, відсутністю чіткого поділу праці та малими масштабами виробництва.

Проте початкову фазу існування малого підприємства можна вважати чи не найважливішою, оскільки вона визначає основні аспекти діяльності підприємства. Для кращого розуміння важливості ранньої стадії існування бізнесу, американські вчені розробили модель, яка включає п'ять етапів розвитку малого підприємства.

На першій стадії (вихід на ринок) підприємство лише стартує. Головним завданням тут є зацікавити споживача своїми товарами чи послугами. Важливими питаннями є забезпечення випуску продукції, що відповідає вимогам споживача, а також пошук фондів для покриття початкових витрат. На цьому етапі багато підприємств банкрутує.

Другий етап названо “виживання”. На цьому етапі головним є досягнення певного перелому в становленні і отриманні прибутку для розширення фондів. Підприємці намагаються створити достатню кількість фондів для фінансування росту фірми та забезпечення співвідношення активів та пасивів. На цьому етапі визначається подальша доля підприємства, яким може керувати менеджер, що не є його власником.

На третьому етапі компанія має гарний економічний стан, рівень надходжень стає вищим середнього. Компанія в змозі знаходитися на цьому етапі протягом тривалого періоду, якщо вона адаптується до змін навколишнього середовища та до виникаючих внутрішніх проблем. Власники діють разом та вирішують проблеми фінансів компанії для інвестування майбутніх проектів.

Основними проблемами четвертого етапу є такі: як швидко зрости та як фінансувати цей ріст. Важливими питаннями, що вимагають вирішення, є: чи бажає власник перекласти відповідальність за управління зростаючим підприємством на інших і чи буде грошовий потік достатнім для забезпечення нормального його функціонування. В той же час невдале керування та небажання керівників передати відповідальність може призвести до небажаних змін у структурі управління. Якщо зусилля на цьому етапі не досягнуть успіху, компанія може опинитися на одному з попередніх етапів.

На завершальному п'ятому етапі компанія має об'єднати та контролювати фінансові надходження, які є результатами їх зростання. Щоправда, на цій стадії зростання може припинитися через недостатню кількість нововведень і зникнення мотивів розвитку. Залежно від того, як швидко будуть проведені зміни, компанія може повернутися до зростання або збанкрутувати. На цій стадії компанія має перейти до активного запровадження нововведень.

Всю управлінську роботу на малих підприємствах можна звести до певних початкових процесів, а саме: постановки задачі; планування і прогнозування; координація і ухвалення рішень; маркетинг; мотивація діяльності; контроль за виконання поставлених задач. Це допомагає керівнику ефективно координувати свої подальші дії з управління підприємством.

Потрібно також пам'ятати, що комплексний підхід дає можливість визначити функції підсистем управління підприємством і складних великих систем, в межах яких доводиться діяти підприємцю. Оскільки системи, з якими підприємець співпрацює, є складовими елементами інших, більших, підсистем (а саме господарських комплексів районів, міст, областей, галузей, що включають багато фірм і підприємств різної приналежності). Потрібно враховувати, що ці системи і підсистеми знаходяться в постійній динаміці, вони

видозмінюються, удосконалюються, діють, реорганізуються (а можливо деградують чи зникають).

**Висновки:** Отже, процес управління на малому підприємстві має ґрунтуватися на врахуванні основних функцій менеджменту, з пристосування до його особливостей і потреб цього підприємства.

Особливістю малого підприємства є простота форми управління і нечисленний управлінський штат. Як правило, тут немає розділення функції власності і управління, оскільки тут відсутні ідеї делегування. Однією з основних особливостей малих підприємств є відсутність регламентації ініціативи, увага зосереджується на неформальному спілкуванні, інтенсивність якого висока і яка, по суті, стає і системою суворого контролю.

Для малого підприємства створення раціональної структури управління є складним завданням, оскільки управління повинно здійснюватися з урахуванням організаційних, економічних, психологічних і соціальних факторів. Структура управління може змінюватися під впливом багатьох чинників, а саме: технічними, економічними, соціальними та іншими факторами.

#### Література

1. Бусел Ю. Малые и средние предприятия: политика и управления // Проблемы теории и практики управления. – 2002. - №2. – С.64-70.
2. Белоус Г. Развитие малого предпринимательства в Украине // Экономика Украины. – 2000. – № 2. – С.35-41.
3. Вагонов К., Криченко О. Стратегія розвитку малого та середнього бізнесу в Україні // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – №1. – С. 103-118
4. Половян О.В., Петренко К.Г. Основи управління малим підприємством // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 6 (96), – С. 131-135.
5. Указ Президента “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності” // Урядовий кур’єр. – 2008. – 7 жовтня
6. Фінагіна О.В., Дубовик О.М. Проблеми менеджменту в малому бізнесі // Режим доступу: [http://www.confcontact.com/2007may/5\\_finag.htm](http://www.confcontact.com/2007may/5_finag.htm)
7. Режим доступу: <http://dsam.donetsk.ua/?p=276>
8. Режим доступу: <http://www.pib.odessa.ua/?p=534#more-534>
9. Наталя Назаренко Проблеми обґрунтування управлінських рішень в малому бізнесі // Режим доступу [http://text-article.ru/stati\\_po\\_menedzhmentu/problemi\\_obruntuvannya\\_uprav- lnskih\\_rshen\\_v\\_malomu\\_ta\\_serednomu\\_bznes.html](http://text-article.ru/stati_po_menedzhmentu/problemi_obruntuvannya_uprav- lnskih_rshen_v_malomu_ta_serednomu_bznes.html)

#### Summary

*In the article certainly a place and value of small enterprise is for development of economy. The basic going is analyses near a management a small enterprise . Attention applies on the feature of management a small enterprise in an agrarian sector. Suggestions are given in relation to expedience of the use of effective methods of management in subsequent activity of small enterprise.*

*Стаття надійшла до редакції 9.09.2010*

УДК 338.432

**Котько Н.М.**, канд. екон. наук ©*Інститут землеробства і тваринництва західного регіону НААНУ***Грибак А.В.**, канд. екон. наук*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій  
ім. С.Г. Гжицького*

## **ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ М'ЯСА**

*У статті окреслено ключові організаційно-економічні чинники, вплив яких у даний час і на середньострокову перспективу обумовлюватиме характер розвитку регіонального ринку м'яса.*

**Ключові слова:** *регіональний ринок м'яса, ємність ринку, м'ясопереробний підкомплекс.*

**Постановка проблеми.** Характер ситуації на ринку м'яса, впливаючи на формування вагової частини продовольчих ресурсів, які визначають якісні показники харчування населення, та обумовлюючи рівень зайнятості у галузях сільськогосподарського виробництва, промисловості, торгівлі, зростання продуктивності землеробства, виступає об'єктивним індикатором стану соціально-економічної системи держави. За наявності одного із найбільш потужних у світі потенціалу із виробництва м'ясопродукції, критичність становища вітчизняної м'ясної галузі перебуває на загрозовій для національної продовольчої безпеки межі. Особливо гостро занепад сфер м'ясопродуктового підкомплексу дався взнаки у західному регіоні, природно-ресурсні і соціально-економічні умови якого найбільш сприятливі для розвитку тваринницьких галузей.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Дослідженню широкого спектру проблем формування й функціонування продовольчого ринку загалом та окремих продуктових ринків, зокрема ринку м'яса, присвячено наукові праці вітчизняних вчених: П.С. Березівського, В.І. Бойка, О.А. Бужин, П.І. Гайдуцького, В.Г. Галанця, П.М. Гарасима, М.А. Горлачук, М.Я. Дем'яненко, Т.Г. Дудара, С.Л. Дусановського, Л.А. Загнітко, О.В. Мазуренко, В.Я. Месель-Веселяка, Т.О. Осташко, О.М. Шпичака. Необхідність подальшого поглибленого вивчення означеної проблематики обумовлюється потребою запровадження ефективних механізмів функціонування аграрного ринку, які уможливили б нівелювання дисбалансів агропромислового розвитку, усунення розбіжності інтересів сільськогосподарських товаровиробників, заготівельних, переробних і торговельних структур, зростання рівня споживчих стандартів населення та забезпечення на цій основі зростання конкурентоспроможності вітчизняного АПК і продовольчої безпеки держави.

---

© Котько Н.М., Грибак А.В., 2010

**Постановка завдання.** Напруженість ситуації, що склалась на ринку м'яса та особливості її прояву в різних регіонах обумовлює як необхідність аналізу характеру впливу тих чи інших факторів на її розвиток, так і відстеження дієвості заходів державної політики, спрямованих на стабілізацію становища та забезпечення конструктивних змін. У статті окреслено ключові організаційно-економічні чинники, вплив яких у даний час і на середньострокову перспективу обумовлюватиме характер розвитку регіонального ринку м'яса.

**Виклад основного матеріалу.** Україна за рахунок сприятливих агрокліматичних умов має один з найбільших у світі потенціал для розвитку тваринництва та виробництва м'ясопродуктів. Річний обсяг українського ринку м'яса у роздрібних цінах у 2008р. становив близько 10 млрд. дол. [1].

Упродовж реформеного періоду вітчизняна м'ясна галузь зазнала безпрецедентного для повоєнної історії європейських держав обвального спаду. Так, за цей час поголів'я ВРХ скоротилось у понад 4 рази, свиней – у 2,5 рази, овець і кіз – у 5,3 рази. Процеси деконцентрації виробництва у більшості регіонів так і не зупинені. Аналогічний характер розвитку був властивий для розвитку тваринництва в Львівській області. За аналізований період в усіх категоріях господарств чисельність поголів'я ВРХ зменшилось у 3,4 рази, корів – у 2,1 рази, свиней – у 1,5 рази, птиці – на 30%, овець і кіз – втричі. У 2009, порівняно з 1990 виробництво м'яса у всіх категоріях господарств зменшилось у 1,7 разів, у тому числі сільськогосподарські підприємств знизили обсяги його виробництва в 3,2 рази, особисті селянські господарства - наростили на 11,3%. При цьому виробництво яловичини всіма категоріями господарств становило в 2008р. 46% до рівня 1990р, свинини - 45,2%, м'яса птиці - 98%.

Причини падіння до критичної межі рівня виробництва м'яса зумовлено цілою низкою причин: диспаритет цін на матеріально-технічні ресурси і м'ясопродукцію; деструктивний характер перерозподілу ресурсів між окремими виробничими сегментами аграрного сектора - сільськогосподарськими підприємствами і господарствами населення; неефективне використання суб'єктами господарювання ресурсного потенціалу виробництва м'яса; деградація технологічної складової систем ведення тваринництва; падіння купівельної спроможності населення тощо.

Наскільки чутливо галузі тваринництва реагують на стан і характер економічних індикаторів наочно демонструють тенденції розвитку птахівництва і свинарства, в яких можливий порівняно швидкий оборот капіталу. Навіть при частковій стабілізації економічної ситуації і покращанні господарської кон'юнктури в зазначених галузях відбуваються достатньо динамічні процеси поступу.

Починаючи з 2000р. на ринку м'яса простежуються окремі обнадійливі ознаки стабілізації ситуації, що проявляється, передусім, у зростанні обсягів його промислового виробництва. Про становлення тенденції щодо налагодження інтеграційних відносин у м'ясопереробному підкомплексі опосередковано свідчить зростання частки сировини, реалізованої переробним підприємствам. При цьому гострою проблемою продовжує залишатись

недостатній розвиток заготівельної інфраструктури. Так, скажімо, у 2009р. 39,2% загального обсягу заготівель худоби і птиці реалізовано районами області, де немає жодного заготівельного пункту.

Активізація галузі виробництва м'ясопродуктів та зростання платоспроможного попиту населення зумовили зростання обсягів споживання, що характеризуються чіткою тенденцією до збільшення. Разом із тим, існуючий рівень споживання м'яса і м'ясопродуктів із розрахунку на одну особу свідчить про низький рівень життя населення і стандарти продовольчого споживання. Адже рекомендований показник – 45 кг з розрахунку на особу є мінімальною споживчою нормою і становить скажімо, лише 47,4% до показника науково-обґрунтованих норм прийнятих у країнах ЄС.

За існуючого рівня споживання м'яса і м'ясопродуктів ємність ринку Львівської області, розрахована нами в масштабі середніх цін, що склались в на м'ясопродукцію в 2009 році, становить 318, 7 млн. грн., що дорівнює лише 38,7% потенційної ємності ринку за умов забезпечення європейських споживчих стандартів. Принагідно зазначимо, що проведені нами розрахунки показали, що, скажімо, навіть для споживання м'яса і м'ясопродуктів за встановленою мінімальною межею, сім'ї, яка виховує двох дітей потрібно мати сукупні доходи в розмірі близько 4000 грн. на місяць з розрахунку на працюючого, для харчування ж за європейськими стандартами цей показник повинен становити щонайменше 7000 грн. І це при тому, що розрахунки можна вважати доволі приблизними в тому розумінні, що в їх основу покладена офіційно "декларована" частка витрат на м'ясо і м'ясопродукти в продовольчому кошику – 17,7%, тоді як реально частка "м'ясної" статті сімейного бюджету, за рівнів середньомісячних зарплат в регіоні, сягає щонайменше його половини.

За наявності стабілізаційних тенденцій розвитку окремих сегментів ринку м'яса, ситуація загалом залишається доволі складною та має характер системної кризи. До тих пір, поки на виробництво м'ясосировини витратиметься в 4-5 разів більше ресурсів, ніж в розвинутих країнах, вітчизняний м'ясопродуктів підкомплекс залишатиметься не конкурентноздатним на світовому ринку. Отже, першочерговим завданням є зростання ефективності тваринництва. Однак, проблема налагодження ефективного функціонування ринку м'яса є комплексною, і тому лише в площині системності запроваджуваних заходів можливе її результативне вирішення. Так, скажімо, нереально забезпечити мотивацію вітчизняних товаровиробників до нарощування обсягів виробництва м'ясосировини за наявності неконтрольованих контрабандних схем її надходження на внутрішній ринок та умов для відвертого демпінгу цін.

Ключовими факторами, що визначатимуть характер і тенденції розвитку регіонального ринку м'яса в середньостроковій перспективі, на нашу думку, будуть:

1. Ефективність і оперативність подолання в державі наслідків світової фінансово-економічної кризи. Так, на зростання привабливості інвестиційних проектів з розвитку тваринництва, що чітко простежувалось із поглибленням глобальної продовольчої кризи, упродовж останніх місяців істотно вплинули



стримуючі чинники позааграрного походження, в першу чергу - неможливість залучити фінансові ресурси для інвестування галузі, а також зниження внутрішнього попиту, що ослаблює інвестиційну активність. 2. Вступ України до СОТ та динаміка розвитку системи технічного регулювання. Від прийнятих рішень будуть залежати не тільки обсяги імпорту м'яса, але і його структура. 3. Терміни запровадження **ЗМІН ДО** національного законодавства в частині збільшення вимог безпеки до продуктів харчування тваринного походження [2]. 4. Активність експортної політики держави. 5. Кон'юнктура ринку енергоносіїв, передусім нафти, та динаміка розвитку біоенергетики, що може істотно визначати як перерозподіл земельних ресурсів з продовольчого призначення на технічне, так і характер структурних змін на тривалу перспективу. 6. Тривалість періоду запровадження ринку землі та динаміка формування крупнотоварного виробництва.

#### **Висновки.**

1. За наявності стабілізаційних тенденцій розвитку окремих сегментів ринку м'яса, ситуація загалом залишається доволі складною та має характер системної кризи і тому лише в площині системності запроваджуваних заходів можливе її результативне вирішення.

2. Ключовими організаційно-економічними факторами, які обумовлюють характер розвитку регіонального ринку м'яса є: дискримінаційний, по відношенню до сільськогосподарських товаровиробників, ціновий механізм; критично-низький рівень платоспроможного попиту населення; незадовільний розвиток ринкової інфраструктури та монополізм I і III сфер АПК; не виважена протекціоністська політика держави і відсутність з її боку дієвих важелів впливу на усунення і попередження тіньових схем надходження м'ясосировини та демпінгу цін на м'ясопродукцію.

3. Чинниками, що в середньостроковій перспективі визначатимуть характер і тенденції розвитку регіонального ринку м'яса будуть: ефективність і оперативність подолання в державі наслідків світової фінансово-економічної кризи; вступ до СОТ тривалість та динаміка розвитку системи технічного регулювання; активність експортної політики держави; кон'юнктура та характер структурних змін на ринку енергоносіїв; строки та результативність процесів формування сприятливого інституційного середовища в аграрному секторі.

#### **Література**

1. Ринок м'яса: загальні тенденції [Електронний ресурс]. / Режим доступу: [http://agroua.net/news/news\\_20915.html](http://agroua.net/news/news_20915.html)

2. Про внесення зміни до Закону України "Про безпечність та якість харчових продуктів" : Проект Закону України [Електронний ресурс]. / Режим доступу: [http://www.dkrp.gov.ua/control/uk/publish/article.jsessionid=E5AEA E723210D2FC5740D978A4F8CECF?art\\_id=132102&cat\\_id=59517](http://www.dkrp.gov.ua/control/uk/publish/article.jsessionid=E5AEA E723210D2FC5740D978A4F8CECF?art_id=132102&cat_id=59517)

#### **Summary**

*In the article, described a key organizational-economical factors, which influence in this time and for the nearest future will define a character of the developing of regional market of meat.*

*Стаття надійшла до редакції 6.09.2010*

УДК 339.138

Кравців С.М., аспірант\*  
Лисецька Ю. М., аспірант\*\* ©

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького

### МАРКЕТИНГОВА СТРАТЕГІЯ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто маркетингову стратегію диверсифікації виробництва у сільськогосподарських підприємствах і розкрито проблему вибору конкретних її напрямів.

**Ключові слова:** сільськогосподарські підприємства, маркетингова товарна політика, диверсифікація, горизонтальна диверсифікація, вертикальна диверсифікація, кооперативна диверсифікація, концентрична диверсифікація.

**Вступ.** Сучасні зміни економічних, науково-технічних і соціальних умов змушують сільськогосподарські підприємства шукати нові напрями стабілізації та розвитку виробничої діяльності, приділяти більшу увагу вибору й розробці стратегій.

Сільськогосподарські підприємства дедалі частіше вдаються до використання стратегії диверсифікації. Основною проблемою є те, що вітчизняною економічною наукою економічні, соціальні та технологічні аспекти даного явища не досконало вивчені. Тому, основною проблемою формування маркетингової товарної політики сільськогосподарських підприємств на основі застосування стратегії диверсифікації є правильне та ефективно застосування для покращення виробничої діяльності.

**Матеріали і методи дослідження.** Методологічною основою проведеного нами дослідження були положення теорії наукового пізнання, а також наукові дослідження провідних вітчизняних та зарубіжних вчених економістів.

**Результати дослідження.** Стратегії диверсифікації за останні роки у наукових публікаціях приділяється значна увага. Увагу звертають на класифікаційні основи диверсифікації, її форми та види. Підприємства за допомогою неї можуть відкрити для себе нові сфери діяльності, що перетворює їх в багатогалузеві комплекси.

Питанню стратегії диверсифікації присвятили свої наукові публікації такі економічні вчені як Бутенко Н.В., Мельник Н.Б., Семенов А.Г., Ткачук В.І., Куцмус Н.М. та інші.

Маслак Н.Г. у своїй статті розглядає диверсифікацію як стратегію розширеного збуту. Він вважає, що диверсифікація являє собою стратегію, спрямовану на розширення кількості сфери діяльності фірми на ринках збуту нових товарів або послуг, не пов'язаних з основним виробництвом [2].

На відміну від Маслака Н.Г. такі вчені, як Ткачук В.І. та Куцмус Н.М. вважають, що стратегія диверсифікації традиційно використовується як

© \*Науковий керівник – Поперечний С.І., к.е.н., доц.

\*\*Науковий керівник – Васильчак С. В., д.е.н., професор  
Кравців С.М., Лисецька Ю. М., 2010

інструмент підвищення доходів суб'єктів господарювання (як сільськогосподарських підприємств, так і домогосподарств), що характеризує потребу в доході як головну рушійну силу цього процесу, котра за оцінками експертів FAO, особливо активізується в період структурних змін, пов'язаних із ринково орієнтованими політичними реформами [5].

Бутенко Н.В. стверджує, що диверсифікація є найбільш поширеною формою концентрації капіталу [1]. Семікоп Ю.О. розглядає диверсифікацію як інструмент управління експертною діяльністю підприємства [4].

Мельник Н.Б., опираючись на «Економічну енциклопедію» визнає, що «стратегія диверсифікації – це діяльність підприємства, спрямована на проникнення в інші сфери (галузі) або включення до портфеля ділової активності підприємства нових сфер бізнесу» [3].

Бутенко Н.В. вважає, що доти поки підприємство одержує прибутки, використовуючи можливості однієї галузі, немає необхідності здійснювати диверсифікацію. Але як тільки потенціал для росту почне знижуватися, стратегічно вірним буде або проведення агресивнішої політики з метою збільшення частки ринку, або диверсифікація в інші сфери діяльності. Вибір останньої альтернативи передбачає вирішення питання, яким чином і в якому масштабі здійснювати диверсифікацію. Стратегічні можливості тут досить різноманітні. Адже підприємство може диверсифікуватися як у споріднену, так і зовсім нову для нього галузь, як у незначних масштабах, так і у великих обсягах, спрямовуючи свою активність як в одну або дві нові великі сфери діяльності, так і у велику кількість дрібних. А якщо диверсифікація досягнута, підприємство може розглядати питання про згортання тих видів діяльності, які вже не є для нього привабливими [1].

Маслак Н.Г. виділяє чотири напрямки диверсифікації:

- концентрична (тобто створення нової продукції з таких же матеріалів і за існуючою технологією виробництва);
- вертикальна (організація випуску продукції, яку раніше отримували від постачальників);
- горизонтальна (випуск продукції, що потребує зміни існуючої технології або розробки);
- корпоративна (створення принципово нової продукції).

Також він виділяє, що в поняття диверсифікації діяльності включається диверсифікація продукції (що виражається у виробництві значної кількості модифікацій однієї і тієї ж продукції) [2].

На відміну від поглядів Маслака Н.Г. Бутенко Н.В. розрізняє такі види диверсифікації, як:

- концентрична;
- горизонтальна;
- конгломерована.

Бутенко до концентричної диверсифікації відносить вертикальну. І вважає, що її суть полягає в тому, що підприємство починає виробляти нові товари, які в технологічному або маркетинговому аспекті пов'язані з існуючими товарами. Горизонтальну диверсифікацію розглядає, як випуск підприємством нових товарів, які технологічно не зв'язані з існуючими, але призначені для існуючих клієнтів підприємства. А конгломератна, націлена на виробництво нових товарів, незв'язані ні з існуючою діяльністю підприємства, а ні з його ринками збуту [1].

Мельник Н.Б. у своїй статті розрізняє такі види диверсифікації як : горизонтальну, вертикальну, концентричну, кооперативну, конгломеровану.

Горизонтальна являє собою поновлення асортименту продукції, виробництво якої потребує зміни існуючих технологій та нововведень, але яка може зацікавити споживачів освоєного сектора ринку. Концентричну та конгломеровану характеризує як насичення асортименту наявної продукції принципово новою [3].

**Висновки.** На основі диверсифікації підприємства мають змогу зменшити або розподілити ризик, а також отримати капітал від роботи в нових галузях. Стратегія диверсифікації допомагає сільськогосподарським підприємствам виявити саме той вид діяльності (продукції), де можна ефективно реалізувати конкурентні переваги підприємства.

Основною проблемою для сільськогосподарських підприємств, які використовують стратегію диверсифікації є з розпорошенням сил, а також удосконалення і управлінням диверсифікованим підприємством.

Диверсифікація відіграє важливу роль для удосконалення маркетингової товарної політики сільськогосподарських підприємств, оскільки вона передбачає розробку нових видів продукції одночасно з освоєнням нових ринків. Товари можуть бути новими для всіх підприємств, що працюють на цільовому ринку, або тільки для даного підприємства.

Підприємство може також виробляти й нові товари, які в технологічному або маркетинговому аспекті пов'язані з існуючими товарами. Це дозволить сільськогосподарським підприємствам збільшити асортиментну політику, а також зменшити витрати на виробництво.

Стратегію диверсифікації сільськогосподарське підприємство може обирати з врахуванням фінансового стану кон'юнктури ринку тощо.

Для удосконалення товарної політики сільськогосподарських підприємств можна використовувати різні види стратегії диверсифікації, які сприятимуть розширенню обсягів виробництва та збільшенню товарного асортименту.

#### Література

1. Бутенко Н.В. Диверсифікація виробництва: цілі та стратегії реалізації// Економіка АПК – 2003 - №7. - С. 109-114.
2. Маслак Н.Г. Економічні особливості диверсифікації виробництва підприємств АПК// Економіка АПК – 1999. - №12 - С. 16-19.
3. Мельник Н.Б. Класифікаційні основи диверсифікації виробництва в сільськогосподарських підприємствах// Економіка АПК – 2006. - №8 - С. 42-47.
4. Семікоп Ю.О. Диверсифікація як інструмент управління експертною діяльністю підприємства// Механізм регулювання економіки – 2008. - №5 - С.44-47.
5. Ткачук В.І. Диверсифікація сільської економіки: соціально-економічний ефект// Економіка АПК – 2009. - №4 - С. 125-132.

#### Summary

**Lysetsa J., Kravciv S.**

*In the article the marketing strategy of diversification of production in agricultural enterprises and solved the problem of selecting its specific directions.*

*Стаття надійшла до редакції 10.09.2010*

УДК 339.13.025

**Левків Г.Я.**, к.е.н.<sup>1</sup>, **Величко Н.М.**, аспірант<sup>2</sup> ©<sup>1</sup> Львівський університет внутрішніх справ<sup>2</sup> Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького**АУТСОРСИНГ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОМ**

*Розглянуто теоретичні засади аутсорсингу в системі управління маркетингом. Досліджено нові напрямки в практиці управління маркетинговим аутсорсингом. Вказано основні переваги, недоліки та висновки згідно з дослідженням.*

**Ключові слова:** аутсорсинг, маркетинг, управління.

**Вступ.** В умовах посилення конкуренції і розвитку процесів глобалізації ринків та сучасного бізнесу, технології аутсорсингу набувають особливого значення. Наявність у компанії довгострокової аутсорсингової стратегії, на думку провідних аналітичних агентств та відомих спеціалістів у цій галузі, є необхідною умовою успішного розвитку конкурентного бізнесу і його адаптації до мінливих ринкових умов. Для України аутсорсинг є новим діловим інструментом розвитку бізнесу.

**Матеріали і методи.** Аутсорсинг широко застосовується в західній практиці ведення бізнесу, про що свідчать численні наукові праці зарубіжних вчених, серед яких варто відмітити Ж. Л. Бравара, С. Клементса, Р. Моргана, Дж. Хейвуда. Серед російських економістів значний внесок в розвиток концепції аутсорсингу зробили Н. Єрмошкін, С. Календжян, Д. Козлов, О. Лігоненко. Водночас в працях українських вчених дана концепція розкрита лише фрагментарно, тому потребує вивчення економічної суті аутсорсингу та визначення можливостей його використання як інструменту підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств в сучасних умовах. Розглянуто теоретичні засади та особливості аутсорсингу в системі управління маркетингом.

**Результати дослідження.** У 90-х роках деякі теоретики менеджменту вважали, що найважливішим фактором розвитку підприємства та збереження конкурентоспроможності є поділ функцій на основні і другорядні, а потім передача всіх другорядних функцій спеціалісту в цій сфері. В ході дискусій на цю тему з'явилась концепція віртуальної організації, відповідно до якої, будь-яка функція, що не є основною повинна бути передана зовнішньому спеціалісту у цій сфері. Крім цього, відповідно до цієї теорії, завжди є організації, які будуть виконувати основні функції клієнта краще, ніж він сам – так чому б не передати на виконання і ці функції? Концепція віртуальної організації нова, але екстерналізація деяких функцій зовнішнім спеціалістам уже багато років практикується під різними назвами: виробництво за контрактом, управління потужностями, аутсорсинг і інсоринг.

---

© Левків Г.Я., Величко Н.М., 2010

Аутсорсинг – (англ. outsourcing – використання зовнішніх джерел або засобів) – це передача сторонньому підрядникові деяких бізнес-функцій або частин бізнес-процесу підприємства [5, с. 33]. Суть полягає в тому, що всі ресурси підприємства концентруються на основному виді діяльності, а неосновні для бізнесу функції перекладаються на професійних партнерів. Разом з тим, аутсорсинг являється частиною стратегії управління підприємством, а не просто видом партнерської взаємодії чи кооперації і передбачає передачу не тільки обов'язків, а й відповідальності за надання певних послуг компаніям-партнерам по бізнесу [4, с.18]. Компанія-замовник може, використовуючи аутсорсинг другорядних функцій, концентруватися на тих функціях, які властиві саме їй, на своїй специфіці. На відміну від субпідряду, аутсорсинг - це стратегія управління компанією, що припускає певну реструктуризацію внутрішньо корпоративних процесів і зовнішніх відносин компанії.

Підприємство може доручити зовнішній стороні виконання окремих маркетингових функцій, а саме: планування маркетингової діяльності, проведення досліджень, PR-підтримку та інше, або координацію маркетингової діяльності в цілому від розробки стратегії до залучення спеціалізованих організацій у разі потреби.

У кожного із підходів - створення власної маркетингової структури або залучення сторонньої - є свої переваги і недоліки. Прийняття рішення визначається цілим рядом факторів.

Створення власної маркетингової служби дає можливість повного контролю з боку керівника, який має можливість спланувати діяльність певного відділу, і це буде повністю відповідати його уявленням про те, як повинна будуватися і вестися робота, звітність також буде максимально зручна. Кадри будуть підбиратися власною службою, будуть відповідати вимогам керівника і слідувати корпоративній культурі організації. Не менш важливим є те, що вся напрацьована в процесі маркетингової активності інформація залишиться всередині компанії в повному обсязі незалежно від кадрових перестановок і змін. І, безумовно, керівника не будуть мучити побоювання з приводу того, що він ділиться з аутсорсинговою структурою конфіденційною інформацією, якій, напевно, краще б не виходити за межі компанії. Але у даного підходу є і суттєві мінуси, перш за все пов'язані з істотними інвестиціями. Створення власної маркетингової структури вимагає значних інвестицій: необхідно набрати штат кваліфікованих фахівців, забезпечити їх робочими місцями, офісною технікою, зарплатою, плюс витрати на навчання нових співробітників. Керівництву також доведеться приділяти значну частину свого часу на координацію роботи відділу маркетингу, витратити зусилля на розробку та реалізацію маркетингової програми. При цьому необхідно розуміти, що з точністю визначити витрати по реалізації маркетингової програми внутрішніми ресурсами досить складно, у той час як аутсорсерам згідно з укладеним з компанією договором, виплачується фіксована сума за гарантовані терміни і якість реалізації проекту.

В якості альтернативи може виступати залучення зовнішнього ресурсу - маркетинговий аутсорсинг. Які ж переваги надає даний підхід до вирішення проблеми розширення маркетингової діяльності? Перше і головне - це те, що, передаючи функції маркетингового підрозділу у ведення сторонній організації,

компанія може сконцентрувати свої зусилля на основній діяльності, тим самим підвищуючи ефективність свого бізнесу.

Наступна перевага для компанії - це безцінний досвід роботи аутсорсингової структури з різними компаніями, постійне самовдосконалення, використання нових і передових маркетингових інструментів, найширші зв'язки на відповідному ринку. У той час як маркетингові фахівці внутрішніх структур "варяться у власному соку", навіть інвестуючи великі гроші в їх постійне навчання, керівник розширює в основному їх теоретичні знання. Аутсорсери ж, як правило, працюють з проектами різних компаній-клієнтів і володіють різнобічним досвідом, що дозволяє їм знаходити оптимальні рішення і нестандартні ходи.

Інша важлива проблема, яку дозволяє вирішити стратегія аутсорсингу, - брак кваліфікованих кадрів, здатних реалізувати складні маркетингові завдання. На сьогоднішній день, вартість на ринку досвідченого маркетингового фахівця досить висока. А якщо обсяг робіт великий, то рано чи пізно настає момент, коли набагато вигідніше платити за виконану роботу, а не за витрачений на неї робочий час.

Отже, можна виділити такі переваги при використанні аутсорсингу маркетингу [6]:

- оптимізація операційних витрат (Замовник не збільшує штат співробітників і фонд оплати праці; поряд з цим знижуються накладні витрати, пов'язані з обслуговуванням робочих місць, навчанням співробітників і т.п.). Використання аутсорсингу маркетингу дозволяє заощаджувати до 20-30% маркетингового бюджету компанії;
- можливість концентрації на головному (компанія приділяє більшу увагу основним бізнес-процесам, пошуку нових рішень, ринків, продуктів);
- можливість використання накопиченого досвіду та ресурсів компанії-аутсорсера (аутсорсер має досвід роботи над різними проектами, і у виконанні завдань замовника буде використовувати знання та ідеї цілої команди фахівців);
- підвищення ефективності роботи компанії (на відміну від хворих або які пішли у відпустку штатних співробітників аутсорсер надає послуги безперервно. Таким чином, залежність від суб'єктивних причин значно зменшується);
- інтенсивність і завдання аутсорсингу можна спростити або ускладнити в залежності від потреб бізнесу замовника в конкретний момент часу і сезонних коливань;
- незалежне джерело інформації та ідей, що може запропонувати погляд на речі, не обмежений стереотипами, що склалися в компанії.

З огляду на предмет взаємодії аутсорсера та компанії-замовника, можна виділити кілька моделей відносин:

- *аутсорсинг окремих завдань*, наприклад, організація та підготовка участі компанії у виставці, проведення рекламної кампанії, розробка сайту і т.д.;
- *аутсорсинг бізнес-процесу*, передача всього процесу маркетингу в управління компанії-аутсорсеру;

- *аутсорсинг персоналу* - для виконання певних завдань компанія-замовник орендує фахівців і керує ними самостійно.

В даний час найбільш популярний аутсорсинг окремих завдань і проектів. Повний аутсорсинг маркетингу частіше використовують невеликі та середні підприємствах АПК, які бажають отримувати якісні послуги професійних фахівців при мінімальних витратах. Важливим моментом сьогодні є той факт, що аутсорсер має у своєму розпорядженні всі ресурси, що необхідні для виконання завдань.

Стратегія аутсорсингу передбачає довгострокову співпрацю двох організацій, засновану на принципах партнерства. Стратегія маркетингу розробляється аутсорсером спільно з керівництвом компанії на довгостроковий період і коректується у відповідності з появою нових завдань. З огляду на тісні відносини аутсорсера і компанії-замовника, а також час, необхідний для встановлення цих відносин, часта зміна аутсорсера не йде на користь бізнесу компанії.

Основним на початковому етапі співробітництва є правильна постановка завдань. Чим більше майбутня аутсорсингова структура буде знати про компанію-замовника, його цілі і проблеми, тим більш ефективно рішення буде запропоновано. Розмита постановка завдання - вірний шлях до взаємного незадоволення. Якщо клієнт не знає, чого хоче, то він повинен бути готовий до того, що залученому аутсорсеру буде потрібно чимало часу для того, щоб це з'ясувати і сформулювати. Всі досягнуті домовленості мають бути зафіксовані - це захистить всіх учасників від подальших непорозумінь.

Однією з умов успішної роботи компанії-аутсорсера є регулярний обмін інформацією з компанією-замовником і спільне обговорення проблем, що виникають. Аутсорсер повинен брати безпосередню участь у виробленні маркетингових рішень, а компанія-замовник обов'язково повинна прислухатися до рекомендацій такої структури, тільки в цьому випадку виникає розподіл відповідальності, а не просто робота на рівні окремих доручень.

Коли аутсорсинг передбачає серйозне залучення сторонньої організації в бізнес клієнта, важливим фактором є довіра з боку компанії-замовника. Клієнт, який бажає отримати від роботи аутсорсера максимум віддачі, повинен ділитися інформацією, необхідною для успішної реалізації поставлених завдань, навіть якщо ця інформація є конфіденційною. Тому компанії-замовнику краще відразу переконатися в тому, що обрана компанія-аутсорсер дотримується основних принципів етики такого роду бізнесу. А саме: не працює одночасно з компаніями, які є прямими конкурентами, і готова зберігати в таємниці інформацію, яку клієнт вважає конфіденційною, в тому числі після можливого розірвання контракту.

Аутсорсинг також передбачає, що компанія-замовник щомісячно оплачує послуги у формі фіксованої абонентської ставки. Цього вимагає специфіка справи. У іншому разі, обчислення вартості кожної окремої послуги, консультації, рекомендації, ідеї перетворюється на нескінченний торг, що руйнує довіру обох сторін. Величина абонентської плати залежить від ситуації в якій знаходиться компанія-замовник, і від поставлених завдань. Також на ціну



питання впливає кваліфікація та величина витрат самого аутсорсера, так що підсумкова цифра може коливатися в широких межах.

**Висновки.** Отже, ключовим критерієм рішення про аутсорсинг виступає оцінка ефективності використання даного інструменту. Така оцінка повинна проводитися з врахуванням індивідуальних особливостей кожної компанії і включати не тільки економію ресурсів, але і економію, пов'язану зі скороченням кількості об'єктів управління і контролю. В той же час, при прийнятті позитивного рішення про передачу тієї чи іншої функції на аутсорсинг, важливо пам'ятати про необхідність поточного моніторингу ефективності аутсорсингу. Дуже важливо контролювати, чи призводить використання аутсорсингу до позитивного ефекту. Необхідно зазначити, що позитивний ефект може виражатися як у вигляді безпосередньої економії ресурсів на виконання тієї чи іншої функції, так і в підвищенні якості виконання функції. Моніторинг ефективності дозволить вчасно відмовитися від аутсорсингу у випадку, коли витрати, пов'язані з оплатою послуг аутсорсера, перевищуватимуть суму економії, пов'язану з відмовою від даної функції. Але необхідно пам'ятати, що не існує єдиного рецепту для всіх компаній, і в кожному окремому випадку ефективність використання аутсорсингу залежить від індивідуальних особливостей компанії і умов, що склалися на ринку.

В цілому, аутсорсинг є гнучким менеджерським рішенням, що дозволяє шукати необхідні ресурси на зовнішньому ринку і – з відносно невеликими транзакційними витратами – вибирати постачальників.

#### Література

1. Аникин Б.А. Аутсорсинг и аутстаффинг: высокие технологии менеджмента; [учеб. пособие] — М : ИНФРА-М, 2007. — 187 с.
2. Гавриленко К. Аутсорсинг як інструмент зниження витрат у системі стратегічного управління / К. Гавриленко // Актуальні проблеми економіки. — 2009. — 1 (91). — С. 104 - 109.
3. Заводовська І.І. Передумови та перспективи розвитку сучасного бізнесу на основі аутсорсингу [Електронний ресурс] / І.І. Заводовська // Культура народів Причорномор'я. — 2006. — №80. — С. 43-45.
4. Зозульов О. Аутсорсинг як інструмент підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств в умовах глобалізації / О. Зозульов // Економіка України. — 2009. — № 8. — С. 16 - 24.
5. Календжян С.О. Аутсорсинг и делегирование полномочий в деятельности компаний / С.О. Календжян. — М : Дело, 2003. — 178 с.
6. Лески Ц. Аутсорсинг как долговременная стратегия. // Научные и технические библиотеки. — 2004. — №5. — С.114-118.
7. Хейвуд Дж. Аутсорсинг в поисках конкурентных преимуществ / Дж. Хейвуд ; [пер. с англ.]. — М. :

#### Summary

*Theoretical principles of outsourcing are considered in control system marketing. Investigational new directions in practice of management marketing outsourcing. Basic advantages, failings and conclusions, are indicated in obedience to research.*

*Стаття надійшла до редакції 10.09.2010*

УДК 631.11.003.13

**Линдюк А.О.**, кандидат економічних наук, в.о. доцента, (alyn\_80@mail.ru)**Янишин Я.С.**, кандидат економічних наук, в.о. доцента*Львівський національний аграрний університет*

## ДЕТЕРМІНАНТИ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАЦІ ПЕРСОНАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

*У статті обґрунтовано необхідність дослідження ефективності праці персоналу сільськогосподарських підприємств, визначено детермінанти ефективності праці на основі чого вироблено пропозиції щодо її підвищення.*

**Ключові слова:** менеджмент, праця, ефективність праці, сільськогосподарське підприємство, детермінанти праці

**Вступ.** Процес трансформації економічних відносин в Україні після проголошення незалежності відсунув на другий план питання підвищення ефективності праці. На початкових етапах ринкових перетворень розповсюдженою була точка зору, ніби приватизація власності, орієнтація підприємця на прибуток автоматично призведуть до росту продуктивності виробництва. Проте реальна господарська практика засвідчила, що без належної уваги питанням формування системи менеджменту, належної організації праці персоналу забезпечити нормальний рівень ефективності виробництва є неможливо.

Класики економічної теорії переконливо довели, що основним чинником виробництва є праця. Відповідно від її продуктивності залежать всі показники економічної ефективності виробництва та його конкурентоздатності.

Дослідженню сутності економічних категорій праці та її ефективності, проблем підвищення продуктивності сільськогосподарської праці, вивченню методологічних і практичних аспектів використання трудових ресурсів на селі, їх взаємозв'язку з інтенсифікацією виробництва присвячені роботи О. Бугуцького, В. Липчука, Л. Михайлової, В. Горкавого, Т. Дудара, В. Галанця та інших авторів. Значний внесок у вирішення важливих проблем соціально-трудової сфери села, кадрового забезпечення агропромислового виробництва внесли також В. Юрчишин, П. Саблук, Ф. Зіновєв, М. Бесєдін і ін

Разом з тим багато аспектів ефективності використання сільськогосподарської праці вивчені недостатньо повно і вимагають подальших досліджень з урахуванням сформованих ринкових умов і перспектив розвитку сільськогосподарського виробництва. Виникає необхідність у теоретичному та методологічному обґрунтуванні сутності та показників ефективності використання праці, прогнозуванні й оцінці рівня продуктивності праці виробничих колективів та вироблення способів раціонального забезпечення персоналом сільськогосподарських підприємств.

**Результати дослідження.** Науковці стверджують, що управління персоналом - багатогранний, складний та специфічний процес. З цим твердженням цілком можна погодитись, адже персонал є найскладнішим для управління у зв'язку з тим, що кожна людина є неповторною, цінною, має особисті соціально-психологічні якості та характерологічні особливості. Деякі автори під управлінням персоналом розуміють процес планування, підбору, оцінки, безперервної освіти кадрів, який здійснюється з метою раціонального їх використання, підвищення ефективності діяльності підприємства та покращення якості життя [6, с. 323]. Отже, вчені-економісти пов'язують менеджмент персоналу з поняттям ефективності, зокрема досліджують «ефективність використання», «ефективність діяльності підприємства», «ефективність використання людських ресурсів» тощо. Тому необхідно дати обґрунтоване визначення ефективності.

Поняття ефективності можна трактувати як "результативність функціонування системи і процесу управління як взаємодії керованої і керуючих систем, тобто інтегрований результат взаємодії компонентів управління" [9]. Ефективність показує, яким чином керуюча система підприємства реалізує цілі, досягає запланованих результатів.

Як підкреслює Р. Олдкорн у [10], ефективність звичайно не вважається найважливішим завданням організації, скоріше вона розглядається як умова досягнення інших цілей.

Поняття ефективності управління багато в чому збігається з поняттям ефективності діяльності організації. Проблема ефективності діяльності персоналу підприємств все частіше досліджується вітчизняними та закордонними вченими [7,13,14]. Виходячи з аналізу різних точок зору на цю проблему, в сучасному менеджменті пропонуються декілька різновидів її реалізації:

- оцінка управлінського потенціалу, тобто сукупності всіх ресурсів, які використовує система управління [8,14];
- забезпечення ефективності управління, тобто ефективності дій працівників у процесі діяльності організації, у процесі реалізації інтересів, у досягненні визначених цілей [3,4,13,14,];
- розрахунок витрат на управління, які визначаються змістом, організацією, технологією й обсягом робіт із реалізації відповідних функцій управління [12,14].

До нашого часу сформувано чимало наукових підходів до визначення ефективності, але це питання створило й багато суперечностей між теоретиками. Приймаючи рішення про ефективність або неефективність менеджменту організації, варто виокремити в першу чергу економічну, ефективність. Зазначимо, що ця ефективність менеджменту відображає економічні результати діяльності підприємства за конкретної системи управління. З однієї сторони, економічну ефективність характеризують показники, що відображають побудову та функціонування систем

менеджменту. Це рівень автоматизації робочих місць працівників, рівень розроблення інструктивного та нормативного матеріалу, загальний діапазон менеджменту, рівень технічної озброєності персоналу тощо. З іншої - рівень ефективності сільськогосподарського виробництва можна проаналізувати за такими показниками, як виробництво валової продукції в поточних та порівняльних цінах, товарної продукції, валовим і чистим доходом в розрахунку на середньорічного працівника, одиницю земельної площі, рівень рентабельності, прибутковості тощо.

Проте на наш погляд, оцінювати рівень ефективності менеджменту в основному за показником прибутковості не є цілком достатнім. Це можна пояснити тим, що результат ефективності діяльності персоналу може не завжди заключатися в прибутку та призводити як до безпосереднього, так і до опосередкованого результату, а також може бути не тільки економічним, а і соціально-економічним.

Отже, соціальна ефективність менеджменту відображає вплив менеджменту на процеси формування професійних характеристик працівників, формування корпоративного духу, відповідного психологічного клімату в колективі, атмосфери захищеності і причетності до цілей організації, перспектив розвитку соціальних інститутів тощо. Соціальну ефективність можна оцінювати за показниками, що відображають соціально-культурну сферу функціонування організації: рівні трудової дисципліни, стабільності персоналу, розвитку соціальної інфраструктури на підприємстві, рівень умов праці та ін.

Наявні підходи до визначення ефективності не охоплюють усіх аспектів організаційного функціонування. Так, за межами залишається ефективність здійснення менеджменту стосовно наявних функцій, таких як планування, організація, мотивація, керівництво, контроль. Тому доцільним є виокремлення управлінської ефективності, яка відображає вплив менеджменту на досягнення мети, запланованих результатів, своєчасність прийняття рішень, достовірність прогнозів, раціональність інформаційних потоків, результативність мотиваційного механізму, подолання відчуження працівників від інноваційної діяльності та її наслідків. На жаль, окремі аспекти управлінської ефективності важко піддаються кількісній оцінці.

Визначення ефективності не може бути повним без розкриття змісту продуктивності діяльності, яка є однією з основних складових ефективності менеджменту персоналу. З часів виникнення економічної теорії було доведено, що діяльність, яка містить елементи новизни, креативності, творчого підходу, значно ефективніша для зростання добробуту людей, ніж діяльність виконавців за розробленою технологією. У працях з економічної історії наводяться приклади підвищення продуктивності праці під впливом нових технічних та організаційних ідей (парова машина Дж. Уатта, динамо-машина Е. Сіменса, двигуни Г. Даймлера та Р. Дизеля тощо).

Склад показників усебічно відображає організацію й соціальну ефективність роботи персоналу, причому деякі показники є комплексними, які

потребують збирання оперативної інформації на основі конкретних соціологічних досліджень.

Аналіз підходів до ефективності роботи персоналу свідчить про розмаїття критеріальних показників. Безперечно, потрібен комплексний підхід до оцінки ефективності з позицій значущості кінцевих результатів виробництва, продуктивності та якості праці й організації роботи персоналу як соціальної системи.

Оцінка ефективності персоналу необхідна, як і оцінка ефективності, результативності та продуктивності стосовно інших сфер діяльності підприємства. На жаль, існують деякі перешкоди в оцінюванні персоналу підприємств:

- переконання, що проведення науково обґрунтованої оцінки є складним завданням;
- рівень зусиль кадрових підрозділів важко визначити за допомогою кількісних показників;
- складно визначити, коли цілей підрозділів досягнуто, а коли – ні;
- менеджери по роботі з персоналом не мають часу та бажання проводити оцінку ефективності та продуктивності роботи як своєї, так і іншого керівництва;
- незначний інтерес до оцінки ефективності та продуктивності менеджменту персоналу з боку керівництва підприємства.

Оцінка ефективності менеджменту персоналу є складним багатоаспектним питанням. У загальному вигляді ефективність менеджменту персоналу можна ототожнювати з успішністю організації під час здійснення персоналом зусиль для досягнення певної мети. Тобто, ефективність у вигляді кількісних вимірювачів показує, що управлінський персонал здійснює необхідні, важливі дії у правильному напрямі. У вітчизняній практиці віддається перевага вимірюванню ефективності за такими групами, як економічні, соціальні показники тощо. При цьому ми вважаємо, що економічна ефективність характеризує ступінь досягнення цілей підприємства шляхом результативного менеджменту персоналу на основі принципу економічного підходу до витрат ресурсів, а соціальна ефективність характеризує ступінь задоволення потреб та інтересів найманих працівників.

У цілому соціально-економічну ефективність можна визначити як відношення приросту трудового потенціалу персоналу, який забезпечує економічне зростання підприємства, до витрат на його досягнення. Тобто, у визначенні представлена система економічних показників, які ілюструють роботу підприємства в цілому (наприклад, продуктивність праці), система соціальних показників, які стосуються як підприємства (наприклад, плинність персоналу), його підрозділу (наприклад, конфліктність групи), так і працівника особисто (наприклад, ступінь особистої задоволеності працею).

Відсутність комплексного показника, який задовольняє таким вимогам та дає змогу визначити соціально-економічну ефективність менеджменту

персоналу, робить вимірювання за окремими групами економічної й соціальної ефективності обмеженим і не дає повного уявлення про результативність керівництва. Варто також зауважити, що комплексний показник ілюструватиме синергетичний ефект від впливу економічних та соціальних чинників на процес керівництва персоналом на підприємстві.

Якщо вважати, що в центрі загальної теорії економіки персоналу є людина-працівник, тоді у фокусі “індивідуалізованої” економіки персоналу в межах сучасних підходів знаходиться суб'єкт із його індивідуальними особливостями. На перший план висуваються різноманітні прояви особистісних якостей робітника, які безпосередньо відбиваються на ефективності.

Цілі економіки персоналу з такою орієнтацією полягають у підвищенні ефективності організації в результаті вивільнення індивідуального потенціалу людей, який використовується неповністю через включення індивіда в рішення лише загальних, колективних завдань. Тут необхідні заходи, які сприятимуть більш повному використанню унікальності, специфічності робітника або умов його праці взагалі та керівного персоналу зокрема.

Однією з причин порушення інформаційних процесів в системі управління та інших управлінських негараздів, як свідчать деякі автори у своїх роботах [5,8], є особливості сприйняття змісту даної роботи конкретним індивідом. Сприйняття змісту роботи характеризується як розуміння її природи окремим виконавцем. Це явище може бути виражено, на думку Виханського О.С. та Наумова О.І. [5], у сприйнятті знаків, сигналів; опорі на позитивне відчуття; опорі на стан людини під час сприйняття. Причому автори відзначають, що всі ці особливості мають вибірковий характер, тому що працівник відзначає тільки ті сигнали, які мають для нього спеціальне значення.

На сприйняття змісту роботи, за результатами досліджень англійських вчених Харкмана Р. і Лоулера Е. [5], впливають шість наступних чинників:

- різноманітність операцій, знарядь праці та процесів виробництва;
- автономність – рівень самостійності при прийнятті рішень, а також вибір засобів по його виконанню;
- закінченість – рівень доведення дії до кінцевого результату;
- результативність – рівень інформованості про результати дій;
- взаємодія – рівень необхідних контактів для завершення роботи;
- товариськість – рівень, до якого робота дозволяє спілкуватися з колегами й встановлювати неформальні відношення.

Зазначена класифікація показує досить різноманітні чинники, від яких залежить сприйняття змісту роботи будь-яким працівником, але, на наш погляд, вони мають дуже різне походження та відображають різноманітні сторони праці персоналу.

**Висновок.** Таким чином, проведений аналіз детермінант ефективності діяльності персоналу сільськогосподарських підприємств показав, що існують різноманітні за походженням та характером впливу чинники ефективності діяльності працівників, вплив деяких з них має нечіткий характер. Сучасні

науковці відмічають важливість врахування індивідуальних особистісних якостей працівника в процесі покращення ефективності його діяльності.

Отже, невизначений стан розробки означеної проблеми зумовлює необхідність теоретичного та методологічного обґрунтування механізму оцінки рівня компетентності персоналу сільськогосподарського підприємства.

#### Література

1. Андреев В. И. Саморазвитие менеджера. – М.: Нар. образование, 1995. – 158 с.
2. Балановська Т.І. Менеджмент персоналу в АПК України : Автореф. дис... канд. ек. наук: 08.06.02 / Національний аграрний університет. – Київ, 1999. – 22 с.
3. Бовыкин В.И. Новый менеджмент: Управление предприятием на уровне высших стандартов: Теория и практика эффективного управления. – М.: Экономика, 1997. – 366 с.
4. Бондарь Н.П. Эффективное управление фирмой: современная теория и практика. – СПб.: Изд. дом "Бизнес-пресс", 2005. – 416 с.
5. Виханский О.С., Наумов А.И. Менеджмент. – М.: Гардарика, 1998. – 528 с.
6. Галицька У. Б. Теоретичні аспекти управління персоналом / У. Б. Галицька // Збірник наукових праць / За ред. М. І. Бахмата. – Кам'янець-Подільський, 2008. – 548 с.
7. Грейсон Д., О'Делл К. Американский менеджмент на пороге XXI века: Пер. с англ. – М.: Экономика, 1991. – 319 с.
8. Ковальчук В.Г. Соціально-психологічні аспекти ефективного менеджменту (на матеріалах АПК Хмельницької області): Автореф. дис... канд. ек. наук: 08.06.02 / Національний аграрний університет. – Київ, 1999. – 18 с.
9. Менеджмент: Уч. для вузов / М.М. Максимцов, А.В. Игнатъева, М.А. Комаров и др.; Под ред. М.М. Максимцева, А.В. Игнатъевой. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 2006. – 343 с.
10. Олдкорн Р. Основы менеджмента: Учебник / Пер. с англ. Предисл. к русск. изд. д.э.н., проф. Голубкова Е.П. – М.: Издательство "Финпресс", 1999. – 320 с.
11. Семенча І.Є. Аналіз шляхів підвищення індивідуальної продуктивності праці управлінського персоналу підприємств // Механізм регулювання економіки, економіка природокористування, економіка підприємства та організація виробництва. Випуск 3'2000. – Суми: Вид-во Сумського державного університету, 2000. – 260 с. – С. 181-188.
12. Цимбалюк С. О. Конкурентоспроможність управлінського персоналу підприємств: методологія і методика оцінювання : Автореф. дис... канд. екон. наук (08.06.01) / Київський національний економічний ун-т. – К., 2000. – 17 с.
13. Byars, Lloyd L, Rue, Leslie W. Human resource management. – 3.ed.– Homewood; Boston: Irwin, 1991. – 545 p.
14. Campbell J.P. On the nature of organizational effectiveness, In: P.S. Goodman, J.M. Pennings, et al., Eds., New perspectives on organizational effectiveness. – San Francisco: Jossey: Bass, 1977. – 568 p.

*Стаття надійшла до редакції 15.09.2010*

УДК 338.43.02

Лучків М.П., аспірант ©

*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького***РОЗВИТОК АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ ЯК ОСНОВА  
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ**

*Одним із головних завдань аграрної політики є створення умов ефективного функціонування агропромислового комплексу з метою повноцінного забезпечення населення продовольством, а промисловості - сільськогосподарською сировиною в обсягах, необхідних для стійкого економічного зростання та соціального розвитку країни. Пріоритетний розвиток агропромислового комплексу як найважливішого гаранта продовольчої безпеки і соціально-економічної стабільності суспільства, передбачає створення умов для нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції до рівня, необхідного для задоволення науково обґрунтованих норм харчування.*

***Ключові слова:** агропромисловий комплекс, продовольча безпека, самозабезпечення продовольством, сільське господарство, сільськогосподарські угіддя.*

**Постановка проблеми.** Продовольча безпека на всіх етапах розвитку суспільства була і залишається однією з найважливіших проблем розвитку цивілізованого суспільства. Це проблема національного життєзабезпечення всіх верств населення держави. Без нормального і стабільного розвитку продовольчого комплексу і повного забезпечення всіма продуктами споживання ніяке суспільство існувати не може. Це аксіома, що повинна визначати внутрішню і зовнішню політику держави, її економічну, фінансову, соціальну і науково-технічну стратегію. Якщо у всьому світі відбувається постійне нарощування виробництва сільськогосподарської продукції і продовольчих товарів, то в Україні – зменшення.

**Аналіз останніх досліджень.** Питаннями вирішення продовольчої безпеки, а також регіональної політики й ефективності продовольчого сектора займалася потужна когорта вчених-аграрників, серед яких О.І. Гойчук, В.І. Бойко, П.Т. Саблук, О.М. Шпичак, В.В. Юрчишин та інші. Проте дослідження проблем продовольчої безпеки, зокрема у нових економічних умовах, не можна вважати вичерпаними.

Останнім часом всі країни світу занепокоєні власною продовольчою безпекою і світу в цілому. Розвинуті країни, як-то США, Японія, країни Європи приділяють постійну увагу проблемам продовольчої стабільності та безпеки. Зміни, що відбуваються в світі, пов'язані з кліматичними катаклізмами,



економічними та політичними змінами, з розвитком біоенергетики напряду відносяться та перетинаються з визначенням продовольчої безпеки.

Агропродовольча політика держав забезпечує ефективний розвиток агропромислового комплексу, який в свою чергу є основою продовольчого забезпечення потреб населення [4].

**Мета статті** полягає в обґрунтуванні необхідності розвитку АПК як основи забезпечення продовольчої безпеки країни.

**Виклад основного матеріалу.** Одним із основним питань сучасного розвитку України є забезпечення її національної безпеки, а у ракурсі розв'язання цієї проблеми стоїть питання забезпечення продовольчої безпеки як складової, що гарантує добробут населення, а також сталий характер розвитку суспільства, що пов'язаний з усіма напрямками як внутрішньої, так і зовнішньої діяльності держави.

Як відомо з трактування Продовольчої і сільськогосподарської організації ФАО — світової організації, що опікується сільським господарством і продовольством, визначено ще у 1996 році: «продовольча безпека забезпечена у тому випадку, коли всі особи в будь-який час мають фізичний та економічний доступ до безпечного й повноцінного продовольства, достатнього, щоб задовольнити свої фізіологічні потреби і переваги, які необхідні для активного та здорового життя.

Продовольчу безпеку слід розглядати через призму наступних складових. По-перше, забезпечення продовольчої безпеки тієї чи іншої країни, а також її регіонів пов'язано з гарантованим стійким і достатнім рівнем виробництва продовольства, що у повному обсязі забезпечує запити її населення. По-друге, продовольча безпека може бути досягнута лише тоді, коли гарантовані фізичні та економічні умови при доступі до продовольства. По-третє, з метою досягнення продовольчої безпеки продукція сільськогосподарського виробництва повинна стабільно й у достатній кількості поставлятися як на регіональні, так і світові ринки. І останнім елементом продовольчої безпеки є забезпечення населення доброякісним продовольством, що не наносить шкоди його здоров'ю [5].

Надійність забезпечення продовольчої безпеки полягає як у достатньому самозабезпеченні продуктами харчування, так і в наявності коштів для їх імпорту в необхідних обсягах за умов мінімальної потенційної вразливості продовольчого забезпечення населення в разі виникнення ускладнень з імпортом продовольства (відсутність валюти, зростання цін, ембарго тощо) [4].

Самозабезпечення продовольством означає задоволення потреби в ньому, насамперед шляхом внутрішніх постачань при мінімальній залежності від зовнішніх чинників. На ефективність реалізації концепції самозабезпечення впливає ряд факторів, що важливо враховувати в процесі формування як регіональної, так і національної політики. Серед них — можливість використання технологій, що збільшують урожай, вплив на сільське господарство соціальних потрясінь і політичної нестабільності, а також різних форм деградації навколишнього середовища.

Проблема харчової безпеки у світі не нова, адже ще у 1996 році продовольча та сільськогосподарська організація ООН висунула мету щодо скорочення на половину до 2015 року чисельності населення, що голодує.

Причин зниження рівня продовольчого забезпечення й стрімкого зростання цін на нього визначено кілька [3]:

по-перше, це зміна клімату, яка дедалі частіше проявляється у збільшенні кількості ураганів, посух, злив, циклонів і вітрів, виверження вулканів. Очевидно, що такі зміни у кліматі спричиняють посилення споживання обмежених і не відновлювальних ресурсів планети й насамперед природних джерел енергії;

по-друге, невпинне, протягом двох останніх років, зростання цін на нафту та, відповідно, нафтопродукти, які є важливим складовим ресурсом для сільськогосподарського виробництва, призвело до підвищення світових цін на продовольство;

по-третє, невідповідність принципів міжнародної сільськогосподарської політики продовольчим вимогам сьогодення призводить не до збільшення заходів державної підтримки сільського господарства у країн, що розвиваються, до рівня розвинутих, а, навпаки, до суттєвого їх обмеження згідно з вимогами СОТ, внаслідок чого гальмується і не стимулюється державами внутрішній розвиток сільськогосподарського фактора у багатьох країнах;

по-четверте, зростання світового сукупного попиту на харчі нерозривно пов'язане зі збільшенням чисельності населення планети. За період із 1975 року чисельність населення світу зросла з 4,1 млрд. осіб до 6,1 млрд. у 2000 році із загальною позитивною тенденцією зростання до 7,2 млрд. уже у 2015 році.

Збільшення населення супроводжується зростаючим дефіцитом сільськогосподарських угідь. Якщо врахувати використання земель для міського і промислового будівництва, кількість землі, що залишається для сільськогосподарського виробництва, зменшується порівняно із сумарними запасами земель сільськогосподарського призначення. Тільки за останні 20 років понад 50% орних земель перетворилися на сучасні урбанізовані поселення [2]. Відповідно зменшується кількість сільськогосподарських угідь в розрахунку на одну людину (табл. 1).

Таблиця 1

**Світові сільськогосподарські угіддя в розрахунку на 1 людину**

Роки	Населення світу, млрд. чол.	Сільськогосподарські угіддя, млрд. га	Відношення с.-г. угідь в розрахунку на 1 людину, га/люд.
1950	2,5	1,3	0,5
1975	4	1,4	0,4
2000	6	1,5	0,3
2020	7,5	1,5	0,2

Джерело: Vereinte Nationen, Bayer Crop Science

Зростання кількості населення негативно позначається на сільськогосподарських територіях, скорочує їхню продуктивність або навіть узагалі виводить з обігу. Оскільки площа орних земель на душу населення скорочується, дедалі більше країн опиняються перед загрозою неможливості самозабезпечення продуктами [4].

Рівень продовольчої безпеки України знизився до критично небезпечної межі. За даними ФАО - сільськогосподарської організації ООН - критично небезпечним вважається рівень споживання продовольства у половинному обсязі від науково обґрунтованих раціональних нормативів. Насамперед це стосується м'яса і риби, а також яєць, молочних продуктів, плодово-ягідної продукції та винограду. Рівень споживання продуктів харчування з розрахунку на душу населення наведений у таблиці 2.

Таблиця 2

**Стан продовольчої безпеки в Україні**

Показники, одиниця виміру	Порогові показники	Фактичні показники		Стан по порогових показниках
		I пів. 2007	I пів. 2008	
<b>Продовольча безпека</b>				
Добова калорійність харчування людини, тис. ккал	не менше 2,5	2,94	2,94	безпечна зона
<b>Споживання (за рік/особа):</b>				
- м'яса та м'ясопродуктів, кг	не менше 83	58,8	61,2	небезпечна зона
- риби та рибопродуктів, кг	не менше 20	25,2	27,6	безпечна зона
- молока та молочних продуктів, кг	не менше 380	256,8	255,6	небезпечна зона
- яєць, шт	не менше 290	228,0	228,0	небезпечна зона
- цукру, кг	не менше 38	39,6	43,2	безпечна зона
- картоплі, кг	не менше 124	94	95	небезпечна зона
- овочів та баштанних, кг	не менше 161	72,0	73,0	небезпечна зона
- фруктів, ягід, горіхів та винограду (без переробки на вино), кг	не менше 90	48,0	50,4	небезпечна зона
- олія та інші рослинні жири	не менше 13	20,4	20,4	безпечна зона
- хлібу та хлібопродуктів, кг	не менше 101	121,2	122,4	безпечна зона
Виробництво зерна на одну особу за рік, тонн	не менше 0,8	0,63	0,63	небезпечна зона

Департамент економічної стратегії Міністерства економіки України  
(Держкомстат України)

Аналіз динаміки споживання основних продуктів харчування показує, що з метою забезпечення продовольчої безпеки слід визначити рівень (міру) ефективності виробництва кожного продукту, розробити економічну стратегію її досягнення на основі динаміки попиту і ринкової кон'юнктури. При цьому головною метою розвитку економічного зростання буде задоволення попиту населення на основі підвищення ефективності власного виробництва, основною умовою досягнення даної мети — наявність необхідних ресурсів для забезпечення потреб виробництва сільськогосподарської сировини.

Внаслідок кризової ситуації в сільському господарстві в більшості регіонів країни склалися умови, що вимагають цілеспрямованих заходів щодо поліпшення рівня задоволення потреб населення, обумовлену оптимальним використанням ресурсного потенціалу, створення економічних умов функціонування вітчизняних товаровиробників з метою підвищити рівень споживання до необхідних соціальних стандартів [6].

Проблема продовольчого забезпечення населення і продовольчої безпеки залежить не лише від фізичної потреби у продовольстві різних груп населення, а й від рівня їхньої платоспроможності. Це негативно відбивається на вітчизняному аграрному виробництві, оскільки попит на його продукцію падає і воно не одержує необхідних коштів для модернізації та розширеного відтворення. Водночас при зменшенні обсягів і підвищенні цін на продукцію вітчизняного виробництва зростає продовольчий імпорт. Згідно світових критеріїв продовольчої безпеки країни, гранично-критичне значення імпорту не повинно перевищувати 30 %. У протилежному випадку це означатиме втрату продовольчої незалежності та безпеки держави.

Фундаментальною основою розв'язання національної продовольчої безпеки та продовольчої незалежності нашої держави має бути стабільний розвиток агропромислового комплексу і постійне нарощування виробництва сільськогосподарської продукції і продовольчих товарів. Проте необхідно відзначити, що за роки соціально-економічних перетворень і здійснюваної ринкової трансформації виробництво сільськогосподарської продукції і продовольчих товарів з кожним роком зменшується, а продовольче забезпечення населення знизлося до критично небезпечної межі.

В агропромисловому комплексі, від розвитку якого залежить продовольча безпека країни, сконцентровані не тільки виробництво продукції рослинництва та тваринництва, а й її переробка, зберігання, реалізація. Кожний з цих підкомплексів має свою технологію, техніку, систему менеджменту та маркетингу. Отже, рівень розвитку сільськогосподарського виробництва та його економічна ефективність визначаються складною сукупністю факторів, які впливають на ступінь продовольчої безпеки окремих регіонів.

**Висновки.** Продовольча безпека є одним із важливих аспектів економічної політики, яка спрямована на забезпечення стабільного виробництва основних продуктів харчування, доступності їх отримання та використання населенням відповідно до фізіологічних норм споживання за рахунок власного виробництва та надходження до імпорту.

Найбільше потреба в продовольстві зростає в країнах, що розвиваються. Це є звичайно реакцією на збільшення населення цих країн, також підвищення їх життєвого рівня, що в свою чергу призводить до покращення харчових балансів, дотримання норм харчування людини.

Головним завданням людства при вирішенні продовольчих проблеми є забезпечення населення кожної країни і світу в цілому достатньою кількістю продовольства. Це можна здійснити лише за рахунок формування сталого розвинутого сільського господарства, яке здатне нарощувати обсяги виробництва продукції більш швидкими темпами, ніж відбувається зростання населення світу. Це дасть змогу ліквідувати нестачу продукції в тих регіонах світу, де вона спостерігається.

### Література

1. Держкомстат України
2. Вірний В. Продовольча криза і шанс України/ В. Вірний // День. - №80.
3. Кваша С.М., Синьокий О.М. Вплив світової продовольчої кризи на формування державної стратегії розвитку АПК/ С.М. Кваша, О.М. Синьокий // Економіка АПК.-2008.-№8.- С. 60-67.
4. Передерій Н.О. Продовольча безпека країн світу та розвиток біоенергетики / Н.О. Передерій// Інноваційна економіка.- 2008.- №4.- С. 25-28.
5. Суперсон В.І. Продовольча безпека України та деякі аспекти її формування в сучасних умовах/ В.І. Суперсон// Економіка АПК.- 2008.- №12.- С. 13-18.
6. Ульянченко О.В. Залежність продовольчої безпеки країни від забезпеченості аграрної сфери ресурсами/ О.В. Ульянченко// Агросвіт.- 2007.- №9.- С. 4-8.

### Summary

Luchkiv M.P.

*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies  
named after S.Z. Gzhytskyj*

### DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL SECTOR AS BASIS OF ENSURING FOOD SECURITY OF THE COUNTRY

*One of the main objectives of agricultural policy is to create conditions for effective functioning of agriculture sector the aim of which is to fulfill the population with food, and industry - with agricultural raw materials in the quantities needed for sustainable economic growth and social development. Priority development of agricultural sector as the most important guarantor of food security and socio-economic stability of the given society involves creating conditions for increasing agricultural production to the level required to meet reasonable scientific nutrition norms.*

**The keywords are:** *agrocultural sector, food security, self-securing of food, agriculture, agricultural lands.*

*Стаття надійшла до редакції 15.09.2010*

УДК 338.3:636.4(447.44)

**Мельник В.Я.**, к.с-г.н., доцент  
Вінницький національний аграрний університет  
**Красняк В.Ю.**, молодший спеціаліст<sup>©</sup>  
ВДСГДС УААН м.Вінниця

## ВИРОБНИЦТВО ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРОДУКЦІЇ СВИНАРСТВА В ВІННИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

*В статті проаналізовано основні тенденції виробництва свинини у Вінницькій області. Визначені основні напрямки підвищення ефективності її виробництва.*

**Ключові слова:** свинарство, виробництво, ефективність, поголів'я.

**Вступ.** В Україні свинарство було і в перспективі залишається пріоритетною галуззю сільськогосподарського виробництва.

Ситуація останніх років, яка базується на економічних законах ведення тваринництва переконливо свідчить про те, що проблему забезпечення населення м'ясом практично неможливо вирішити без ефективного розвитку свинарства в усіх господарствах, яка базується на сучасних технологіях.

Як свідчить аналіз, за останнє десятиріччя світове виробництво м'яса всіх видів тварин і птиці збільшилося з 179 до 223 млн. т. або на 26,2 %. Поряд з тим в нашій державі тенденція до його спаду не припиняється, у недалекому минулому в господарствах України всіх категорій налічували 21,4 млн. гол. свиней, а виробництво свинини становило близько 1,6 млн. т, що відповідало науково обґрунтованим медичним нормам її споживання на душу населення.

Різке скорочення поголів'я, висока собівартість і низька рентабельність виробництва свинини сталися через систематичне, часом непродумане підвищення цін на корми, енергоресурси, будівельні матеріали і устаткування, ветеринарні препарати, а також енергозберігаючі технології. Тому вкрай необхідно вишукувати шляхи щодо зупинення спаду поголів'я і збільшення виробництва продукції свинарства на основі будівництва сучасних приміщень.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Теоретичним питанням та практичним аспектам розвитку галузі свинарства присвячено ряд наукових праць вчених економістів-аграрників, таких як В.Я. Амбросов, В.Г. Андрійчук, П.К. Корейський, І.Г. Кириленка. Разом з тим, потребують подальшого дослідження питання щодо розвитку галузі свинарства, шляхів відтворення поголів'я, технології утримання та структури стада в усіх господарствах незалежно від їхніх розмірів та форм власності.

**Метою дослідження** є ефективність виробництва продукції свинарства та перспективи її розвитку у Вінницькій області.

**Виклад основного матеріалу.** Свинарство — це скороспіла галузь сільськогосподарського виробництва, що забезпечує населення багатьох країн

світу цінними продуктами харчування а промисловість сировиною. Свинина має велике значення в харчуванні людини і користується великим попитом у населення [1, с.43].

Забезпечення населення м'ясом і м'ясопродуктами в значній мірі залежить від ефективності ведення галузі свинарства та найбільш повного використання її виробничого потенціалу. Досить високий рівень виробництва і споживання свинини на базі інтенсифікації галузі у відомій мірі визначають виробничу незалежність держави, соціально-економічну стабільність суспільства.

За науково - обґрунтованими нормами споживання м'яса на одну особу наявного населення має складати 80 кг на рік. Фактично в Україні цей показник у 2008 році складав 42 кг або 52,5% раціональної норми [2, с.101].

Вінниччина за рахунок сприятливих агро кліматичних умов має значний потенціал для розвитку агропромислового комплексу, зокрема у сфері виробництва продукції свинарства. Свинарство характеризується високою продуктивністю і за порівняно короткий проміжок часу дає велику кількість високоякісної продукції.

В останні роки з різних причин виробництво свинини у спеціалізованих господарствах Вінницької області значно знизилось, тому відновлення їх потужностей, реконструкції і впровадження комплексної механізації виробничих процесів, прогресивної технології та організації виробництва сприятиме підвищенню економічної ефективності галузі і збільшення виробництва.

На сьогоднішній день зростання цін на сільгосппродукцію все більше призводить до зменшення споживання всіх основних продуктів харчування населенням, у тому числі свинини, а тому більш дорогі продукти замінюються дешевшими. Нездатність господарювати в нових умовах, диспаритет цін, висока енергозатратна технологія виробництва продукції тваринництва, низька купівельна спроможність сільського населення та ряд інших факторів призвели до скорочення потужностей і збитковості практично всіх сільськогосподарських підприємств Вінницької області, які займаються виробництвом свинини.

Пріоритетність розвитку цієї галузі віддається завдяки таким виключно важливим біологічно-господарським особливостям свиней, як багатоплідність, швидкість, висока оплата корму і забійний вихід, придатність продуктів забою до кулінарних виробів та тривалого зберігання. За біологічним потенціалом свині здатні щодоби набирати вагу більше як на 1000 г, досягати живої маси 100 кг за 115 – 120 днів при витраті на кожний кілограм приросту до 2 кг сухої речовини корму.

Важливим фактором виробництва валової продукції тваринництва є наявність поголів'я сільськогосподарських тварин в різних категоріях господарствах Вінницької області (табл.1). Дослідження свідчать про те, що за період реформування АПК поголів'я свиней значно зменшилось в порівнянні з 1990 роком у 3,3 рази.

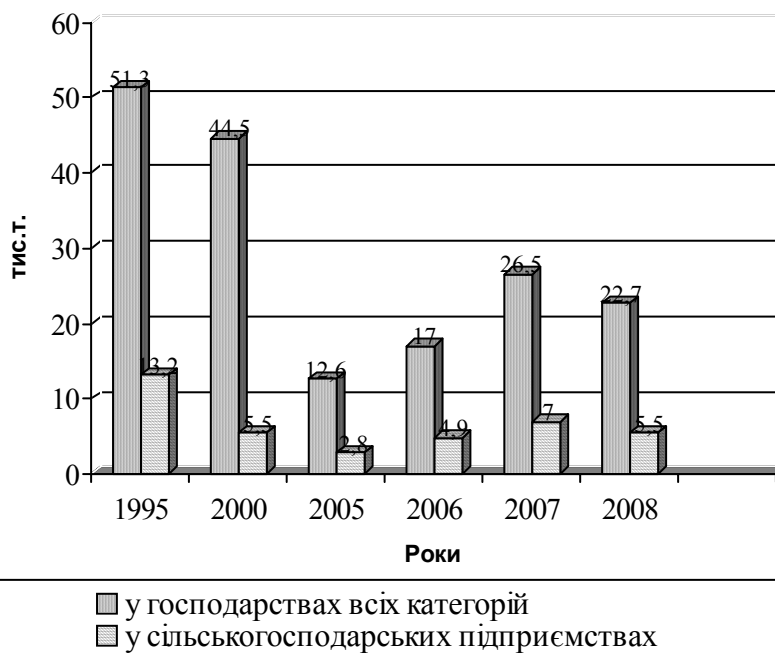
Таблиця 1

**Поголів'я свиней у Вінницькій області, тис. гол.**

Показники	Роки						2008 р. до 1990 р., раз
	1990	2000	2005	2006	2007	2008	
Свині	1196	559,5	424,8	479,7	394,5	358,1	3,3

В останні роки свинарство, як одна з найважливіших ланок сільськогосподарських підприємств усіх типів, відчуває на собі дію усіх тих чинників (власність на землю і засоби виробництва, умови життя і праці селян, матеріальне стимулювання й інтерес виробників, ініціатива і ставлення до праці), які спричинили його різкий спад. Ця галузь у господарствах Вінницької області однією з перших стала збитковою.

У 2008 році у всіх категоріях господарств Вінниччини було вироблено та реалізовано 111,4 тис. т. м'яса на забій у живій вазі, що становитиме лише 4% обсягів виробництва в цілому по Україні [3, с.614]. Основними виробниками свинини в області залишаються підсобні господарства населення яке складає 73,6%, у сільськогосподарських підприємствах лише 26,4%. В 2008 році усіма категоріями господарств було вироблено 22,7 тис. т свинини, що складає 44,2% рівня 1995 року (рис.1).



**Рис.1 Виробництво продукції свинарства по Вінницькій області, тис.т. (у забійній вазі)**

Зменшення виробництва свинини зумовлено стрімким зменшенням поголів'я свиней і недосконалою технологією. Загалом поголів'я свиней у Вінницькій області зменшилось з 912,5 тис. голів у 1995 році до 394,5 тис.



голів у 2008 році.

Все це негативно вплинуло на річне споживання м'ясної продукції в розрахунку на одну особу за рік.

#### **Висновки.**

Стратегічний розвиток агропромислового комплексу Вінницької області вимагає вдосконалення науково-виробничої інфраструктури аграрного виробництва шляхом активізації інвестиційної діяльності, технічного та технологічного переоснащення виробничих процесів відповідно до сучасних умов світових стандартів. Для подальшого перспективного розвитку галузі свинарства необхідне виконання наступних завдань:

- збільшення поголів'я свиней у господарствах усіх категорій;
- підвищення генетичного потенціалу тварин;
- підвищення ефективності інтенсифікації виробництва продукції;
- нарощування обсягів виробництва продукції;
- впровадження нових технологій утримання та догляду за тваринами, а також сучасних технологій кормового виробництва;
- створення належних умов для інвестицій з метою відновлення роботи існуючих тваринницьких приміщень, шляхом реконструкції старих та заповнення їх високопродуктивним поголів'ям.
- збільшення державної підтримки тваринницької галузі.

Сподіваємося, що у вирішенні найважливіших питань розвитку високопродуктивної галузі, головні перепони буде ліквідовано і свинарство в недалекому майбутньому займе провідне місце в господарствах усіх форм власності.

#### **Література**

1. Лохоня О.І. Стан галузі свинарства й визначення напрямів підвищення ефективності свинини в Україні // Ексклюзив агро, 2008, №4, - с.43-47.
2. Горьовий В.П., Срібнюк М.С. Ринкові тенденції аграрного виробництва в Україні // Економіка АПК. – 2008. - №11. – С.101-106.
3. Статистичний щорічник Вінниччини за 2008 рік. // За ред.. С.Н. Ігнатова. – Вінниця: Головне управління статистики у Вінницькій області, 2009. – 622 с.
4. Комарніцька О.П. Проблемні аспекти розвитку галузі тваринництва та шляхи їх розв'язання // Економіка АПК, 2008. - №12. – С.23-27.
5. Месель-Веселяк В.Я. Розвиток мясопродуктового підкомплексу України // В.Я. Месель-Веселяк, О.В. Мазуренко; [під наук.ред.акад. УААН П.Т. Саблука]. – К.: НИЦ ІЕА, 2004. – 198 с.

#### **Summary**

*Main tendencies of susine production in Vinnytsa district are analyzed in the article. Main dirctions of production effectivity improvement are determined.*

*Стаття надійшла до редакції 15.09.2010*

**Минів Р.М.**, к.е.н., доцент, **Ковальчук Р.Л.**, к.вет.н. ©

*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій  
імені С.З. Гжицького*

*Виконавчий керівник ДАК України, м. Київ*

## **ІНТЕНСИФІКАЦІЯ РОЗВИТКУ ТВАРИННИЦТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ**

*Розкрито сутність теоретичних основ інтенсифікації розвитку тваринництва в умовах глобалізації економіки.*

**Ключові слова:** *інтенсифікація, сільськогосподарське виробництво, тваринництво.*

**Вступ.** У вирішенні задач, намічених Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 року [1], подоланні кризових явищ в аграрному секторі економіки, забезпеченні конкурентоспроможності продукції сільського господарства на внутрішньому і світовому ринках, підвищенні ефективності роботи всього агропромислового комплексу країни та гарантуванні продовольчої безпеки держави визначальна роль належить інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, розвитку його на інноваційно-інвестиційній основі, створенню сучасної індустріальної матеріально-технічної бази галузі з використанням новітніх досягнень науково-технічного прогресу.

Інтенсифікація сільського господарства – основна форма розширеного відтворення і найбільш ефективний напрямок розвитку аграрного сектору економіки, характерний для всіх цивілізованих країн, дослідженням якого уже на протязі багатьох десятиліть присвячені численні наукові роботи широкого кола вчених. Проте серед них немає єдності щодо визначення сутності окремих аспектів даної проблеми, в тому числі відносно економічного змісту даного процесу.

**Мета роботи.** Розкрити сутність інтенсифікації розвитку тваринництва в умовах глобалізації економіки.

**Виклад основного матеріалу.** Існують два протилежні погляди на сутність інтенсифікації сільського господарства. Одна група економістів [2-6] вважає, що інтенсифікація полягає в першу чергу в додаткових вкладеннях засобів виробництва і живої праці в розрахунку на одну і ту ж одиницю земельної площі. Так, наприклад, П.П. Дунаєв зазначає, що за своїм економічним змістом розвиток інтенсифікації сільського господарства проявляється в збільшенні додаткових вкладень засобів виробництва і праці в розрахунку на одиницю земельної площі [2, с.68]. Подібних поглядів притримується група авторів, очолюваних проф. І.А. Бородіним, які заявляють: «По кардинальному питанню теорії інтенсифікації – що лежить в основі її сутності: затрати на 1га землі чи обсяг продукції – у авторів запропонованої

книги єдина позиція, а саме – концентрація засобів виробництва і праці на 1га оброблюваної землі в поєднанні із збільшенням виходу продукції» [3, с.5]. Один із основних прихильників затратної концепції Г.Г. Котов трактує сутність інтенсифікації як «додаткові вкладення (витрати) матеріальних засобів, а іноді і живої праці в використанні однієї і тієї ж земельної площі (або в розрахунку на рівну площу її) з метою збільшення виробництва сільськогосподарської продукції і в міру цього – чистого доходу» [4, с.80].

Друга група економістів і дослідників [7-17], точку зору яких ми підтримуємо, вбачає сутність інтенсифікації в зростанні виходу сільськогосподарської продукції з тієї ж земельної площі за рахунок додаткових вкладень капіталу в техніку, добрива, прогресивні технології тощо, а також за допомогою удосконалення організації виробництва та комплексної дії інших факторів.

З точки зору В.П. Єфимова, інтенсифікація сільськогосподарського виробництва полягає в забезпеченні на тій же площі розширеного відтворення, яке досягається за допомогою як додаткових вкладень, так і більш ефективного використання наявних виробничих фондів, а також внаслідок дії всієї сукупності виробничо-технічних і соціально-економічних факторів [7, с. 53-54].

В той же час, як справедливо зазначає М.А. Моїсеєнко, «не всяке збільшення витрат на гектар посіву можна вважати інтенсифікацією сільськогосподарського виробництва. Це має місце тільки тоді, коли темпи росту продукції і доходів випереджають приріст витрат на гектар посіву. Таким чином, не збільшення витрат на одиницю площі, навіть не саме по собі збільшення виходу продукції з одиниці посівної площі є критерієм інтенсифікації сільського господарства. Таким критерієм може бути тільки таке збільшення витрат на одиницю площі (гектар посіву), яке супроводжується випереджаючим приростом виходу продукції і доходів з тієї ж площі» [8, с.36].

Подібний погляд на розуміння інтенсифікації як єдності витрат і результатів, в процесі розвитку якої вихід продукції випереджає зростання витрат, висловлює і Л.С. Тарасевич. Критерій інтенсифікації він вбачає в прирості продукції, який випереджає приріст затрат живої і уречевленої праці на одиницю землі, що означає зростання продуктивності сукупної (живої і уречевленої) праці, зниження вартості і собівартості продукції, зростання маси, а при незмінних цінах – і норми чистого доходу [9, с.53].

Аналогічну позицію займають О.М. Онищенко і Л.О. Шепотько, які розглядають інтенсифікацію агропромислового виробництва як процес нарощування його кінцевих продуктів при зменшенні витрат земельних, трудових і матеріально-технічних ресурсів на одиницю цих продуктів в результаті широкого використання досягнень науково-технічного прогресу на всіх технологічних стадіях, зазначаючи при цьому, що в тваринництві вираженням інтенсифікації є збільшення виробництва продукції в розрахунку на голову худоби (птиці) при зменшенні витрат ресурсів на одиницю тваринницької продукції. Отже, провідна роль в здійсненні інтенсифікації належить інвестиційним факторам [10, с.6, 16-17].

Підтримуючи подібні погляди на сутність інтенсифікації сільського господарства, автори економічної енциклопедії (відп. ред. С.В. Мочерний)

зазначають, що основний зміст інтенсифікації полягає у зростанні сільськогосподарського виробництва внаслідок продуктивнішого використання оброблюваних земель та інших ресурсів завдяки додатковим витратам і застосуванню нової техніки і технології, сучасних форм організації виробництва і праці. Інтенсифікація сільського господарства є таким розвитком галузі, за яким обсяг виробленої продукції забезпечується на основі підвищення родючості ґрунтів, продуктивності худоби, якісного поліпшення виробництва [11, с.674].

Ми вважаємо, що додаткові вкладення і нарощування маси засобів виробництва на одиницю земельної площі створюють лише потенційну можливість інтенсифікації, бо, як показує багаторічна практика, зростання витрат не завжди веде до адекватного збільшення виходу продукції. А тому сутність інтенсифікації сільського господарства не обмежується лише додатковими вкладеннями засобів виробництва на тих же самих ділянках землі. В першу чергу, інтенсифікація – це процес підвищення корисної віддачі, випереджаючого збільшення обсягів виходу продукції за рахунок додаткових вкладень на одиницю площі, чи на одну голову тварин, здійснених на основі використання прогресивних технологічних рішень, комплексного удосконалення інших сторін і факторів виробництва, що сприяють зростанню його ефективності.

Інтенсифікація сільського господарства, в тому числі і тваринництва, здійснюється під дією цілого ряду органічно переплетених між собою груп факторів і має свої особливості, пов'язані зі специфікою галузі. Будучи однотайними в тому, що інтенсифікація є багатофакторним процесом розширеного відтворення, економісти до цього часу не дійшли єдиної думки щодо систематизації і класифікації факторів інтенсифікації за їх основним змістом і структурною будовою.

Так, І.Ф.Суслов фактори інтенсифікації сільськогосподарського виробництва поділяє на чотири групи: техніко-технологічні, соціально-економічні, природно-біологічні і природно-географічні, акцентуючи особливу увагу на взаємодію перших трьох із них [12, с.57-58]. Також на чотири групи по характеру їх дії на результати інтенсифікації ділить фактори І. Буздалов: виробничо-технологічні, економічні, організаційно-господарські та соціальні [18, с.75]. В свою чергу М.С. Вітков вбачає три основні групи факторів інтенсифікації сільського господарства: природні, техногенні й соціальні [19, с.19], а Г.І. Грицаєнко і Т.М. Романюк вважають, що основними факторами інтенсифікації є науково-технічний прогрес; кваліфікація, освіта, якість і організація праці; форми організації суспільного виробництва (концентрація, спеціалізація, кооперація та ін.); зміст і форми виробничих відносин [13, с. 133].

Розглядаючи фактори інтенсифікації виробництва в тваринництві, А.П. Макаркін і Н.Н. Ровдова розділяють їх на чотири групи: селекційно-генетичні, технологічні, технічні, організаційно-економічні [20, с.42-43]. На думку С.І. Михайлова і О.А. Бугуцького в підвищенні ефективності виробництва тваринництва відіграють роль такі групи факторів, як природні, технологічні, організаційні та соціально-економічні [21, с.12].

На наш погляд, за своїм структурним змістом, що враховує

характерні сторони виробничого процесу в аграрній сфері і їх взаємозв'язок, спрямованість і участь в формуванні кінцевих результатів кожного окремого фактора виробництва, найбільшу увагу заслуговують класифікації І.Ф.Сулова, А.П.Макаркіна і Н.Н.Ровдової та С.І.Михайлова і О.А.Бугуцького, які, не зважаючи на деякі розбіжності, більш повно відображають об'єктивні особливості інтенсифікації сільського господарства і окремих його галузей.

На інтенсифікацію тваринництва, як ми вважаємо, в найбільшій мірі впливають фактори природно-біологічного, техніко-технологічного, організаційно-економічного та соціального характеру (рис.1), а її економічна сутність полягає в тому, що за рахунок додаткових вкладень в процес відтворення поголів'я, в кормову і матеріально-технічну базу галузі та ін. відбувається підвищення продуктивності тварин, зростає загальний обсяг виробництва при зменшенні питомих витрат кормів, праці та інших ресурсів на одиницю виробленої продукції [22, с.30].

**Висновки.** Інтенсифікація тваринництва передбачає ефективне використання досягнень науково-технічного прогресу та інноваційних розробок, удосконалення на якісно новій основі всіх сторін розвитку виробництва. Основними складовими цього процесу в умовах ринку є: застосування нових систем машин, а також нових архітектурно-будівельних рішень, які дозволяють забезпечити комплексну механізацію і автоматизацію виробничих процесів, впровадження нових технологій; удосконалення існуючих та створення нових генотипів тварин; пошук ефективних поєднань вихідних форм з метою одержання високопродуктивних помісей і гібридів для відгодівлі; створення гарантованої і міцної кормової бази з використанням нових високоефективних видів кормів і кормових добавок; розробка комплексу ветеринарно-санітарних і лікувально-профілактичних заходів, що забезпечують охорону здоров'я тварин і епізоотичне благополуччя тваринницьких ферм і комплексів; поглиблення спеціалізації, поділу і кооперації праці та впровадження нових її організаційних форм; удосконалення систем матеріального стимулювання працівників підприємств; концентрація виробництва продукції та оптимізація розмірів підприємств в залежності від конкретних природно-економічних умов; підвищення стимулюючої ролі економічного механізму господарювання; державна підтримка галузі та вплив держави на формування сприятливої цінової, фінансово-кредитної, страхової, податкової і бюджетної політики; забезпечення раціональних внутрішньогалузевих і міжгалузевих економічних відносин та їх регулювання з боку держави; підвищення кваліфікації кадрів; покращання умов праці тощо. Ефективний розвиток галузі можливий лише тоді, коли всі елементи цієї цілісної системи мають направленість на отримання високих кінцевих результатів і не вступають в протиріччя один з одним. Додаткові вкладення в виробництво не зможуть дати потрібного ефекту, якщо окремі питання його розвитку будуть вирішуватися ізольовано, а не в комплексі з іншими.

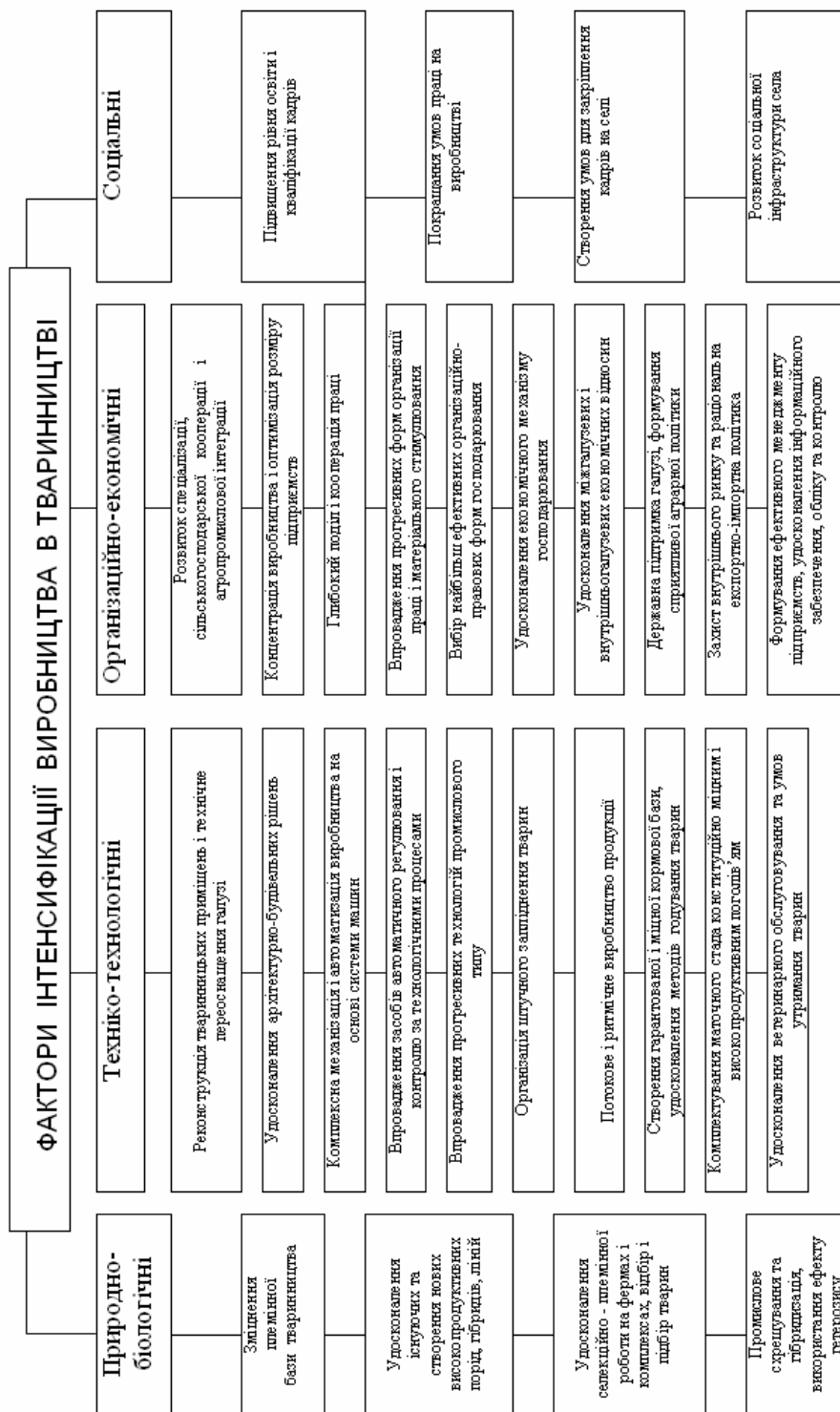


Рис.1 Основні фактори інтенсифікації в тваринництві

**Література**

1. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року: Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 року № 1158 // Економіка АПК. – 2007. – № 11. – С. 3-57.
2. Дунаев П. Интенсификация – ключ эффективности сельскохозяйственного производства / П. Дунаев // Экономика сельского хозяйства, 1982. – № 12. – С. 68-76.
3. Интенсификация отраслей сельского хозяйства / Под ред. проф. И. А. Бородина. – М. : Колос, 1969. – 256 с.
4. Котов Г. Г. Расширенное воспроизводство социалистического сельского хозяйства / Котов Г. Г. – М. : Колос, 1969. – 280 с.
5. Зиначкин А. Г. О критерии интенсификации сельского хозяйства / А. Г. Зиначкин // Экономические проблемы интенсификации сельского хозяйства. Ч. I. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1966. – С. 57-58.
6. Тонконог Р. И. Научно-технический прогресс и аграрные отношения на современном этапе / Тонконог Р. И. – М. : Мысль, 1976. – 263 с.
7. Ефимов В. П. Социалистическая интенсификация: сущность, факторы, эффективность (на примере сельского хозяйства) / Ефимов В. П. – М. : Мысль, 1971. – 278 с.
8. Моисеенко Н. А. Роль интенсификации в повышении экономической эффективности / Н. А. Моисеенко // Экономические проблемы сельского хозяйства. Ч. II. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1966. – С. 35-37.
9. Тарасевич Л. С. Интенсификация : социально-экономическое содержание и эффективность (вопросы теории) / Тарасевич Л. С. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1974. – 160 с.
10. Интенсивное развитие агропромышленного комплекса / [А. М. Онищенко, Л. А. Шепотько, П. Ф. Веденичев и др.] ; отв. ред. А. М. Онищенко. – К. : Наук. думка, 1990. – 400 с.
11. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1 / Редкол.: ... С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
12. Суслов И. Интенсификация и её особенности в сельскохозяйственном производстве / И. Суслов // Экономика сельского хозяйства. – 1986. – № 4. – С. 56-61.
13. Грицаенко Г. І. Соціально-економічна сутність інтенсифікації сільськогосподарського виробництва / Г. І. Грицаенко, Т. М. Романюк // Економіка АПК – 2006. – № 4. – С. 131-134.
14. Григорьев А. С. Научно-технический прогресс и эффективность животноводства / Григорьев А. С. – Минск : Ураджай, 1985. – 120 с.
15. Интенсивное развитие агропромышленного комплекса / [А.М. Емельянов, А. И. Иевлев, А. А. Никонов и др.] ; под ред. А. М. Емельянова. – М. : Агропромиздат, 1987. – 303 с.
16. Первушин С. П. Критерии и факторы интенсификации / Первушин С. П. – М. : Знание, 1984. – 64 с.

17. Свободин В. Интенсификация и воспроизводство сельского хозяйства / В.Свободин, М.Свободина // Международный сельскохозяйственный журнал. – 1998. – № 2. – С. 48-53.

18. Буздалов И. Интенсификация и её роль в ускорении социально-экономического развития АПК / И. Буздалов // Экономика сельского хозяйства. – 1986. – № 3. – С. 72-77.

19. Вітков М. С. Основні фактори інтенсифікації аграрного виробництва в перехідний період до ринку / М. С. Вітков // Економіка АПК. – 2005. – № 12. – С. 17-20.

20. Макаркин А. П. Эффективность свиноводства в условиях научно-технического прогресса / Макаркин А. П., Ровдова Н. Н. – М. : Росагропромиздат, 1988. – 173 с.

21. Михайлов С. І. Економіка виробництва свинини / С. І. Михайлов, О. А. Бугуцький – К. : Урожай, 1990. – 216 с.

22. Данилів Б. В. Інтенсифікація свинарства на основі використання промислових методів виробництва продукції / Б. В. Данилів // Економіка АПК. – 2006. – № 8. – С. 28-36.

*Стаття надійшла до редакції 15.09.2010*



УДК: 631.1.008.4

**Музика П.М.**, д.е.н., професор  
**Дутка Г.І.**, здобувач, асистент<sup>©</sup>

**Мудрий І.Я.**, студент факультету економіки та менеджменту  
*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій  
імені С.З. Гжицького*

## **СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ДОРАДНИЦТВО У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ: СОЦІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

*Головним завданням для формування розвитку економіки України передбачається інформованість працівників аграрного сектора економіки України за допомогою дорадчих служб та розбудову мережі сільськогосподарських дорадчих служб*

**Ключові слова:** сільськогосподарська дорадча служба (дородча служба), Львівська Аграрна Дорадча Служба (ЛАДС)

**Вступ.** Одним із найважливіших завдань Уряду України є подолання бідності. Великий відсоток сільського населення знаходиться за межею бідності, і дорадчі служби могли б допомогти їм своєю діяльністю у подоланні цієї проблеми. Сільськогосподарська дорадча служба (далі - дорадча служба) - юридична особа незалежно від її організаційно-правової форми та форми власності, що здійснює дорадчу діяльність, у складі якої працює не менше трьох дорадників та яка пройшла реєстрацію відповідно до законодавства і внесена до Реєстру дорадчих служб [1, ст. 1]

Світовий досвід переконує: діяльність сільськогосподарських дорадчих служб є одним із ключових чинників підвищення ефективності і прибутковості сільськогосподарських товаровиробників та стабільності розвитку сільських громад. [2, ст.1].

Мінагрополітики України розглядає дорадчі служби як один із найбільш важливих інструментів підтримки та розвитку аграрного сектора, підвищення ефективності та прибутковості сільськогосподарського виробництва, підвищення рівня життя на селі та зменшення соціальної напруги.

В Україні, на сьогодні, вбачається, що дорадча служба має виконувати двояку роль. По-перше, як організація, що надає консультації згідно із замовленнями окремих сільськогосподарських бізнесових структур.

По-друге, як служба, що надає загальну інформацію, консультації та проводить навчання серед більш широкої аудиторії сільського населення.

Дорадча служба допомагає в розвитку моделей та створенню варіантів для проведення змін відносно багатьох важливих ініціатив, які досить потрібні для розбудови ринкової економіки на селі, разом із захистом прав сільського населення та сприянню підвищення рівня життя на селі. Це також допомагає створенню життєздатних моделей розвитку громад та передачі й утримання об'єктів соціальної сфери в сільських громадах тощо.

**Матеріал і методи.**

З історичних джерел відомо, що сільськогосподарські дорадчі служби в Україні функціонували з початку ХХ століття (приклад Стрийський масло завод, та інші). Значний внесок в розвиток економіки і організації сільського господарства, в теорію і практику розвитку кооперативного руху, економічну географію, рахівництво (ведення рахунків), таксацію (оподаткування), економічний аналіз, статистику зробив видатний економістів-аграрник Олександр Васильович Чаянов.

**Результати дослідження**

Розвиток сільського дорадництва сприяє вирішенню соціальних проблем у сільській місцевості таким чином:

1. Дорадчі служби сприяють підвищенню доходів існуючих сільськогосподарських підприємств шляхом навчання суб'єктів підприємницької діяльності, дослідження у сфері господарювання, впровадження сучасних досягнень науки, техніки і технологій, демонстраційних показів форм і методів роботи сільськогосподарських товаровиробників і сільського населення з підвищення рівня знань, удосконалення практичних навичок прибуткового господарювання, інформаційного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників з цих питань.

2. Дорадчі служби сприяють підвищенню доходів сільських домогосподарств шляхом:

-надання порад щодо технологій і організації виробництва в особистих підсобних господарствах;

-сприяння в реалізації виробленої продукції і постачанні ресурсів;

-поширення маркетингової інформації, інформації щодо нових технологій, організації виробництва тощо.

-допомоги у створенні сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів і кредитних спілок;

-допомоги сільським підприємцям у розробці бізнес-планів, в тому числі і для отримання кредитів;

-розробки і впровадження схем кооперації між сільськогосподарськими підприємствами, особистими підсобними господарствами і фермерськими господарствами.

3. Правові консультації, що надаються юристами дорадчих служб, сприяють захисту земельних і майнових прав сільського населення; особливо актуальною діяльністю стане на початковому етапі формування земельного ринку в Україні.

4. Дорадчі служби сприяють комплексному вирішенню соціально-економічних проблем сільських громад (наприклад, громадські пасовища, передача та утримання об'єктів соціальної сфери). Дорадчі служби сприяють розвитку громадянського суспільства шляхом допомоги у створенні і роботі громадських організацій у сільській місцевості.

Яскравим прикладом провадження соціальної діяльності в сільській місцевості є Львівська Аграрна Дорадча Служба (ЛАДС).

Львівська Аграрна Дорадча Служба є новою структурою, поки що єдиною в Україні, такого типу, яка спробувала функціонально вписатися в інфраструктуру управління сільськогосподарським сектором економіки, і ставить за мету сприяти прибутковому розвитку цього сектору шляхом консультаційної підтримки, навчання та надання послуг в організації виробництва всім типам сільськогосподарських виробників.

З 1998 року ЛАДС стала партнером усіх груп виробників сільськогосподарської продукції на селі, лише на 2000 рік її постійними клієнтами є близько 400 господарств [5, ст.24].

Ключовим підходом в роботі цієї служби є вивчення потреб товаровиробників, а пізніше - пошук шляхів для ефективного їх вирішення. Це робиться на добровільних партнерських засадах, але право прийняття кінцевого рішення залишається за товаровиробником. Іншими словами, працівники ЛАДС допомагають виробникам сільськогосподарської продукції пристосуватися до ринкових умов і приймати ефективні рішення для досягнення головної мети - збільшення прибутковості господарства.

ЛАДС створено за програми TACIS Європейської Комісії [5, ст.25]. Львівська аграрна дорадча служба сприяє реалізації завдань державної політики в галузі соціально-економічного та культурного розвитку села, забезпечують ефективний зв'язок сільськогосподарської науки та освіти з виробництвом, сприяють трансферу нових технологій до виробника і підготовці цього виробника до сприйняття технологій, покращання умов їх праці та життєвого рівня, охороні навколишнього середовища. Головна мета служби – сприяти прибутковому розвитку сільськогосподарських товаровиробників [5, ст.25].

Постійна співпраця ЛАДС з аграрною палатою, кредитною спілкою, центром приватизації та аграрної реформи, агентством з агробізнесу та маркетингу дозволяють відповідати на проблеми та запити клієнтів та партнерів.

За 2009 рік послугами ЛАДС скористалися понад 600 господарств Львівщини, з яких більшість фермерські господарства.

До послуг, які надаються клієнтам належать: консультування в господарствах, офісах та по телефону, участь у практичних семінарах, демонстраціях, навчальних курсах, розробка бізнес-планів та технологічних карт, надання інформації.

Основна діяльність експертів з різних питань відбувається на полі та на фермі, що дозволяє їм оцінити ситуацію й надати потрібну консультацію, яка одразу може бути використана [5, ст.25]. Вони навіть у вихідні та святкові дні зустрічаються з жителями сіл на семінарах. Адже у Львівщині близько 95 % сільськогосподарської продукції виробляється в особистих підсобних господарствах селян.

Крім демонстраційних показів у Львівщині, ЛАДС організовує для своїх клієнтів навчальні поїздки в інші області України та сусідню Польщу, з дорадчими службами якої має хороші партнерські відносини.

Важливим аспектом діяльності ЛАДС є розвиток сільських громад та територій. Тому ЛАДС співпрацює з сільськими головами над проблемами, які сьогодні турбують населення.

### Висновки

Уряду доцільно приймати участь в фінансуванні державних дорадчих служб та брати активнішу участь в даному виді діяльності

На сьогоднішній день в шести селах області працює 19 бізнесів, які ремонтують автомобілі, торгують товарами, шиють ковдри та подушки, займаються стрижкою, випічкою хліба та іншим.

Все ж завданнями дорадчої служби на найближчий час, що базуються на існуючих проблемах сільськогосподарського дорадництва в Україні є:

1. прийняття інших нормативно-правових актів на виконання закону України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність», зокрема підготовки професійних дорадників, створення їх реєстру та механізму їх сертифікації;
2. використання потенціалу аграрної науки і освіти в дорадчій діяльності;
3. просвітницька діяльність сільськогосподарських дорадників, в тому числі з використанням інтернет-технологій, виданням тематичних брошур для користувачів дорадчих служб, створення Бібліотеки сільського дорадника;
4. поширення сучасних технологій із залученням до цього процесу інвестиційних компаній, що працюють в аграрному секторі України;
5. активізація міжнародного співробітництва, промоції українського дорадництва [6, С. 18].

### Література

1. Закон України “Про сільськогосподарську дорадчу діяльність” №1807-IV від 17 червня 2004р.
2. Концепція становлення і розвитку мережі сільськогосподарських дорадчих служб в Україні № 114/36/165 від 25 квітня 2001 року.
3. Галич О.А., Сосновська О.О. Сільськогосподарське дорадництво. Навч. посібник. – К.:ЦУЛ, 2007. – 368с.
4. Музика П.М. Розвиток інноваційного підприємництва в аграрній сфері//Моннографія.-Львів, 2000,-С.156
5. Музика П.М. Наукове забезпечення – сільському господареві//Документи і матеріали –Львів:ШЗшТЗР, 200.-С80
6. Шмідт Р. Сільськогосподарське дорадництво в Україні: процес становлення і перспективи розвитку// Посібник. - Старе поле,2005. - С.11-42.
7. Шмідт Р. Основи сільськогосподарського дорадництва в Україні// Навчальний посібник/[. Шмідт Р., Ю.Бакун, М.Безкровний, П.Браунта та ін.] – Львів, 2003. – С.680

### Summary

Muzika P.M., Dutka G.I., Mudriy I.Y

### AGRICULTURAL EXTENSION IN LVIV REGION: SOCIOLOGICAL ASPECTS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

*The main task of economic development of Ukraine provides protection through advisory services and building a network of agricultural extension services*

*Стаття надійшла до редакції 15.09.2010*

УДК 332.27:339.137.2

Музика Т.П., здобувач ©

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького

**РОЗВИТОК НОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ**

В статті обґрунтовано концептуальні підходи до формування та розвитку нових організаційних форм підприємницької діяльності в агропромисловому виробництві.

**Ключові слова:** особисті селянські господарства (ОСГ), фермерські господарства (ФГ), сільськогосподарські товариства, сільськогосподарські підприємства.

**Постановка проблеми.** В результаті земельної реформи в Україні змінився суб'єкт права власності на землю, права привласнення земельної ренти. Власниками земельних ділянок нині є громадяни – члени сільськогосподарських підприємств різних форм господарювання та особистих селянських господарств (табл.1,2).

Таблиця 1

**Площа сільськогосподарських угідь підприємств та громадян**

(на кінець року, тис.га)

	2000	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Україна	38421,4	37638,2	37321,7	37034,4	36801,5	36754,7	36603,8	36554,8
Львівська обл.	1131,9	1086,3	1061,8	1054,3	1052,9	1043,9	1039,2	1033,7

[Джерело – 1.]

Таблиця 2

**Ріллі сільськогосподарських підприємств та громадян**

(на кінець року, тис.га)

	2000	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Україна	31409,5	31160,8	31015,7	30883,1	30801,7	30874,4	30887,0	30930,3
Львівська обл.	765,9	736,1	732,9	729,4	728,8	723,6	720,5	722,3

[Джерело – 1.]

В процесі реформування здійснено перерозподіл землі між сільськогосподарськими підприємствами і господарствами населення (табл.3). Якщо у 1990 році підприємства використовували- 93,5% угідь, а населення – 6,5%, то у 2007 році – відповідно 47,4 і 42,4%, фермери-10,2%. Створенні сільськогосподарські підприємства за середніми розмірами сільгоспугідь (1326 га) значно перевищують американську модель (179 га). Більше двох третин

угідь використовуються підприємствами, які мають від 1,5 до 15 тисяч га (в середньому 3 тис.га).

Фермерські господарства середнім розміром 100 га угідь перевищують за розмірами аналогічну модель європейських країн і є економічною базою для формування на селі середнього класу власників.

Таблиця 3

**Площа і розподіл сільськогосподарських угідь Львівської області: за землевласниками та землекористувачами (на кінець року, тис.га)**

	2000	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Усі категорії господарств у тому числі	1274,7	1270,8	1270,2	1269,7	1268,5	1268,1	1267,8	1266,7
Організації, підприємства, установи всіх форм власності, включаючи фермерські	631,9	515,7	515,2	572,1	453,4	457,9	468,8	478,6
Господарства населення	642,8	755,1	755,0	797,6	815,1	810,2	799,0	788,1

[Джерело – 1.]

Особисті селянські господарства в Україні відповідають за розмірами японській та китайським моделям (1-2 га) і є значною мірою одним із єдиних джерел забезпечення трудової зайнятості селян (табл. 4).

Таблиця 4

**Чисельність зайнятого населення за видами економічної діяльності Львівської області (тис.осіб)**

	2008		2009	
	Всього		Всього	
Всього зайнято	1092,5	732,1	1085,0	673,2
Сільське, лісове, рибне господарство та мисливство	177,3	26,4	175,2	22,5

[Джерело – 1.]

**Аналіз дослідження і публікацій:**

Теоретичні, методологічні та практичні аспекти формування та розвитку нових організаційно-правових форм підприємницької діяльності розглянуті в працях таких українських вчених: В. В.Т Андрійчука, П. С. Березівського, С. В. Васильчак, П. І. Гайдуцького, М. В. Гладія, В. Т. Галанця, О. В. Крисальського, В. Д. Меселя-Веселяка, П. Т. Сабнука, М. Г. Шульського, В.В.Юрчишина. У процесі дослідження цієї теми застосовувалися економіко-статистичний, монографічний, структурно-функціональні методи, кількісного та якісного аналізу.

**Мета статті:**

Метою статті є дослідження впливу організаційно-правових та соціально-економічних засад на розвиток нових організаційно-правових форм

підприємницької діяльності в процесі становлення ринку в аграрному секторі економіки України.

**Виклад основного матеріалу:** Ефективний розвиток аграрного сектора має базуватися на законодавчому визначенні пріоритетної його ролі в економіці держави, на раціональному використанні природних, трудових та матеріально-технічних ресурсів кожного регіону для забезпечення достатньої кількості продовольчої продукції та нарощування експортного потенціалу. Державна підтримка має стимулювати усі сільськогосподарські підприємства, нарощувати виробництво продукції, підвищити її якість, забезпечувати виконання важливих державних програм, оновлювати технічні засоби з урахуванням науково-технічного прогресу. Зокрема підтримка інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки України.

Стратегічною метою довготривалого стійкого розвитку аграрного сектору є збереження основних природних ресурсів і забезпечення сучасних технологічних та інституціональних змін для стабільного задоволення потреб населення у продуктах харчування. Опосередковано це означає збереження родючості ґрунтів, водних ресурсів, рослинного та тваринного генетичного потенціалу, а також застосування інноваційних економічних технологій з метою забезпечення економічної самодостатності господарюючих суб'єктів нових організаційно-правових форм підприємницької діяльності [3,4].

Аграрний сектор економіки України формує 17% внутрішнього продукту (ВВП) та близько 60% фонду споживання населення, частка у зведеному бюджеті України за останні роки становить 8-9%, займає друге місце серед секторів економіки в товарній структурі експорту. В галузі зайнято біля 4 млн. осіб із 14 млн., які проживають в сільській місцевості, а це близько 28 тис. населених пунктів України, 10 тис. сільських Рад народних депутатів, 4-7 млн. особистих селянських господарств (ОСГ), які виробляють близько 98% загального врожаю картоплі, 86% – овочів, 85% – плодів і ягід, 21% зерна, 14% цукрового буряка, 15% соняшника, одержано – 80% молока тощо [табл. 5, 6].

Таблиця 5

**Валове виробництво сільськогосподарської продукції у сільськогосподарських підприємствах України**

Організаційно-правова форма господарювання	Кількість підприємств (одиниць)	Площа с/г угідь (тис. га)	Валова продукція на 100 га с/г угідь (тис. грн)
Господарські товариства	5062	2095	285
Приватні підприємства	2928	1652	178
Кооперативи	710	1624	171
Колективні підприємства	34	813	173
Державні підприємства	271	2345	161
Інші	279	3254	280
Разом по країні	9284	11.783	244

[Джерело – 2. Матеріали Конгресу вчених економістів-аграрників 25-26 лютого 2010 року. Київ. ННЦ «Інститут аграрної економіки», – 56 с.]

Таблиця 6

**Порівняльна ефективність виробництва сільськогосподарської продукції в різних господарських формуваннях України**

Показники	Сільськогосподарські підприємства	Фермерські господарства	Господарства населення
На 100 га сільськогосподарських угідь:			
– валовий дохід (тис. грн.)	27.8	35.4	155.5
у т. ч. прибуток	4.05	18.6	11.8
оплата праці	23.7	16.8	143.7
– валовий дохід на середньорічного працівника, (грн.)	6244	11248	7185
у т. ч. оплата праці (грн.)	5332	5332	5332
на 1 люд. день, (грн.)	23.7	42.7	27.3
на 1 люд. год.	3.44	6.2	3.96

[Джерело – 2.]

Аналіз ефективності різних форм показав, що фермери і особисті селянські господарства мають вищий її рівень.

Структура чисельності сільськогосподарських виробників за організаційними формами Львівської області свідчить, що основну питому вагу займають недержавні підприємства – 98,8%, тобто ті виробники, організаційно-правова структура яких ґрунтується на приватній основі на землю та основні засоби виробництва (табл. 7).

Таблиця 7

**Структура чисельності виробників сільськогосподарської продукції, %**

Показники	Роки			
	2001	2006	2007	2008
Сільськогосподарські підприємства – всього	100	100	100	100
в. т. ч. державні	0.8	1.2	1.2	1.2
недержавні	99.2	98.8	98.8	98.8
з них:				
господарські товариства	12.7	19.3	18.6	17.8
приватні підприємства (включаючи великі фермерські господарства)	8.2	11.8	12.5	13.6
виробничі кооперативи	1.2	0.9	1.2	0.6
підприємства інших форм господарювання	12.7	1.4	1.9	1.4
дрібні фермерські господарства	64.4	65.4	64.6	65.4

[Джерело – 2.]

Нові організаційно-виробничі структури повинні насамперед відображати інтерес власника земельних угідь основних засобів та іншого майна, забезпечувати відображення та розвиток приватного підприємництва на інноваційній основі.

Створення господарських структур ринкового типу у Львівській області (табл. 8)



Таблиця 8

**Розподіл сільськогосподарських підприємств (крім малих) за формами господарювання та наявності у них сільськогосподарських угідь**

	Кількість сільськогосподарських підприємств	з них приватних					
		господарських товариств	приватних підприємств (включаючи фермерські господарства)	виробничих кооперативів	та інших	наявність с/г угідь	у т. ч. ріллі
Всього на область	231	118	101	2	4	208,5	185,8
Бродівський	17	9	6	1	1	22,0	18,3
Буський	9	5	4	–	–	29,0	26,9
Городоцький	8	5	3	–	–	1,5	1,5
Дрогобицький	15	15	–	–	1	5,2	3,4
Жидачівський	16	10	5	–	–	14,7	14,3
Жовківський	24	12	11	–	1	9,7	8,6
Золочівський	18	9	9	–	–	19,6	17,4
Камянко-Буський	9	4	4	–	–	13,0	12,5
Миколаївський	11	4	7	–	–	8,5	6,6
Мостиський	8	4	2	–	–	2,4	2,2
Перемишлянський	4	1	3	–	–	3,2	3,1
Пустомитівський	13	3	8	–	–	17,4	16,1
Радехівський	17	10	6	–	–	18,0	16,1
Самбірський	10	2	8	–	–	3,0	2,5
Сколівський	–	–	–	–	–	–	–
Сокальський	22	12	10	–	–	25,7	22,2
Старосамбірський	4	1	2	1	–	8,5	7,4
Стрийський	9	4	5	–	–	8,5	7,4
Турківський	–	–	–	–	–	–	–
Яворівський	8	2	6	–	–	2,0	2,0
Львів	6	5	1	–	–	3,6	3,0
Дрогобич	3	1	1	–	1	0,1	0,0

[Джерело – 1.]

Створення господарських структур ринкового стану відіграло позитивну роль у збільшенні виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах.

Якщо у 1990 році сільськогосподарськими підприємствами на 100 га сільськогосподарських угідь було вироблено валової продукції на суму 260 тис.грн., а у 1999 р. – 82 тис.грн., то у 2008 р. – 246 тис.грн. у т.ч. продукції рослинництва відповідно 128, 50 і 158 тис. грн.. Отже, рівень інтенсивності використання підприємствами ринкового типу забезпечило приріст рослинництва та прискорення розвитку тваринництва.

**Висновки:**

Підсумовуючи викладене можна зазначити:

– удосконалення земельних відносин, впровадження ефективної організації виробництва та нових форм господарювання, забезпечення

впровадження інновацій у рослинництві і тваринництві та державної підтримки дозволить збільшити виробництво сільськогосподарської продукції, а отже, вплине і на рівень продовольчої безпеки громадян України.

#### Література

1. Статистичний щорічник Львівської області за 2009 рік. Головне управління статистики у Львівській області. Львів – 2010. ч I -282 с, ч II -277 с
2. Матеріали кодексу вчених економістів- аграрників 25-26 лютого
3. Геєць В.М. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: [монографія]/В.М.Геєць, М.О Кизим, Т.С. Клебанова, О.І. Черняк; [за ред.. В.М. Гейца].- Харків: ВД «Інжею», 2006.-240 с.
4. Кириленко В.І. Інвестиційний склад економічної безпеки./В.І.Кириленко. К.:КНЕУ, 2005,-232 с.
5. Музика П.М. Інноваційні пропозиції Львівської аграрної палати (ЛАП) дппрограми розвитку села Львівщини (сільських територій на період до 2010 року/ Музика П.М., Фок Г.І., Музика Т.П.//Науковий вісник ЛНУВМтаБТ імені С.З.Гжицького-2009.ч.-II,№1(40)-с.177-184.
6. Михасюк Р.І. Розвиток приватних у західному регіоні України // Стратегія розвитку АПК – Львів,2000. -№13-с.90-96
7. Сучасна аграрна політика України: проблеми становлення /за редакцією академіка УААН П.Т.Саблука та В.В.Юрчишина-К.:1996.-664с.
8. Каблук П.Т., КрисальськийО.В., Тиванчук С.О. та ін. Основні методологічні положення аграрної реформи в Україні / Економіка України -1994.-№1.С.-18-20.
9. ЧемерисА,Парасюк Н.: Формування інноваційної політики держави: досвід США//Вісник Української академії державного Управління при Президентові України.-1999.-№3.-с.90-101.
10. Янків М.Д. Організаційно-економічні механізми розвитку і функціонування АПК України.-Львів.2000.-с.228

#### Summary

#### Muzyka T.P.

*Article devoted to substantiate of conceptual approaches of forming and development new ogranstional forms of ship activity in argoindustrial production.*

**Key words:** *farm, agricultural producer, agricultural enterprises, households.*

*Стаття надійшла до редакції 15.09.2010*

УДК 330.341.1:334.722:338.43

Музика П.М., д.е.н., професор, Доманський А. Я., к. с-г. у., доцент,  
Доманська Н.А., здобувач\*

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій  
імені С.З. Гжицького

## ІНТЕГРАЦІЙНО – ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ ВИРОБНИЦТВІ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

*В статті відображена характеристика сільських районів Львівської області за їх трудовим та природо – економічним потенціалом для створення на їх основі інтеграційно – інноваційних форм – кластерів та технопарків.*

**Ключові слова :** сільські території, інтеграція, інновації, земельні ресурси, водні ресурси, трудові ресурси, кластери, технопарки.

**Постановка проблеми:** Основою агропромислового виробництва в Україні до аграрної реформи 90-х років минулого століття були агропромислові комплекси ( АПК ), які являли собою “територіальне поєднання сільськогосподарських підприємств, що виробляють певний вид сировини, промислових підприємств, які переробляють цю сировину, та виробництв, що базуються на відходах переробки або обслуговують основне виробництво “ (13). Ця інтеграційна тріада “виробник сировини – промислове переробне підприємство – обслуговуючі підприємства” була в свій час креативною основою зростання виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, яка зіграла свою позитивну роль.

За останні два десятиріччя сталися кардинальні зміни в суспільно – політичному устрої держави і в його економічному базисі. Змінилася форма власності на землю та інші основні засоби виробництва. Основними виробниками (до 90 % і більше) сільськогосподарської продукції в сільських районах стали не підприємства, а тисячі і десятки тисяч населення.

В структурі продукції сільського господарства Львівської області сільськогосподарські підприємства в 2009 році виробили 24%, а господарства населення – 76 % продукції ( в грошовому сукупному виразі ). В Сколівському районі господарства населення виробили 100 % усієї продукції, в Турківському районі – 99,9 % , в Мостиському районі – 94,5 % , в Старосамбірському – 97,7 % (1,2)Продукція цього сектору є вироблена з високими затратами ручної праці, часто не відповідає стандартам якості і, враховуючи старіння сільського населення, без суттєвих змін

У фінансово – кредитній, інноваційно – технологічній та інтеграційно – мотиваційній політиці не має перспектив розвитку. Світові макроекономічні виклики суспільству та економіці України зумовлюють визначення ключового завдання для країни в тому числі і для аграрного сектору : перехід від експортно – сировинного до інвестиційно – інноваційного типу економіки, а

---

\* Науковий керівник , д.е.н., професор Музика П.М.  
Музика П.М., Доманський А. Я., Доманська Н.А., 2010

стратегічним напрямом економічного розвитку стає перехід від доктрини “розвитку навздогін” до доктрини “розвитку на випередження” в основу якої має бути покладена інноваційно технологічна модель, що ґрунтується на максимальному використанні потужного людського потенціалу (18)

Незважаючи на перехід суспільства та агропромислового виробництва на ринкову систему господарювання філософія АПК і його функції практично не змінилися. Підприємства, які раніше опікувалися соціальною сферою своїх територій або зникли, або реформувалися в приватні, або приватно – орендні виробничі структури і фактично відмежувалися від турбот про соціальну сферу села бо, не маючи суттєвої фінансової державної підтримки, є самі на грані виживання. В багатьох випадках села почали занепадати і навіть зникати.

Виникає необхідність кардинально нового підходу до концепцій розвитку агропромислового виробництва, його конкуренто-спроможності і забезпечення життєдіяльності сільських територій. Ця концепція запропонована Національним науковим центром "Інститут аграрної економіки" (35), іншими науковими закладами та провідними вченими аграрниками і базується на територіально комплексній інтеграційно – інноваційній системі. Організаційними формами цієї системи є кластери та технопарки – об'єкти нашого дослідження на території Львівської області.

**Аналіз останніх досліджень.** П.Т. Саблук і М.Ф. Кропивко (36), розглядаючи кластеризацію як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки підкреслюють, що глобалізація сучасної економіки відсуває на другий план її традиційний поділ на сектори та галузі і в якості основного організаційного підходу дедалі більшого значення набуває кластерна організація розвитку.

В перекладі з англійської термін "cluster" має ряд значень, зокрема: пучок, жмуток, гроно, група, скупчення, рій (бджіл), рости гронами (3).

Термін “кластер”, “кластеризація” з'явився у вітчизняній літературі після виходу праць М. Портера в перекладах на російську та українську мови (32,33,34). За М. Портером (32) кластери – це сконцентровані за географічними ознаками групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників та постачальників послуг; фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їхньою діяльністю організацій (наприклад, університетів, агенцій із стандартизацій, а також торгових об'єднань) у певних галузях, що конкурують, але разом з тим ведуть спільну роботу. Цитуючи це визначення, П.Т. Саблук і М.Ф. Кропивко (35) роблять висновок, що кластери як міжгосподарське територіальне об'єднання є не тільки об'єднанням взаємодоповнюючих підприємств (як великого бізнесу, так і малого підприємства), що співпрацюють між собою, формуючи замкнутий технологічний цикл великотоварного виробництва і реалізації конкурентоспроможної кінцевої продукції (товарів, послуг), а й інфраструктурних складових, що створюють умови для виробництва і просування продукції учасників кластера на продуктовому ринку, в числі яких органи державної влади та наукові установи.

За В.А. Коноплицьким і Г. І. Філіною (22) “кластери” – це група компаній з суміжних галузей, що виробляють схожу або взаємодоповнюючу продукцію і характеризуються наявністю інформаційного обміну між членами кластера і їх

співробітниками, за рахунок чого підвищується конкурентоспроможність компаній в світовому господарстві.

Розрізняють промислові і регіональні кластери. Особливість регіональних кластерів в тому, що вони сконцентровані в певному регіоні. До просторових кластерів, окрім регіональних, відносяться також трансграничні кластери.”

Питаннями кластерної організації агропромислового виробництва, життєдіяльності сільських територій, методичним підходом до формування кластерів займалися А.В. Іванько (20), В.В. Бакум (6, 7), Є.М. Улько (37), В. М. Семцов (36), А.М. Желєзняк і Н. Б. Цьона (14), Г. М. Заболотний і співавтори (15).

Розвитку сільських територій на основі кооперації присвячена робота М. Й. Маліка і Ю. Я. Лузана (26). Одним із ефективних методів підвищення конкурентоспроможності агропромислового виробництва є використання інноваційних технологій, інноваційне оновлення матеріально-технічної бази підприємств ( В.В. Іванишин, 19), а також побудова інноваційних моделей регіональної агропродовольчої сфери на інтеграційній основі ( І. О. Іртищева, 21).

**Мета статті.** Обґрунтувати створення в сільських територіях Львівської області інтеграційно – інноваційні системи на основі технопарків і кластерів.

#### **Виклад основного матеріалу.**

Для формування конкурентоспроможного аграрнопромислового виробництва, вирішення політичних, соціальних, економічних питань та гарантування продовольчої безпеки країни необхідно забезпечити відповідні передумови для економічного зростання.

Особливе місце тут займають інноваційні процеси, які є головним компонентом науково – технічного процесу й поступу цивілізації. Інновації – це продукт глибоких знань і творчих пошуків. Відомий економіст Альфред Маршалл (27) вважав, що “знання – це найміцніший засіб виробництва..Організація сприяє знанню; вона має багато форм”.

Підприємництво за своєю суттю повинно бути інноваційним, тоді воно буде конкурентоспроможним. Високорозвинені країни будують свою економіку, використовуючи повний цикл етапів інноваційних процесів (25,30). В етапах інноваційного процесу ( “наука – технологія – виробництво – споживання”) наука стоїть на першому місці.

Інноваційний процес в ідеалі є нерозривний. Виробничник повинен володіти технологічною інформацією, знати новини науки, а споживач – вміти оцінити і вибрати вироблений продукт. Крім того, в господарствах населення виробничник і є основним споживачем своєї продукції.

Прискорення темпів науково – технічного прогресу і їх вплив на скорочення життєвого циклу новачій переносить центр ваги на розвиток як фундаментальних досліджень так і на дослідно – конструкторські розробки і методи. Сільська територія – це конгломерат і переплетення найрізноманітніших виробництв, послуг, інтересів, традицій. Ю.Е. Губені і П.О. Поліщук (11), посилаючись на досвід Чехії, вважають, що в основі розвитку місцевих і сільських територій лежать місцеві ініціативи і що особливу роль треба приділяти збереженню традиційних форм

сільськогосподарського виробництва, народних промислів і таких незамінних природних чинників як біорозмаїття, ландшафти та середовище.

Ґрунтово – кліматичні умови, трудові і природні ресурси ( земельні, водні, мінеральні, бальнеологічні і інші), народні традиції та промисли визначають майбутнє сільських територій і їх спеціалізовану спрямованість, інвестиційну привабливість в різних сферах ( виробничо – переробній, туристичній, відпочинково – оздоровчій, тощо)

Створення в цих умовах нових організаційних структур ринкового типу, таких як кластери та агротехнопарки за участю наукових закладів дасть змогу найефективніше використати місцеві ресурси. Технопарк (агротехнопарк) – це юридична особа або об'єднання відповідно до угоди про спільну діяльність юридичних осіб ( учасників ). У цьому випадку зусилля і засоби збираються воедино для прискорення темпів і підвищення якості виконання інноваційних та інвестиційних проектів, активізації виробничого впровадження наукоємких розробок, високих технологій, конкурентоспроможної на світових ринках. (18). Таке визначення поняття технопарку є за змістом майже тотожним визначенню поняття “кластер”. Різниця полягає в тому що технопарк характеризується регіональними особливостями території або цілої зони і на цій території можуть бути кластери різної спеціалізації виробництва продукції та надання послуг.

На території Львівської області пропонується утворити три технопарки.

### 1. Типи технопарків та кластерів

№ техно-парку	Назва за основною діяльністю	Райони	Типи кластерів
I	Товарної сільськогосподарської продукції	<b>Пустомитівський</b> Кам'яно-Бузький Радехівський Бродівський Буський Золочівський	Виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, вирощування зернових та технічних культур
II	Транскордонного співробітництва	Городоцький <b>Мостиський</b> Яворівський Сокальський Жовківський	Виробництва сільськогосподарської продукції та надання послуг на основі транскордонного співробітництва
III	Рекреаційно-відпочинково-вий	Миколаївський Жидачівський Стрийський Сколівський Турківський Старосамбірський <b>Самбірський</b> Дрогобицький Перемишлянський	Рекреаційні, туризму, виробництво органічної сільськогосподарської продукції

Віднесення того чи іншого району до технопарків є до певної міри умовним. Всі райони (територіальні кластери) виробляють

сільськогосподарську продукцію, але асортимент та частка цієї продукції є різною. Міжнародне співробітництво як наслідок глобалізацій цих процесів є неминучим, якщо здійснювати виробничу та обслуговуючу діяльність на інноваційній основі. За “Програмою транскордонного співробітництва Польща – Білорусь- Україна 2007-2013” вся Львівська область включена в цю програму як пріоритетна, що дозволяє виконувати проекти з розвитку сільських територій на 90 % за рахунок коштів Євросоюзу. Але прилеглі чи просторово дуже близькі до кордону райони мають змогу і вже здійснюють міжнародні контакти на рівні прилеглих до кордонів сільських громад, а також особистих контактів. Так, наприклад в господарствах населення Сокальського, Жовківського і інших районів є поширені високоврожайні сорти полуниці, яка може значно довше зберігатися після збирання і бути придатною до виробництва на промисловій підприємницькій основі. Звичайно, що насіння цих сортів є неофіційно завезене із Польщі через особисті контакти селян.

Характеризуючи технопарки за показниками рельєфу, ґрунтово-кліматичними умовами, трудовими, природними ресурсами можна визначити наступні характеристики:

Технопарк. I Є основним виробником сільськогосподарської продукції, а саме: зернових, технічних культур, зокрема цукрового буряка, а також виробництва тваринницької продукції.

Рівнинний рельєф, родючі землі, невисока щільність населення на 1 км<sup>2</sup> за винятком Пустомитівського району, який прилягає до Львова. На одну особу в п’яти районах припадає більше 1 га сільськогосподарських угідь. Висока розораність земель, яка в Пустомитівському районі становить 83,3%, в Радехівському-81,1%. В структурі продукції сільського господарства частка продукції підприємства становить від 28,1% в Бродівському, до 39,9% в Золочівському районі при 24% в середньому по Львівській області.

В структурі посівних площ велику частку займають зернові культури (Золочівський, Радехівський, Буський райони). В цьому ж регіоні (технопарку) розміщений потужний радехівський цукровий завод, що сприяє розширенню посівних площ цукрового буряка в Радехівському, Бродівському, Буському районах і в сусідньому Сокальському районі. Тому перспективним є створення “цукрового” кластеру.

В першому технопарку може успішно функціонувати “картопляний” кластер. Майже 78% картоплі, яка вироблена в сільськогосподарських підприємствах припадає на Кам’янка-

Бузький район. Кам’янка-Бузький “картопляний” кластер в співдружності із науковими та селекційними центрами може забезпечувати первинним насінням картоплі всі інші господарства області.

Господарства першого технопарку є перспективними в виробництві тваринницької продукції на промисловій основі, в першу чергу молока, яловичини, свинини.

**Технопарк II.** Крім чотирьох районів (Мостиського, Яворівського, Сокальського та Жовківського), які межують з територією Польщі в другий технопарк також включений Городоцький район. Цей район знаходиться в безпосередній близькості до західного кордону, межує із Яворівським та Мостиським районами. Має подібні рельєфні та ґрунтово-кліматичні особливості, які характерні для даної зони та веде інтенсивну політику по залученню інвестицій в основний капітал. Так, за останні три роки (2007-2009) було залучено інвестиції, значна частина з яких є іноземного походження на загальну суму 594,5 млн. грн. (2), що є одним із кращих показників в області.

Територія другого технопарку характеризується високою щільністю населення (Городоцький і Жовківський райони), вищою концентрацією населення в населених пунктах (Яворівський, Городоцький і Сокальські райони), обмеженою кількістю сільськогосподарських угідь на одну особу за винятком Сокальського та Мостиського районів. Так, в Яворівському районі на одну особу припадає 0,55 га сільськогосподарських угідь, в Жовківському – 0,78 га, в Городоцькому – 0,79 га.

Основними виробниками сільськогосподарської продукції є господарства населення. В Мостиському районі в 2009 році вони виробили 94,5 % всієї сільськогосподарської сукупної продукції ( в порівняльних цінах 2005 року).

Значна частина працездатного населення, яка проживає в 30-кілометровій зоні займається неофіційною транскордонною “човниковою” торгівельною діяльністю. Тому офіційний рівень безробіття в 2009 році становив в Сокальському районі – 1,1, в Жовківському – 1,3, Яворівському – 1,7, Городоцькому районі – 2,0% при середньому показнику по Львівській області – 1,7%(2).

В другому технопарку перспективними є напрями сільськогосподарського виробництва(молока, м'яса, овочів, фруктів), а також вирощування риби. В Городоцькому районі розміщена Львівська дослідна станція Українського науково-дослідного інституту рибного господарства.

Загальна площа земель під водою (“водного дзеркала”) становить по технопарку 14,6 тис. га, що становить 34,1% “водного дзеркала” області. В Яворівському районі є можливості для розширення та успішного функціонування оздоровчих кластерів “Немирів”, “Шкло”.

**Технопарк III.** Розміщеній переважно в передгірській та гірській зоні Прикарпаття і Карпат. Значну частину земель займають ліси. В Сколівському районі вони займають 71,3% від усієї території, в Турківському - 57,1 %, в Старосамбірському – 46,1%.

Рельєф сільськогосподарських угідь нерівний, гористий. Основними виробниками сільськогосподарської продукції є господарства населення. В гірських районах основною галуззю є тваринництво.

На території технопарку діють потужні оздоровчі санаторії міст Трускавця і Моршина, селища міського типу Східниця, спортивно-туристичний комплекс “Буковель”. Сільські території технопарку є придатними для розвитку туризму



в тому числі “зеленого туризму”. Оздоровчо-відпочинкові заклади вимагають значну кількість продовольства. Завдання виробників сільськогосподарської продукції, які діють на території технопарку – забезпечити виробництво органічної продукції.

Райони третього технопарку є сприятливими для розведення овець та кіз. В першу чергу це стосується Сколівського, Турківського, Старосамбірського, Перемишлянського районів.

Доцільність створення агротехнопарків, кластерів і перспективи їх діяльності залежить від активності малого бізнесу. Значна частина малих і середніх підприємств, які будуть залучені в систему технопарків і кластерів діятимуть як корпоративні, що вимагатиме нових акцентів в інтеграційних зв'язках, і в прийнятих забор'язанях.

Агротехнопарки, кластери, як правило, формуються і діють за участю освітніх, науково-дослідних установ, які є рушійною силою інтеграційно-інноваційного поступу. Форми інтеграційних зв'язків можуть бути різноманітними.

Однією з таких перспективних форм є включення науковців в інтеграційно-інноваційну систему через науково-виробничий дорадчий центр “Сільський господар”.

#### **Висновки**

1. Підвищення конкурентоспроможності агропромислового виробництва, комплексний розвиток сільських територій вимагає нових інтеграційно-організаційних форм до яких належить інноваційна інтеграційна система, яка базується на створенні технопарків і кластерів.
2. Відповідно до географічних, природно-економічних умов, наявності трудових та природних ресурсів, традицій на території Львівської області доцільно створити три технопарки. Кількість і розміщення кластерів як територіальних групових інтеграційних утворень залежить від їх цільового характеру виробництва продукції чи надання послуг. Вони можуть бути розміщені як в межах однієї адміністративної одиниці (району, села) так і на території суміжних адміністративних одиниць.

#### **Література**

1. Сільське господарство Львівщини. Статистичний збірник. Головне управління статистики у Львівській області.-Львів.-2010.-173с.
2. Статистичний щорічник Львівської області за 2009 рік. Головне управління статистики у Львівській області.- Львів.2010,2. П.-277с.
3. Англо – український словник. Склав М.І. Балла, т.І.-К.: Освіта, 1996.-209с.
4. Бабієнко М.Ф., Музика П.М., Кіт В.Г., Доманський А.Я., Душка В.І. Розвиток інноваційної діяльності в АПК та його вплив на забезпечення продовольчої безпеки в Україні. Науковий вісник ЛНУВМ та БТ ім. С.З. Гжицького. Серія “Економічні науки”.- Львів.-2010.-Т.12.-№1(43).
5. Базилевич В. Інтелектуальна діяльність в контексті глобалізаційних процесів. Вища школа.- 2008.-№2.-с. 26 – 33.

6. Бакум В.В. Самоорганізація в агропромислових регіональних кластерах. //Економіка АПК.-2009.-№1.-с.21.
7. Бакум В.В. Методологія розробки агропромислових кластерних утворень регіону //Економіка АПК.-2009.-№4.-с. 38-44.
8. Білоусько Я. К., Лузан Ю.Я.,Товстоп'ят В.Л. Техніко – технологічне забезпечення сільського господарства//Економіка АПК.-2009.-№12.-с.29-33.
9. Броншлак Г. К. Государственная поддержка кластерных инициатив: вертикально интегрированные структуры в АПК //Економіка АПК.-2007.-№4.-с. 45-50
10. Власов Д.В. Використання водних ресурсів у світі//Економіка АПК.-2009.-№1.-с 35-39.
11. Губені Ю. Е., Оліщук П. О. Комплексний підхід до стійкого розвитку сільських територій.//Економіка АПК.- 2009.- №10.-с 127-131.
12. Доманська Н. А. Мале підприємництво в сільських територіях Львівщини. Науковий вісник ЛНУВМта БТ імені С. З Гжицького. Серія “Економічні науки”. Т. 12.-№1(43).-Львів.- 2010.-с 181-185.
13. Економічний словник. За ред. П. І Багрія, С. І. Дорогунцова Головна редакція УРЕ АН УРСР, К.:1973.
14. Железняк А. М., Цьона Н. Б. Кластери в системі забезпечення міжнародної конкурентноспроможності. Науковий вісник ЛНУВМта БТ імені С. З Гжицького . Серія “Економічні науки”. Т. 12.-№1(43).-Львів.- 2010.-с 225-230.
15. Заболотний Г. М.- Дідик О. М. , Захарченко В. І., Ступницький А. М. Ринкова трансформація господарств регіону (кластерний підхід). Навч. посібник .-:Вінниця Видавництвом відділу ВДАУ, 2006.- 396с
16. Збарський В. К.- Канівський М. П. Тенденції розвитку малого підприємства//Економіка АПК.- 2009.- №8.- с50-53.
17. Зубець М., Тивончук С. О. Розвиток інноваційних процесів в агропромисловому виробництві.- К.:Аграрна наука, 2004.- 19с.
18. Зубець М. В. ,Саблук П. Т., Тивончук С. О. Інноваційно-випереджувальна модель якісно нового розвитку агропромислового розвитку виробництва //Економіка АПК.\_ 2008.- №12.- с 3-7.
19. Іванишин В. В. Інноваційне забезпечення оновлення техніко-технологічної бази підприємств АПК//Економіка АПК.- 2010.-№1.-с128-133.
20. Іванько А. В. Методичні підходи з організації агропромислового виробництва на кластерній основі//Економіка АПК.- 2009.- №6 .- с 26-31.
21. Іртищева І. О. Побудова інноваційних моделей регіональної агро продовольчої сфери на інтеграційній основі// Економіка АПК.- 2009.-№9.- с 39-42.
22. Коноплицький В. А. ,Філіна Г. І. Економічний словник. Тлумачно-термінологічний.- К:КНТ,2007.-580с.
23. Кириченко О., Парашенко Л. Економіка освіти України: проблеми та перспективи реформування//Вища школа.- 2008.-№2.-с 46-51.
24. Федоренко В. Г., Тугай А. М. Гойко А. Ф, Джабейло В. Б. Концепція кластерної політики в Україні., //Економіка та держава.- 2008.-№11.- с 7.

25. Ковальчук Р. Л. Батюк Б. Б. Інноваційні процеси в зовнішньоекономічній сфері України//Науковий вісник. ЛНУВМта БТ імені С. З Гжицького . Серія "Економічні науки". Т. 12.-№1(43).-Львів.- 2010.-с277-281.
26. Малік М. Й., Лузан Ю. Я. Проблемні питання розвитку кооперацій та інтеграційних відносин в АПК//Економіка АПК.-2010.-№3.-с3-8.
27. Маршалл А. Принципы экономической науки.(пер. с англ.)- М.: Издательская группа «Прогрес», 1993.-Т.І.-с 208.
28. Мельник Ю. Ф.- Саблук П. Т. Агропромислове виробництво України : уроки 2008 року і шляхи забезпечення інноваційного розвитку //Економіка АПК.-2009.-№1.-с 3-15.
29. Музика П. М. Інноваційні структури підприємницької діяльності в агропромисловому виробництві Західного регіону України (на прикладі Львівської області).- Львів.-2003.-175с.
30. Музика П. М. Розвиток інноваційного підприємництва в агропромисловому виробництві України. Монографія.-Львів: Видавництво "Кварт".-2005.-306с.
31. Пасічник Ю.Удосконалення методичного забезпечення прогнозування науково-технологічного розвитку//Вища школа,2008,- №2.-с 89-97.
32. Портер М. Конкуренция (пер. с англ.)М.:Издательский дом «Вильямс»,2001.-495с.
33. Портер М. Международная конкуренция(пер. с англ.) /под редакцией и с предисловием В. Д. Щетинина.- М.:Международ отношения, 1993.-896с.
34. Портер М. Е. Стратегія конкуренції ;пер. з англ.. А. Олійник. Р. Сільський .- К.:Основи,1997.-390с.
35. Саблук П. Т. Кропивко М. Ф. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки//Економіка АПК.-2010.-№1.-с3-12.
36. Семцов. В. М. Теоретико-прикладне трактування ролі фактора кластерної організації в аграрному секторі України.//Економіка АПК.-2010.-№6.-с166-172.
37. Улько Є. М. Застосування кластерного аналізу при дослідженні попиту на ринку молочної сировини Харківської області//Економіка АПК.-2010.-№2.- с 46-53.

#### Summary

**Muzyka P.M., Domanskyj A.J., Domanska N.A.**

*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies named after S.Z. Gzhytskyj*

#### THE INTEGRATION – INNOVATIVE PROCESSES OF AGROINDUSTRIAL PRODUCTION IN LVIV REGION

*The article display characteristics of the rural districts of Lviv region for their labor and natural and economic potential for building on the basis of innovation and integration of forms – clusters and technology parks.*

**Key words:** *rural districts, integration, innovation, clusters, technology parks.*

*Стаття надійшла до редакції 1.09.2010*

УДК 338.342:184

Музика П.М., д.е.н., професор<sup>1</sup>, Кріп Г.М., к.е.н., доцент<sup>2</sup>  
Доманська Н.А., здобувач<sup>1</sup> ©

<sup>1</sup> Львівський національний університет ветеринарної медицини  
та біотехнології імені С.З. Гжицького

<sup>2</sup> Львівський державний університет внутрішніх справ

## ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ РЕГІОНУ

*Обґрунтовано концептуальні підходи до інноваційно-інвестиційної політики розвитку підприємництва в аграрному виробництві.*

**Ключові слова:** розвиток, підприємництво, інноваційна політика, інвестиційна політика.

**Постановка проблеми.** Розвиток інноваційного підприємництва має на меті у найбільш гнучкій формі наблизити науковий потенціал до потреб ринкової економіки, забезпечити комерціалізацію наукової продукції, сформувати конкурентне середовище, прискорити темпи впровадження наукових досліджень в агропромислове виробництво і підвищити їх ефективність.

Оскільки розвиток інноваційного підприємництва знаходиться лише в стадії становлення, не забезпечує вагомих результатів у підвищенні ефективності господарювання, важливими напрямками удосконалення організації підприємництва є такі:

- а) з боку держави:
  - забезпечення стабільної політики, що спрямована на підтримку підприємницької діяльності в сфері аграрної науки.
- б) з боку галузевих установ:
  - розроблення пріоритетних напрямів розвитку галузей;
  - створення галузевих дослідницьких установ, які крім інших функцій, мають надавати інформативні послуги підприємницьким структурам;
  - надання фінансової допомоги перспективним науково-дослідницьким фірмам із галузевих бюджетів на першому стані їх заснування;
  - визначення потреб суб'єктів агропромислового виробництва у послугах підприємницьких структур науково-дослідного характеру та залучення малих фірм до їх забезпечення;
  - укладання контрактів галузевого міністерства з такими дослідницькими фірмами на розробку нових перспективних технологій, удосконалення існуючих типових технологічних процесів з метою підвищення їх ефективності, якості, надійності ті інших параметрів, які можуть забезпечити конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції.

У західному регіоні України відпрацьовується новий підхід у сфері інноваційної діяльності, який ґрунтується на поєднанні зусиль академічної науки, аналітико-інформаційного забезпечення та інноваційних структур на розв'язання ключових проблем регіону.

Основним джерелом інвестиційної політики є:

а) кошти Державного бюджету України;

б) кошти місцевих бюджетів і кошти бюджету Автономної Республіки Крим;

в) власні кошти спеціалізованих державних і комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ;

г) власні чи запозичені кошти суб'єктів інноваційної діяльності;

д) кошти (інновації) будь-яких фізичних юридичних осіб;

е) інші джерела - не заборонені законодавством України.

Для здійснення фінансової підтримки інноваційної діяльності суб'єктів господарювання різних форм власності Кабінет Міністрів України за подання спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності створює спеціалізовані державні небанківські інноваційні фінансово-кредитні установи.

Державна інноваційна фінансово-кредитна установа підпорядковується спеціально уповноваженому центральному органу виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності і діє на основі Положення (Статуту), що затверджується Кабінетом Міністрів України.

Державна інноваційна фінансово-кредитна установа може надавати суб'єктам інноваційної діяльності для реалізації ними інноваційних проектів фінансову підтримку у вигляді:

а) повного безвідсоткового кредитування (на умовах інфляційної індексації) інноваційних проектів за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевого бюджету;

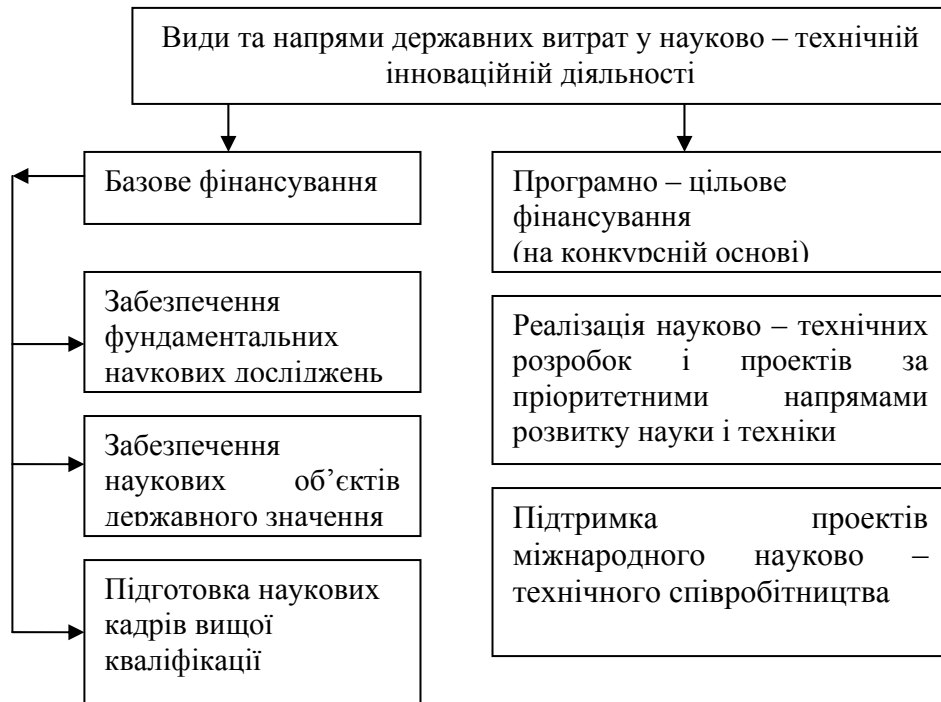
б) частково (до 50%) безвідсоткового кредитування (на умовах інфляційної індексації) інноваційних проектів за рахунок коштів за умови залучення до фінансового проекту решти необхідних коштів виконання проекту й інших суб'єктів інноваційної діяльності;

в) повної та часткової компенсації (за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів) відсотків, сплачуваних суб'єктами інноваційної діяльності комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам під кредитування інноваційних проектів;

г) надання державних гарантій комерційним банкам, що здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проектів;

д) майнового страхування реалізації інноваційних проектів у страховиків відповідно до Закону України «Про страхування» від 07.03.1996 року.

Для отримання фінансової підтримки суб'єктів інноваційної діяльності, інноваційні проекти які занесені до Державного реєстру інноваційних проектів, подають до Державної інноваційної фінансово-кредитної установи (її регіональних відділень) інноваційні проекти та необхідні документи, перелік яких визначається. Державна інноваційна фінансово-кредитна установа організовує на конкурентних засадах у порядку, що визначається спеціально уповноваженим органом виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності, відбір інноваційних проектів для їх фінансової підтримки. Конкурсні відбори інноваційних проектів здійснюються на засадах відкритості, гласності, прозорості (рис.1)[1].



**Рис. 1. Державні витрати в науково – технічній і інноваційній діяльності**

Суб'єкт інноваційної діяльності, інноваційний проект якого пройшов конкурсний відбір, залежить від встановленого конкурсною процедурою рейтингу, може отримати від Державної інноваційної фінансово-кредитної установи одне чи кілька видів фінансової підтримки. Для підтримки місцевих інноваційних проектів органами місцевого самоврядування можуть створювати комунальні спеціалізовані не банківські інноваційні фінансово-кредитні установи і підпорядковувати їх органам місцевого самоврядування. Ці установи діють на основі положень, статутів про них, що розробляються і застосовуються

органами місцевого самоврядування. Кошти державної інноваційної фінансово-кредитної установи фінансуються за рахунок відповідного місцевого бюджету, залучення вітчизняних та іноземних інвестицій юридичних та фізичних осіб, власної чи спільної фінансово-господарської діяльності та інших джерел не заборонених законодавством України [1].

Однією із форм фінансування інноваційної діяльності підприємств є податковий інноваційний кредит, який визначається як відтермінування сплати податку на прибуток, що надається суб'єктам інноваційної діяльності на визначений строк з метою підвищення його фінансових ресурсів для здійснення інноваційних програм з наступною компенсацією відтермінованих сум у вигляді додаткового надходження податку через загальне зростання прибутку, що буде отриманий згідно з чинним законодавством внаслідок реалізації інноваційної програми.

Інноваційний податковий кредит має цільове призначення. Його надають переважно під інноваційні програми, які забезпечують реалізацію таких науково-технічних пріоритетів як:

- науково-технічне оновлення виробництва з підвищенням його техніко-економічних показників і забезпечення конкурентоспроможності на світовому ринку;

- прискорення розвитку наукомістких високотехнологічних галузей і виробництва, здатних кардинально змінити економічний та науково-технічний потенціал країни;

- розширення виробництва в найбільш пріоритетних і ефективних для аграрного виробництва.

**Аналіз досліджень і публікацій.** Теоретичні, методичні та практичні аспекти розвитку інноваційної діяльності та їх вплив на економічну ефективність галузі, проблеми формування відносин між виробниками сільськогосподарської продукції, переробними підприємствами та науково-технічним потенціалом країни, питання розвитку комерціалізації інноваційних проектів розглянуті у працях таких українських вчених економістів-аграрників як: В.Г. Андрійчука, П.С. Березівського, В.О. Безпалого, С.В. Васильчак, П.І. Гайдуцького [4], М.В. Гладія, В.С. Шибаніна [5], М.В. Зубця [6], О.В. Крисального, В.Д. Месель-Веселяка, М.Й. Маліка, П.Т. Саблука, В.В. Юрчишина [3], М.Г. Шульського, М.Д. Янківа, М.М. Кулайця [8]. У процесі дослідження цієї теми застосовувались економіко-статистичний, монографічний, структурно-функціональний методи кількісного та якісного аналізу.

**Мета статті.** Метою статті є дослідження впливу організаційно-правових та соціально-економічних засад на розвиток інноваційно-інвестиційної політики в аграрному секторі економіки (регіону).

**Виклад основного матеріалу.** До загальної структур стратегічних пріоритетів суспільного розвитку в більшості країн відносять науково-технічний прогрес (НТП), а в аграрному секторі – сталий розвиток

агропромислового виробництва на основі прискорення освоєння науки і техніки. Шлях до сталого розширення внутрішнього і зовнішніх ринків продукції сільського господарства і продовольства через технічне і технологічне оновлення техносфери сільськогосподарських підприємств, нових підходів до утвердження інноваційної моделі розвитку агропромислового сектору економіки України. Його потенціал спроможний активно генерувати науково-технічний прогрес і трансформувати його досягнення в конкретне виробництво. У нашій державі є потужна інтелектуальна сила, яка спроможна істотно підвищити рівень і якість управлінських рішень щодо стратегії й тактики проведення аграрної реформи, сталість розвитку сільського господарства.

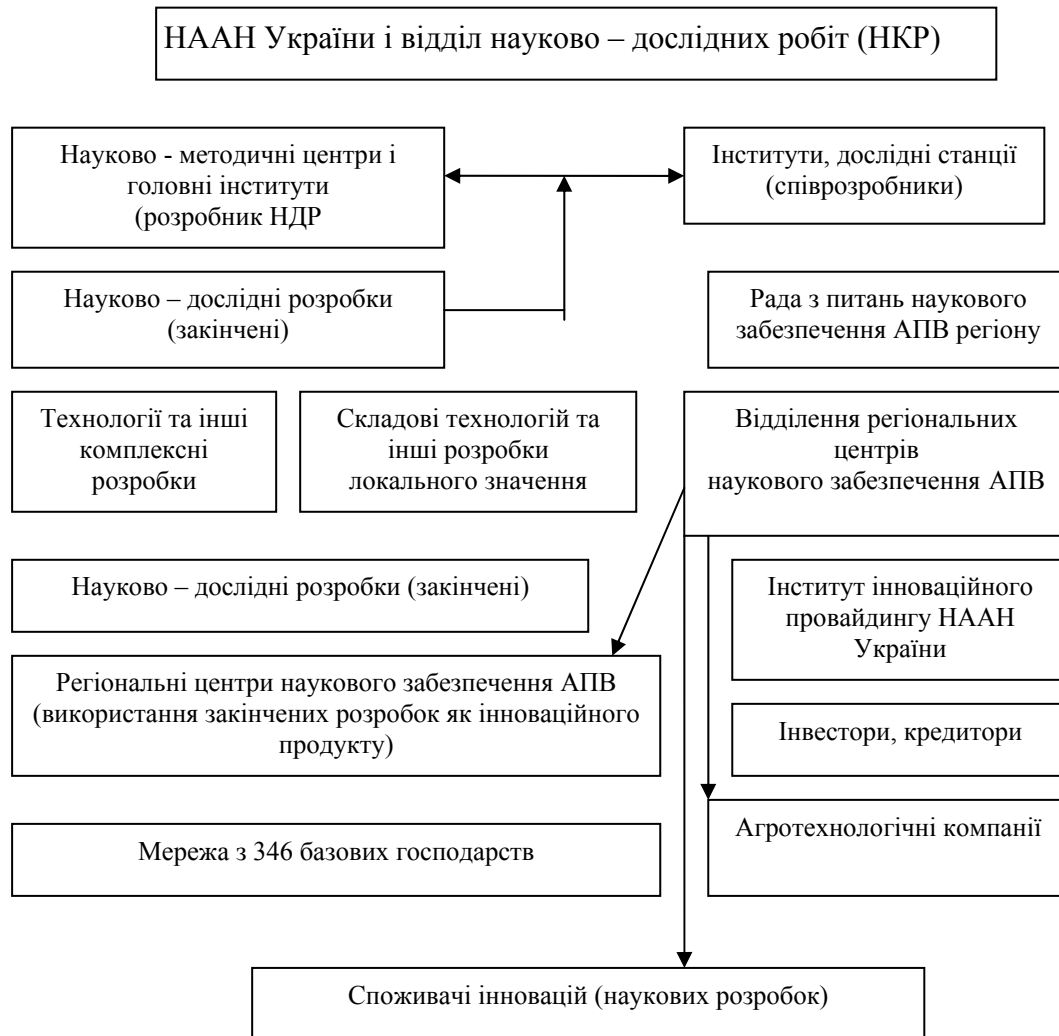
Наукове забезпечення функціонування сільського господарства України здійснюють 77 науково-дослідних інститутів, 11 дослідних станцій, 22 вищих навчальних заклади, в яких зосереджено понад 12 тис. працівників. Водночас потужний науковий потенціал аграрної науки, що функціонує, залишається мало сприятливим для агропромислового виробництва. Поки що не досягнуто безперервного циклу просування інновацій у прибуткові сегменти ринку сільськогосподарської продукції і продовольства. Нині, коли триває жорстка економічна криза і форми конкуренції нерідко набувають нецивілізованого характеру, на перший план замість інноваційного розвитку економіки України пропонується загальне поліпшення економічної ситуації, при цьому спостерігається істотне зниження ринкового попиту на інновації та об'єкти інтелектуальної власності. Водночас, світова практика засвідчує, що суспільство, яке не в змозі гнучко змінювати технологічну основу виробництва, приречене на економічну стагнацію, зростання соціальної напруженості. У розвинених країнах не менше як  $\frac{3}{4}$  приросту ВВП забезпечується завдяки новітнім технологіям. Близько 60% зростання загальної ефективності у сільському господарстві США і Японії забезпечують новітні технології, якісна переорієнтація механізму господарювання на інтенсифікацію інноваційних процесів [1, 2, 4].

Агропромислове виробництво в Україні опинилось в такій економічній ситуації, коли старий затратний уклад уже вичерпав закладені у ньому можливості економічного зростання, а новий повільно, за наявності нерозв'язаних проблем, лише започатковується.

З метою більш тіснішої орієнтації на інноваційне підприємництво науково-виробничих організаційних структур ринкового типу слід, на нашу думку, розробити державну програму їхнього функціонування, посилити в цій сфері інтеграцією науки і виробництва. Всі власники інновацій повинні бути зацікавлені в максимально швидкій її комерціалізації. Передача інновацій може здійснюватися в різних формах, різними способами і за різними каналами. Вона може передаватися на комерційній і некомерційній основі, бути внутрішньогосподарською, внутрішньодержавною і міжнародною. Реалізація пріоритетних напрямів діяльності у сфері аграрної науки має визначатися з



урахуванням основних вимог щодо напрямів розвитку агропромислового виробництва. З метою підготовки висококваліфікованих кадрів для наукової і виробничої діяльності слід поглиблювати інтеграцію науково-дослідних установ та вищих навчальних закладів, створювати водночас науково виробничі формування (рис. 2).



**Рис. 2. Схема передачі наукових розробок у мережі НААН України**

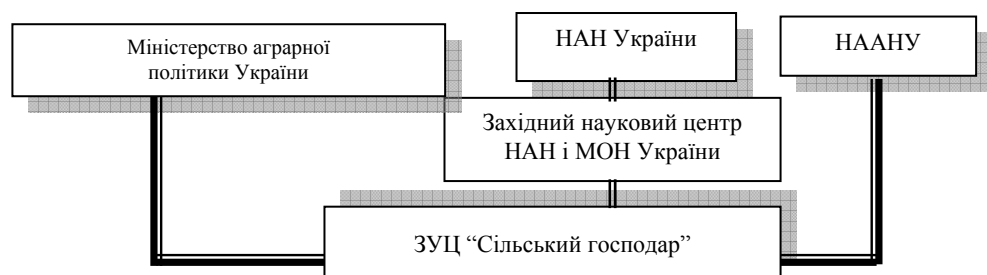
Щоб створити економічні умови для ефективної науково-технічної діяльності, в Україні в останні роки розроблено і затверджено ряд законодавчих актів, зокрема Закон України “Про основи державної політики в сфері науки та науково-технічної діяльності” та Закон України “Про наукові парки” від 25.06.2009 р. № 1563.

Він визначає роль держави у використанні науково-технічних результатів. Закон встановлює основні цілі, напрями, принципи, форми і методи діяльності держави в науково технічній сфері, зокрема в суспільних відносинах, що формуються в процесі науково-технічної діяльності для одержання нових знань і використання їх у створенні і удосконаленні засобів, знарядь, предметів та умов праці життя людини, духовного та культурного розвитку суспільства. Науково-технічна діяльність включає фундаментальні, прикладні та пошукові наукові дослідження, а також доведення їх результатів до практичного застосування.

Як приклад вирішення цього питання, можна навести досвід створення і ефективного функціонування у західному регіоні України, Західно-Українського інноваційного центру “Сільський господар”, де координатором виступає інститут землеробства і тваринництва західного регіону НААНУ (с.Оброшино).

Об'єднання “Сільський господар” включає в свою структуру мережу науково-дослідних установ і навчальних закладів, виробничих управлінь та фахівців з великим досвідом, воно здійснює моніторинг у сфері аграрного виробництва практично з усіх напрямів сільськогосподарської діяльності і видає рекомендації щодо інноваційної діяльності у всіх сферах АПК (агропромислового комплексу).

Організаційна та функціональна структура Західноукраїнського інноваційного центру “Сільський господар” (ЗУЦ“СГ”) подані на рис. 3,4.



**Рис. 3. Організаційна структура Західно-Українського інноваційного центру “Сільський господар” (ЗУЦ “СГ”)**

Західноукраїнський інноваційний центр створюється для:

- підвищення ефективності використання науково-дослідних робіт;
- одержання та об'єднання додаткових засобів на розвиток науки;
- спрощення доступу агроформувань всіх форм власності до інноваційних наукових розробок;
- розробки і впровадження в сільськогосподарське виробництво перспективних технологій, які відповідають пріоритету регіонального розвитку;
- координаційної діяльності технічних засобів та ресурсів учасників

агро-маркетингу;

- надання маркетингового імпульсу, який сприятиме формуванню якісних параметрів ринку агропродукції;
- збільшення і оновлення нагромадженого потенціалу аграрної науки;
- пошук і налагодження механізмів, що дозволить науці стати рівноправним суб'єктом в ринковій економіці;

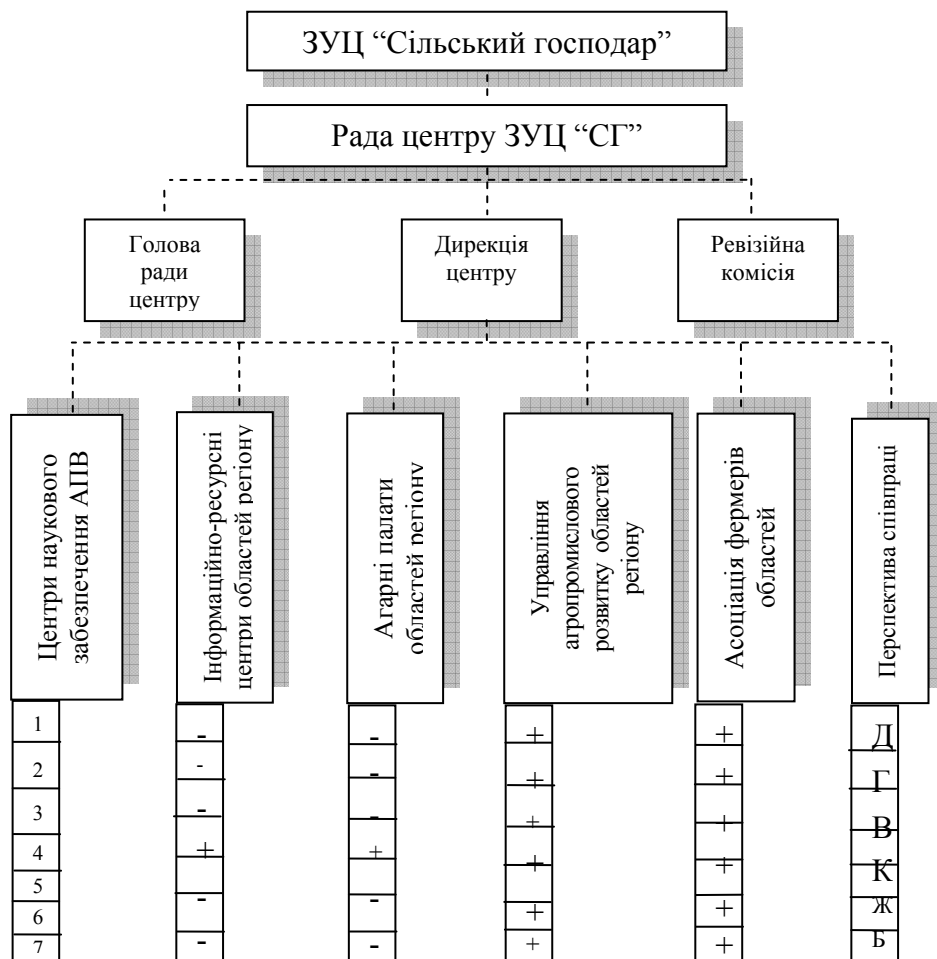


Рис. 4. Функціональна структура Західно - Українського інноваційного центру “Сільський господар” [7; с. 46]

**Умовні пояснення:** 1 - Волинська обл.; 2 - Закарпатська обл.; 3 - Івано-Франківська обл.; 4 - Львівська обл.; 5- Рівненська обл.; 6 - Тернопільська обл.; 7 - Чернівецька обл.; +/-наявність представлених в областях структур; А - Зарубіжний зв'язок; Б - Бізнесові структури; В - Кредитні спілки; Г - Інноваційні центри; Д- Банки, в т.ч. земельні іпотечні; Е - Громадські товариства; Ж - Агроцентри.

- напрацювання розробок, як на основі нових методів ефективного використання ґрунтово-кліматичних умов, так і впровадження у виробництво високопродуктивних порід тварин і птиці, сучасної сільськогосподарської техніки;
- розробки оптимальних стратегічних організаційно-виробничих напрямів розвитку агроформування, їх адаптація до ринкових умов [9];
- пошуку налагодження та розвитку ефективних довгострокових відносин у сфері агробізнесу;
- надання маркетингового імпульсу, який сприятиме формуванню якісних параметрів ринку агропродукції;
- вивчення ринкової регіональної структури щодо товарної та цінової кон'юнктури різних товарних груп наукової продукції, розрахунок та аналіз комерційного ризику;
- мінімізації маркетингових витрат, пов'язаних з інформаційним забезпеченням ділових партнерів агрокомерційних структур, рекламою, експедиторськими та іншими витратами понесеними при збуті сільськогосподарської продукції і придбанні матеріально-технічних ресурсів [10].

Розвиток економіки, як свідчить досвід, неможливо забезпечити без раціональної побудови послуг, коштів та фінансів в межах національної економіки. Нами на основі узагальнення результатів досліджень вітчизняних науковців, пропонується виокремити наступні сфери АПК, які наведено на рис. 5.

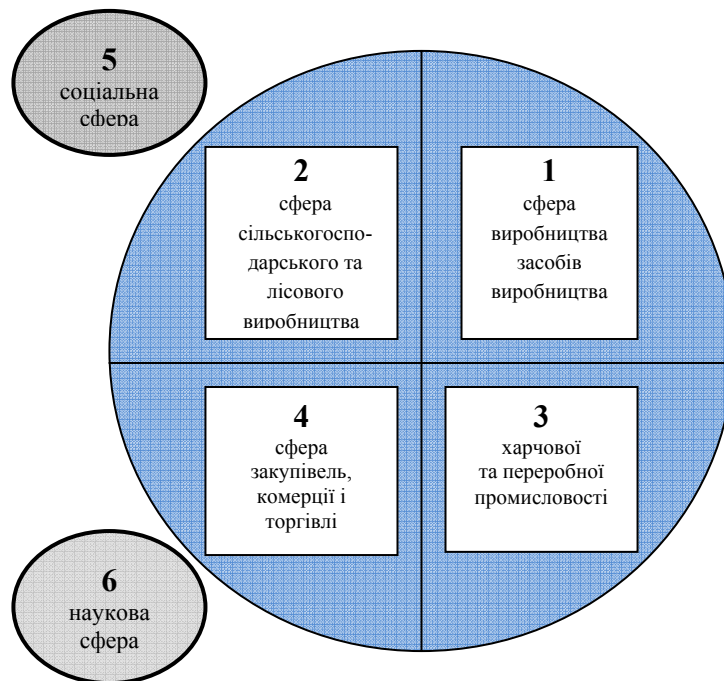


Рис.5. Структура АПК

**Висновки.** Скоординована система управління інноваційно-інвестиційним процесами та формування інноваційно-інвестиційного потенціалу в агропромисловому комплексі на регіональному рівні вимагає реалізації:

- системи інформаційного забезпечення інноваційної діяльності, інформування агровиробників про перспективні проекти для реалізації в агропромисловому виробництві;
- удосконалення стійких інтеграційних зв'язків у ланцюзі “держава-наука-виробництво-бізнес-споживання” на регіональному рівні, що сприятиме прискореному впровадженню інновацій у сферу практичного використання.

#### Література

1. Мельник С.І. Поглиблення розвитку інноваційних процесів / Мельник С.І. Іщенко Т.Д. та ін. // Наука і методика 2009. - №18. - С. 31 – 46.
2. Герасимчук В.Г. Розвиток підприємництва і діагностика, стратегія, ефективність / В.Г. Герасимчук – К.: Вища школа, 1995. – 265с.
3. Сучасна аграрна політика України: проблеми становлення; [за ред. акад. УААН П.Т. Саблука та В.В. Юрчишина].- К.: ННЦ ІАЕ, 1996. – 664с.
4. Гайдучький П.І. Формування та розвиток аграрного ринку / П.І. Гайдучький // Економіка АПК. - 2004. - №3.-С.4-15.
5. Шибанін В.С. Проблеми технічного переоснащення сільського господарства в Україні / В.С. Шибанін // Економіка України.-2002.- №4.-С.68-72.
6. Зубець М.В. Наукові основи розвитку агропромислового виробництва на інноваційних засадах (теорія, методологія, практика)/ М.В. Зубець, С.О. Тивончук.- К.: Аграрна наука, 2006-480 с.
7. Музика П.М. Інноваційне підприємство в аграрному виробництві України / П.М. Музика // [монографія].- Львів: ПП. “Кварт”, 2005. - 306 с.
8. Кулаєць М.М. Стратегія інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств / М.М. Кулаєць, Л.О. Куценко // Економіка АПК. - 2009. - №7.-С.75-80.
9. Антонюк Л.І. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації / Л.І. Антонюк, А.М. Поручник, В.С. Савчук. – К.: КНЕУ, 2003. - 394 с.
10. Остапенко В.О. Перспективи інноваційно – інвестиційного розвитку агропромислових підприємств Волині / В.О. Остапенко. [Електронний ресурс]- Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua>.

#### Summary

**Muzyka P.M., Krip G.M., Domanska N.A.**

*Lviv National University of Veterinary Medicine named after S.Z. Gzhytskyj*

**INNOVATIVE INVESTMENT POLICY OF ENTREPRENEURSHIP**

**DEVELOPMENT IN AGRICULTURE OF REGION**

*Conceptual ways of innovative – investment policy and entrepreneurship development in agricultural production are substantiated.*

**Key words:** *development, entrepreneurship, innovative policy, investment policy*

*Стаття надійшла до редакції 8.09.2010*

УДК 338.43.01(477)

**Нечипорук А.А.**, кандидат економічних наук ([pzndc@ukr.net](mailto:pzndc@ukr.net))<sup>©</sup>*Поліський зональний науково-дослідний центр продуктивності агропромислового комплексу, м. Житомир*

## **ФОРМУВАННЯ НАУКОВО ОБҐРУНТОВАНОЇ СИСТЕМИ МОТИВАЦІЇ ПРАЦІ. НЕМАТЕРІАЛЬНИЙ АСПЕКТ**

*Викладено основні засади формування науково обґрунтованої системи мотивації праці на виробництві через матеріальну і нематеріальну стимуляцію активізації трудової поведінки.*

**Ключові слова:** нематеріальна мотивація праці, стимуляція праці, активізація трудової поведінки, система мотивації праці, мотиваційні чинники.

**Вступ.** Мотивація праці або спонукання працівників до трудової активності забезпечує ефективне використання трудових і фінансових ресурсів. Недосконалість мотиваційного механізму сільськогосподарських підприємств безпосередньо впливає на продуктивність живої праці і на адекватність кількості її витрат [1, с.79]. З огляду на безумовний вплив цих чинників на стабільність сільськогосподарського виробництва, особливо в умовах ринку, доцільно не тільки вивчати мотивацію (як матеріальну, так і нематеріальну), а й формувати науково обґрунтовані системи стимуляції трудової поведінки. Сучасними дослідженнями в достатній мірі висвітлюється роль матеріальної мотивації праці, а саме: нормуванню праці, її оплаті, тарифікації відповідно до галузевих гарантій, різним видам преміювання та матеріального заохочення. Проблемою є недостатня увага до нематеріального стимулювання праці, яке вектором свого впливу спрямоване, насамперед, на поліпшення соціально-трудових відносини. Науково обґрунтоване формування матеріальної і нематеріальної мотивації праці у їх синергетичному системному поєднанні полегшує вирішення поставленої проблеми. У сучасній виробничій діяльності існують певні чинники, які заважають формуванню науково-обґрунтованих систем мотивації праці та повноцінному застосуванню мотиваційного механізму активізації трудової поведінки працюючих. Вони можуть спричинити негативну оцінку розвитку теорії мотиваційного стимулювання праці в цілому як важливої соціально-економічної складової виробничого процесу в умовах ринку. Для цього необхідно формувати науково обґрунтовані мотиваційні системи матеріальної і нематеріальної стимуляції (активізації) трудової поведінки.

**Викладення матеріалів досліджень.** Наукове осмислення проблеми мотивації трудової діяльності людини розпочалося одночасно з зародженням

капіталізму. Одним із перших вивчати цю проблему почав А. Сміт. На його думку, основним мотивом діяльності людини, особливо в умовах ринку, є особистий економічний інтерес, прагнення до максимальної матеріальної вигоди, природне бажання кожного поліпшувати свій добробут. Суттєвий внесок у розвиток системних уявлень про формування мотиваційного механізму зробили Ф. Тейлор, Г.Гант, Ф. Гілберт, Г. Емерсон, а також О. Шелдон та А. Файоль. На початку ХХ ст. домінувала думка, що працівника цікавить тільки оплата праці, тому у більшості випадків не брались до уваги такі нематеріальні мотиваційні важелі як соціальні преференції, техніка безпеки та охорона праці, гарантії зайнятості тощо. На противагу концепції Ф. Тейлора про людину з вузьким колом матеріальних потреб, Е. Мейо з групою вчених прийшли до висновку про вирішальний вплив на трудову активність морально-психологічних факторів, адже перевагу у конкурентній боротьбі можливо отримати лише при використанні якісної робочої сили з високим мотиваційним рівнем у контексті підвищення професіоналізму, кваліфікації, збільшення особистого трудового внеску у спільну справу [2, с. 25]. Сучасні теоретичні здобутки вчених у галузі мотивації та стимулювання персоналу підприємств базуються на сторічному досвіді наукової організації праці. Це теорія потреб М. Туган-Барановського та Д.Мак-Клелланда, ієрархія потреб А. Маслоу, двофакторна теорія Ф. Герцберга [3, с. 45] а також процесійні теорії – теорія очікувань В. Врума та теорія справедливості С. Адамса, теорія результативної валентності процесу винагородження Дж. Аткинсона та інших. Але праці таких дослідників як Д.П. Богиня, В.С. Васильченко, А.М. Грінченко, О.А. Грішнова, Л.П. Керб свідчать про значне ускладнення адаптації теоретичних розробок у практику сучасної виробничої діяльності [4, с. 25]. У сільськогосподарському виробництві така ситуація пояснюється різними чинниками: уповільненням реформ оплати праці, недорозвиненістю ринку праці, проблемами у сфері інвестування, зловживаннями та некомпетентністю роботодавців, і, врешті, національною ментальністю. Незважаючи на значну кількість публікацій в цьому напрямку, питання формування і подальшого удосконалення наукової мотивації праці системно не досліджено..

“Мотивування” – термін, який методично визначено як комплексний зовнішній вплив на працівників з метою формування у них стійкої мотивації до праці [5, с. 18]. Ним варто користуватися для уникнення плутанини та неоднозначності сприйняття суті явищ. Мотивування є функцією керівників та інших суб’єктів організації праці. Самими лише стимулами важко підтримувати високу трудову активність працівників протягом тривалого періоду. Людина швидко звикає до стимулів, бо потреби її в основному задовольняються. Тому якщо не створити належні умови для праці, навчання, розвитку здібностей, інтересів особистості й колективу, мотивація ослабне. Стимул зацікавлює, спонукає працівника до певного стилю і характеру трудової поведінки. Сильні стимули, як правило, сприяють формуванню стійкої мотивації до свідомої, ініціативної, творчої діяльності. Слабкі стимули

навпаки можуть послаблювати внутрішні мотиви, формувати інертне, байдуже ставлення до своїх трудових обов'язків [6, с. 146]. Різниця між стимулами і мотивуванням праці наведена у табл.1

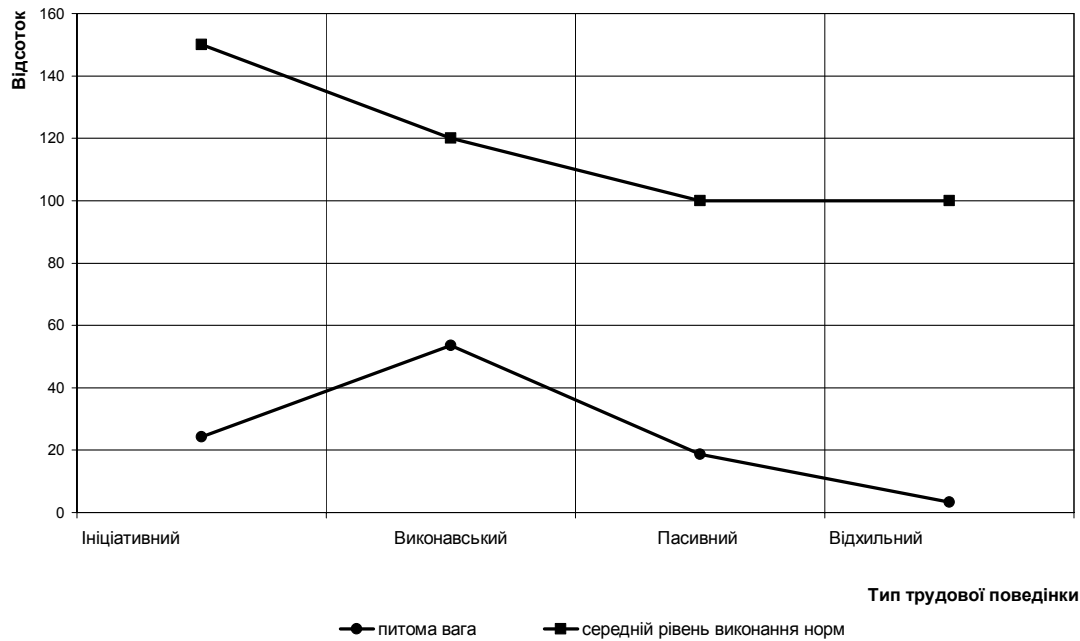
Таблиця 1

**Характеристика відмінностей між мотивацією та стимулюванням праці**

Класифікаційні ознаки	Характерні риси	
	мотивації	стимулювання
Межі застосування	Організація праці на підприємстві	У межах мотивації праці працівників підприємства
Час заходів	Довгострокові сталі дії	Короткострокові поточні дії
Спрямування заходів	Вплив на внутрішню свідомість людини	Коригування ззовні поведіння людини
Відношення до праці	Вплив керівництва на підлеглих, усвідомлений та узгоджений обома сторонами	Створення умов і обмежень для поведінки підлеглих, не завжди усвідомленої і не завжди погодженої із ними
Форма організації на підприємстві	Зміна існуючого стану, створення умов праці	Закріплення фактичних досягнень у праці
Загальні цілі	Спонування працівників до сумлінної праці	Спонування працівників працювати краще, ніж це обумовлено існуючими трудовими відносинами

Однак за визначенням О. Стахова й А. Черкасова кількість мотивації або мотиваційний потенціал вимагає свого нормованого вимірника [7, с. 25]. Адже потенціал (від лат. *potentia* – сила) – це можливість, наявність сили, запасу, засобів, що можуть бути використані [8, с. 541]. Згадані автори розглядають мотиваційний потенціал як вимірювану величину, що відображає ступінь задоволеності мотиваційних потреб працівника, і пропонують вимірювати їх у коефіцієнтах задоволення. П. Мартін радить вимірювати стимуляційний потенціал у мотиваційних балах, Т. Костишина – у мотиваційних рангах, В. Данюк та О. Чернушкіна – у середніх рівнях виконання норм праці робітниками для різного типу трудової поведінки [9, с. 32]. Схематична ця залежність наведена на рис.1.





**Рис. 1. Питома вага робітників різного типу трудової поведінки у їх загальній чисельності та їх середній рівень виконання норм праці**

Попит на робочу силу формується через новостворені або вакантні робочі місця. Кожен із напрямків відрізняється один від одного, але спільним для них є привабливість робочого місця. Вона характеризується вимогами до особистих даних потенційних працівників (вік, освіта, наявність житла, сімейний стан тощо), а також характеристикою праці – складністю виконуваних робіт, можливістю виникнення нестандартних ситуацій, рівнем відповідальності та напруженості праці. На нашу думку, важливою характеристикою робочого місця є також наявність стимулів, що спонукають потенційного працівника ухвалити рішення щодо працевлаштування на обрану роботу. Науково-обґрунтована система стимулювання праці, яка має застосовуватись на виробництві, робить вакантні місця більш привабливими. Однак варто зауважити, що така система не тільки характеризує робочі місця, а й впливає на якісний і кількісний склад попиту на робочу силу. Наприклад, доплата за вищу освіту стимулює до навчання, доплата за знання певного технологічного процесу стимулює до його освоєння, доплата за вчений ступінь стимулює до наукової діяльності тощо. Протягом останніх десяти років вміння користуватись офісною технікою, ресурсами мережі *Internet* стало однією з головних умов найму на роботу. На наше переконання, знання іноземної мови, з огляду на інтеграційні процеси у Євросоюз, стане пріоритетною умовою працевлаштування. Тому для отримання бажаної вакансії претендент

намагатиметься опанувати додаткові актуальні навички. Це дає підставу стверджувати, що працівник одночасно з місцем роботи обирає й відповідну систему стимулювання, яку роботодавцю необхідно постійно удосконалювати на системних засадах.

Формування мотивів праці відбувається здебільшого індивідуально. Адже між усвідомленими потребами та сформованими мотивами можуть стояти лише індивідуальні особливості людини: освіта, стан фізичного і психічного здоров'я, ціннісні орієнтації, інтереси, ідеали, захоплення тощо. Мотиви трудової діяльності можуть регулюватися зовнішніми чинниками: посилюватися стимулами або нівелюватися антистимулами. Будь-який зовнішній чинник для конкретної людини перетворюється на стимул лише за умови, що він буде нею усвідомлений, сприйнятий як цільовий об'єкт задоволення певної потреби та викличе у свідомості відповідний інтерес – спонукальний мотив до дії [9, с. 33]. Людина працює продуктивно та із задоволенням тоді, коли відчуває інтерес до конкретної діяльності, бачить зв'язок між власними трудовими зусиллями і бажаним результатом. У її свідомості формується позитивна мотивація до праці. І навпаки – несприятливі умови праці, відсутність перспектив службового росту, нецікава робота, тривалі конфлікти у трудовому колективі діють як антистимулятори, що мають зворотній вектор впливу. Адже позбавлена мотивації праця не приносить людині задоволення. Вона обтяжлива та малопродуктивна.

Як було зазначено вище, мотивація до праці у кожної людини формується і проявляється індивідуально. Але на виробництві вона не може бути лише особистою справою. Оскільки мотивація визначає ставлення людини до праці і від цього залежать результати праці, то посилення мотивів є одним із найважливіших завдань організації виробництва. Трудова поведінка людини обумовлена впливом на неї численних чинників матеріальної і нематеріальної мотивації праці, які діють із різною силою, але одночасно, тобто у синергетичному поєднанні, лише за тієї різниці, що вплив одних може бути провідним (домінуючим), а інших – допоміжним, або додатковим (рис.2).

Матеріальна і нематеріальна мотивації праці мають внутрішні і зовнішні чинники. Внутрішню мотивацію як особливий психічний стан людини утворюють мотиви, що виникають унаслідок усвідомлення потреб і складної взаємодії індивідуальних особливостей особистості. Дія системи внутрішніх спонукальних сил до праці (мотивів) формує у свідомості людини особливий стан, що у психології власне і називають мотивацією. М. Кордуэл, наприклад, розглядає таку мотивацію як "... внутрішній стан організму, який спонукає його поводитися певним чином" [10, с. 83]. Отже, у різних працівників мотивація проявляється по-різному. Звідси – неоднакове ставлення до трудових обов'язків, трудової поведінки, і як результат – різні результати праці. Наприклад, на будь-якому виробництві існують випадки утримання "кадрового баласту" – працівників, яких роботодавець прагне позбутися при першій нагоді. Вони, як правило, мають негативний тип поведінки, часто не

виконують норми, припускаються браку продукції, прогулюють та спричиняють конфлікти, що погіршує морально-психологічний клімат у колективі.



**Рис.2. Класифікація і зміст науково обґрунтованої системи мотивації праці**

Зовнішнє спонукання працівника до тієї чи іншої форми трудової поведінки через використання різних стимулів є зовнішньою мотивацією. Наприклад, М. В. Семикіна під зовнішньою мотивацією розуміє стимулювання працівників у широкому трактуванні [11, с. 34]. Вона виділяє три види зовнішньої мотивації: а) адміністративну (примусовість, виконання за наказом, інструкцією); б) моральну (подяка керівництва, визнання досягнень у колективі); в) економічну: мотивація за результатом, за статусом або рангом (оплата праці, бонуси, надання пільг, дивіденди).

Питаннями стимулювання праці на підприємствах здебільшого займаються відділи заробітної плати. Але широкий спектр зовнішніх мотиваторів перебуває поза межами компетентності фахівців зазначених служб. Це питання розвитку персоналу, нормування праці, інформаційного забезпечення, залучення працівників до участі в управлінні, раціоналізація трудових процесів тощо. Отже, для менеджменту мотивація є однією з функцій управління поряд із плануванням, організацією та контролем виробництва. Її значення полягає у використанні стимулів для посилення внутрішньої мотивації. Як було зазначено вище, внутрішня і зовнішня

мотивація – принципово різні поняття, явища і процеси. За своєю суттю мотивація як функція управління близька до зовнішньої мотивації, хоча ці поняття не тотожні. Висновок: три різні категорії, які вивчаються трьома науками (психологією, економікою праці та менеджментом) визначаються однаковим терміном – “мотивація”. Це спричиняє плутанину, а отже, ускладнює дослідження процесів організації праці. З огляду на це доцільним буде коротко проаналізувати дефініції цих термінів. Терміни “зовнішня мотивація” та “мотивація як функція управління” є близькими за суттю і призначенням, але в науковій літературі вони трактуються як чинники управління стимулюванням. Однак посилювати мотивацію зовнішніми по відношенню до працівника засобами можливо не лише за допомогою стимулів, арсенал яких, до речі, досить обмежений. Зовнішній вплив на мотивацію працівників має бути системний та науково обґрунтований. Він формується одночасно у межах інституцій економіки праці, організації праці й управління персоналом як складових загального менеджменту.

Значні витрати на мотивацію та стимулювання праці є причиною небажання керівників розвивати її систему. Заощадження на умовах праці, охороні здоров'я і навчанні працівників є зневагою до своїх підлеглих, яка призводить до втрати стимулів та зниження інтересу до роботи. Отже, існує ще й суб'єктивний фактор: особисті якості керівників та їх взаємовідносини із підлеглими. Безперечно існує ще й колективний суб'єктивізм або організаційна культура. Адже колеги по роботі своїми особистими якостями та кваліфікацією мають безперечний вплив на кожного окремого індивіда, створюючи загальну позитивну виробничу поведінку. Отже, індивідуальні пріоритети працівника разом із реальною можливістю переміщення по службі, підвищення свого кваліфікаційного, духовного і фізичного рівня створюють відчуття задоволення від роботи та самоповагу. Таким чином, моральна психологічна нематеріальна стимуляція трудової поведінки (рис 1) вимагає високої культури управління персоналом, домінування демократичного стилю керівництва, естетизації виробничого середовища, гуманізації праці [12, с. 196]. Всі вищевказані фактори безперечно сприятимуть високій корпоративній культурі, як складовій виховання корпоративного патріотизму. Вищенаведені фактори мають бути обов'язково враховані при формуванні наукової системи мотивації праці.

**Висновки.** 1. Недосконалість існуючої теорії наукової мотивації праці зумовлена недостатністю системних теоретичних досліджень в цьому напрямку.

2. Сформована система мотивації (як матеріальної, так і нематеріальної) визначає синергетичну дію організаційно-виробничих, соціально-психологічних та заохочувальних чинників усталеного розвитку виробництва.

3. Раціональне, виважене, кількісно визначене нематеріальне мотивування значно підвищує ефективність виробничої діяльності підприємств, що вимагає подальших досліджень у цьому напрямі. Адже на сучасному динамічному етапі розвитку вітчизняної економіки виробничому персоналу як ніколи притамана часта зміна пріоритетів, зростання ролі

самотивації (через самооцінку та самовираження), трансформація усталеної ментальності.

6. Ігнорування дії нематеріального мотиваційного середовища послаблює роль стимуляційних процесів трудової активності працюючих в процесі управління персоналом підприємства, і, навпаки, використання нематеріальної активізації трудової поведінки посилює системний характер мотивації як важливого методу управління персоналом сучасного виробництва.

#### Література:

1. Вітвіцький В.В. Мотивація праці в умовах економічної реформи / В.В. Вітвіцький // Економіка АПК. – 2000. – № 12. – С. 79-82.
2. Костишина Т. Мониторинг мотиваційного механізму на підприємствах споживчої кооперації / Т. Костишина // Україна: аспекти праці. – 2009. – № 3. – С. 25-31.
3. Сардак С. Мотивація та стимулювання працівників вітчизняних підприємств / С. Сардак // Україна: аспекти праці. – 2009. – № 3. – С. 25-31.
4. Васильченко В.С., Грінченко А.М., Грішнова О.А., Керб Л.П. Управління трудовим потенціалом: Навч. Посіб. – К. КНЕУ, 2005. – 403 с.
5. Шапиро С.А. Мотивация и стимулирование персонала. – М.: ГроссМедиа, 2005. – С.141.
6. Колот А.М. Мотивація персоналу: Підручник. – К.:КНЕУ, 2005. – 337 с.
7. Стахов О. Оцінка мотиваційного персоналу підприємства, його моніторинг і застосування в контексті реалізації вимог стандарту ISO 9001/ О. Стахов // Україна: аспекти праці. – 2007. – № 8. – С. 42-48.
8. Словник іншомовних слів за ред. Члена-кореспондента АН УРСР О.С. Мельничука; Головна редакція УРЕ Академії наук Української РСР. – К., 1974. – С. 541.
9. Данюк В., Чернушкіна О. Мотивування як чинник активізації трудової поведінки/В. Данюк, О. Чернушкіна // Україна: аспекти праці. – 2004. – № 4. – С. 32-36.
10. Кордуэлл М. Психология. А – Я: Словар-справочник/Пер. с англ. К.С. Ткаченко. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 1999 - С.178
11. Семикіна М.В. Мотивація конкурентоспроможності праці: теорія і практика регулювання. Монографія. – Кіровоград, НІК, 2003. - С.185
12. Білоус Т.В. Системний підхід в управлінні кадровим потенціалом підприємства // Матеріали 1 міжнародної науково-практичної конференції “Управління державою III тисячоліття”. – Л., 2002. – С. 195-199.

#### Summary

**Nechyporuk A.A**

#### **POLESKY ZONE RESEARCH CENTRE OF PRODUCTIVITY AGRO INDUSTRIAL COMPLEX**

*Bases of formation of the scientific-grounded system of motivation of labour are expounded on a production through financial and non-material stimulation of activation of labour conduct.*

*Стаття надійшла до редакції 8.09.2010*

УДК 339.9

Петрина О.Б., здобувач<sup>©</sup>*Львівський технікум м'ясо-молочної промисловості  
НУ харчових технологій***ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ  
«ФІНАНSOVA БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА»  
ТА ЙОГО СКЛАДОВИХ ЕЛЕМЕНТІВ**

*Систематизовано та проаналізовано наявні теоретичні напрацювання з проблем визначення суті та змісту поняття «фінансова безпека підприємства». Обґрунтовано власне бачення процесів фінансового забезпечення підприємств як теоретико-прикладних важелів моніторингу фінансово-господарської діяльності.*

**Постановка проблеми.** Забезпечення економічного розвитку нашої країни повинно базуватись на структурній перебудові підприємств і їх реформуванню на основі інтенсивних факторів розвитку. Адекватна ринковим умовам система фінансової безпеки підприємства повинна базуватись переважно на інтенсивних факторах економічного розвитку. Відсутність такої розвинутої системи привела до кризового стану в світовій економіці і масовому банкрутству підприємств. Тому в умовах нестабільності світової економіки, фінансової кризи, прискорення процесу глобалізації і посилення конкуренції в світовому просторі забезпечення фінансової безпеки підприємства як невід'ємної складової економічної безпеки набуває важливого значення і потребує системного розгляду.

**Актуальність дослідження.** Ринкові умови спонукають до вирішення низки проблем, які безпосередньо впливають на ефективність процесу господарювання на підприємстві. Без створення належного механізму забезпечення фінансової безпеки підприємств неможливо на конкурентоспроможному рівні досягти стійкого фінансового стану та позитивних фінансових результатів. Тому в сучасних умовах механізм забезпечення фінансової безпеки підприємства має діяти не тільки як ефективний засіб стійкого та динамічного розвитку підприємства, а й як засіб підйому національної економіки і її інноваційної трансформації. З огляду на це першочерговим завданням є завдання вивчення полеміки з проблем трактувань поняття фінансової безпеки підприємства, оскільки вже в понятійному апараті закладаються перспективні напрями дослідження.

**Аналіз останніх досліджень.** Дослідженню поняття фінансової безпеки підприємства присвячені роботи багатьох науковців, зокрема: О. Барановського [1], І. Бланка [2], К. Горячевої [4], Т. Кузенко [8], А. Судакової [12], А. Єпіфанова [14] та інших. Дослідники виділяють фінансову безпеку як складову

---

<sup>©</sup> Петрина О.Б., 2010

економічної безпеки держави, регіону, суб'єктів господарювання, зазначаючи, що економічна безпека суб'єктів підприємницької діяльності є підгрунтям як національної безпеки держави взагалі, так і економічної зокрема. З огляду на це, існує й багато підходів до визначення даного поняття, що зумовлює необхідність системного розгляду поняття «фінансова безпека підприємства» та вивчення його взаємозв'язків та взаємозалежностей з термінологією даного напрямку.

**Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми.** Проблемою забезпечення фінансової безпеки підприємств в Україні займаються недостатньо та некомплексно, приділяючи основну увагу економічній безпеці на рівні держави та антикризовому управлінню на рівні підприємства. При цьому дуже важливо, щоб рішення про забезпечення фінансової безпеки підприємства приймалися, починаючи з моменту становлення підприємства, формування апарату управління, визначення організаційної структури і побудови бізнес-процесів.

**Основною метою** статті є систематизація понятійного апарату, що характеризує поняття «фінансова безпека підприємства», розкриття основних її складових.

**Виклад основного матеріалу.** Посилення ролі фінансових відносин в економіці країни призводить до зростання значимості забезпечення фінансової безпеки не тільки на рівні держави, але й на рівні підприємств. Сучасні підприємства, навіть й ті, які не залучають безпосередньо фінансові ресурси на фінансових ринках, також відчують наслідки фінансових криз у своїй діяльності. Саме це обумовлює підвищену увагу до розробки системи фінансової безпеки на підприємствах.

У вузькому розумінні фінансова безпека визначається як "надійна захищеність фінансової системи від внутрішніх та зовнішніх загроз" [15, с. 335]. Багатогранність сутності поняття фінансової безпеки, її складність та функціональна спрямованість зумовлює необхідність обґрунтування останньої як економічної категорії. Це зумовлено розвитком наукової думки сьогодення з даної проблематики, що характеризується полемікою трактувань сутності та змісту поняття фінансова безпека підприємства.

Так, у Концепції фінансової безпеки України, фінансова безпека підприємницьких структур визначається як «складова економічної безпеки, яка характеризує стан захищеності їх життєво важливих (ключових) інтересів у фінансовій сфері від впливу широкого кола негативних чинників (загроз)» [7]. Також у Концепції зазначається, що мінімізація загроз та забезпечення інтересів фінансової безпеки України може бути здійснено на державному рівні.

Для оцінки понять фінансової безпеки підприємства нами подано декілька трактувань цього поняття науковцями і систематизовано їх у таблиці 1.

Таблиця 1

**Визначення поняття «фінансова безпека підприємства»**

<b>Автор</b>	<b>Визначення</b>
І.А. Бланк [2]	Кількісний і якісно детермінований рівень фінансового стану підприємства, що забезпечує стабільну захищеність його пріоритетних збалансованих фінансових інтересів від ідентифікованих реальних і потенціальних загроз зовнішнього та внутрішнього характеру, параметри якого визначаються на основі його фінансової філософії і створюють необхідні передумови фінансової підтримки його стійкого зростання в поточному і перспективному періоді.
О.І. Барановський [1]	Ступінь захищеності фінансових інтересів на всіх рівнях фінансових відносин або рівень забезпеченості підприємства фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення його потреб і виконання існуючих зобов'язань.
К. С. Горачева [4]	Це такий фінансовий стан, що характеризується, по-перше, збалансованістю та якістю сукупності фінансових інструментів, технологій та послуг, які використовуються підприємством, по-друге, стійкістю до зовнішніх та внутрішніх загроз, по-третє, здатністю фінансової системи підприємства забезпечити реалізацію його фінансових інтересів, цілей та задач достатнім обсягом фінансових ресурсів, по-четверте, забезпечувати розвиток всієї фінансової системи.
Р.С. Палехін [10]	Здатність підприємства самостійно розробляти і проводити фінансову стратегію відповідно до цілей загальної корпоративної стратегії в умовах невизначеного і конкурентного середовища.
В. Мунтіян [9]	Стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів підприємства, відображеного в оптимальних значеннях фінансових показників прибутковості та рентабельності бізнесу, якості правління, використання основних та обігових фондів підприємства, структури його капіталу, норм дивідендних виплат за цінними паперами, а також курсової вартості його цінних паперів як синтетичного індикатора поточного фінансово-господарського стану підприємства і перспектив його технологічного та фінансового розвитку.
Т.Б. Кузенко [8]	Стан найбільш ефективного використання інформаційних, фінансових показників, ліквідності та платоспроможності, рентабельності капіталу, що знаходиться в межах своїх граничних значень.
О.І. Судакова [12]	Важлива складова частина економічної безпеки підприємства, що базується на незалежності, ефективності і конкурентоспроможності фінансів підприємства, яка відображається через систему критеріїв і показників його стану, що характеризують збалансованість фінансів, достатню ліквідність активів і наявність необхідних грошових резервів, фінансову стабільність, ступінь захищеності фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин.
М. Ю. Погосова [11]	Під фінансовою безпекою підприємства слід розуміти комплекс характеристик функціонування суб'єкту господарювання, що відбиває його потребу у захисті фінансових інтересів, яка існує об'єктивно за умови постійного впливу реальних і потенційних загроз макро-, мезо- та внутрішнього середовища, та викликає необхідність формування його спроможності реалізовувати свої інтереси в



	<p>процесі взаємодії з контрагентами системи фінансових відносин. Однак слід зауважити, що незалежно від причини виникнення та виду загрози, наслідком її впливу є зміна фінансової стійкості підприємства. У той же час, ступінь такої зміни може бути різною в залежності від здатності підприємства до захисту. Таким чином, доцільним є введення поняття «запас міцності фінансової безпеки», під яким автор розуміє таку величину відхилення поточного рівня фінансової стійкості від задовільного та проміжок часу, за яких підприємство є стійким до впливу внутрішніх та зовнішніх загроз при збереженні тенденції рівня складових фінансової безпеки мікро-, мезо- та макрорівня.</p>
<p>А.В. Гукова, І.Д. Анікіна [5]</p>	<p>здатності підприємства самостійно розробляти й проводити фінансову стратегію, відповідно до цілей корпоративної стратегії, в умовах невизначеного й конкурентного середовища. Отже, фінансова безпека являє собою такий стан підприємства, що:</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1) дозволяє забезпечити фінансову рівновагу, стабільність, платоспроможність і ліквідність підприємства в довгостроковому періоді;</li> <li>2) задовольняє потреби підприємства у фінансових ресурсах для стійкого розширеного відтворення підприємства;</li> <li>3) забезпечує достатню фінансову незалежність підприємства;</li> <li>4) здатна протистояти існуючим і виникаючим небезпекам, що прагнуть завдати фінансової шкоди підприємству або змінити всупереч бажанню структуру капіталу, або примусово ліквідувати підприємство;</li> <li>5) забезпечує достатню гнучкість при прийнятті фінансових рішень;</li> <li>6) захищає фінансові інтереси власників підприємства.</li> </ol>
<p>А. В. Фоменко [16]</p>	<p>Це стан найбільш ефективного використання фінансових, інформаційних, людських та ін. ресурсів задля реалізації та захищеності фінансових інтересів суб'єкта господарювання в поточному та перспективному періоді на усіх рівнях фінансових відносин. Вказане визначення привертає увагу до сутнісних характеристик фінансової безпеки: це цілісна, самостійна система, виділення якої ґрунтується на ключовій ролі фінансових ресурсів підприємства, бо саме цей вид ресурсів може бути конвертованим в будь-який інший з мінімальними часовими витратами; фінансова безпека пов'язана з формуванням та ефективним втіленням пріоритетних цілей та завдань стратегічної діяльності підприємства.</p>
<p>А.О. Єпіфанов, О.Л. Пластун, В.С. Домбровський та ін. [14]</p>	<p>Фінансова безпека суб'єктів підприємництва – це здатність суб'єкта підприємництва здійснювати свою господарську, зокрема й фінансову діяльність, ефективно і стабільно шляхом використання сукупності взаємопов'язаних діагностичних, інструментальних та контрольних заходів фінансового характеру, що мають оптимізувати використання фінансових ресурсів, забезпечити належний їх рівень та нівелювати вплив ризиків внутрішнього та зовнішнього середовищ.</p>

Оцінка трактувань науковцями поняття фінансова безпека підприємства характеризується різноманітністю складових, які в неї включаються. В основному всі наукові дослідження в області фінансової безпеки підприємства можна згрупувати за окремими напрямками. Всі ці напрями безумовно мають

безпосереднє відношення до проблеми фінансової безпеки підприємства, проте різноманітні за своєю сутністю. В загальному така ситуація є природною, оскільки спектр загроз фінансовій безпеці підприємства є достатньо широкий, загрози фінансової безпеки підприємства мають різне походження і спрямованість.

Успішно протистояти цим різноманітним загрозам при використанні певного універсального методу або способу здається неможливим. Необхідний комплексний підхід до проблеми забезпечення фінансової безпеки підприємства. Це наголошується в багато наукових працях. В той же час обмеження використання одного з методів чи способів для забезпечення фінансової безпеки підприємства, як правило, переходить у відчуття наявності безпеки при її фактичній відсутності. Мистецтво якраз полягає в тому, щоб, грамотно визначити пріоритети, поєднуючи різні методи, і, ефективно використовуючи ресурси підприємства, забезпечити його фінансову безпеку.

Більшість авторів характеризуються фінансову безпеку підприємства як стан його захищеності від впливу загроз чи стан, при якому відсутні загрози, з одного боку, а з іншого – як складову економічної безпеки та елемент системи фінансових відносин [1, 3, 4, 11]. Інші автори в досліджуваному понятті не тільки розкривають сутність безпеки як стану захищеності від загроз, а й відображають необхідність його оцінювання, яке має враховувати всі зв'язки підприємства, а отже і загрози, які виникають при його функціонуванні як складової системи фінансових відносин [2, 14]. Також доцільно зазначити, що певні науковці [6] ототожнюють поняття «фінансової безпеки» та «фінансової стійкості», що на нашу думку є недостатньо виправданим.

Разом з тим, у більшості робіт, присвячених фінансовій безпеці підприємства в цілому, автори дотримуються наступної логічної послідовності дослідження: поняття безпеки - загрози безпеці - захист від загроз - система безпеки з комплексним підходом - управління безпекою- окремі аспекти. Іноді послідовність трохи змінюється. Залежно від того, на якій складовій в цій послідовності автор робить основний акцент, також можна класифікувати напрями дослідження.

З огляду на це можна виділити такі напрями:

- перший - основний акцент зроблений на понятті безпеки, наведені нормативні акти, визначено класифікацію загроз безпеці і відповідно описані способи захисту від них. Такі дослідження містять багато статистичних даних і аналізу літератури. Звичайно їх цінність є значною, оскільки вона може бути корисна при аналізі окремих ситуацій [1, 3, 4, 5].
- другий - дослідження і літературу, значна частина яких присвячена управлінню фінансовою безпекою, опису структур і функцій служб безпеки, а також комплексних підходів і систем безпеки. Такі дослідження надають практичну корисність, особливо та їх частина, в якій подані методичні рекомендації і розробки по убезпеченню підприємства [2, 8, 10, 12, 14].

- третій - акцент поставлений на один або декілька окремих аспектів діяльності по забезпеченню фінансової безпеки підприємства. Як правило, це апробовані дослідження, що мають практичну цінність. Автори, ймовірно, на практиці безпосередньо займалися саме цими питаннями. До цієї групи також можуть бути віднесені роботи, в яких прямо проблема забезпечення безпеки не зачіпається, але вони мають найбезпосередніше відношення до забезпечення фінансової безпеки. До таких можна віднести дослідження фінансової стійкості підприємства, стратегічного аналізу, ризик-менеджменту тощо [6, 11].

Аналіз та узагальнення робіт різних авторів дозволяє зробити такі висновки. В часовому просторі процес забезпечення фінансової безпеки підприємства як захисту від загрози починається з виявлення або прогнозування загрози [1-5, 14]. Взагалі хотілося б відзначити, що такий порядок виглядає досить природно і логічно. Він цілком відповідає визначенням фінансової безпеки як захищеності від загроз, оскільки доцільно в процесі забезпечення фінансової безпеки підприємства виділити таку послідовність дій: виявили загрозу – здійснюємо протидію цій загрозі з ціллю її ліквідації.

Підсумовуючи вищевикладене, вважаємо за необхідне зазначити, що:

- більшість загроз в загальному розумінні, а не в застосуванні до конкретно взятого підприємства, існує набагато довше за більшість підприємств і ці загрози є достатньо дослідженими і відомими;
- первинним можна розглядати поняття безпеки, а не загрози;
- загрози фінансовій безпеці підприємства існують завжди як наслідок деструктивності у всіх без винятку сферах фінансово-господарської діяльності підприємства;
- ідеологічно концепція побудови захисту від виниклих загроз в загальному відповідає постійному відставанню від процесу побудови протидії виявленим загрозам, що в свою чергу призводить до негативних наслідків.

Крім того, виявлення дасть можливість виявити відхилення реальної фінансово-господарської діяльності підприємства від оптимальної, або «нормальної», запланованої. Таким чином, виявлення загрози зводиться до прогнозування можливих відхилень.

Отже, вважаємо доцільним розглядати насамперед не самі загрози фінансовій безпеці, а функціонування підприємства з системою прогнозування нормальної фінансово-господарської діяльності підприємства з урахуванням забезпечення фінансової безпеки.

Таким чином, ми вважаємо, що:

- поняття безпеки є первинним по відношенню до загрози, і безпека - це стан, властивість, що відноситься до підприємства, а не до загрози;
- підприємство повинне створюватися вже з урахуванням вимог забезпечення безпеки, окремі механізми забезпечення безпеки закладаються на етапі створення підприємства і співвідносяться з фінансово-господарською діяльністю підприємства;

- одночасно з підприємством формується система безпеки, в якій реалізований комплексний підхід, тобто вся фінансово-господарська діяльність підприємства комплексно вирішує не тільки стратегічні цілі підприємства, а й завдання, що направлені на забезпечення фінансової безпеки підприємства;
- більшість видів загроз відомі заздалегідь, методи захисту від них вже закладені у фінансовій діяльності підприємства і системі безпеки, система забезпечення безпеки прогнозує і виявляє найбільш небезпечні загрози і пропонує механізми протидії їм;
- з урахуванням специфіки діяльності підприємства, ринкової кон'юнктури і стану зовнішнього середовища розробляються і уточнюються деякі окремі аспекти діяльності підприємств, враховуючи їх галузеву специфіку.

Резюмуючи вищевикладене, пропонуємо власне визначення поняття «фінансової безпеки підприємства». Отже, фінансова безпека підприємства - це динамічна характеристика фінансової системи підприємства, його фінансових ресурсів, взаємодія яких забезпечує здатність підприємства нормально функціонувати для досягнення своєї мети за існуючих зовнішніх умов і їх зміни. Тобто суть фінансової безпеки підприємства полягає в здатності підприємства самостійно розробляти і проводити фінансову стратегію відповідно до цілей загальної стратегії діяльності підприємства в умовах невизначеного і конкурентного середовища. Тобто фінансова безпека представляє такий стан підприємства, який:

- 1) дозволяє забезпечити фінансову рівновагу, стійкість, платоспроможність і ліквідність підприємства в довгостроковому періоді;
- 2) задовольняє потреби підприємства у фінансових ресурсах для стійкого розширеного відтворення підприємства;
- 3) забезпечує достатню фінансову незалежність підприємства;
- 4) здатне протистояти існуючим небезпекам і загрозам, а також й тим, що можуть виникнути, які призводять до деструктивної фінансової діяльності підприємства;
- 5) забезпечує достатню гнучкість при ухваленні фінансових рішень;
- 6) забезпечує захищеність фінансових інтересів власників підприємства.

Тому, на нашу думку, поняття «фінансової безпеки підприємства» включає систему заходів, що направлені на виявлення загроз та їх прогнозування, які впливають на нормальну фінансову діяльність підприємства. Разом з тим, в поняття фінансова безпека підприємства закладено деякі взаємозв'язані категорії, як «розвиток», «стійкість», «керованість», які обгрунтовують її структуру.

Розвиток - важлива сторона системи господарювання суб'єкта. Якщо система не розвивається, то в неї звужуються можливості виживання в конкурентному середовищі, і як наслідок, зменшується відпірність і пристосованість до внутрішніх і зовнішніх загроз. Разом з тим, стабільність функціонування підприємства приховує в собі небезпеку застою. Підприємства

здійснюють свою діяльність в постійно змінній економічній системі, і щоб нормально функціонувати вони повинні розвиватися, причому темпи розвитку підприємства повинні бути адекватними темпам розвитку економічної системи або випереджати їх.

Поняття «стійкість» підприємства характеризує пропорційне співвідношення фінансових показників, а також міцність і надійність її елементів, вертикальних, горизонтальних і інших зв'язків усередині системи, здатність витримувати внутрішні і зовнішні навантаження. У безпечному, стійкому функціонуванні підприємств реального сектора економіки зацікавлені і суспільство, і держава, і регіон, і насамперед самі суб'єкти господарювання.

Керованість підприємства в системі фінансової безпеки є їх здатністю реагувати на цілеспрямовані дії незалежно від того, чи є останні позитивними або негативними.

Наявність названих елементів передбачає взаємодію всіх складових фінансової системи. Будь-яке порушення між ними приведе до дестабілізації фінансового стану підприємства ступінь небезпеки може бути непередбачуваною.

Такий зміст «фінансової безпеки підприємства» охоплює основні сторони діяльності підприємства, які підлягають фінансовому забезпеченню.

Основними складовими фінансової безпеки підприємства, на нашу думку, є:

- безпека фінансових складових, а саме: фінансових ресурсів і джерел їх формування, грошово-фінансових інструментів, економічних відносин, що впливають на генерацію та використання фінансових ресурсів;
- інформаційні складові: безпека інформаційної системи підприємства в цілому та економічної інформації і її різновиду фінансової інформації.

Отже, фінансова безпека підприємства повинна бути реалізована за такими напрямками:

- стабільність і стійкість фінансового стану підприємства;
- нормалізація фінансових потоків і розрахункових відносин;
- рівнем дефіциту необхідних джерел для фінансування інвестиційних проектів;
- забезпечення необхідної оптимальної структури капіталу;
- захищеністю інтересів власників;
- стійкістю стосунків з фінансовими партнерами (інвесторами, банками, ін.);
- забезпеченням фінансових умов для активізації інвестиційної і інноваційної діяльності підприємства.

**Висновки.** Виходячи з визначення фінансової безпеки підприємства, яке сформульоване як динамічна характеристика системи елементів, взаємодія яких формує позитивні фінансові потоки для розвитку підприємства, ми обґрунтували необхідність не процесу боротьби з явищами, визначеними як

загрози, а забезпечення досягнення мети підприємством шляхом підтримки режиму його нормального функціонування. Це значно ширше завдання, але саме його необхідно вирішувати підприємству. Конкретні пропозиції з формування системи фінансової безпеки підприємства та вивчення її складових – це перспективний напрям дослідження, оскільки для забезпечення фінансової безпеки підприємства необхідно визначити вплив національної безпеки на фінансову безпеку підприємства, провести детальний аналіз механізму управління фінансовою безпекою підприємства методами і інструментарієм органів влади всіх рівнів державного устрою. Важливими елементами є також пошук оптимальної методики і механізму забезпечення фінансової безпеки, діагностика стану підприємства і здійснення постійного моніторингу та контролю за рівнем фінансової безпеки підприємства.

#### Література

1. Барановський, О. І. Фінансова безпека [Текст] / О. І. Барановський ; Ін-т екон. прогнозування. – К. : Фенікс, 1999. – 338 с.
2. Бланк, И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия [Текст] / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, Эльга, 2006. – 776 с.
3. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізм зміцнення: Монографія. – Львів: Арал, 2008. – 386с.
4. Горячева, К. С. Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки [Текст] / К. С. Горячева // Економіст. – 2003. – № 8. – С. 65–67.
5. Гукова, А. В. Роль финансовой безопасности предприятия в системе его экономической безопасности [Текст] / А. В. Гукова, И. Д. Аникина // Образование и общество. – 2006. – № 3. – С. 98.
6. Ільяшенко, С.М. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к ее оценке [Текст] / С.М. Ільяшенко // Актуальні проблеми економіки. - 2003. - № 3 (21). – С. 12-19.
7. Концепція фінансової безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // [www.ufs.com.ua](http://www.ufs.com.ua).
8. Кузенко, Т. Б. Управление финансовой безопасностью на предприятии [Текст] Т. Б. Кузенко // БИЗНЕСИНФОРМ. – 2007. – № 12 (1). – с. 27-29
9. Мунтіян, В.І. Економічна безпека України. [Текст] / В. І. Мунтіян. // – К.: КВІЦ, 1999.– 464 с.
10. Папехин, Р.С. Индикаторы финансовой безопасности предприятий [Текст] / Р. С. Папехин. // Волгоград: Волгоградское научное изд-во, 2007 – 16 с.
11. Погосова, М. Ю. Структурно-логічний аналіз поняття «фінансова безпека підприємства» [Електронний ресурс] /- Режим доступу: // [www.osvita-plaza.in.ua/index/biblioteka\\_ekonomika\\_nauka\\_j\\_ekonomika/0-1280](http://www.osvita-plaza.in.ua/index/biblioteka_ekonomika_nauka_j_ekonomika/0-1280)
12. Судакова, О. І. Стратегічне управління фінансовою безпекою підприємства [Текст] / О. І. Судакова // Економічний простір. – 2008. – № 9. – С. 140-148.

13. Сунгуровський, М. В. Методологічний підхід до формування системи національної безпеки України. [Текст] / М.В. Сунгуровський// Стратегічна панорама. – 2001. – №3 – 4. – С. 48 – 49.

14. Фінансова безпека підприємств та банківських установ [Текст] : монографія / за заг. редакцією д-ра екон. наук , проф. А.О. Єпіфанова, [А.О. Єпіфанов, О.Л. Пластун, В.С. Домбровський та ін.]. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ». -2009. – 295 с.

15. Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку: В 3т. [Текст] / за ред чл.-кор. НАН України А.І. Даниленка. – К.; 2008.

16. Фоменко, А. В. Фінансова безпека підприємства: адаптація поняття до сучасних умов розвитку економіко-правової держави [Текст] / А.В. Фоменко// Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010.-№ 29 С.182-184.

#### Summary

*It was systematized and analyzed available theoretical works on the problem of determination the main point of the concept « financial security of the enterprise». It was proved the own vision on the processes of enterprises' financial security as theoretically applied factors of monitoring its financial and economical activity.*

*Стаття надійшла до редакції 13.09.2010*

УДК 338.439.5

Поперечний С. І., к.е.н., доцент<sup>©</sup>  
Клебан О. Л., к.е.н. ([oksanaukr@hotmail.com](mailto:oksanaukr@hotmail.com))

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій  
імені С. З. Гжицького

## ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ УКРАЇНИ

*У статті досліджено чинники формування аграрного ринку та з'ясовано причини повільного становлення ринкових відносин у сільському господарстві України.*

**Ключові слова:** аграрний ринок, продовольчий ринок, сільське господарство, Україна

**Вступ.** Однією з актуальних проблем соціально-економічного розвитку України є формування збалансованого продовольчого ринку. Саме на основі розвитку ринкових відносин очікується подолання кризових явищ у аграрному секторі економіки та забезпечення його розвитку.

Внутрішній продовольчий ринок України має виражені зональні відмінності. Кожному регіону притаманні власні умови його функціонування, які обумовлюються ресурсним потенціалом підприємств, рівнем розвитку ринкової інфраструктури, природними умовами, зональною спеціалізацією тощо.

**Аналіз останніх досліджень.** Проблеми становлення та розвитку сільського господарства на ринкових засадах вивчаються багатьма українськими та зарубіжними вченими. На вирішення цих проблем спрямовані дослідження Г. В. Балабанової, О. В. Березіна [1], М. І. Дрогомирецької [4], П. Т. Саблука, В. С. Шебаніна, В. В. Юрчишина та багатьох інших. Однак у наукових публікаціях відмічаються різні підходи, навіть, щодо визначення сутності категорії "ринок". Дискусійними залишаються питання оптимального поєднання ринкових регуляторів, що діють автоматично з допустимим рівнем державного регулювання галузі.

**Мета статті** є виявлення чинників, які впливають на формування аграрного ринку, причин надто повільного становлення ринкових відносин у сільському господарстві України.

**Виклад основного матеріалу.** На розвиток аграрного ринку впливає багато факторів. Одним із основних серед них є природні умови функціонування суб'єктів господарювання. Саме під впливом природних умов формується галузева структура сільського господарства окремих регіонів України.

---

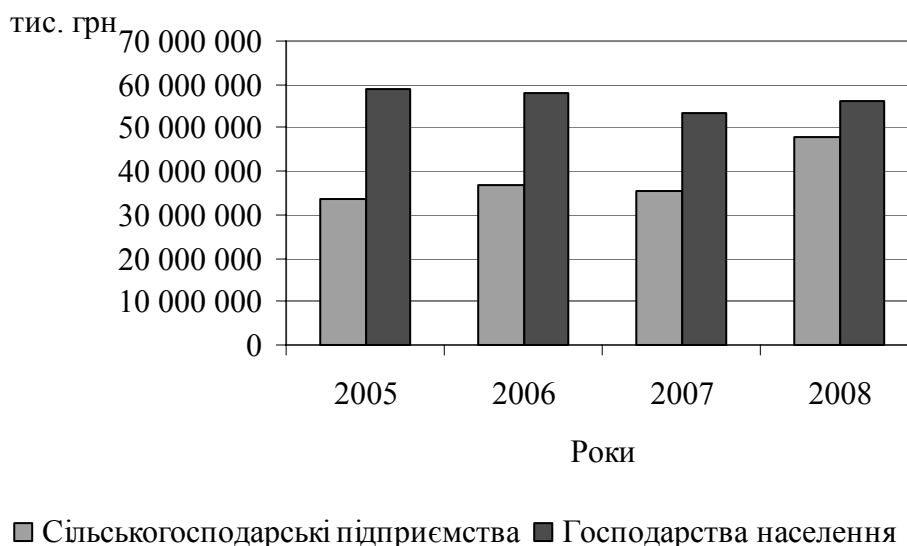
<sup>©</sup> Поперечний С. І., Клебан О. Л., 2010



Природні умови і ресурси України в цілому сприятливі для розвитку сільського господарства. Переважно рівнинний рельєф, достатня кількість тепла і вологи в період активної вегетації, великі площі родючих ґрунтів дають змогу вирощувати найрізноманітніші сільськогосподарські культури помірної зони і розвивати всі основні галузі тваринництва. Однак рівень врожайності сільськогосподарських культур до цього часу залишається низьким та суттєво поступається показникам економічно розвинутих країн.

У результаті здійснених реформ спостерігається збільшення сільськогосподарських угідь у власності особистих селянських господарств. Так, у 2008 році площа сільськогосподарських угідь в особистих селянських господарствах складала 15,6 млн га, що на 42% більше порівняно з 2002 роком. За цей період площа угідь в сільськогосподарських підприємствах зменшилась на 22% [2; 3].

Як видно з рис. 1, спостерігається тенденція до збільшення виробництва продукції у сільськогосподарських підприємствах. Однак найбільша частка виробництва сільськогосподарської продукції належить все ж таки особистим селянським господарствам, де у 2008 р. було вироблено 56,1 млрд грн валової продукції сільського господарства, а це складає 54%.



**Рис. 1. Валова продукція сільського господарства України за порівнянними цінами 2005 р.**

Джерело: [2; 9]

Особисті селянські господарства не мають товарної орієнтації. Середні розміри земельних ділянок цих господарств здебільшого не перевищують 0,5 гектарів, однак іноді вони сягають двох гектарів.

Особисті селянські господарства можна охарактеризувати наступним:

- земля для них є істотним засобом до існування;
- як правило, члени таких господарств проживають у сільській місцевості;

- члени домогосподарства поза ним зайняті ще на якійсь роботі (у т.ч. у школах, заводах і торгівельній мережі тощо).

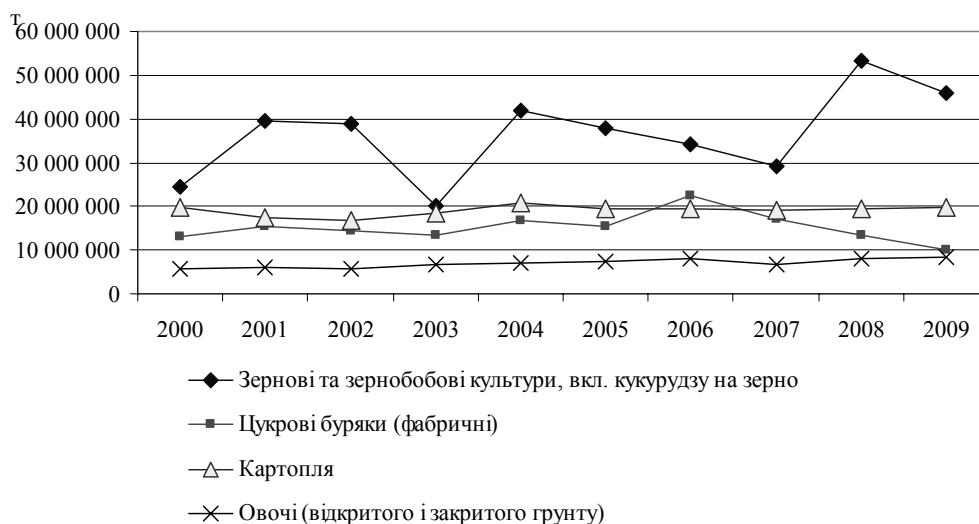
Відносно великий вклад особистих селянських господарств у загальні обсяги виробництва продукції сільського господарства зумовлений цілою низкою факторів. Першим з них є високий рівень безробіття та значний надлишок робочої сили у сільській місцевості, що змусило сільських мешканців для виживання займатися натуральним виробництвом в особистих господарствах. Існуючий низький рівень оплати праці призводить до того, що в господарствах населення виробляють і реалізують на ринку незначні обсяги такої сільськогосподарської продукції, як картопля, овочі, м'ясо та молочні продукти.

Другим фактором є вищий рівень продуктивності тварин та врожайності культур в особистих селянських господарствах порівняно з великими сільськогосподарськими підприємствами, що є наслідком тривалого періоду реформування останніх та, як правило, неефективного використання ними ресурсів. При цьому слід відмітити, що окремі особисті селянські господарства з кожним роком збільшують площі сільськогосподарських угідь, трансформуючись у фермерські господарства. Таким чином вони набувають товарної орієнтації.

Усі господарства відчувають дефіцит засобів виробництва, фінансових ресурсів. Вартість основних фондів, які використовуються у сільськогосподарському виробництві, скорочується вищими темпами, ніж в інших видах діяльності, які провадяться сільськогосподарськими підприємствами. Це є результатом складного фінансового стану суб'єктів господарювання, інвестиційної непривабливості сільськогосподарського виробництва, спроб його диверсифікувати шляхом пошуку більш прибуткових видів економічної діяльності [7].

Низька прибутковість підприємств сільського господарства та обмеженість кредитних ресурсів не дозволяють оновлювати основні виробничі фонди, здійснювати капітальні ремонти наявних засобів виробництва, чим пояснюється погіршення якісного стану основних засобів. Тому рівень забезпечення сільського господарства тракторами, комбайнами та іншою технікою становить 45–50 відсотків потреби. Це все впливає на обсяги виробництва сільськогосподарської продукції.

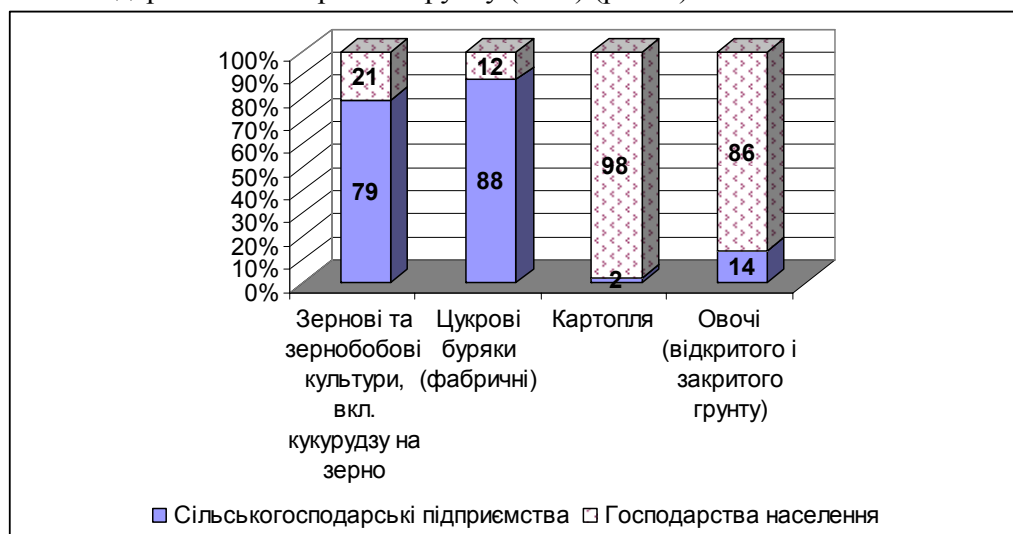
За 2000-2009 роки валове виробництва зерна в Україні зросло на 88%, овочів – на 43%. Разом з тим на 24% скоротились обсяги збору цукрових буряків та картоплі на 1% (рис. 2).



**Рис. 2. Валовий збір сільськогосподарської продукції рослинництва України, т**

Джерело: дані Держкомстату України

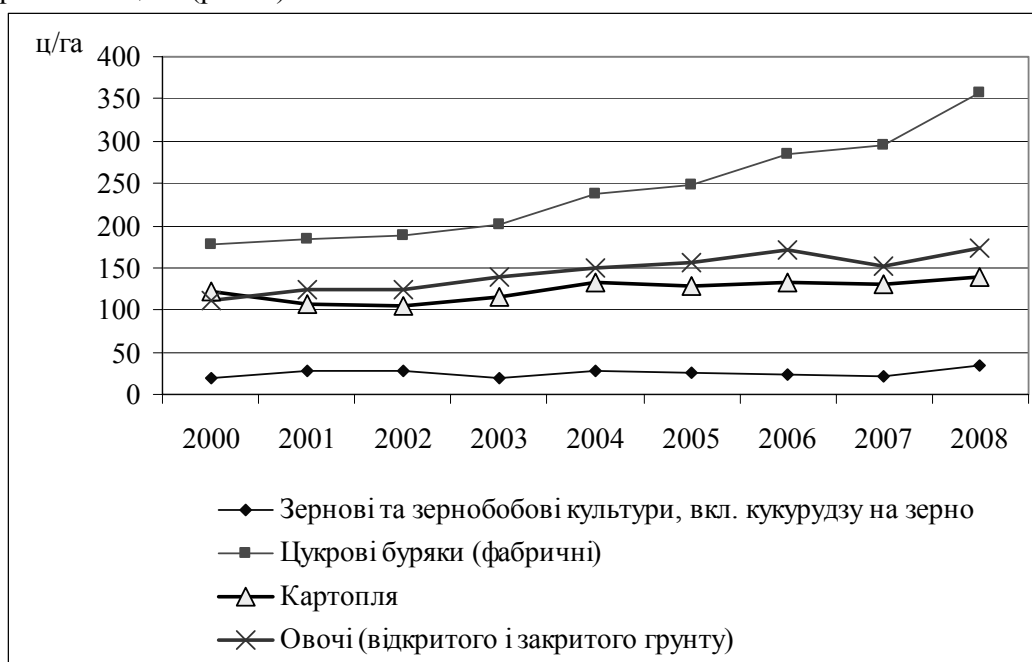
Сільськогосподарські підприємства є основними виробниками зерна та цукрових буряків, що пояснюється технологічними особливостями вирощування та перевагами за рахунок виробничо-технічних чинників великого виробництва. Так, у підприємствах виробляється 79% зерна та 88% цукрових буряків. Господарства населення займаються вирощуванням картоплі (98%) та овочів відкритого та закритого ґрунту (86%) (рис. 3).



**Рис. 3. Структура виробництва продукції рослинництва за категоріями господарств України у 2008 році**

Джерело: дані Держкомстату України

Спостерігається тенденція збільшення урожайності усіх видів продукції рослинництва (рис. 4).



**Рис. 4. Урожайність сільськогосподарської продукції в господарствах України усіх категорій, ц/га**

Джерело: дані Держкомстату України

Однак у порівнянні з аналогічним показником інших країн Європи, урожайність продукції рослинництва в Україні у 2-3 рази є нижчою (табл. 1).

Таблиця 1

**Урожайність сільськогосподарських культур в господарствах України та країнах ЄС**

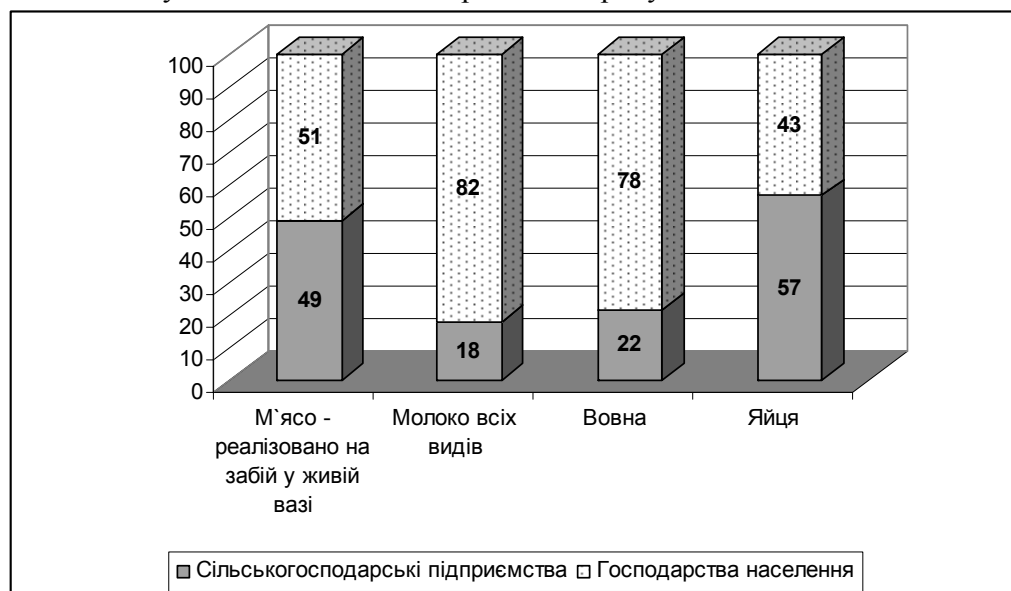
Вид продукції	Україна	Польща	Словаччина	Австрія	Німеччина	Франція
Зернові та зернобобові культури, включаючи кукурудзу на зерно	34,6	41,7	40,6	49,3	78,1	74,5
Цукрові буряки (фабричні)	356,2	543	565	702,3	666	937
Картопля	138,7	198,5	184,7	325,3	443	437,9

Джерело: [3; 10]

Безумовно низька урожайність – це наслідок недостачі добрив та засобів захисту рослин, несвоєчасного виконання технологічних операцій, дефіциту засобів виробництва. В умовах високих темпів інфляції у найгіршому стані опинились галузі з тривалим виробничим періодом. Через

це обсяги виробництва молока скоротились на 8%, а м'яса (в забійній вазі) – на 24% [2; 9].

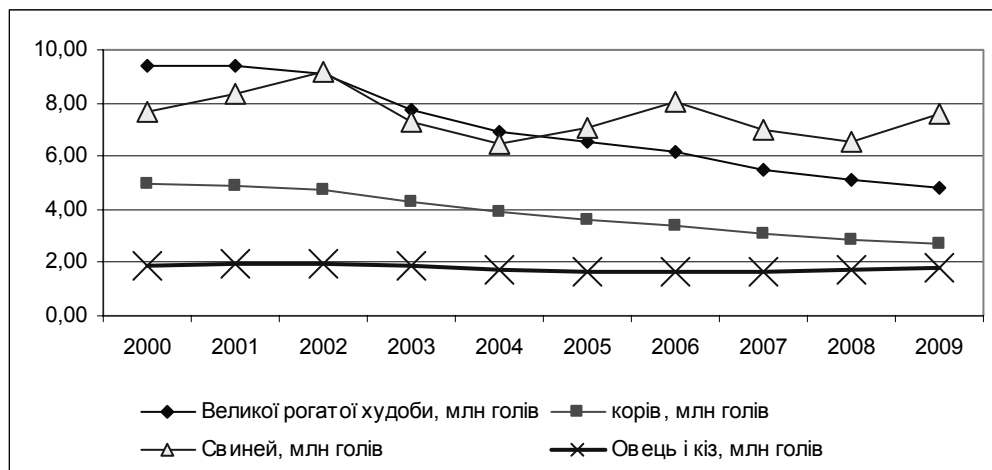
Як видно з рис. 5, більша частина продукції тваринництва виробляється у господарствах населення. Тут вироблено 51% м'яса, 82% молока та 78% вовни. Лише виробництво яєць зосереджено в сільськогосподарських підприємствах, частка яких у загальних обсягах виробленої продукції складає 57%.



**Рис. 5. Частка окремих категорій господарств у загальних обсягах виробництва продукції тваринництва України, %**

*Джерело: дані Держкомстату України*

До цього часу не подолана тенденція зменшення поголів'я худоби в господарствах України. Так, чисельність великої рогатої худоби скоротилась наполовину і у 2009 р. становила 4,83 млн гол. В такій же мірі скоротилась чисельність корів, яка у 2009 р. вже становила 2,74 млн голів. Хоч повільніше, все ж скорочується чисельність овець та кіз. У 2009р. їх чисельність була 1,83 млн гол, що на 3% менше порівняно з 2000 р. Через мінливу кон'юнктуру ринку спостерігаються коливання у чисельності свиней. Найбільше поголів'я свиней було в 2002 р. – 9,2 млн гол., а найменше у 2004 р. – 6,47 млн гол. У 2009 р. поголів'я свиней в усіх категоріях господарствах України становило 7,58 млн гол, що на 1% менше порівняно з 2000 р. (рис. 6).



**Рис. 6. Поголів'я тварин в господарствах України, млн голів**

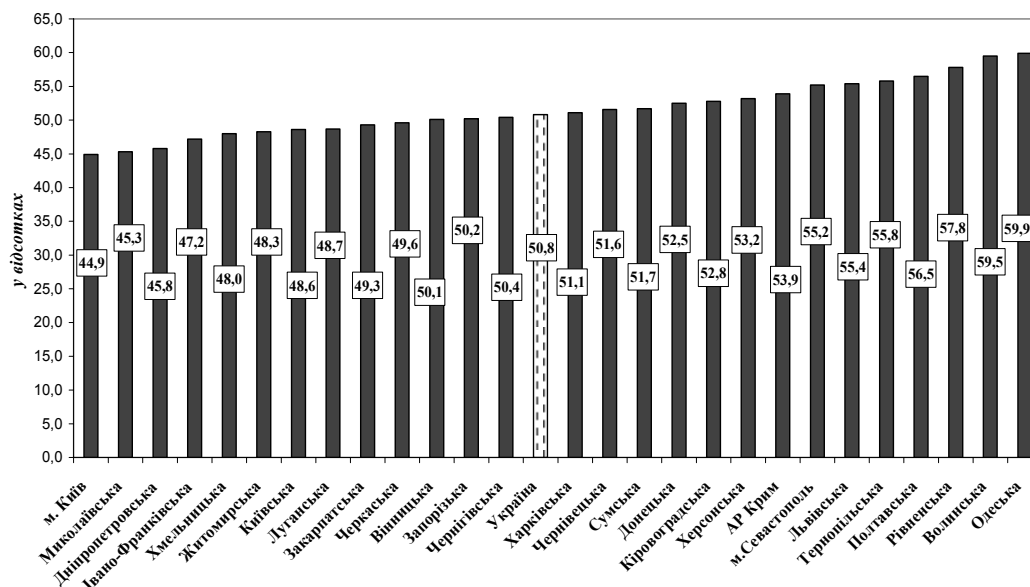
За 2000-2009 р. спостерігається чітка тенденція збільшення поголів'я птиці в сільському господарстві України. Так, у 2009 р. поголів'я птиці нараховувало 191,4 млн голів, що на 55% більше, ніж у 2000р. [2; 9]

Головною проблемою тваринництва є те, що для того, щоб вижити в складних економічних умовах 90-тих років, сільськогосподарські підприємства продавали найбільш ліквідний товар – велику рогату худобу. Переваги щодо цього існують з урахуванням скороспілості та багатоплідності тварин у птахівничих господарствах та підприємствах, що виробляють свинину.

Впродовж останніх років сільське господарство України залишається збитковим. Найбільш збитковим є виробництво тваринницької продукції, а саме виробництво м'яса усіх видів. Прибутковим є виробництво рослинницької продукції – зерна, овочів, картоплі.

Однією з основних проблем виробників сільськогосподарської продукції є неналежний рівень сформованості інфраструктури аграрного ринку. Сільськогосподарські товаровиробники мають обмежені можливості щодо вибору каналів реалізації на альтернативних засадах, а існуючі заготівельні організації, володіючи монополією, закуповують сільськогосподарську сировину за низькими цінами. Крім того, через обмежені обсяги однорідної продукції, що пропонується на ринку, місцеві продовольчі супермаркети віддають перевагу закупівлям великих товарних партій продукції іноземних виробників [8]. Матеріально-технічна база продовольчих ринків дуже слабка, їм бракує холодильної, рефрижераторної техніки, складських приміщень, інформаційних та комунікаційних систем.

Важливим чинником, який стримує розвиток продовольчого ринку є низькі доходи споживачів, що обмежує купівельну спроможність, призводить до зменшення попиту на продукти харчування. У 2008 році середньомісячні витрати домогосподарства на придбання продовольчих товарів склали 1316 гривень, що на 400 гривень більше, ніж у попередньому році.



**Рис. 7. Питома вага витрат на харчування у структурі сукупних витрат домогосподарств України у 2008 році [6]**

Джерело: дані Держкомстату України

Індикатор доступності продуктів харчування у 2008 році становив 50,8 відсотка, при його 60-ти відсотковому граничному критерії. Порівняно із 2007 роком цей показник покращився на 2,4 відсоткових пункти [6]. Слід зазначити, що у країнах Європи питома вага витрат на харчування у загальних витратах домогосподарств знаходиться в межах від 20 до 25 відсотків. Слід зазначити, що задоволення потреб населення у продовольстві у межах його купівельної спроможності у 2008 році здійснювалося, в основному, за рахунок вітчизняного виробництва.

Таким чином, ми можемо згрупувати чинники впливу на формування продовольчого ринку України (рис. 8).



**Рис. 8. Чинники, що стримують розвиток формування продовольчого ринку України**

*Джерело: власні розробки досліджень*

#### **Висновки**

Маючи сприятливі природно-кліматичні умови, Україна неефективно використовує потенціал сільського господарства, про що свідчать низькі показники урожайності сільськогосподарських культур.

Загрозливими з точки зору продовольчої безпеки можна вважати значне зниження рентабельності виробництва основних видів продукції сільського господарства. Тому все менше інвестицій направляються для розвитку цієї галузі.

Відсутність закупівельних центрів сільськогосподарської продукції, виготовленої у межах особистих селянських господарств, та монополізація



збутової мережі призводить до надмірного заниження закупівельних цін з одночасним їх збільшенням у 2-4 рази під час реалізації кінцевому споживачеві.

До недоліків продовольчого ринку можна насамперед віднести: низький рівень розвитку його інфраструктури і в першу чергу – відсутність належної системи оптової торгівлі; недостатню розвиненість маркетингової діяльності підприємств і спеціалізованих відповідних структур; послаблення ролі держави в регулюванні сільського господарства та захисті інтересів вітчизняних товаровиробників; низькі доходи кінцевих споживачів.

### Література

1. Березін О.В. Проблеми формування продовольчого ринку України: Монографія. –К.: Вища школа, 2002. – 211 с.
2. Головне управління статистики у Львівській області [www.stat.lviv.ua](http://www.stat.lviv.ua)
3. Державний комітет статистики України [www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua)
4. Дрогомирецька М.І. Регіональні особливості функціонування продовольчих ринків [Електронний ресурс] / Режим доступу: [www.nbu.gov.ua/portal/Soc\\_Gum/Vddfa/.../4%20%20Dragomirezka.pdf](http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vddfa/.../4%20%20Dragomirezka.pdf)
5. Моніторинг аналізу розвитку ринків сільськогосподарської продукції [Електронний ресурс] / Режим доступу: [www.niss.gov.ua/Monitor/August/1.htm](http://www.niss.gov.ua/Monitor/August/1.htm)
6. Оцінка стану продовольчої безпеки України у 2008 році [Електронний ресурс] / Режим доступу: [www.me.gov.ua](http://www.me.gov.ua)
7. Поперечний С. І. Використання основних фондів сільськогосподарських підприємств в умовах динамічного ринкового середовища/ Поперечний С. І., Клебан О. Л.: Монографія. – Львів, 2009. – 163 с.
8. Поперечний С. І. Проблеми маркетингової діяльності сільськогосподарських підприємств // Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С. З. Гжицького. – 2010. – Т 12. – № 1 (43). – С. 474-477.
9. Регіональна статистика Львівщини [http://stat6.stat.lviv.ua/PXWEB2006p/dialog/statfile1\\_r.asp](http://stat6.stat.lviv.ua/PXWEB2006p/dialog/statfile1_r.asp)
10. Eurostat [www.ec.europa.eu/eurostat](http://www.ec.europa.eu/eurostat)

### Summary

Poperechnyi Stepan, Ph.D.

Kleban Oksana, Ph.D.

### PROBLEMS OF FOOD MARKET FORMING OF UKRAINE

*Agrarian market factors and reasons of slow development of market economy in agriculture of Ukraine are studied in this article.*

*Стаття надійшла до редакції 21.09.2010*

УДК 631.155.2:333.98

**Посиляєв В.В.**, здобувач\* (vposylaev@mail.ru)*Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва***ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ  
ПІДПРИЄМСТВ М'ЯСОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ ТА ЇЇ  
ЕФЕКТИВНІСТЬ**

*В роботі розглядається ефективність державної підтримки сільськогосподарських підприємств з вироцвання великої рогатої худоби на м'ясо.*

**Ключові слова:** м'ясопродуктовий підкомплекс, державна підтримка, еквівалентна ціна, дотація

**Постановка проблеми.** Проблема взаємовідносин в АПК і державного впливу на відтворення галузі як сільського господарства в цілому, так і м'ясного тваринництва зокрема, та стимулів ринкового механізму щодо розвитку підприємств набуває ще більшої актуальності після завершення трансформаційного періоду і подолання кризових явищ.

Аграрна сфера й надалі, в доступній для огляду перспективі, залишиться особливим видом діяльності, залежним не лише від природних явищ, а й від якості виконання державою своїх регуляторних функцій. Це стосується створення сприятливого макроекономічного середовища, гарантування продовольчої безпеки громадян, підтримування сприятливої кон'юнктури на ринку продовольчих товарів першої необхідності, забезпечення еквівалентних міжгалузевих відносин, дотримання соціальних гарантій і стандартів життя селян, належного розвитку сільських територій тощо.

В умовах нестабільності глобальної економіки особливо загострюється питання про ступінь або рівень функціонального втручання держави в економіку, оскільки протекціонізм національних урядів може поставити під сумнів переваги вільного ринку в міжнародній торгівлі. Державно-регуляторні відносини стосовно підтримки аграрного сектору на певному рівні та в оптимальних структурних пропорціях мають загальну специфіку як для розвинутих країн, так і для країн з перехідними або транзитивними економіками. В індустріально-аграрних економіках, до яких належить й економіка України, галузь сільського господарства постійно перебуває в екстремальних умовах, зумовлених дефіцитом ресурсів і деструктивним впливом, якщо не природної, то ринкової стихії.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Світова теорія и практика свідчать, що державне регулювання сконцентроване на найбільш важливих напрямках економіки, перше місце серед яких належить сільському

---

\* Науковий керівник - проф., д.е.н. Олійник О.В.  
Посиляєв В.В., 2010

господарству. Пошуки шляхів удосконалення системи протекціоністських заходів щодо аграрного сектору сприяли появі теоретичних ідей з обґрунтування доцільності втручання у функціонування ринків сільськогосподарської продукції, форм, методів і ступеня такого втручання, а також визначення економічної ефективності. [1]

В свої працях як зарубіжні автори – Бальцеревич, Кейнс, Клоу, Сакс, так і багато українських науковців – Андрійчук В.Г., Амбросов В.Я., Дем'яненко М.Я., Лукінов І.І., Месель-Веселяк В.Я., Валентинов В.Л., Пасхавер Б.Й., Саблук П.Т., Шпикуляк О.Г. та інші наголошують на необхідності формування особливої системи ціноутворення, кредитної, фінансової, податкової, страхової, інвестиційної позики стосовно галузі. Це означає, що аграрне виробництво може успішно розвиватися лише в певному середовищі, яке необхідно сформувати за допомогою держави.

У країнах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) для оцінки обсягів державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників та її ефективності використовуються наступні спеціальні показники: «оцінка підтримки виробника» («Producer Support Estimate» — PSE); «оцінка підтримки споживача» («Consumer Support Estimate» — CSE); «оцінка підтримки послуг загального призначення» («General Services Support Estimate» — GSSE); «номінальний коефіцієнт захисту» («Nominal Protection Coefficient» - NPC); «оцінка загальної підтримки» («Total Support Estimate» — TSE). [2]

Починаючи з 1987 року, PSE і CSE є показниками, які офіційно розраховуються ОЕСР для оцінки та зіставлення аграрної політики у різних країнах світу і вважаються найкомплекснішими показниками для оцінки рівня державної підтримки. Дані показники не потребують розрахунку доданої вартості, що значно спрощує їх використання [3].

**Мета дослідження** полягає у визначенні рівня та ефективності державної підтримки сільськогосподарських підприємств м'ясопродуктового підкомплексу АПК.

**Результати досліджень.** Як відмічають провідні вчені та підтверджують наші розрахунки, в Україні сільське господарство залишається одним з найбільших реципієнтів державних субсидій, однак збільшення останніми законами державної підтримки помітних зрушень в аграрному секторі економіки не дало (табл. 1).

Таблиця 1

**Динаміка показника оцінки рівня державної підтримки (NPC)  
при виробництві м'яса в Харківській області**

Показник	1999	2001	2003	2005	2007	2008
Світова ціна, грн./т	3305	4309	4080	5543	5726	5917
Ціна реалізації (грн./т) на внутрішньому ринку:						
- України	1624	3472	2754	4869	5552	8189
- Харківської області	1972	3287	2393	6561	6552	10835
Номінальний коефіцієнт захисту, %	59,7	76,2	58,6	118,4	114,4	183,1

Систематизовано та обчислено автором за даними Держкомстату України і Головного управління статистики в Харківській області

Аналізуючи наведені в таблиці 1 дані ми бачимо, що рівень внутрішніх цін на живу масу великої рогатої худоби по сільськогосподарських підприємствах Харківської області до 2003 року залишався нижчим від світових: у 1999 році – на 40,3%, у 2001 році – на 23,8%, у 2003 році – на 43,8%. Запровадження державного дотування реалізації худоби м'ясопереробним підприємствам сприяло поліпшенню цінової ситуації, що стимулювало сільськогосподарських товаровиробників до збільшення обсягів реалізації і, як наслідок, збільшення пропозиції негайно позначилося на закупівельних цінах. Ціни 2003 року знизилися, а існуюча система державної підтримки не знівелювала негативного впливу ринкової кон'юнктури, таким чином коефіцієнт захисту знизився до 58,6%. Проте, у 2005 році відбулося значне зменшення обсягів реалізації ВРХ (на 33,7% порівняно з 2003 роком), що позитивно вплинуло на зростання ціни.

Таблиця 2.

**Оцінка підтримки сільськогосподарських товаровиробників Харківської області по виробництву приросту живої маси великої рогатої худоби**

Показники	2001	2003	2005	2007	2008
Обсяг виробленої продукції, т	4361	8461	5728	8653	7292
Вартість продукції за цінами:					
- внутрішнього ринку Харківської області, млн. грн.	10,6	28,4	34,1	56,7	79,0
- світового ринку, млн. грн.	18,8	35,3	31,7	49,5	43,1
Вартість цінових заходів підтримки, тис. грн.	- 7,1	- 4,7	+ 2,7	+ 8,5	+ 5,6
у тому числі підтримка ринкових цін	- 8,2	- 6,9	+ 2,4	+ 7,1	+ 3,6
підтримка закупок матеріальних ресурсів, млн. грн.	1,1	2,2	0,3	1,4	2,0
Вартість нецінових заходів підтримки, тис. грн.	-	- 0,2	7,0	13,5	19,0
у тому числі повернення ПДВ	- 0,2	- 0,7	- 0,1	- 0,7	+ 2,9
фінансування з бюджетних фондів	-	0,5	6,9	12,4	15,0
надання пільгових кредитів	-	-	0,2	0,7	1,1
компенсація транспортних витрат по доставці худоби на переробні підприємства	0,2	-	-	-	-
Оцінка підтримки виробника (PSE), тис. грн.	- 7,3	- 4,9	9,7	22	24,6
Відносна оцінка підтримки виробника (PSE), %	- 68,9	- 17,3	28,4	38,8	31,1
Рівень рентабельності (збитковості), %	- 45,1	- 36,6	- 46,1	- 45,7	- 26,8

Розраховано автором за даними Головного управління статистики в Харківській області

Як видно з наведених у таблиці 2. розрахунків, з 2005 року ціни на внутрішньому ринку перевищували рівень світових на 14,4 – 83,1%, але така

цінова ситуація не розв'язала проблем збитковості вирощування великої рогатої худоби. Ці дані свідчать про те, що втрати від державного втручання (скоріше невтручання) за 2001-2003 рр. становили відповідно 68,9% та 17,3% від вартості продукції вирощування великої рогатої худоби. У 2005-2008 рр. негативний вплив цінових доходів вдалося компенсувати, про що свідчить додатні значення показника оцінки підтримки виробника 28,4%, 38,8% і 31,1 відповідно.

Якщо розглянути рівень ефективності державної підтримки у розрізі окремих сільськогосподарських підприємств (табл. 3), то ми спостерігаємо аналогічну ситуацію – при додатному значенні підтримки виробника, виробництво приросту великої рогатої худоби залишається збитковим.

Таблиця 3.

**Оцінка державної підтримки вирощування великої рогатої худоби на м'ясо у сільськогосподарських підприємствах Харківської області**

№ з/п	Показники	ФГ «Альфа» Золочівський район			ПСП «АФ «Прогрес» Сахновщинський район		
1	Обсяг виробленої продукції, т	84,6	107,0	120,7	66,1	106,6	119,5
2	Вартість виробленої продукції в оцінці:						
	а) за середніми світовими цінами	468,9	6412,7	714,2	366,4	610,4	707,1
	б) за фактичними цінами реалізації	568,9	668,4	1222,3	432,5	552,7	806,0
3	Вартість цінових заходів підтримки, тис. грн. (2а – 2б)	+100	+55,7	+508,1	+66,1	-57,7	+98,9
4	Вартість нецінових заходів підтримки, тис. грн.	129,9	245,1	252,8	326,1	449,6	584,0
	а) у тому числі повернення ПДВ	19,9	-	-	58,1	24,6	160,0
	б) фінансування з бюджетних фондів	110,0	245,1	252,8	268,0	425,0	424,0
5	Разом вартість цінової підтримки (PSE), тис. грн.	229,9	300,8	760,9	392,2	391,9	682,9
6	Еквівалент дотацій виробникові, %	40,4	45,0	62,3	107,0	70,9	84,7
7	Рівень рентабельності (збитковості), %	-18,2	-45,1	-12,3	-1,3	-28,6	9,4

Розраховано автором за даними сільськогосподарських підприємств Харківської області

Особливо неефективна підтримка виявилася по ПСП АФ «Прогрес» Сахновщинського району Харківської області, де у 2006 році при відносному показникові PSE 107% отримано рівень збитковості 1,3%. У 2007 році співвідношення цих показників становило, відповідно, 70,9% та -28,6%, а за 2008 рік було отримано 9,4% рентабельності при відносному показникові

оцінки підтримки виробника 84,7%.

Отже, розрахунки показують, що переважання нетарифних методів регулювання характеризує низький рівень протекціоністської політики уряду, оскільки аграрний сектор повинен мати максимум вигод саме з цінових переваг. Це дасть можливість сільськогосподарським товаровиробникам одержувати не тільки «живі гроші», але й мати можливість швидко реагувати на потреби ринку.

Упродовж останніх десяти років урядом проводилася політика на підвищення внутрішніх цін на сільськогосподарську продукцію. До певної міри це було виправдано, проте, починаючи з 2008 року, виникла ситуація, коли навіть за внутрішніх цін вище світових не вдалося розв'язати проблему збитковості сільськогосподарського виробництва.

Методологічно підтримка аграрного виробництва, регулювання цін базуються на можливостях держави, умовах і реаліях формування засад продовольчої й економічної безпеки. А, оскільки сільське господарство є базовою галуззю, у якій формується абсолютна додаткова вартість, то вона має бути рівноправним членом у формуванні-розподілі доходів у ринковій економіці. При цьому ціна, яка забезпечує середню норму прибутку, повинна відображати відтворювальний процес у державі і у товаровиробника. Саме держава, особливо в умова занепаду техніко-технологічної бази сільського господарства, повинна гарантувати сільськогосподарським виробникам доходи на рівні середньої норми прибутку по національній економіці через механізм еквівалентних цін. Якщо ринок не забезпечує еквівалентної ціни, держава повинна компенсувати виробнику різницю між ринковою і еквівалентною ціною.

З цієї метою доцільно визначити розмір дотацій у розрахунку на 1 тону реалізованої живої маси тварин на організованому ринку. Цей процес включає декілька послідовних етапів:

- 1) розрахунок еквівалентної ціни 1 т живої маси худоби як суми нормативної собівартості і норми прибутку на активи, що задіяні у вирощуванні великої рогатої худоби;
- 2) обчислення мінімальної ціни 1 тони живої маси тварин, яка б забезпечувала 5% рентабельність;
- 3) розрахунок прогнозних обсягів виробництва і реалізації продукції;
- 4) визначення розміру необхідної підтримки виробництва з урахуванням різниці між еквівалентною і мінімальною ціною 1 тони продукції;
- 5) розрахунок обсягу необхідної підтримки як добуток різниці між цінами та прогнозованого обсягу реалізації з узгодженням із обсягом, передбаченим бюджетом на відповідний рік.

Визначений обсяг підтримки може розподілятися у розрахунку як на 1 тону реалізованої живої маси, так і на 1 голову великої рогатої худоби на вирощуванні та відгодівлі.

Якщо застосувати таку методику для визначення суми державної підтримки виробництва великої рогатої худоби в Харківській області і порівняти її з фактично отриманою, то можна побачити, що розрахункова сума

підтримки значно нижче запланованої на 2009 рік майже втричі. Так, при розрахунковій еквівалентній ціні 1 т живої маси великої рогатої худоби 14462 грн. і можливій мінімальній ціні реалізації (при нормативній собівартості 1 т живої маси великої рогатої худоби), що забезпечувала б 5% рівень рентабельності, – 14108 грн. Сума дотацій на 1 тону живої маси буде дорівнювати 354 грн.

До того ж доречно відмітити, що розрахована нами мінімальна ціна реалізації 1 т живої маси великої рогатої худоби, яка б забезпечувала 5% рівень рентабельності виробникам (14102 грн.) практично дорівнює теоретичному рівню закупівельної ціни (14104 грн.), що була обчислена з позиції кінцевої ціни продукції і виходу м'яса.

Дотування виробництва та реалізації продукції сільського господарства за рахунок бюджету в обох випадках є доцільним за умови врахування цих дотацій при визначенні рівня рентабельності та не включення в ціну його реалізації (за аналогією механізму повернення ПДВ на молоко і м'ясо). Таким чином, найбільш прийнятною є виплата дотацій на 1 голову худоби.

**Висновки.** На підставі проведених досліджень можна зробити висновок, що діюча система державної підтримки в Україні не має системного підходу і не стимулює формування в аграрному секторі оптимального ринкового середовища. При прийнятті рішень щодо впровадження програм підтримки сільськогосподарських товаровиробників не враховуються нові підходи щодо оцінки ефективності підтримки, галузеві та регіональні особливості. За відсутності критеріїв розподілу бюджетних коштів і відповідних методик оцінки ефективності державних програм підтримки сільськогосподарських товаровиробників пропонується взяти за основу методика, що застосовується в країнах ОЕСР. Проведені на матеріалах аграрного сектору України розрахунки підтверджують коректність показників і дають змогу впровадити дану методика в практичній діяльності органів державної влади України, оскільки, як свідчить зарубіжний досвід, державні програми підтримки є ефективним інструментом економічного впливу держави на аграрний сектор економіки України.

#### Література

1. Козак Л.В. Регулятивні заходи підтримки вітчизняних сільськогосподарських виробників / Л.В. Козак // Економіка АПК. – 2009. - №10. – С. 14-18
2. Methodology for the measurement of support and use in policy evaluation – <http://www.oecd.org/dataoecd/36/47/1937457.pdf>
3. Галушко В.П. Методологічні та практичні аспекти оцінки рівня державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників в Україні / В.П. Галушка, А.Д. Діброва, Л.В. Діброва // Економіка АПК. – 2006. - №3. – С. 3-12

#### Summary

*In clause the efficiency of state support of the agricultural enterprises on cultivation of large horned cattle on meat is considered.*

*Стаття надійшла до редакції 21.09.2010*

Посилаєва К.І., к.е.н., доцент, Чернякова В.О., аспірантка<sup>©</sup>

E-mail: [viktoriya-chernyakova@mail.ru](mailto:viktoriya-chernyakova@mail.ru)

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

## МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПЕРСОНАЛУ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

*В статті наведено методику розрахунку комплексного показника ефективності використання персоналу, який поєднує натуральні і вартісні показники продуктивності праці та враховує фактор структури виробництва.*

**Ключові слова:** персонал, сільськогосподарські підприємства, ефективність.

**Вступ.** На сучасному етапі соціально-економічного розвитку України, актуальною залишається проблема відродження агропромислового сектора економіки та українського села в цілому. Значну роль в цьому процесі відіграють, поряд з іншими, трудові ресурси як невідемна складова виробничого потенціалу підприємства вісцлому і зокрема персонал.

Дослідження ринку праці, зайнятості та безробіття, питання формування та ефективності використання трудових ресурсів, робочої сили, персоналу завжди залишаються в центрі уваги науковців як вітчизняних, так і зарубіжних. Зокрема, різним аспектам таких досліджень присвячені праці вітчизняних вчених-науковців: В. Андрійчука, Д.Богині, В. Дієсперова, А.Егоршина, В. Іванюти, Л. Михайлової, Т. Олійник, В. Шияна, К. Якуби, та інших. В той же час, питання ефективності використання саме персоналу в сучасних сільськогосподарських підприємствах ще не знайшли широкого висвітлення у наукових працях, а тому потребує подальших поглиблених досліджень.

**Матеріал і методи.** Інформаційною базою дослідження стали зведені статистичні дані Головного управління статистики у Харківській області, статистична звітність сільськогосподарських підприємств Харківської області, результати власних досліджень і розрахунків авторів. В процесі дослідження використовувалися методи дослідження: групування (при об'єднанні вибірки досліджуваних підприємств у групи за певною ознакою для виявлення зв'язків і залежностей); порівняння (при зіставленні даних звітного та попередніх років); монографічний (при вивченні ефективності використання персоналу у окремих сільськогосподарських підприємствах) та інші. Обробка даних дослідження виконувалась із застосуванням комп'ютерних технологій та пакетів прикладних програм.

**Результати дослідження.** В теорії економічної науки для визначення ефективності використання персоналу існує багато різноманітних підходів і показників, але якогось одного немає, як немає й єдиної методики її оцінки.

---

<sup>©</sup> Посилаєва К.І., Чернякова В.О., 2010



Перш за все, складність полягає у тому, що трудова діяльність персоналу тісно пов'язана з виробничим процесом і його кінцевими результатами, економічним розвитком підприємства тощо. Аналіз наукових концепцій дозволяє виділити три методичних підходи до оцінки ефективності використання персоналу. Прихильники першого підходу вважають, що персонал підприємства здійснює безпосередній вплив на виробництво, кінцеві результати якого є критерієм оцінки його ефективності. В якості таких критеріїв виступають показники результатів діяльності підприємства за конкретний період часу (рік, квартал, місяць): прибуток, собівартість, рівень рентабельності, обсяг товарної та реалізованої продукції, якість продукції. Суть другого підходу полягає у тому, що критерії оцінки ефективності використання персоналу виражають результативність, якість і складність живої праці та трудової діяльності. Такими критеріями оцінки виробничого та управлінського персоналу виступають: продуктивність праці, темп росту продуктивності та оплати праці, частка оплати праці у витратах виробництва, фонд оплати праці, якість праці, трудомісткість продукції, загальна чисельність працівників підприємства. Прихильники третього підходу відмічають, що ефективність використання персоналу визначається організацією його праці, мотивацією, психологічним кліматом в колективі та ін. відповідно до цього підходу, критеріями оцінки ефективності використання персоналу є плинність, рівень кваліфікації, рівень дисципліни, співвідношення управлінського та виробничого персоналу, виконання плану соціального розвитку, психологічний клімат в колективі, статево-віковий та якісний склад працівників.

Більшість сучасних вчених, в якості кінцевого показника ефективності використання персоналу, як правило, пропонують використовувати величину валової продукції (у порівнянних цінах 2005 року) з розрахунку на одного працівника сільського господарства. Але, при цьому, не враховуються галузева структура (структурний фактор), а також натуральні показники продуктивності праці, які також мають вагоме значення. Ми вважаємо, що вартісний і натуральний показники можна об'єднати в один, комплексний показник ефективності використання персоналу, враховуючи, при цьому структурний фактор.

Для цього нами пропонується окремо по галузям рослинництва і тваринництва визначити індекс продуктивності праці, обчислений як через натуральні, так і вартісні показники, шляхом співвідношення продуктивності праці в кожному сільськогосподарському підприємстві з середніми даними по області, або природно-кліматичній зоні.

Індекс продуктивності праці, виражений через вартісний показник:

$$I_{\text{варт.пр.}} = \text{ВІР}_i / \text{ВІР}_{\text{серед.}}, \quad (1)$$

де  $I_{\text{варт.пр.}}$  – вартісний індекс співвідношення продуктивності праці;

$\text{ВІР}_i$  – вартісний показник продуктивності праці в  $i$ -му, конкретному сільськогосподарському підприємстві по галузям рослинництва або тваринництва;

$VPP_{\text{серед.}}$  – вартісний показник продуктивності праці в середньому по регіону по галузям рослинництва або тваринництва.

По галузям рослинництва і тваринництва в якості вартісного показника продуктивності праці було обрано вартість валової продукції (в порівнянних цінах 2005 року) з розрахунку на одного працівника певної галузі. Натуральним показником продуктивності праці в рослинництві є кількість сільськогосподарських угідь з розрахунку на одного працівника галузі, а в тваринництві – кількість умовних голів худоби з розрахунку на працівника галузі тваринництва:

$$I_{\text{натур.пр.}} = \text{НПР}_i / \text{НПР}_{\text{серед.}}, \quad (2)$$

де  $I_{\text{натур.пр.}}$  – натуральний індекс співвідношення продуктивності праці;

$\text{НПР}_i$  – натуральний показник продуктивності праці в  $i$ -му, конкретному підприємстві по галузям рослинництва або тваринництва;

$\text{НПР}_{\text{серед.}}$  – натуральний показник продуктивності праці в середньому по регіону, по галузям рослинництва і тваринництва.

Окремі індекси співвідношення продуктивності праці в рослинництві і тваринництві знайшли відображення у єдиному показнику:

$$I_{\text{сум.}} = (I_{\text{варт.пр.}} + I_{\text{натур.пр.}}) / 2, \quad (3)$$

де  $I_{\text{сум.}}$  – сумарний індекс ефективності використання персоналу по галузям рослинництва або тваринництва;

$I_{\text{варт.пр.}}$  – вартісний індекс співвідношення продуктивності праці в рослинництві або тваринництві

$I_{\text{натур.пр.}}$  – натуральний індекс співвідношення продуктивності праці в рослинництві або тваринництві.

Важливе значення у наших розрахунках займає врахування питомої ваги галузей рослинництва і тваринництва, оскільки може виникати ситуація, коли галузь тваринництва відсутня взагалі, або займає незначну частку в структурі товарної продукції. Тому, якщо просто підсумувати відповідні коефіцієнти по галузі рослинництва і тваринництва і вивести їх середнє значення, то це може суттєво викривити ситуацію на конкретному підприємстві. Для усунення цих передбачуваних недоліків, розрахунок комплексного показника ефективності використання персоналу конкретного сільськогосподарського підприємства, ми здійснили за формулою:

$$K_{\text{еф.вик.перс.}} = (\text{ПВ}_{\text{рос.}} * I_{\text{сум.рос.}}) + (\text{ПВ}_{\text{тв.}} * I_{\text{сум.тв.}}), \quad (4)$$

де  $K_{\text{еф.вик.перс.}}$  – комплексний показник ефективності використання персоналу у конкретному сільськогосподарському підприємстві;

$\text{ПВ}_{\text{рос.}}$ ,  $\text{ПВ}_{\text{тв.}}$  – частка товарної продукції рослинництва і тваринництва у структурі товарної продукції сільського господарства;

$I_{\text{сум.рос.}}$ ,  $I_{\text{сум.тв.}}$  – сумарний індекс ефективності використання персоналу по рослинництву і тваринництву.

За нормативне значення комплексного показника ефективності використання персоналу ми пропонуємо прийняти одиницю. Тобто, якщо значення досліджуваного показника у сільськогосподарському підприємстві дорівнює, або перевищує одиницю, то це є свідченням більш ефективного

використання персоналу, ніж в середньому по регіону, області чи природно-кліматичній зоні і навпаки.

Результати групування сільськогосподарських підприємств Великобурлуцького, Вовчанського, Печенізького та Шевченківського районів Харківської області (табл.), свідчать, що середнє значення підсумкового коефіцієнта ефективності використання персоналу зменшилось і у 2009 році становить 1,05. Протягом досліджуваного періоду найчисельнішою є перша група сільськогосподарських підприємств і має середнє значення підсумкового коефіцієнта 0,66, що свідчить про низьку ефективність використання персоналу.

Таблиця

**Групування сільськогосподарських підприємств Харківської області за середнім значенням підсумкового коефіцієнта ефективності використання персоналу за 2008-2009 роки**

Групи сільськогосподарських підприємств за комплексним показником ефективності використання персоналу	2008 рік		2009 рік	
	Кількість підприємств в у групі	Середнє значення підсумкового коефіцієнта ефективності використання персоналу	Кількість підприємств у групі	Середнє значення підсумкового коефіцієнта ефективності використання персоналу
до 1,00	38	0,66	39	0,66
1,01-1,50	26	1,29	24	1,24
	у т.ч. ПСП «Україна»	1,21	у т.ч. ПСП «Україна»	1,28
			ТОВ «Зоря»	1,34
1,51-2,00	9	1,62	14	1,99
	у т.ч. ТОВ «Зоря»	1,61	у т.ч. СТОВ «АФ ім. Т.Г. Шевченко»	1,88
	СТОВ «АФ ім. Т.Г. Шевченко»	1,81		
У середньому по зоні	73	1,34	77	1,05

Джерело: розраховано за даними звітів господарств за ф.50с.-г.

Сільськогосподарські підприємства, які увійшли до складу другої групи з інтервалом групуючого показника в межах 1,01-1,5 мають нормальний та високий рівень ефективності використання персоналу підприємства, ніж в середньому по природно-кліматичній зоні. У 2009 році до складу цієї групи увійшли ПСП «Україна», в якому значення коефіцієнта ефективності дорівнює 1,21, та ТОВ «Зоря» – 1,34. Високий рівень ефективності використання персоналу має СТОВ «АФ ім. Т.Г. Шевченко» – 1,88 і входить до складу третьої групи підприємств з найвищим значенням досліджуваного показника.

**Висновки.** Результати наших досліджень показали, що комплексний показник має певні переваги перед традиційними показниками ефективності використання персоналу, до яких можна віднести як вартісні так і натуральні. Він дозволяє об'єднати в єдине натуральні та вартісні показники, врахувати фактор структури виробництва, а головне сприяє комплексному дослідженню рівня ефективності використання персоналу у сільськогосподарських підприємствах.

Запропонована методика визначення ефективності використання персоналу, була апробована нами за 2008-2009 роки по сільськогосподарським підприємствам Харківської області. Результати апробації показали, що у Харківській області у 2009 році 228 сільськогосподарських підприємств мали вище значення комплексного показника від середнього рівня по області, а 280 підприємств – нижче, що свідчить про низьку ефективність використання персоналу та наявність резервів для її підвищення у більшості сільськогосподарських підприємств області.

#### Література

1. Богиня Д.П. Основи економіки праці /Д.П. Богиня, О.А. Грیشнова. – К.:Знання – Прес, 2000. – 313 с.
2. Дієсперов В.С. Фактори продуктивності праці /В.С. Дієсперов, Л.Ф. Кондратенко // Економіка АПК. – 2003. - №12. – С. 46-53.
3. Егоршин А.П. Управление персоналом: учебник для ВУЗов. – 4-е изд., испр. – Нижний Новгород, НИМБ, 2003. – 720 с.
4. Іванюта В.Ф. Методологічні підходи до оцінки та подолання бідності сільського населення /В.Ф. Іванюта //Економіка АПК. – 2008. - №6. – С. 152-156.
5. Олійник Т.І. Продуктивність праці та структурні зміни в сільському господарстві / Т.І. Олійник, І.О. Олійник // Економіка АПК. – 2006. - №4. – С. 122- 125.

#### Summary

*The method of calculation of complex index of efficiency of the use of personnel which combines the natural and cost indexes of the labour productivity and takes into account the factor of pattern of production is resulted in the article.*

*Стаття надійшла до редакції 24.09.2010*

УДК 331.446.4

**Савчин С.Я.**, асистент ©  
Львівський національний університет  
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З.Гжицького

## ПСИХОЛОГІЧНИЙ МІКРОКЛІМАТ КОЛЕКТИВУ: ПРАКТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

*Проведено дослідження соціально-психологічного клімату колективу, розраховано його згуртованість, визначено неформального лідера колективу*

**Ключові слова:** колектив, згуртованість колективу, неформальний лідер, соціально-психологічний клімат колективу

**Постановка проблеми.** Питання психологічного мікроклімату в колективі завжди були й залишаються актуальними. Адже, він відображає стійкий психічний настрій у колективі, який остаточно формується відповідно до умов життя кожної особистості, її діяльності в міжособистісній взаємодії, а також мікроклімат в колективі прямо впливає на продуктивність праці кожного працівника.

**Аналіз останніх досліджень.** Дослідженням соціально-психологічними відносинами займаються багато вітчизняних вчених як Задорожній Г., Колот А., Малік М., Новіков В., Осовий Г, Поплавська О. та багато інших.

**Мета статті.** Метою даного дослідження є:

- дослідити соціально-трудова відносини в колективі;
- визначити рівень згуртованості колективу;
- розрахувати індекс згуртованості;
- визначити неформального лідера колективу.

**Виклад основного матеріалу.** Під час функціонування підприємства велике значення відіграють підрозділи, відділи, бригади, служби, організації і їх об'єднання. Всі вони виступають малими соціальними структурами, що характеризуються тим, що їх незамінними складовими є люди, які діють у безпосередніх міжособистісних відносинах та знаходяться в постійному груповому спілкуванні. Такі соціальні спільноти прийнято називати колективами.

Можливості колективу як згуртованої групи у забезпеченні ефективності трудової діяльності досить великі. При вирішенні більшості задач, особливо складних, рішення яких вимагає різноманітних знань, навичок і участі багатьох людей, результати колективної діяльності набагато перевищують просту суму індивідуальних досягнень. Група більш продуктивна також у розробці найбільш плідних і обґрунтованих ідей, всебічній оцінці тих чи інших проектів, хоча при прийнятті рішень вона і буває схильна до підвищеного ризику. Це виявляється у тому, що група приймає більш ризикові рішення, ніж рішення її окремих членів, що приймають їх самостійно, на свій страх і ризик [1, с. 106-107].

Формування колективу пов'язане з вирішенням проблеми психологічної

сумісності. Це вимагає від менеджера, щоб він знав психологічні особливості працівників і вмів їх враховувати при формуванні окремих ланок колективу. Такий підхід дозволить йому впливати на формування кращого соціально-психологічного клімату в колективі. А, як показують американські та японські дослідження в галузі менеджменту, стабільних результатів добиваються фірми, в яких панує спокійна морально-психологічна обстановка [2, с. 83].

Роль керівника є дуже важливою. Керівник не тільки організовує роботу колективу, але й несе відповідальність за налагоджене спілкування, співпрацю підлеглих, а також зміст, структуру та стан колективної психології в цілому. При проблемах у керівництві необхідно використовувати примуси та авторитарні методи управління і враховувати психологічні особливості кожного працівника, його моральний стан, характер та взаємодію з іншими індивідами. Постійними завданнями керівника є: зміцнення трудової дисципліни, регулювання соціально-психологічних процесів у внутрішньому середовищі організації, попередження конфліктів та вирішення різного роду питань, пов'язаних з психологічним кліматом колективу.

Настрій, самопочуття людини залежить від багатьох факторів: як від ступеня добробуту, рівня життя, так і від рівня управління. Колектив формує риси характеру кожного працівника, впливає на загальну мотиваційну орієнтацію та на виробничу атмосферу, що залежить від людських взаємовідносин, спільних прагнень, цінностей та прагнень кожного.

Враховуючи важливість соціально-психологічного клімату колективу та його вплив на ефективне функціонування колективу, нами було проведено дослідження у ВАТ "Промінь" Львівської області, що складається з багатьох підрозділів і очолюється керівником. Для дослідження було вибрано три відділи, які найбільш тісно співпрацюють (виконують спільні завдання, територіально зближені, організовують спільний відпочинок), кожен з яких очолює висококваліфікований менеджер.

Для дослідження рівня згуртованості колективу використано соціометричну методику, що розроблена Дж. Морено. Ця методика полягає в тому, що кожен працівник має можливість анонімно виразити своє ставлення до кожного співробітника. Складаються бюлетені, в яких вписаний список працівників. Вони в обов'язковому порядку роздаються кожному працівнику, що включений в даний список. Тоді навпроти кожного прізвища, включаючи своє, необхідно висловити своє ставлення до співробітників, шляхом проставлення "+", якщо цей співробітник симпатизує, або "-", якщо цей працівник викликає антипатію і "0", якщо є байдужим. Під "симпатією" розуміється бажання разом працювати, виконувати спільні завдання, відпочивати, а під "антипатією" та "байдужістю" відповідно. Навпроти свого прізвища кожен проставляє "+", що дає можливість приховати працівника, що заповнював даний бюлетень і таким чином веде до правдивості висловлювання кожного члена досліджуваних груп.

Всі дані заносяться у соціометричну матрицю (табл. 1), що містить в собі: хто вибирає, кого вибирають, суму позитивних та негативних виборів, а також всього виборів. Після підрахунків можна не тільки встановити загальний психологічний клімат в колективі, але й визначити неформальних лідерів.

Таблиця 1

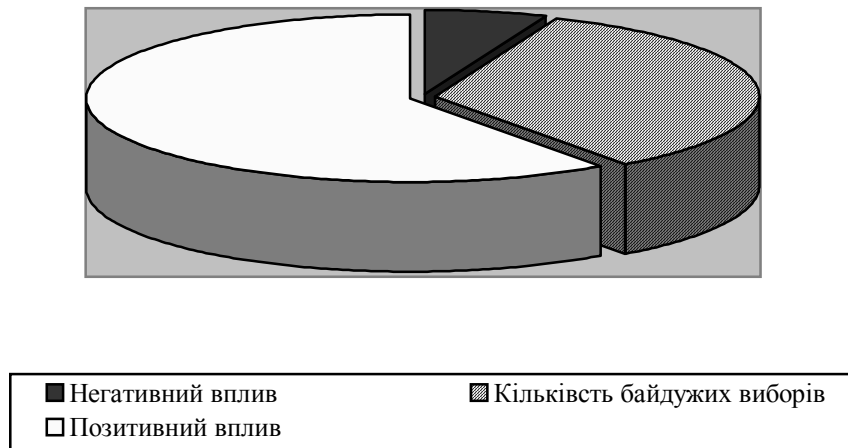
Соціометрична матриця дослідження психологічного клімату у колективі

	Кількість позитивних виборів	Кількість негативних виборів	Кількість байдужих виборів
Підрозділ А			
A1	29	4	2
A2	17		19
A3	13		23
A4	34		2
A5	26	3	7
A6	19	1	16
A7	21	2	13
A8	21	3	12
A9	12	9	15
A10	25	1	10
A11	18		18
Підрозділ Б			
B1	22	1	13
B2	29		7
B3	13		23
B4	22		14
B5	10	11	15
B6	18	3	15
B7	15	6	15
B8	24	3	9
B9	19	5	12
B10	11	6	19
Підрозділ В			
V1	23		13
V2	33		3
V3	17	5	14
V4	21	1	14
V5	23	2	12
V6	25	4	7
V7	19		17
V8	18	3	15
V9	26	1	9
V10	22	1	13
V11	34		2

Отже, працівників трьох підрозділів було об'єднано в одну досліджувану групу, що включала 36 чоловік. Після опитування, результати були занесені у соціометричну матрицю і були проведені розрахунки.

У табл. 1 умовно позначено підрозділи А, Б, В, відповідно і працівники позначені з першого підрозділу А1, А2..., другого підрозділу Б1, Б2..., третього – В1, В2...(як уже зазначалось умовні позначення потрібні для конфіденційності).

У результаті підрахунків отримано: сума позитивних відповідей становить 773 голоси, сума байдужих відповідей становить 441 голос та сума негативних – 82 голоси. Дані відображено у соціограмі.



**Рис.1. Відображення соціально-психологічних взаємовідносин у колективі**

Із даної соціограми рис.1 видно, що сума позитивних виборів становить більшу частину можливих виборів, що свідчить про присутність в колективі частково нормального психологічного клімату, присутність співпраці, наявність симпатій. Проте сума негативних виборів вказує на те, що в колективі виникають міжособистісні конфлікти, присутня певна психологічна напруженість, наявність антипатій. Також враховуючи суму байдужих виборів, можна зробити висновок про недостатньо добре налагоджені соціально-психологічні відносини в колективі.

Індекс згуртованості групи визначається за формулою:

$$I_{зг} = \frac{\sum P_{в} - \sum H_{в}}{N(N - 1)},$$

де  $\sum P_{в}$  – сума позитивних виборів;

$\sum H_{в}$  – сума негативних виборів;

N – загальна кількість можливих виборів у колективі.



$$I_{32} = \frac{773 - 82}{36(36 - 1)} = \frac{691}{1260} = 0,55\%$$

Індекс згуртованості зростає із збільшенням позитивних виборів. Чим вищий індекс згуртованості, чим він ближчий до одиниці, тим вищий рівень згуртованості. Оскільки кількість позитивних виборів не досить велика, відповідно до цього індекс згуртованості теж не досить високий. Результат - низький рівень згуртованості, тобто наявність у колективі емоційних міжособистісних конфліктів, прихованих несприятливих факторів у колективі, певних відмінностей, таких як соціальні (різні посадові ієрархічні рівні), фізіологічні (статевовікові та інші фізіологічні особливості), психофізіологічні (розходження темпераментів і біологічних потреб), психологічних (характер і мотиви поведінки), соціально-психологічні (цінності, інтереси).

Можливість виникнення конфлікту існує у всіх сферах. Конфлікти зароджуються на ґрунті щоденних розбіжностей у поглядах, суперечок і протиріччя різних думок, потреб, спонукань, бажань, стилів життя, надій, інтересів і особистісних переконань [5, с. 43].

Загальновідомо, що психологічні відмінності між чоловіками і жінками зумовлюють різницю між засобами використання їх потенційних можливостей. Зокрема, чоловіки мають перспективну спрямованість на проблеми, в той час, коли у жінок переважає більш оперативне або поточне їх бачення та розв'язання, чоловіки частіше за все приймають рішення спираючись на логіку та здоровий глузд, в той час коли рішення жінок базуються переважно на почуттях та інтуїції, разом з цим вони більш гнучкі у спілкуванні на відміну від прямолінійності чоловіків тощо. Відповідно зустрічається багато порад щодо поєднання жінок та чоловіків у будь-якому колективі для більшого розмаїття думок та позицій, оскільки це дозволить, в свою чергу, збагатити інструментарій використання колективних та індивідуальних можливостей працівників [4, с. 20].

На нашу думку, найважливішу роль в колективі, де панують конфлікти, непорозуміння, у змішаних колективах, тобто в тих, у яких є працівники різного віку та статі, виконує той, хто управляє даним підприємством. Він повинен відігравати вирішальну роль у розв'язанні конфліктних ситуацій, в налагодженні злагоди між членами колективу, діючи при цьому не опосередковано, а прямо на конкретну особу конкретними діями.

Відповідно до поставленого завдання і в залежності від зрілості колективу, лідер-керівник по-різному вибудовує вимоги до завдань і взаємовідносин в якості двох існуючих вимірів стилів управління: обсяг безпосереднього керівництва (обов'язкова поведінка) і необхідна соціоемоційна підтримка (антропоцентрична поведінка). Обов'язкова поведінка керівника означає міру заглиблення лідера в односторонню комунікацію при в'ясненні того, що підлеглі повинні робити і як необхідно вирішувати завдання, що стоять перед ними. У свою чергу антропоцентрична поведінка означає міру заглиблення керівника в двосторонню комбінацію при наданні необхідної соціоемоційної підтримки, використанні соціально-психологічних стимуляторів та сприяттві у роботі підлеглих [3, с. 393].

Керівникові дуже важливо враховувати особисті властивості людини, які завжди виявляються більш ядро у незвичній, нестандартній обстановці, що впливає і на міжособистісні стосунки. Невизначеність обстановки зростає за умов певної соціальної ізоляції. При цьому окремі індивідуальні особливості, на які у звичайних умовах ніхто не звертає уваги, можуть стати неприйнятними для решти, і навіть призводити до психологічних зривів – грубощів, образ, конфліктів. Така, здавалося б, необразлива риса, як підвищена балакливість, постійне прагнення поділитися своїми враженнями і думками, за тривалого спільного перебування в одному приміщенні і тим більше за обмежених можливостей інших соціальних контактів і емоційної розрядки стає іноді досить подразливою і навіть нестерпною. Слід виходити також із того, що думка колективу це досить серйозний психологічний чинник [5, с. 51].

Враховуючи вищесказане, хочемо погодитися з даним твердженням, що думка колективу дуже важливий чинник, який потрібно враховувати і прислухатися до нього. У даному досліджуваному колективі, завдяки анонімному висловлюванню членів колективу було визначено неформальних лідерів.

Провівши дослідження, нами було виділено три місця, які посіли особи, що набрали найбільшу кількість позитивних виборів. Перше місце посіли дві особи, які набрали однакову кількість голосів, 34 з 36 можливих, – це умовно позначені працівники А4 і В11; друге місце посідає працівник В2, який набрав лише на один голос менше від попередніх; і третє місце посідають, знову ж таки, двоє осіб А1 і Б2. Отже, цілком справедливо, можна стверджувати, що ці п'ять осіб є неформальними лідерами. Тобто, якщо б дана організація складалась лише з цих трьох досліджуваних підрозділів, то очолювати її могла б одна із цих осіб. Але, звичайно це не означає, що найпершим і найбільш достойним претендентом повинен бути один із тих, хто зайняв перше місце. До цього потрібно підходити досить обережно і виважено, враховуючи такі риси як уміння управляти людьми, можливість легко налагоджувати контакт з підлеглими також вміння врегульовувати конфліктні ситуації, що складаються між ними. Ця людина повинна бути справедливою, мудрою, стриманою в своїх емоціях, дружельною, що є дуже важливо для створення сприятливого мікроклімату в колективі. Також повинен враховуватись вік даного претендента і його бажання займати дану посаду.

**Висновки.** Формування здорової моральної атмосфери в колективі – складний і тривалий процес. Головна його мета – досягнення такого становища, коли праця приносить задоволення, коли вони виконують спільну справу з радістю. Прийти до цього можна лише через вмилу організацію праці, справедливу оцінку і винагородження працівників, сприяння їх професійному зростанню, а також розуміння їх труднощів і проблем.

### Література

1. Балабанова Л.В. Управління персоналом: Навчальний посібник /Л.Балабанова, О.Сардак.- К.: ВД "Професіонал", 2006.- 512с.
2. Липчук В.В. Менеджерський персонал у сільському господарстві: теорія і практика: монографія / В.Липчук, А. Линдюк.- Львів: Магнолія 2006, 2010.- 200с.

3. Минів Р.М. Сутність соціально-психологічних методів управління сільськогосподарськими підприємствами / Р.Минів, О. Батюк // Науковий вісник ЛНУ ВМ та БТ ім. С.З.Гжицького, т. 12, № 1 (43), Львів, 2010.- С. 391-394.

4. Филлипов А.В. Работа с кадрами: психологический аспект / А.Филлипов.- М.: Экономика, 1990.-168с.

5. Ходаківський Є.І. Психологія управління. 2-ге вид. Навчальний посібник. / Є. Ходаківський, Ю. Богоявленська, Т. Грабар. - К.: Центр учбової літератури, 2009.- 608с.

### Summary

Savchyn S.J., assistant

*Lviv national university of veterinary sciences and biotechnologie  
named after S. Z. Gzhytskyj.*

### **PSYCHOLOGICAL MICROCLIMATE OF COLLECTIVE: The practical RESEARCH WORKER**

*Conducted research of socialpsychological climate of collective, his solidarity is expected, certainly informal leader of collective*

**Key words:** *collective, solidarity of collective, informal leader, socialpsychological climate of collective*

*Стаття надійшла до редакції 24.09.2010*

УДК 631.1:351:636.5

Сендецька С. В. ©

*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького*

## ПРОГНОЗУВАННЯ КОН'ЮНКТУРИ РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ ПРОДУКЦІЇ ПТАХІВНИЦТВА

*В статті здійснено прогноз основних показників кон'юнктури регіонального ринку продукції птахівництва, запропоновані основні напрями розвитку галузі відповідно до розрахованих прогнозних параметрів.*

**Ключові слова:** ціна, прогноз, ринок продукції птахівництва, яйця, м'ясо птиці, виробництво на одну особу, споживання.

**Постановка проблеми.** Прогнозування є одним із найефективніших інструментів, які використовують для визначення очікуваного розвитку подій і оцінки можливих наслідків певних рішень на всіх рівнях управління. У «Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року» вказується, що «державне регулювання аграрного ринку здійснюється шляхом удосконалення системи прогнозування і ведення балансів платоспроможного попиту населення та пропозиції на продовольчому ринку» [2]. У керівництві окремих птахопідприємств або об'єднанням прогнозування є першоосною, оскільки будь-яке управлінське рішення має прогнозу або планову спрямованість. Точні прогнози дозволяють позбутися невизначеності, обґрунтовують чинники та їх динаміку, за яких стає можливим досягнення поставлених цілей.

Дослідженню проблем розвитку птахівництва та функціонування ринку продукції цієї галузі присвячені ґрунтовні праці Б. А. Мельника, Р. М. Мініва, В. І. Топіхи, Ф. О. Ярошенка, І. Ф. Ясіновської та інших авторів. Відзначаючи вагомість їх наукового доробку, слід зазначити, що динамічні зміни макроекономічних процесів вимагають нових досліджень прогнозних параметрів розвитку ринку з метою впровадження адекватних механізмів регуляторного впливу.

**Матеріали і методи.** В даному дослідженні застосовувалися методи прогнозування на основі моделей згладжування кривої поліноміальним трендом, дані статистичної звітності, Інтернет-ресурси.

**Результати досліджень.** Прийнятним способом прогнозу є екстраполяція на основі регресійних моделей. Ми встановили прогнозні показники споживання яєць на одну особу у Львівській області використовуючи модель згладжування кривої поліноміальним трендом (рис. 1). Аналогічним чином були одержані прогнозні параметри виробництва на 1 особу у Львівській області яєць і м'яса птиці. Результати розрахунків показані в табл. 1.



**Рис. 1. Фактичні, вирівняні та очікувані обсяги споживання яєць на одну особу у Львівській області на основі згладжування кривої поліноміальним трендом.**

Джерело: за даними Головного управління статистики у Львівській області.

У разі збереження тенденцій, які склалися за минулі 13 років, у 2012 році обсяги споживання яєць досягнуть раціональних норм, проте це відбуватиметься за рахунок ввезення цієї продукції з інших регіонів України.

Таблиця 1

**Прогнозні показники виробництва і споживання яєць та виробництва м'яса птиці на одну особу у Львівській області**

Показники	Рівняння регресії та середньоквадратичні похибки	2008 р. (фактично)	2011 р.	2012 р.	2012 р. у % до 2008 р.
Виробництво яєць, шт.	$y = 0,036 \cdot x^2 + 4,2547 \cdot x + 156,64, R^2 = 0,9268$	214	234	239	112
Споживання яєць, шт.	$y = 0,4431 \cdot x^2 - 0,1094 \cdot x + 167,7, R^2 = 0,9517$	238	279	294	124
Виробництво м'яса птиці, кг	$y = 0,1735 \cdot x^2 - 1,5076 \cdot x + 5,666, R^2 = 0,9491$	16,9	26	30,2	179

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Львівській області.

Виробництво м'яса птиці становитиме 30 кг на рік на душу населення, що є більше за сучасний рівень споживання м'яса птиці в країнах ЄС – 24 кг. Тобто ринок продукції птахівництва буде близьким до насичення і для його регулювання потрібно змінити певні важелі впливу. Передусім це стосується скорочення дотаційних механізмів і підвищення експортного потенціалу галузі.

Реалізація експортного потенціалу галузі в рамках СОТ значною мірою є залежить від рівня відповідності української продукції міжнародним стандартам, оскільки питання безпеки та якості продуктів харчування є одним із пріоритетів у міжнародній торгівлі. Суттєвим бар'єром у здійсненні експорту продукції птахівництва є невідповідність чинних вітчизняних стандартів європейським і світовим нормативним документам. Процес їх гармонізації дуже повільний – на кінець 2008 р. було розроблено та гармонізовано лише близько чверті вітчизняних стандартів від загальної кількості європейських і світових нормативних документів, які діятимуть наприкінці перехідного періоду. Не повною мірою відповідає вимогам Євросоюзу і система контролю якості та безпеки виробництва м'яса в Україні. Крім того, з метою стимулювання експортних операцій доцільно прискорити запровадження інших механізмів підтримки експорту:

- впровадження механізмів експортного кредитування, страхування та формування відповідних фінансових установ;
- удосконалення інфраструктурного забезпечення експортної діяльності;
- надання інформаційно-методичної та правової підтримки просуванню продукції вітчизняних виробників на зарубіжних ринках.

Важливими напрямками розвитку птахівництва в умовах насиченого ринку є диференціація ринку за рахунок розвитку і просування інших, крім курівництва, галузей птахівництва (гусівництва, качківництва, індиківництва, перепільництва тощо).

Особисті селянські господарства для виробництва м'яса птиці зазвичай утримують індиків, гусей, качок. Особливу популярність у населення заслужили гуси завдяки своїй невибагливості до годівлі, утримання, а також м'ясній скороспільності, різноманітності продукції, яку можна отримати в результаті їх вирощування: м'ясо, жир, печінка, пух і пір'я. Відродження гусівництва на промисловій основі потребує значних інвестицій. Один із варіантів розвитку підгалузі з найменшими капіталовкладеннями – організація розвитку гусівництва в особистих селянських господарствах через кооперацію з промисловими птахопідприємствами. Такий досвід розвитку гусівництва нагромаджений в Угорщині, де сільськогосподарські підприємства постачають ОСГ добових гусенят і купують у них продукцію гусівництва. У результаті такої кооперації задовольняються потреби внутрішнього ринку і значна кількість продукції надходить на експорт.

У Львівській області гусей породи Легат розводять у ПП «Гові» Сокальського району, яке може стати фірмою-інтегратором для ОСГ гусівничої спеціалізації.

Більш глибока переробка яєць і м'яса птиці з відповідним застосуванням комплексу маркетингу для ефективного товаропросування також сприятиме ефективному розвитку птахівництва в умовах насиченого ринку.

Товарна політика повинна формуватися на основі вимог споживачів до продукції птахівництва і визначати виробничий процес. До 90-их років минулого століття асортимент продукції птахопідприємств не відзначався особливою розмаїтістю. Це яйця різної категорії (залежно від розміру яйця), яєчний порошок, цілі тушки птиці патрані і напівпатрані.

Вітчизняні виробники почали пропонувати розділену птицю з появою американських стегенець. Яєчна продукція отримала гарне упакування, проте на нашому ринку і надалі практично відсутні продукти переробки яєць.

На сучасному ринку розвинутих країн спостерігається широкий асортимент яєчних продуктів. Перша група – це харчова продукція, до складу якої входить підгрупа для промислового споживання, а також велика підгрупа для домашнього господарства і громадського харчування. Сюди входять напівфабрикати – спеціально запаковані й оброблені рідкі цілі яйця з тривалим терміном зберігання при кімнатній температурі, заморожені цілі яйця в спеціальному упакуванні, сухі омлети. Доповнюється підгрупа широким асортиментом готових продуктів в охолодженому і замороженому вигляді, серед яких яєчні омлети, сосиски, десерти з начинкою, яєчні йогурти тощо. Друга група – це нехарчова продукція, яку широко використовують у фармацевтичній, косметичній, хімічній, текстильній та інших галузях промисловості.

Світовий досвід показує, що для забезпечення раціонального функціонування ринку мінімальна частка перероблених яєць в країні повинна складати 20%. Саме цей рівень дозволяє регулювати попит і пропозицію при змінах ринкової ситуації [1]. Безумовно, виведення на ринок нової продукції повинно підкріплюватися відповідною комунікативною політикою.

Ще одним напрямом розвитку птахівництва в умовах насиченого ринку є його сегментування. Для прикладу, на ринках багатьох країн ЄС, крім звичайних яєць, продаються так звані «щасливі» яйця, тобто яйця, одержані від курей вигульного утримання, які суттєво дорожчі, ніж яйця курей кліткового утримання. Такі яйця у нас можна купити лише на продуктових ринках з певним ризиком щодо їх санітарно-гігієнічної безпеки.

Щодо послаблення протекціоністських заходів на ринку продукції птахівництва, то це неминучий процес, як з погляду позитивної динаміки розвитку галузі, так і у зв'язку зі вступом України до СОТ, проте потрібно здійснювати постійний моніторинг і прогноз кон'юнктури ринку, особливо у зв'язку з глобальною фінансовою кризою, яка може чинити суттєвий негативний вплив на процеси розвитку ринку.

Названі заходи сприятимуть як ефективному веденню птахопідприємствами господарської діяльності, так і повному задоволенню потреб споживачів у продукції птахівництва.

**Висновки.** На основі прогнозних розрахунків встановлено, що за умови збереження тенденцій розвитку галузі відбудеться насичення ринку продукції птахівництва. Для його регулювання доцільно формувати адекватні механізми на всіх рівнях, які б сприяли зростанню експортного потенціалу галузі, здійсненню птахопідприємствами сегментування і диференціації ринку, збільшенню переробки продукції птахівництва з відповідним застосуванням комплексу маркетингу для її ефективного товаропросування.

#### Література

1. Асонова А. Куриная рапсодия [Электронный ресурс] / А. Асонова // Континент. – Режим доступа : <http://www.continent.kz/2008/17/7.htm>.
2. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minagro.gov.ua/page/?3800>.

#### Summary

Sendetska S.V.

#### PROGNOSTICATION OF REGION POULTRY PRODUCTION MARKET CONJUNCTURE

*Prognostication of the main poultry production market conjuncture characteristics was conducted in this article. Main directions for development of sector were proposed due to calculated predictive parameters.*

*Стаття надійшла до редакції 1.09.2010*



УДК 338.43.01

**Слободенюк Л.О.**, молодший науковий співробітник ©**Сачук Р.М.**, заступник директора, завідувач науково-дослідного відділу продуктивності у галузях сільського господарства, (e-mail: sachuk.08@mail.ru)  
НДЦ "Рівнеагропромпродуктивність" м. Рівне

## ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ НОРМОУТВОРЮЮЧИХ ЧИННИКІВ НА ТРУДОМІСТКІСТЬ ОБСЛУГОВУВАННЯ ВЕЛИКОЇ РОГАТОЇ ХУДОБИ

*Визначено вплив нормоутворюючих чинників на трудомісткість обслуговування великої рогатої худоби. Серед них найбільш прийнятні розмір ферми, статеві-вікова група тварин, технологія утримання та ін.*

**Ключові слова:** нормоутворюючі чинники, трудомісткість, умови утримання, корми, статеві-вікова група.

**Вступ.** Виробництво продукції тваринництва потребує великих витрат праці в силу своєї специфіки. Сам процес розрахунку трудомісткості виробництва продукції потребує значних витрат часу, що обумовлено необхідністю урахування дії різних нормоутворюючих чинників, які впливають на затрати праці при виконанні робіт різними категоріями працівників. Така ж тенденція спостерігається і на обслуговуванні ВРХ, яка залежить від прийнятого організаційно-технологічного варіанта та продуктивності тварин в господарстві.

Організаційно-технологічний варіант передбачає певну схему утримання тварин, способів виконання робіт, їх кратність, відстань підвезення кормів тощо. Вплив даних чинників на трудомісткість обслуговування ВРХ в різних умовах проявляється по-різному, витрати коливаються в діапазоні 1,5 – 2 рази.

Дослідження показали, що нормоутворюючі чинники, які впливають на трудомісткість обслуговування ВРХ, розглядаються окремо без системного зв'язку між собою [1].

Тому виникає необхідність комплексного підходу до визначення впливу взаємозв'язаних зовнішніх, внутрішніх і природно-технологічних нормоутворюючих чинників.

**Аналіз відомих досліджень.** Вчені економісти розглядають зовнішні, внутрішні і природно-біологічні нормоутворюючі чинники з точки зору мети своїх досліджень.

Так, Єрманський О.А. на початку 30-х років ХХ ст. зазначив, що нормування праці може бути лише фізіологічним, а нормування роботи машини – завдання технічне [2].

Безумовно, важливість зазначених чинників фізіологічного характеру відмічались на всіх етапах нормування праці. Проте нині на практиці вони

враховуються лише при встановленні нормативного часу на відпочинок при виконанні виробничих операцій.

У своїх дослідженнях Петроченко П.Ф, Пунський Л.М. доводять необхідність урахування соціальних чинників [3, 4]. Вони визначають змістовність праці, її різноманітність, наявність у ній творчих елементів, характер відносин в колективі, але залишаються на позиціях технічного нормування.

Ці дослідження зробили значний внесок у теорію нормування праці. Проте, всі вони виходили з конкретних умов господарств та цілей досліджень, а не з позицій системного підходу до нормування праці. В теорії нормування чіткого визначення системи нормування праці та поділу чинників не існувало.

Однак, це має дуже важливе значення для створення галузевих систем нормування праці ринкового типу [5].

У тваринництві до внутрішніх чинників належать технічні, організаційні, психофізіологічні, соціальні ( 1 ); до природно-біологічних - вид і статево-вікові групи тварин, тривалість зимового і літнього періоду, продуктивність тварин; до зовнішніх – показники економічного обґрунтування, зменшення витрат виробництва на основі скорочення нормативних витрат праці, законодавчі акти.

Виходячи з вищесказаного, мета даної статті полягає у дослідженні нормоутворюючих чинників, які відображають специфіку умов праці при обслуговуванні ВРХ з урахуванням їх взаємного впливу. Тому вирішення цієї проблеми потребує інших методичних підходів.

**Мета статті:** визначення впливу нормоутворюючих чинників на трудомісткість обслуговування великої рогатої худоби.

**Результати досліджень.** У сільському господарстві важливого значення набуває гнучкість нормативів та зручність користування ними в господарствах, що дозволяє виробникові підібрати такий варіант умов виробництва, який би відповідав нормативам трудомісткості.

Проектування нормативної трудомісткості обслуговування здійснюється шляхом моделювання умов праці робітників, що обслуговують певну статево-вікову групу тварин, на основі типових нормативів часу і чисельності.

Використання цього методу дозволяє створити практично однакові моделі умов праці за фактичними даними ферми ВРХ.

З наведених нормоутворюючих чинників були визначені найбільш прийнятні:

- розмір ферми;
- статево-вікова група ВРХ;
- технологія утримання худоби;
- одержання, приготування, роздавання кормів;
- способи напування;
- видалення гною.

Під час проведення досліджень були взяті різні розміри ферми ВРХ. В результаті досліджень було виявлено, що існує зворотна залежність між трудомісткістю та розміром ферми. Чим більший розмір ферми, тим нижча трудомісткість, тобто менше праці витрачається на обслуговування. Це пояснюється тим, що на великотоварних фермах у зв'язку з великою концентрацією поголів'я трудові процеси механізовано, тобто чим більший рівень уречевленої праці, тим менший рівень живої праці.

Як уже було зазначено, процес виробництва яловичини має ряд економічних, технологічних і організаційних особливостей, які залежать від обслуговування статеві-вікових груп ВРХ. Тому в дослідженнях використано такий поділ тварин на статеві-вікові групи:

- молодняк ВРХ профілакторного віку ( від 20 днів до 2-х місяців );
- молодняк ВРХ до 6-ти місячного віку;
- молодняк ВРХ до 1-го року;
- молодняк ВРХ старше 1-го року;
- відгодівля.

Такий поділ обумовлений однорідністю статеві-вікового складу худоби, що становить передумову формування однакових організаційно-технологічних варіантів їх утримання, формування однорідних груп худоби та закріплення їх за окремими працівниками (доглядачами), що забезпечує спеціалізацію праці, сприяє стабілізації і ритмічному виконанню технологічних операцій, що в свою чергу, сприяє зниженню трудомісткості виробництва продукції тваринництва.

За результатами досліджень розраховано показники трудомісткості обслуговування на 10 голів ВРХ кожної статеві-вікової групи. Результати досліджень відображені в таблиці № 1.

Таблиця 1

**Трудомісткість обслуговування 10 голів ВРХ різних статеві-вікових груп [5]**

Статеві-вікова група ВРХ	Трудомісткість обслуговування 10 голів, люд.-год.
Молодняк ВРХ профілакторного віку	2,05
Молодняк ВРХ до 6-ти місяців	2,59
Молодняк ВРХ до 1-го року	2,20
Молодняк ВРХ старше 1-го року	2,24
Відгодівля	1,85

З даних таблиці видно, що трудомісткість обслуговування 10 голів ВРХ коливається залежно від статеві-вікових груп від 1,85 до 2,59 люд.-год. Це пояснюється тим, що у старших статеві-вікових груп ВРХ кількість трудових операцій значно менша ніж у молодших. Раціон тварин практично постійний, а їх поведінка більш врівноважена.

Також витрати праці залежать від способу роздавання кормів, умов годівлі, приготування кормів (види кормів, умови їх зберігання, відстань транспортування тощо), а також напування.

Досліджено такі способи напування, як автонапувалки, напування з відер з піднесенням їх до тварин, з корит (при подачі води шлангом, з відра, з крана). Результати досліджень показані в таблиці 2.

Таблиця 2

**Залежність трудомісткості обслуговування 10 голів ВРХ від способу напування [5]**

Статеві-вікова група ВРХ	Трудомісткість обслуговування 10 голів ВРХ по способу напування, люд.- год.			
	Молодняк ВРХ профілакторного віку	-	2,02	1,84
Молодняк ВРХ віком до 6-ти місяці	-	2,07	2,17	2,28
Молодняк ВРХ віком до 1 – го року	1,81	1,86	1,92	2,08
Молодняк ВРХ віком старше 1-го року	1,88	1,94	2,0	2,16
Відгодівля ВРХ	1,83	1,84	1,87	-

Дані таблиці свідчать про те, що молодняк ВРХ профілакторного віку при напуванні з корит (подача води шлангом) найнижчий (1,84 люд.-год.). При використанні інших способів показники майже однакові (2,02 – 2,05 люд.-год.). У молодняка ВРХ до 6-ти місячного віку при напуванні з корит показники найнижчі (2,07 – 2,28 люд.-год.). Починаючи з 6-ти місячного віку напування проводилось з використанням автонапувалок. Із всіх статево-вікових груп тут найнижчі показники (1,81 – 2,08 люд.-год.).

При використанні інших способів напування ці показники дещо вищі порівняно з автонапуванням і коливаються в межах 1,83 люд.-год. – при напуванні з корит під краном і найвищі 2,16 люд.-год. при напуванні з піднесенням відер до тварин.

Трудомісткою ланкою в тваринництві є видалення гною на фермі ВРХ, при якому використовуються такі елементи: навантаження, перевезення, розвантаження гною. При цьому використовуються транспортери, трактор-бульдозер, візок наземної дороги, підвода та інші засоби.

Залежно від способу видалення гною працівник виконує різні операції, що обумовлюють різну трудомісткість виконання робіт.

**Висновки.** 1. Трудомісткість обслуговування ВРХ залежить від статево-вікових груп, що обумовлює різні організаційно-технологічні варіанти утримання.

2. Між трудомісткістю обслуговування та розміром ферм існує зворотна залежність. Чим більша ферма, тим нижча трудомісткість.

3. При різних способах роздавання кормів залежить від статеві-вікових груп та способу роздавання кормів, умов годівлі і приготування кормів (види кормів, умов зберігання, відстані транспортування).

4. На основі проведення досліджень можна розробити коефіцієнти, за якими можливо групування ферм з однаковим рівнем трудомісткості виробництва продукції тваринництва.

#### Література

1. Вітвіцький В.В. Управління галузевими системами економічних норм і нормативів в АПК / Вітвіцький В.В.– К.: Центр “Агропромпраця”. 2001. – 566 с.

2. Єрманський О.А. Теория и практика рационализации / О.А. Єрманський. – М. НКТП, 1933. С. 27.

3. Петроченко П.Ф. Организация проектирования труда в промышленности СССР / П.Ф. Петроченко. – М. Профиздат, 1971. С. 18-20.

4. Пунский Л.М. Основы технического нормирования в промышленности / Л.М. Пунский. – М. Машиностроение, 1946. С. 32-34.

5. Вітвіцький В.В. Моделювання, проектування і оптимізація трудових витрат на виробництві молока / В.В. Вітвіцький, Г.А. Нагорна. – К. Центр “Агропромпраця”, 1996. С. 52.

#### Summary

**Slobodenjuk L.O., Sachuk R.M.**

**Rivnenskiy research center of agroindustrial complex**

#### **RESEARCH OF FACTORS IN SERVICE LABORIOUSNESS CATTLE**

*The effect factors on labor factors maintenance of cattle. Among the most accepted farm size, age group of animals, technology and other content.*

*Стаття надійшла до редакції 1.09.2010*

УДК 631.1:637.1

Солтис М.В., асистент<sup>©</sup>*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького***РОЛЬ ІНВЕСТИЦІЙ В РОЗВИТКУ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ЗА УМОВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

*Предметом нашого дослідження постає проблема інвестування підприємств молокопереробної промисловості на основі інтеграційно-інноваційної моделі розвитку.*

*Ключові слова: інтеграція, інвестиційна діяльність, молокопереробні підприємства.*

**Постановка проблеми.** Методичною і теоретичною основою проведеного дослідження є положення економічної теорії, системно-аналітичний метод, за допомогою якого узагальнено наукові розробки і пропозиції вітчизняних вчених щодо розвитку інвестиційної діяльності підприємств. Прикладні аспекти вивчення предмету дослідження вимагали низки методів теоретичного характеру (спостереження, аналіз, синтез, логічний метод), методи статистико-економічного аналізу: порівняння середніх і відносних величин.

**Аналіз останніх досліджень.** Процес інтеграції економіки характеризується в першу чергу інтеграцією найбільш конкурентоспроможних галузей і найбільш пріоритетних для національної економіки. Молокопереробна промисловість розпочала інтеграцію в період приватизації її підприємств і придбання контрольних пакетів акцій іноземними компаніями, які стали стратегічними інвесторами галузі. Вихід на зовнішній ринок та впровадження європейських стандартів якості на готову молочну продукцію ще один позитивний чинник інтеграції. Але на момент активної інтеграції для забезпечення її ефективності та стійкого економічного розвитку МПП України необхідно активізувати інвестиційну діяльність, що в свою чергу вимагає створення механізмів координації діяльності владних структур і всіх господарюючих суб'єктів економіки, розробки дієвої інвестиційної стратегії економічного розвитку підприємств МПП та молокопродуктового підкомплексу і АПК в цілому.

Метою дослідження є аналіз дослідження розвитку молокопереробних підприємств України в умовах інтеграції.

**Виклад основного матеріалу.** Розгортання глобалізаційних процесів у сфері економіки як процесу відтворення і поширення в світовому масштабі відносин і механізмів регулювання, характерних для ринкової економіки, що поєднувалося з одночасним поширенням і засвоєнням ліберальних вартостей, зумовило вияв інтеграційних процесів насамперед через економічну інтеграцію

як секторальну (функціональну), так і ширшу. Тому проблеми інтеграції часто пов'язують з проблемою оптимальної економічної політики [1].

Вступ України до СОТ дає позитивний сигнал для активізації співпраці між Україною і ЄС по всіх напрямках, а також і в інвестиційній сфері [2].

Нині за умови світової економічно-фінансової кризи та інтеграції України в СОТ і ЄС одним із головних аспектів національної аграрної економіки є перспективи розвитку інвестиційно-інтеграційних процесів в пріоритетних галузях АПК. У контексті світового ринку молока перспективи розвитку молочної галузі в Україні за певних умов видаються дуже навіть оптимістичними. Щорічне світове збільшення виробництва молока становить 1,3%, щоправда попит зростає набагато швидше: на 3-4%. До 2012 року фахівці Source Zenith International прогнозують підвищення попиту на 10%, зокрема на тверді сири - на 39, морозиво - на 30, йогурту - на 21%.

Україна сьогодні посідає 11-ту позицію серед основних світових виробників молока та молочної продукції за обсягами виробництва молока (близько 12 млн. тонн) і 20-ту - за випуском молочних продуктів. Країна має активний торговий баланс, але, на відміну від Білорусії, яка посідає четверте місце за обсягами молочного експорту, ми лише на 15-му. Проте це не заважає нашим молочникам добре заробляти на експорті. За даними досліджень IFCN Dairy report 2008, собівартість українського молока одна з найнижчих у світі: третє місце після Аргентини та Білорусі. Водночас у нас один із найнижчих у світі показників продуктивності праці, низька ефективність виробництва [3].

Витрати на виробництво молока в сільськогосподарських підприємствах України за даними Держкомстату, в 2007 році становили 113,70 грн./ц, а у 2008 149,75 грн./ц, тобто у 2008 році витрати зросли на 31,7% за рахунок подорожчання кормів. У 2008 році, порівняно з 2007, прибутковість молока знизилась з 13,8% до 4,2% [4].

За даними Державного агентства України з інвестицій та інновацій станом на травень 2009 року індекс інвестиційної привабливості України, за розрахунками Європейської Бізнес Асоціації, зріс до 2,6. Попередній індекс враховувався станом на лютий 2009 року та становив 2,2 [2].

Приріст іноземного капіталу за 6 місяців 2009 року склав 138,1 млн. дол. США, що в 3,4 раза менше, ніж за аналогічний період минулого року. При цьому інвестиційні вкладення у харчову промисловість досягли 106,1 млн. дол. США. Обсяг залучення іноземних інвестицій в сільське господарство з початку року збільшився на 32 млн. дол. США.

Основними інвесторами в агропромисловий комплекс України є країни:

- в сільське господарство: Кіпр (317 млн. дол. США), Великобританія (133 млн. дол. США), Данія (56,8 млн. дол. США), Сполучені Штати Америки (51,5 млн. дол. США), Німеччина (41,1 млн. дол. США), Австрія (28,9 млн. дол. США), Франція (20,7 млн. дол. США), Російська Федерація (18,1 млн. дол. США);

- в харчову промисловість: Нідерланди (570,6 млн. дол. США), Швеція (222,8 млн. дол. США), Кіпр (218,5 млн. дол. США), Великобританія (148 млн.

дол. США), Сполучені Штати Америки (98,5 млн. дол. США), Швейцарія (83 млн. дол. США), Франція (73,2 млн. дол. США), Німеччина (59 млн. дол. США), Росія (44,3 млн. дол. США).

За шість місяців 2009 року загальні обсяги інвестицій в основний капітал в Україні склав 56,7% до відповідного періоду минулого року.

Станом на 1 липня 2009 року в агропромисловий комплекс України було залучено 7944,3 млн. грн. інвестицій в основний капітал (14,7% від загального обсягу інвестицій в економіку - 54081,7 млн. грн.).

З них 4756,5 млн. грн. вкладено в харчову та переробну промисловість, 3181,8 млн. грн. у сільське господарство та 5,9 млн. грн. у рибництво (відповідно 8,8%, 5,9% та 0,01% від загального обсягу інвестицій в економіку).

Несприятливе економічне середовище вплинуло на обсяги інвестицій, за 6 місяців 2009 року більш ніж удвоє знизилась обсяги інвестицій (порівняно з відповідним періодом минулого року) на виробництво молочних продуктів та морозива - 44,2% [5].

За даними Держкомстату [6] у 2008 році виробництво молока склало 11761,3 тис. т, що на 4,1% менше, ніж за 2007 рік. Імпорт молока і молокопродуктів за 2008 рік склав 238,9 тис. т в перерахунку на молоко, експорт - 1165,9 тис. т. Це дало змогу забезпечити споживання молока і молокопродуктів на одну особу на рівні 208,5 кг на рік, що на 7,2% менше, ніж у 2007 році. Дані таблиці 1 демонструють, що за досліджуваний період молокопереробна промисловість характеризується як експортно-орієнтована галузь АПК України, що є позитивним фактором в умовах інтеграції. Пропозиція внутрішнього ринку перевищувала попит, який залежить від купівельної спроможності населення.

#### 1. Баланс молока та молочних продуктів в перерахунку на молоко

Показник	2007 р.	2008 р. Попередні дані	2009 р. Попередні дані
Попит на продукцію, тис. т	12533	12000	12200
Внутрішнього ринку - всього, тис. т	11594	10834	115000
в т.ч. фонд споживання, тис. т	10448	9634	10300
інше споживання, тис. т	1146	1200	1200,0
Зовнішнього ринку (експорт), тис. т	939	1165	700
Пропозиція продукції, тис. т	12553	12000	12200
Внутрішнього ринку - всього, тис. т	12334	11761	11500
Власне виробництво, тис. т	12262	11761	11500
Зміна запасів на кінець року, тис. т	-72	0	0
Зовнішнього ринку (імпорт), тис. т	199	238	700
Споживання на душу населення, кг на рік	224,6	208,5	224,4

У 2009 році очікується зменшення виробництва молока до 11500 тис. т, що з урахуванням можливих обсягів імпорту у межах 700 тис. т дасть змогу збільшити споживання цієї продукції на одну особу до 224,4 кілограмів



(раціональна норма - 380 кг). Експорт у 2009 році оцінюється в межах 700 тис. т, тобто менше, ніж у минулому році на 40%.

У січні-березні 2009 року на переробні підприємства надійшло 884,7 тис. т молока, що на 20,9% менше, ніж за аналогічний період 2008 року. Середня ціна закупівлі знизилась, порівняно з січнем-березнем 2008 року, на 14,2% і склала 1675,7 грн./т, проте це пов'язано не із ситуацією на ринку, а зі зміною порядку виплати ПДВ сільгосптоваровиробникам (табл. 2).

## 2. Надходження молока на переробні підприємства (тис. т) [6].

Показник	I квартал 2008 р.	I квартал 2009 р.	2009 р. до 2008 р. у%	Середня ціна закупівлі, грн./т (без ПДВ)	
				2008 рік	2009 рік
Молоко та молочні продукти	1119,0	884,7	79,1	1951,9	1675,7
у тому числі: сільськогосподарські підприємства	357,3	391,1	109,5	2312,5	1921,8
господарства населення	676,7	437,3	64,6	1749,4	1420,5
інші господарські структури	85,0	56,3	66,3	2049,1	1948,2

Джерело: [6].

За 2008 рік на переробні підприємства надійшло 5396,7 тис. т молока, що на 10,5% менше показника 2007 року. При цьому середня ціна закупівлі молока переробними підприємствами підвищилась, порівняно з 2007 роком, на 9,3% і склала без врахування ПДВ 1631,9 грн./т (2107,4 грн./т - від сільгоспідприємств, 1386,4 грн./т - від господарств населення).

У січні-квітні 2009 року промислове виробництво молочних продуктів скоротилось на 15,5%. Зокрема зменшилось виробництво вершкового масла - на 22,2%, сирів кисломолочних і неферментованих - на 10,8%, сирів жирних - на 7,1%.

За даними Держкомстату, у 2008 році найбільшу частку в експорті молока і молочних продуктів займали сири всіх видів, яких було вивезено близько 77,4 тис. т (на 25% більше, ніж за 2007 рік) та молоко і вершки згущені - вивезено близько 80,3 тис. т (на 9,6% більше), також майже в 1,6 раза збільшились обсяги експорту масла вершкового. Основними імпортерами української молочної продукції є країни СНД.

За даними Держмитслужби у січні-квітні 2009 року було експортовано молоко і молочних продуктів близько 255 тис. т в перерахунку на молоко, що приблизно на 34% менше, ніж у січні-квітні 2008 року. За цей же період в Україну було ввезено близько 215 тис. т молокопродуктів в перерахунку на молоко. Зокрема було ввезено близько 8,1 тис. т вершкового масла та близько 2,7 тис. т сирів.

Згідно із додатком до Закону України "Про митний тариф України" на молочну продукцію (товарні групи 0401-0406 за УКТ ЗЕД) встановлено ставки ввізного мита у розмірі 10% до митної вартості продукції [6].

Аналіз сучасного стану розвитку понад трьохсот підприємств молокопереробної промисловості України, переробна потужність яких складає біля 15 млн. т молочної-сировини в рік, економічна діяльність яких розвивається в умовах СОТ, показав, що перед менеджерами постає ряд важливих питань:

- роль молочної галузі в продовольчій безпеці України;
- активізація інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств;
- державне регулювання ринку молока та молокопродуктів;
- зовнішня торгівля України молокопродуктами та її вплив на світовий ринок молокопродуктів;
- інтеграція України в СОТ та ЄС і можливі наслідки для молочної галузі країни;
- гармонізація українських стандартів на молочні продукти з світовими, як необхідну умову функціонування в СОТ;
- особливості розвитку ринків основних експортно-орієнтованих молокопродуктів;
- проблема якості молока і молочних продуктів та шляхи їх вирішення;
- тенденції виробництва і споживання молокопродуктів в Україні (масла, сиру, сухого молока, казеїну, молочних консервів);
- особливості торгівлі молокопродуктами в Україні;
- впровадження передових світових технологій в молочній промисловості України;
- перспективи реконструкції морально і фізично застарілого обладнання для молочної промисловості.

Розв'язання поставлених проблем можливе через механізм активізації інвестиційної діяльності. Активізація інвестиційної діяльності підприємств сприяє інтеграції економіки АПК в світовий економічний простір.

Активізація інвестиційної діяльності в контексті зовнішньоекономічної діяльності стимулює інтеграцію МПП, передбачає якнайшвидше розширення економічної і науково-технічної кооперації з розвиненими країнами в галузі інвестування та виробництва і переробки молока;

- відновлення ринків збуту з країнами Східної Європи;
- розширення зв'язків із західноєвропейськими країнами;
- розвиток ринку СНД.

Для активізації інвестиційної діяльності в молокопереробній промисловості слід:

- запровадити ефективні методи корпоративного управління;
- активізувати запровадження сучасних ринкових ефективних механізмів стабілізації економічних процесів;
- проводити економічно-обґрунтоване державне регулювання;
- усунути неоднозначність трактування нормативно-правових актів і завершити судову реформу;
- удосконалити нормативну базу з питань реалізації прав власності;

- завершити адміністративну реформу, забезпечити публічність та прозорість у прийнятті рішень органами влади і в результаті подолати бюрократизм та прояви корупції;
- сприяти розвитку ринків капіталу, в першу чергу банківського сектору, фондового та страхового ринків;
- знизити податкове навантаження;
- забезпечити стабільність політичного середовища;
- активізувати діяльність із створення позитивного іміджу держави.

**Висновки.** Ефективне залучення інвестиції та впровадження інновацій забезпечать структурно-технологічну модернізацію підприємств МПП, стабільних темпів розвитку в середньо- та довгостроковій перспективі, ефективну економічну інтеграцію. Для цього є необхідним вирішення фундаментальних проблем макроекономічного характеру: прискороного інвестування реального сектора економіки завдяки реалізації державних заходів щодо запровадження ефективних механізмів залучення коштів населення, доходів від приватизації та створення сприятливих умов для внутрішніх і прямих іноземних інвестицій; реалізації з боку держави ефективних інституційних перетворень у напрямку реформування інститутів власності, створення ринкової інфраструктури, розвитку корпоративного руху, підвищення ефективності виробництва та обміну, реалізації програми енергозбереження; проведення жорсткої бюджетної політики шляхом зміцнення бюджетної дисципліни.

#### Література

1. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.franko.lviv.ua/faculty/Phil/Visnyk/Visnyk4/Politologija/Uhryn.htm>.
2. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.in.gov.ua/index.php?get=2122>.
3. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.dt.ua/2000/3993/66768>.
4. Пшеничний О. Спрацювали / О. Пшеничний //Агро Перспектива. - 2009. - № 4. - С. 8.
5. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.minagro.kiev.ua/page/?8932>».
6. Електронний ресурс. Режим доступу: [http://ukrexport.gov.ua/ukr/harchova\\_i\\_pererobna\\_promislovist/ukr/863.html](http://ukrexport.gov.ua/ukr/harchova_i_pererobna_promislovist/ukr/863.html).

#### Summary

*Efficient attraction of the investment and the introduction of innovations facilitate structural-technological modernization of milk-processing enterprises, stable economic growth in long- and medium-run, better economic integration.*

**Key words:** *integration, investment development, milk processing industry.*

*Стаття надійшла до редакції 1.09.2010*

УДК 338.1.631.145

**Тимчишин О.Р., Магас Л.М.**, наукові співробітники ©  
*Інститут землеробства і тваринництва західного регіону НААН України*

### **ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОГО СЕКТОРА КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ**

*Проведено аналіз сучасного стану аграрного сектора Карпатського регіону, охарактеризовано фактори, які впливають на ефективність господарювання, запропоновано основні напрями підвищення ефективності розвитку агропромислового комплексу регіону.*

**Ключові слова:** *ефективність виробництва, інтеграційні процеси, земельно-ресурсний потенціал*

**Вступ.** Карпатський регіон – є унікальним за своїми природнокліматичними особливостями та геостратегічним положенням і володіє значним соціально-економічним та, зокрема, аграрним потенціалом, що виражається в достатній кількості сільськогосподарських угідь й сприятливих умовах для вирощування основних видів агропродовольчої продукції. Трансформаційні процеси, які відбулися в останні роки у агропромисловому комплексі не сприяли максимальному використанню його ресурсного потенціалу, навпаки, попри деякі позитивні тенденції у сільському господарстві мають місце: зниження обсягів виробництва багатьох сільськогосподарських культур, стабільно тривалий занепад тваринництва, значна кількість неплатоспроможних сільськогосподарських підприємств, зростання структурного дисбалансу в експорті продукції сільського господарства, низькі якісні показники сільськогосподарської продукції і ін. Оцінюючи структурні пропорції економіки країни та високий ступінь впливу на макроекономічні показники сільськогосподарського виробництва, пояснюється особлива увага вчених щодо шляхів ефективного використання потенціалу регіонів.

**Матеріал і методи.** Дослідження проводилось з використанням, економіко-статистичного, монографічного, порівняльного, розрахунково-аналітичного методів наукових досліджень.

**Результати досліджень.** Незважаючи на достатній земельно-ресурсний потенціал, аграрний сектор Карпатського регіону не забезпечує можливого обсягу виробництва рослинницької і тваринницької продукції. Аналіз динаміки основних показників сільськогосподарського виробництва Карпатського регіону від 1990р. свідчить про довготривалу кризову ситуацію, яка охопила все агропромислове виробництво. За аналізований період спостерігається спад обсягів виробництва основних видів сільськогосподарської продукції. Зокрема,

валовий збір зернових зменшився на 16,8%, цукрових буряків - на 99,6%, виробництво м'яса - на 8%, молока - на 25,5 %. Нестача техніки спричиняє високі втрати урожаю (більш як на 30%), перевитрати пального (близько 10%). На фоні активного списання техніки відбувається незначна її закупівля. Якщо в Карпатському регіоні на 1000 га припадає 9,4 трактора то в Польщі більше 90 одиниць.[1] Разом із тим, характерним для регіону є порівняно вищі темпи зростання виробництва сільськогосподарських культур, які переважно вирощуються у господарствах населення. Зокрема, за аналізований період виробництво картоплі збільшилось на 28,6%, овочів на 84,5%. Водночас у Карпатському регіоні виробництво плодоягідної продукції є стабільним та дохідним.

Особливо багато проблем накопичилось у тваринництві. За роки 1990-2009 рр. поголів'я ВРХ у регіоні зменшилось у 3,2р., в т.ч. корів 2,1р. Зменшення кількісних показників у рослинництві та тваринництві супроводжується низькими показниками ефективності виробництва. Так., продуктивність праці у сільськогосподарських підприємствах регіону за цей період зменшилась на 18-21%. Низький рівень використання природних та трудових ресурсів спричинив до низького показника виробництва валової продукції на особу. Так за період 1990-2009 рр. при зменшенні виробництва валової продукції сільського господарства у всіх категоріях господарств Карпатського регіону на 32,8% в т.ч. рослинництва на 16,5%, тваринництва – на 26,7%, виробництво валової продукції в розрахунку на 1 особу скоротилось з 2192 грн. до 1788 грн. (18,4%), що менше від середнього показника по Україні на 19,5%.[2]

Слід відмітити, що за останні три роки спостерігається зростання валового виробництва продукції сільського господарства. Зокрема, частка Карпатського регіону у загальному обсязі виробництві валової продукції України у 2009р. становила 11,0%, в тому числі у виробництві рослинництва – 9,1%, тваринництва -13,9%, що більше від попереднього року на 0,6%. Зростання валового виробництва відбувається за рахунок часткового підвищення ефективності виробництва у с.-г. підприємствах. Так, у розрахунку на 100 га с.-г. угідь виробництво валової продукції сільського господарства у 2009р в середньому по регіоні збільшилось на 6,1%. Однак, основними виробниками аграрної продукції є господарства населення, де виробляється більше 80% валової продукції сільського господарства (для порівняння - по Україні цей показник становить 54,0%) Зокрема, частка господарств населення у виробництві сільськогосподарської продукції у Львівській обл. -78,3%, Івано-Франківській - 79,7% Чернівецькій -80,1%, Закарпатській -94,6%. Переважання домогосподарств у структурі землекористувачів та власників є особливістю аграрного господарювання областей Карпатського регіону, що склалася історично Так, якщо у 1990 р. частка їх у загальному виробництві сільськогосподарської продукції складала 27,5 %, то у 1995 - 44,9%, до кінця 90-х рр. – зросла до 62,0 %, а у 2009р. становила 82%. Проте, як свідчать дослідження, господарства населення не

здатні забезпечити ефективного сільськогосподарського виробництва з огляду на: незначні розміри земельних ділянок, що не дозволяє запроваджувати сучасні технології обробітку земель, що в кінцевому рахунку призводить до виробництва неконкурентоздатної продукції сільського господарства.

Слід відмітити, що хоча результативність виробництва аграрної продукції у сільськогосподарських підприємствах регіону в цілому має ознаки стабілізації (за рахунок вирощування кон'юнктурних видів продукції рослинництва), структура посівних площ не відповідає науково-обґрунтованим вимогам ефективного розвитку сільського господарства в розрізі природнокліматичних зон Карпатського регіону. Так, наприклад, у структурі посівних площ 2009р. всіх категорій господарств переважають зернові і зернобобові культури, займаючи 45,4% посівної площі, в той же час кормові культури займають лише 24,5%.

За рахунок підвищення інтенсивності використання сільськогосподарських угідь в аграрних підприємствах регіону відмічається позитивна тенденція до зростання питомої ваги і ролі цієї категорії господарств у виробництві аграрної продукції. Слід зазначити, що підвищення ефективності виробництва у аграрних формуваннях відбувається за рахунок інтенсифікації лише окремих галузей, що негативно позначається на структурі товарної продукції та забезпеченні переробних підприємств сировиною.

Переробна промисловість агропромислового комплексу об'єднує м'ясопереробні підприємства, молочну промисловість, підприємства борошномельної та круп'яної промисловості, плодоовочевоконсервної промисловості. У лісостеповій зоні регіону в попередні десятиріччя була розвинена цукрова промисловість. Однак, кризові явища та пов'язані з цим негативні тенденції, притаманні цукровій галузі в цілому, характерні і для цукрової промисловості Карпатського регіону. Однак, саме у цій галузі нагальна потреба у інтеграції виробничої та переробної сфери, оскільки в останні роки дрібні товаровиробники тут практично витіснені з ринку.

Також про недостатній рівень розвитку, внаслідок недостатньої кількості заготівельних пунктів, зокрема, плодоовочевої продукції, м'ясомолочної свідчать обсяги виробництва продукції цих галузей.

У напрямку зміцнення інтеграції виробничої і переробної сфери регіону і підвищення економічної ефективності кінцевої продукції необхідно використовувати:

- вертикальну інтеграцію із створенням переробником дочірніх підприємств;
- розширення горизонтальної інтеграції в напрямку реалізації продукції кінцевому споживачу через широке застосування фірмової торгівлі, брендингу, мерчандайзингу та інших маркетингових стратегій;
- утворення інтегрованих об'єднань (виробничих, заготівельних, обслуговуючих, збутових, іпотечних кооперативів);
- об'єднання фермерських та особистих селянських господарств та розвиток переробного виробництва у складі агроформувань.

Тому з метою отримання конкурентоспроможної продукції сільського господарства і переробної сфери на основі вдосконалення галузевої структури, раціонального розміщення та поглиблення спеціалізації і концентрації сільськогосподарського виробництва необхідно формувати територіально-виробничі агропромислові кластери з високим рівнем спеціалізації і концентрації с.-г. виробництва.

#### **Висновки.**

Для підвищення ефективності розвитку агропромислового комплексу регіону необхідно:

- розвивати і вдосконалювати структуру сільськогосподарського виробництва в напрямі максимального використання природно-ресурсних і географічних особливостей території;
- для забезпечення збалансованості агропромислового виробництва оптимізувати галузеву структуру сільського господарства, що забезпечить ефективне використання аграрного ресурсного потенціалу та досягнення конкурентоздатності продукції на внутрішньому та світовому ринках;
- проводити реструктуризацію АПК в напрямку утворення інтегрованих територіально-виробничих агропромислових об'єднань.

Окреслені вище напрями підвищення ефективності призведе до збільшення виробництва конкурентоспроможної продукції сільського господарства та переробної сфери регіону, поглиблення інтеграційних зв'язків, укріплення статусу України на міжнародних ринках, розширення міжнародного співробітництва сфері надання туристично-рекреаційних послуг, побудова соціально-орієнтованої ринкової економіки областей Карпатського регіону.

#### **Література**

1. Проект Програми розвитку АПВ Карпатського регіону на період до 2015р. / Інститут землеробства і тваринництва західного регіону, 2010р. ,40с.
2. Сільське господарство Львівщини у 2010 р.,. Статистичний збірник .- Львів .- 2010. -35с.
3. Онисько С. Ефективність сільського господарства Карпатського регіону. Монографія. – Львів: Українські технології, 2003. – 296 с.
4. Щурик М.В. Оптимізація землеволодіння та землекористування як напрям відтворення земельних ресурсів Карпатського макрорегіону // Регіональна економіка. – 2007. – № 1. – С. 161–168.

#### **Summary**

*The analysis of the modern state of agrarian sector of region of Carpathians is conducted, factors which influence on efficiency of menage are described, basic directions of increase of efficiency of development of agroindustrial complex of region are offered.*

*Стаття надійшла до редакції 8.09.2010*

УДК 303.732.4

**Томчук О.Ф.**, к.е.н., доцент (E-mail: olenatomchuk@ Rambler.ru) ©  
Вінницький національний аграрний університет

## МЕТОДИЧНІ ПРИЙОМИ І СПОСОБИ СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ ПРИ ВИРІШЕННІ УПРАВЛІНСЬКИХ ПРОБЛЕМ

*У статті розглянуто роль системного аналізу при вирішенні управлінських проблем.*

**Ключові слова:** системний аналіз, прийоми, способи, управління, модель.

**Постановка проблеми.** Системний аналіз є найбільш конструктивним із прикладних напрямів системних досліджень. Він орієнтує управлінця не тільки на облік певних закономірностей функціонування і розвитку складних систем, але і обов'язково на розробку методики організації процесу прийняття рішення, в якій виділяють етапи, визначається їх послідовність і пропонуються різні підходи і методи виконання цих етапів в конкретних умовах. Ці методики допомагають залучити спеціалістів різних галузей знань, забезпечити взаємодію і взаєморозуміння між ними, тобто організувати процес колективного прийняття рішення.

Системний аналіз виник не як результат наукових досліджень чи відкриття відомих вчених. Складність явищ суспільного життя, комплексність проблем, які виникають перед управлінням, сприяє пошуку шляхів вирішення комплексних задач. Системний аналіз є саме тим інструментом, який допомагає управлінню в науковому обґрунтуванні рішень, пов'язаних із складними проблемами, тобто він є об'єктивною необхідністю.

Системний аналіз - це методологія дослідження системи з метою визначення найбільш ефективних методів управління ними. При цьому під системою слід розуміти сукупність взаємопов'язаних елементів і процесів, що змінюються у часі.

Системний аналіз є наслідком дії принципів системного підходу до управління.

**Аналіз останніх досліджень.** Системний аналіз не ототожнюється із прийняттям рішень, основний наголос в ньому ставиться на вивченні складних об'єктів, в результаті чого досягається вибір різних варіантів можливих вирішень за допомогою системного аналізу. Підприємство – складна система, яка характеризується взаємодією п'яти основних систем: технічної, технологічної, організаційної, соціальної та економічної. Над цим питанням працювало багато як закордонних вчених-економістів — Р. Маглін, Э. Квейд, Д. Кліланд, Ст. Оптнер, А.Д. Шеремет, так і вітчизняних дослідників — В.Д. Дербенцев, О.В. Олійник, В.К. Савчук, Д.Є. Семьонов, Т.В. Шахрайчук, О.Д.



Шарапов та інші. Однак, не зважаючи на постійний інтерес до цієї проблеми з боку науковців, цілий ряд питань залишається невирішеним і дискусійним.

**Мета роботи.** Визначити сутність методів і прийомів при проведенні системного аналізу.

**Виклад основного матеріалу.**

В деяких роботах вітчизняних та зарубіжних авторів проведення системного аналізу вважається можливим лише за умови застосування комп'ютерних технологій, за допомогою яких можна швидше проводити окремі етапи аналізу [1,5].

Проте, застосування обчислювальної техніки ні в якій мірі не є альтернативою інтуїтивному аналізу, не конкурує з ним, а лише доповнює останній. Інтуїція має найважливіше значення при плануванні аналітичної роботи. Лише в окремих випадках результати кількісного аналізу можуть слугувати основою для прийняття рішення; ці результати, як правило, повинні бути підкріплені логічними роздумами.

На нашу думку, особливостями системного аналізу при вирішенні завдань управління є:

- 1) глибоке вивчення всіх аспектів управління, системний аналіз;
- 2) діагностичний підхід, сутність якого полягає у виявленні найбільш чутливих точок, що визначають розвиток системи та потребують першочергового аналізу. При вирішенні управлінських проблем аналітик, виходячи з системного уявлення про об'єкт, вирізняє важливіші симптоми змін у функціонуванні об'єкта, які пізніше піддає поглибленому вивченню. При такому підході значно знижується трудомісткість аналізу та скорочуються строки його проведення;

- 3) використання економіко-математичних методів, хоча ці методи не достатні для системного вирішення проблем, тому що економічно-математичні моделі не можуть вичерпно описати явища реальних економічних процесів.

При використанні економіко-математичних методів необхідно намагатися, щоб кожна модель містила економічну сутність та правильно застосовувалась в певних умовах. Неправильний вибір економіко-математичних моделей може привести до небажаних наслідків. Зловживання математичними поняттями та методами без глибокого знання змістовної сторони питання зазвичай створює лише видимість знання. Використання помилкових моделей може не тільки не наблизити до істини, але й, навпаки, привести до суттєвих помилок;

- 4) використання досвіду та інтуїції аналітика поряд з економіко-математичним моделюванням, електронно-обчислювальною технікою, дозволить досягнути всю сукупність проблем з врахуванням всіх аспектів управління.

Кіндрацька Г.І. та Білик М.С. вважають, що при дослідженні управлінських проблем весь процес є органічним поєднанням формалізованих процедур аналізу з евристичним підходом та інтуїтивним судженням [2].

Отже, системний аналіз створює додаткові можливості для наукового обґрунтування варіантів складних управлінських рішень. В першу чергу він

може бути використаний для вирішення значних проблем, в числі яких слід назвати прогнозування та довгострокове планування.

Системний аналіз та його елементи отримують все більш широке застосування, окрім використання його для вирішення перспективних проблем управління.

Важливою особливістю використання системного аналізу є те, що він ніколи не може бути вичерпним, а тому дуже важливо визначити момент, після якого слід скористатися отриманими результатами аналізу та приймати рішення.

Системний аналіз є важливим інструментом для наукового обґрунтування вирішень складних управлінських проблем. Застосування його при обґрунтуванні важливих рішень дозволяє досягати найбільшого ефекту при використанні обмежених ресурсів. Важливо при цьому тільки пам'ятати всі ті обмеження системного аналізу і можливі помилки, які можуть бути допущені при його застосуванні.

При вирішенні управлінських проблем застосовуються різні методи та прийоми аналізу [3]. В таблиці 1 ми подали перелік основних методів та прийомів системного аналізу, а також вказали можливості їх застосування залежно від форм вивчення взаємозв'язків в системі.

Таблиця 1

#### Методичні прийоми системного аналізу проблем управління

№ g/n	Методичні прийоми	Характер аналізу взаємозв'язків	
		Одно-аспектний	Багато-аспектний
1	Декомпозиція системи	X	X
2	Діагностика системи	X	X
3	Статистичні методи дослідження системи	X	X
4	Метод «перехресних» порівнянь	X	X
5	Евристичні методи	X	X
6	Експертні оцінки	X	X
7	Імітаційне моделювання	-	X
8	Економічний аналіз діяльності підприємств	X	X
9	Аналіз витрат та ефективності	X	-
10	Економіко-математичні моделі	X	X
11	Аналіз чуттєвості рішень до різних факторів	X	X
12	Агрегація змінних у комплексні фактори	-	X

Джерело: власні розробки автора

В таблиці знаком «x» відмічено переважне застосування методу у певній формі аналізу взаємозв'язків.

Наведений в таблиці перелік методичних прийомів є достатньо неоднорідним за своїм складом (як за обсягом виконуваних операцій, так і за ступенем їх розробленості). Так, наприклад, економіко-математичне моделювання є набором ряду методів, які створюють цілу наукову дисципліну,

а експертні оцінки - одиничний метод, який застосовується для специфічного кола завдань; економічний аналіз діяльності підприємства розробляється протягом кількох десятиріч, а діагностика системи знаходиться на початковій стадії розробки. Тому і ступінь деталізації опису методів і прийомів залежить від перерахованих обставин.

Наведемо коротку характеристику цих методів та прийомів.

*Декомпозиція системи* - розчленування системи, яка вивчається, на складові частини. В свою чергу, останні розчленовується на частини, які в нього входять, аж до елементів, які можна вважати первинними. Декомпозиція, чи спрощення, системи необхідна для виконання другої стадії системного аналізу - виявлення взаємозв'язку елементів даної системи. Ступінь розчленування системи та її деталізація залежать в кожному окремому випадку від встановлених цілей, які витікають з характеру даної проблеми.

При декомпозиції системи необхідно пам'ятати про найважливішу властивість системи - цілісність, яка визначає характеристику системи. При декомпозиції системи слід враховувати зміни характеристик підсистем та елементів з тим, щоб не викривити загальну характеристику системи.

Декомпозиція системи застосовується і на стадії безпосереднього аналізу. До неї вдаються за умови виникнення багатомірної задачі.

*Діагностика системи* - спосіб виявлення найбільш чутливих точок системи, шляхом виключення мало суттєвих та зосередження уваги на важливих аспектах проблеми. Такий підхід може здійснюватися в двох напрямках:

1) діагностика об'єкту. В схемі процесу системного аналізу управлінських проблем діагностика системи відокремлена в самостійний блок, як одна з операцій процесу. Ця операція необхідна при аналізі будь-якої проблеми для концентрації уваги на суттєвих елементах та процесах і скорочення таким чином трудомісткості робіт з підготовки проекту управлінського рішення;

2) попереднє вивчення об'єкту. Найбільш чітко цей напрям проявляється в передпроектному обстеженні об'єкту при створенні повне інформаційно-системне управління підприємством.

*Статистичні методи дослідження системи* - комплекс прийомів, які застосовуються для обробки великої сукупності суцільного та вибіркового спостереження. Статистичні методи є досить корисними на стадії діагностики системи для вивчення структури та взаємозв'язку явищ та процесів, підсистем та елементів.

При використанні *статистичних методів* процес постановки задачі частково замінюється статистичними дослідженнями. Але для отримання статистичних закономірностей потребують великі витрати часу.

*Методи статистичного аналізу* є досить різноманітними (середні та відносні величини; варіації ознак (середнє квадратичне відхилення, коефіцієнт варіації та амплітуда коливань), динамічні ряди тощо).

Особливо важливу роль для виявлення статистичного взаємозв'язку між досліджуваними елементами та підсистемами відіграє кореляційний аналіз. Він

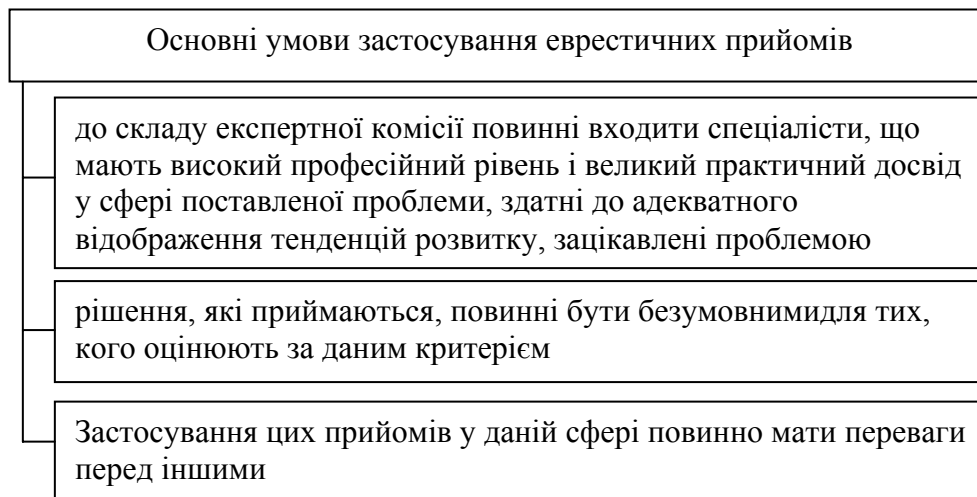
застосовується для вивчення взаємозв'язку там, де відсутня пряма функціональна залежність (таке становище є характерним практично для всіх управлінських проблем). При дослідженні взаємозв'язку між двома ознаками застосовується проста (парна) кореляція; для вивчення взаємозв'язків між сукупністю багатьох факторів застосовується множинна кореляція.

*Метод «перехресних» порівнянь* - співставлення даних за різними об'єктами для виявлення найбільш важливих тенденцій. Порівняння широко застосовується при аналізі різних показників. Вони дозволяють виявляти зміни в динаміці показників одного об'єкту, відхилення за однаковий період чи на одну й ту саму дату показників даного об'єкту від інших аналогічних об'єктів, відмінності в однакових за змістом показниках з різними функціональними призначеннями: планові, звітні, попереднього періоду, середні за сукупністю об'єктів, що вивчається тощо.

*Евристичні методи* - методи генерації варіантів вирішення проблеми, отримання нових знань, які базуються на використанні досвіду, інтуїції фахівця і його творчого мислення як сукупності властивих людині механізмів вирішення творчих завдань.

За допомогою евристичних методів вивчають загальні закономірності процесів вирішення різних проблем, які виникають перед людиною. Евристичні методи застосовуються у випадках, коли на основі реальних умов чи минулого досвіду не можна знайти спосіб вирішення проблеми, яка виникає. За цих умов виникає необхідність розробки нової стратегії пошуку вирішення.

Основні умови застосування евристичних прийомів ми навели на рис. 1.



**Рис. 1. Основні умови застосування евристичних прийомів**

Евристичні прийоми класифікують за двома ознаками:

- за наявністю або відсутністю алгоритму творчого мислення: прийоми маловпорядкованого пошуку, впорядкованого пошуку рішень і комбіновані;
- за характером застосування: індивідуальні та колективні.

Прикладами індивідуальних прийомів є: прийом контрольних питань, прийом індивідуального мозкового штурму, прийом інтерв'ю, прийом сценарію, «Дельфі» тощо. Ці прийоми передбачають персональну роботу з кожним експертом. Однак експертів можна опитувати й заочно, з допомогою спеціальних анкет. В такому випадку експерт може отримати та проаналізувати всю необхідну інформацію стосовно розвитку та взаємозв'язків між об'єктами аналізу.

Прикладами колективних прийомів є: прийом мозкового штурму, прийом «635», прийом синектики, прийом колективного блокнота, прийом комісій, метаплан, «за і проти» тощо.

*Експертні оцінки* - способи прогнозування та оцінки майбутніх результатів дій на основі передбачень спеціалістів та спеціалізованої обробки цих даних. Даний спосіб застосовується в ряді випадків для комплексної оцінки поточної діяльності системи, що аналізується, а також для оцінки вже розробленого варіанту дій. Таким чином, експертні оцінки застосовуються на стадії встановлення цілей вирішення проблеми, в ході обговорення варіантів вирішення, складання висновку за прийнятим варіантом і в ході прийняття рішень. Експертні оцінки необхідні в ситуаціях, в яких вплив різних факторів не може бути виражений кількісно або ж спостерігається поєднання кількісних факторів із якісними. Прикладом такої ситуації може бути вибір варіанту технологічної лінії. Економічна оцінка кожного варіанту може бути здійснена з врахуванням розміру капіталовкладень, експлуатаційних витрат тощо. Але при цьому в розрахунок повинні бути прийняті і соціально психологічні фактори, пов'язані із зміною умов роботи, які не отримують кількісної оцінки та можуть бути враховані експертним шляхом.

Оцінки, пов'язані з великими проблемами зазвичай здійснюються групою експертів.

Іноді для оцінки обраного варіанту вирішення проблеми чи для рекомендації можливого варіанту доцільно залучити стороннього спеціаліста-експерта, оскільки у нього більша об'єктивність в підході до проблеми, він швидше бачить ті недоліки, з якими змирилися працівники; до рекомендацій зовнішнього консультанта співробітники відносяться більш терпимо. Подальший розвиток експертних оцінок дозволить вдосконалювати системний аналіз управлінських проблем і поточний аналіз діяльності об'єктів [4].

*Імітаційне моделювання* - дослідження із застосуванням комп'ютерних технологій взаємозв'язків, явищ та процесів в умовах невизначеності. В програмах створюється модель процесу чи явища, що вивчаються, на вхід подаються імпульси, а на виході досліджуються результати. Шляхом зміни вхідних сигналів та вивчення вихідних визначаються залежності, які характеризують процеси та явища.

Імітаційне моделювання може бути використане для попереднього вивчення моделей майбутніх машин, виробничих систем, технологічних процесів тощо.

*Економічний аналіз діяльності підприємства* - застосовується як комплекс різних традиційних методів та прийомів для вивчення економічних показників діяльності підприємств різних галузей економіки [2].

Найбільш широко в системному аналізі застосовується перспективний аналіз. При проведенні аналізу використовуються різні прийоми: порівняння, зведення та групування даних, деталізація, елімінування, балансовий метод тощо.

*Аналіз витрат та ефективності* використовує базу економічного аналізу для розрахунку, порівняння показників витратності та доходності.

У рамках використання *економіко-математичних моделей* прийняття рішень за допомогою нормативних моделей вибір найкращих альтернатив здійснюють, виходячи із заданого критерію і ситуації, у якій приймаються рішення.

Способи, що використовуються в економічному аналізі, потребують застосування математичного апарату різного ступеня складності, який класифікують за складністю застосовуваного інструментарію:

- а) методи елементарної математики;
- б) методи вищої математики.

Методи елементарної математики використовуються у звичайних традиційних економічних розрахунках при обґрунтуванні потреб у ресурсах, розробці планів, проектів, балансових розрахунках тощо.

В основі економіко-математичних методів лежить методика розрахунків вищої математики. Це пов'язано з невизначеністю господарської діяльності підприємства, що передбачає отримання приблизних (прогнозних) результатів, які можуть бути використані в управлінні підприємством [3].

Використання математичних методів у сфері управління (у тому числі економічних) - найважливіший напрям удосконалення систем управління. Перевагою використання математичних методів є прискорення проведення економічного аналізу, більш повний аналіз впливу факторів на результати діяльності, підвищення аналітичності обчислень.

Застосування математичних методів потребує:

- системного підходу до об'єкта дослідження, врахування взаємозв'язків і взаємовідносин з іншими суб'єктами господарської діяльності;
- розробки економічно-математичних моделей, що відображають кількісні показники господарської діяльності підприємства для найбільш повного та достовірного відображення процесу функціонування як підприємства, так і його структурних підрозділів;
- удосконалення системи інформаційного забезпечення управління підприємством з використанням сучасних комп'ютерних технологій.

Спроби осмислити причини прийняття рішень привели до виникнення *дескриптивних моделей*, тобто другого з названих підходів.

В основі цього методу лежить поведінкова теорія прийняття рішень. Вона має яскраво виражений пояснюючий характер (тобто як фактично приймаються рішення), але не визначає характер (якими повинні бути рішення).

А цілеспрямована діяльність, у тому числі розробки прийняття рішень пов'язане з моделюванням.

*Моделюванням* називається створення деякого образу - моделі, відтворюючи певні властивості і характеристики оригіналу й одночасно забезпечуючи наочність, видимість, інші переваги. Модель має цільовий

характер, тобто вона відображає не сам по собі об'єкт-оригінал, а формується, виходячи з поставленої мети. Відповідно до того, що мета моделювання в загальному випадку може бути теоретичною і практичною, моделі також розділяються на два види:

- 1) пізнавальні,
- 2) прагматичні.

*Пізнавальні моделі* є формою організації і представлення знань, засобом з'єднання нових знань з наявними. Тому при виявленні розбіжностей між моделлю і реальністю постає завдання усунення цієї розбіжності за допомогою зміни моделі.

*Прагматичні моделі* є засобом управління, організації практичних дій, тобто еталонів чи їх результатів. Фактично вони є робочим представленням цілей.

Призначення прагматичних моделей полягає в тому, щоб, при виявленні розбіжностей між моделлю і реальністю, розробити способи і засоби для зміни реальності так, щоб наблизити реальність до моделі. Можна сказати, що прагматичні моделі як би відіграють роль деякого стандарту чи зразка, під яким підбудовується як сама діяльність, так і її результат.

Прикладами прагматичних моделей можуть бути плани і програми дій, статuti організацій і кодекси законів, нормативна база, технологічні схеми різних організаційних операцій, алгоритми, робочі креслення і шаблони, параметри добору і технологічні допуски тощо.

При обліку фактора часу моделі можна розділити на статичні і динамічні. Моделі, що відображають деякий константний стан об'єкта моделювання, називаються *статичними моделями*.

Моделі, що відображають динаміку, тобто зміна модельної системи в часі, називаються *динамічними моделями*. Прикладами динамічних моделей служать функціональні моделі систем, а також модель управлінських рішень.

*Абстрактними моделями* називаються ідеальні конструкції побудовані на основі розумової діяльності розробника, його свідомості.

Розглянуті види моделей найчастіше використовуються в процесі прийняття управлінських рішень при використанні систематичного підходу.

*Аналіз чуттєвості рішень до різних факторів* - спеціальні прийоми, які дозволяють визначати ступінь припустимості змін у системі, за яких не змінюється риніте знайдене оптимальне рішення. Цей аналіз особливо є необхідним в разі застосування економіко-математичних методів. Він є доповненням економіко-математичного моделювання.

Результатом рішення задачі одним з економіко-математичних методів є отримання оптимального варіанту рішення при заданих умовах чи обмеженнях. Але в ході реалізації рішення умови чи обмеження постійно змінюються. Перерахунок задачі після кожної зміни умов чи обмежень може виявитися дуже трудомістким та неефективним. Здійснення ж раніше отриманого рішення за умов, що змінилися, може спричинити втрати через неоптимальність рішень.

Аналіз чуттєвості рішення дозволяє після вирішення моделі визначити границі припустимості змін умов задачі, за яких оптимальність рішення не зміниться. Досягається це шляхом аналізу змін кожного фактору методами

параметричного програмування. Перерахунок моделі здійснюється тільки в тому випадку, якщо параметр певної умови чи обмеження вийшов за межі допустимих змін.

*Агрегація змінних у комплексні фактори* - прийом, який застосовують для синтезу результатів аналізу, проведеного різними методами та прийомами. В результаті аналізу може бути виявлено безліч факторів. Які спричиняють різний за величиною та спрямуванням вплив на вирішення проблеми. Агрегація (об'єднання) цих факторів здійснюється за однорідними ознаками з метою розмежування в системі важливих та несуттєвих факторів. При правильній агрегації факторів досягається спрощення системи за рахунок об'єднання в групи та виключення несуттєвих при даному підході до проблеми факторів [5].

В результаті агрегації змінних в комплексні фактори суттєво скорочуються розміри моделі вирішення проблеми без спрощення змісту останньої.

В будь-якій сфері діяльності людина приймає рішення. Проблема прийняття рішення виникає тоді, коли задача настільки складна, що для її постановки і вирішення не може бути одразу визначений відповідний апарат формалізації, коли процес постановки задачі потребує участі спеціалістів різних областей знань. Це призводить до того, що постановка задачі стає проблемою і для її вирішення потрібно розробляти спеціальні підходи та прийоми.

**Висновки.** Таким чином, основна особливість системного аналізу полягає в тому, що він орієнтує дослідника не на пропозицію кінцевої моделі об'єкту або процесу прийняття рішення, а на розробку методики, яка містить засоби, що дозволяють поступово формувати модель.

#### Література

1. Бурчфилд Д. Системный анализ. По процесс принятия количественных решений.-В кн.: Современные методы внутрифирменного управления в капиталистических странах. Пер. С англ.-М.: «Прогресс», 1971.-С. 317-323.
2. Кіндрацька Г.І., Білик М.С., Загородній.Г. Економічний аналіз.-К.: Знання, 2008.-487с.
3. Моделі і методи прийняття рішень в аналізі та аудиті. Навч. посіб. / За ред. Ф.Ф. Бутинця, М.М. Шигуна. –Житомир: ЖДТУ, 2004. -352 с.
4. Мошенський С.З., Олійник О.В. Економічний аналіз .- Житомир : ПП «Рута», 2007 .-704 с.
5. Шарапов О.Д., Дербенцев В.Д., Семьонов Д.Є. Системный анализ .-К.: КНЕУ, 2003 .-154 с.

#### Summary

*The role of system analysis in solving managerial problems are considered in the article*

*Стаття надійшла до редакції 8.09.2010*



УДК 631:636

**Франчук І. Б.**, к.е.н., ст. викладач**Диндин В.Л.**, асистент<sup>©</sup>*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С. З. Гжицького*

## ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВЕДЕННЯ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

*У даній статті розглянуто теоретичні основи ведення особистих селянських господарств. Проаналізовано проблеми їх розвитку та подальшого господарювання.*

**Ключові слова:** *особисте селянське господарство, сімейний бюджет, доходи, видатки.*

**Вступ.** Теоретичні проблеми розвитку особистих селянських господарств, не зважаючи на їх величезне соціально - економічне значення в аграрній економіці не знайшли достатнього висвітлення у вітчизняній науковій літературі. Незнання теоретичних засад функціонування цих господарств призводить до прийняття помилкових управлінських рішень, насамперед в аграрній сфері, нераціональної витрати державних коштів, а також до занепаду сільських територій, запускання величезних масивів сільськогосподарських угідь, занепаду галузі тваринництва.

**Матеріал і методи.** В умовах ліберальної економічної системи основним чинником розвитку особистого селянського господарства, на нашу думку, є загальні тенденції розвитку економіки і пов'язані з нею особливості зайнятості сільського населення. У вітчизняній економічній літературі докладно розглядаються проблеми ефективності особистих селянських господарств [3], взаємозв'язку їх розвитку з рівнем життя сільського населення [1,2] та соціально-економічним розвитком сільських територій [4,6]. Але при цьому мало уваги звертається на теоретичні основи їх становлення та функціонування.

**Результати дослідження.** Відповідно до Закону України "Про особисте селянське господарство", воно являє собою господарську діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму [5]. Члени особистого селянського господарства здійснюють діяльність на свій розсуд і ризик у межах встановленого правового господарського порядку. Діяльність, пов'язана з веденням особистого селянського господарства, не належить до підприємницької діяльності.

Власниками особистого селянського господарства є фізичні особи, яким у встановленому законом порядку передано у власність або оренду земельні ділянки для його ведення. Розмір земельної ділянки в користуванні особистого селянського господарства не перевищує 2,0га. Однак він може бути й більшим в разі отримання в натурі (на місцевості) земельної частки (паю) та її спадкування ленами особистого селянського господарства. Земельні ділянки особистого селянського господарства можуть бути власністю однієї особи, спільною сумісною власністю подружжя та спільною частковою власністю членів господарства.

Особисті селянські господарства виконують багато функцій: соціальну; економічну; демовідтворювальну; духовну; виховну; екологічну.

Основними серед них є соціальна та економічна. Зауважимо, що ці дві функції особистих селянських господарств настільки тісно пов'язані між собою, що в багатьох випадках їх неможливо відділити одну від одної.

Основною соціальною функцією особистого селянського господарства є організація споживання. Економічними ресурсами для цього є вироблені всередині нього сільськогосподарська продукція та продукти харчування, а також доходи, отримані в результаті їх реалізації на ринку. Організація споживання потребує певного господарського хисту, адже вироблені споживчі ресурси також потребують оптимального розподілу. У кожному селі є чимало родин, які невміло організують надбане важкою працею в особистому господарстві і відчувають значні фінансові труднощі.

Серед економічних функцій особистих селянських господарств слід виділити організацію виробничого процесу. Кожне таке господарство має власний організаційно-господарський план, як його називав О.Чаянов [7]. Він складається на основі власного виробничого досвіду власників господарства, досвіду їхніх батьків і місцевих господарських традицій.

Організаційно-господарський план особистого селянського господарства відтворено в структурі сільськогосподарських угідь та посівних площ, чисельності та складі поголів'я тварин. Його складають під впливом споживчих уподобань сільської родини і залежно від ступеня залучення господарства в ринковий процес, рівня його товарності. Відповідно до організаційно-господарського плану проводять ротацію сільськогосподарських культур та їх розміщення в полях сівозміни, відтворення поголів'я великої рогатої худоби, свиней, птиці.

Важливе значення в економіці особистого селянського господарства має його забезпечення матеріально-технічними ресурсами. Натуральні господарства, як правило, скорочують до мінімуму обсяги їх придбання, адже це забезпечує зниження рівня фінансового ризику. Особисті селянські господарства можуть функціонувати й за використання мінімуму господарського реманенту, купованих мінеральних добрив, засобів захисту рослин і ветеринарних препаратів. Однак при цьому зростають затрати ручної праці.

Практично кожне особисте селянське господарство, навіть якщо воно має натуральний характер, певну частину виробленої сільськогосподарської

продукції реалізує. Виручені кошти в більшості випадків використовують для його відтворення.

В особистих селянських господарствах, які є складовою частиною домашнього господарства, відбувається процес демографічного відтворення сільського населення та процес соціалізації поколінь. Ці процеси, без сумніву, відбувалися б і за відсутності особистих селянських господарств, але саме наявність останніх надає їм особливого колориту. Беручи безпосередню участь у виробничому процесі особистих господарств з раннього дитинства, сільські діти формують свій особливий світогляд, який суттєво відрізняється від світогляду міських дітей.

Типове особисте селянське господарство – це надзвичайно мале господарство як для ринкової економіки. У кращому випадку воно налічує кілька працівників і не придатне до таких економічних процесів, як монополізація, кооперація та інтеграція. Воно виконує свою основну функцію – забезпечення господарюючої сім'ї засобами її біологічного існування – продуктами харчування. Усі інші функції є похідними від цієї основної функції. На ступінь її виконання впливають різноманітні чинники:

- особливості землезабезпеченості на території сільради;
- соціальне оточення;
- обсяг і структура особистих потреб членів родини;
- загальний економічний розвиток регіону;
- особливості зайнятості членів господарства;
- рівень товарності (натуральності) господарства;
- рівень заробітної плати в регіоні;
- природні умови;
- ступінь адаптації до змін в соціально-економічному середовищі;
- запас праці та ступінь само експлуатації;
- наближеність до ринків сільськогосподарської продукції;
- розмір і віковий та статевий склад сім'ї.

Могутнього поштовху розвитку цих господарств надало не розпаювання земель та майна колишніх колгоспів і радгоспів, а катастрофічне зниження рівня доходів сільського населення, поширення безробіття. Це загрожувало багатьом селянським сім'ям втратою засобів фізичного існування. Саме тому вони радо сприйняли рішення найвищих органів влади про ліквідацію колгоспно-радгоспної системи, яка стала юридичною базою для значного розширення розмірів особистих селянських господарств. Економічною та соціальною основою їх розвитку стало значне зниження рівня життя сільського населення.

Залежно від ступеня залучення в ринкову економіку особисті селянські господарства слід класифікувати на натуральні, напівнатуральні та товарні. Натуральні господарства орієнтовані на виробництво продукції суто для особистого споживання та продовольчої допомоги родичам. Питома вага таких господарств невелика, оскільки в них практично завжди є надлишки виробленої продукції, які реалізують. Зважаючи на сучасний розвиток торговельної діяльності з купівлі продукції особистих селянських господарств, проблем із реалізацією не виникає. Продукція може бути реалізована безпосередньо на території сільського населеного пункту, а то й на власному подвір'ї.

апівнатуральні господарства реалізують до половини виробленої сільськогосподарської продукції. Як правило, для реалізації виробляють кілька видів продукції рослинництва і тваринництва, на яких концентрують працю власників господарства. Такі господарства мають більше працівників, вони й більші за розмірами. Однією з основних умов формування такого типу особистих селянських господарств є близькість ринків збуту, оскільки вони орієнтовані на реалізацію виробленої продукції за межами сільського населеного пункту, оскільки при цьому зростає ціна.

Для функціонування господарства такого типу потрібна наявність кількох працездатних не лише для виробництва продукції, а й для її реалізації на ринку. Ці господарства за своєю економічною сутністю є малими підприємствами, орієнтованими на отримання максимальної маси прибутку, задля чого вони готові вкладати в розвиток виробництва значні фінансові ресурси.

У процесі дослідження діяльності особистих селянських господарств важливе значення має чітке визначення його місця серед інших агентів ринкової та аграрної економіки, зокрема сільських домогосподарств і домашніх господарств. Під домогосподарством розуміють соціально-економічний осередок суспільства, який об'єднує людей відносинами, що виникають під час організації їх спільного побуту: ведення спільного домашнього господарства, спільне проживання, виховування дітей, догляд за перестарілими членами родини тощо. Поняття домогосподарство не ідентичне поняттю сім'я, яка об'єднує лише осіб, пов'язаних родинними стосунками. Домогосподарство може охоплювати осіб, які не є родичами.

Домашнє господарство є складовою частиною домогосподарства. Як інституційна одиниця воно виступає економічним агентом, який взаємодіє з іншими економічними агентами. Таке господарство охоплює окремих осіб чи їх групи, які, проживаючи разом, здійснюють економічну діяльність. Як основна споживча одиниця, домашні господарства створюють ринкові підприємства і неринкові види виробництв задля отримання необхідних для їх функціонування засобів споживання. Серед неринкових видів виробництв домашніх господарств необхідно виділити: виробництво продукції сільського господарства для власного споживання; будівництво і ремонт власного житла і господарських споруд; виробництво благ для власного споживання (тканин, господарського реманенту, меблів, одягу, взуття тощо).

Ведення особистого селянського господарства пов'язане не лише з доходами, а й з витратами. Основні види таких затрат: податкові та інші платежі, зокрема плата за землю, страхування майна і тварин тощо; придбання на ринку мінеральних добрив, засобів захисту рослин, ветеринарних препаратів, комбікормів, господарського реманенту; будівництво і ремонт господарських приміщень; затрати на оплату послуг з оранки, культивування, перевезення продукції, ветеринарного обслуговування, забою тварин; затрати на приготування кормів для тварин; затрати на насіння, корми, молодняк тварин, призначені для відтворення виробництва; затрати на переробку продукції в домашніх умовах, а також на млинах; затрати на реалізацію продукції рослинництва і тваринництва, насамперед транспортні.

В умовах економічної кризи, коли ситуація на сільському ринку праці має стійку тенденцію до значного погіршення, такий вид доходів інколи скорочується в кілька разів, а значна частина селян взагалі втрачає роботу. За таких обставин основним видом доходів стають доходи від самозайнятості, зокрема в особистому селянському господарстві.

**Висновки.** Чинне законодавство визначає особисте селянське господарство як господарську діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою або індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму. Соціально-економічне значення особистих селянських господарств значно ширше. Це одна з форм самозайнятості сільського населення, спрямована на самозабезпечення продуктами харчування в умовах недосконалості соціально-економічних систем та неможливості отримання інших видів доходів на достатньому рівні.

#### Література

1. Гнатишин Й.П. Взаємозв'язок рівня грошових доходів населення та обсягів фінансування особистих господарств населення/ Гнатишин Й.П. // Реформування фінансово-кредитної системи і стимулювання економічного зростання. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 30-31 травня 2003 р. – Луцьк, 2003. – С.62-64.
2. Онисько С.М. Аграрна сфера: ціни, ефективність, рівень життя населення./ Онисько С.М., Біттер О.А., Баховський В.М. – Львів: Українські технології, 2002. – 272 с.
3. Онищенко О. Ефективність господарств населення/ Онищенко О. // Економіка України. – 2003. - №1. – С.60-69.
4. Прокопа І. Депресивність аграрних територій: український вибір/ Прокопа І., Шепотько Л. // Економіка України. – 2003. - №7. – С.59-66.
5. Про особисте селянське господарство: Закон України //Відомості Верховної Ради. – 2003. - №29.
6. Соціальні проблеми становища сільської родини в умовах розбудови незалежної України. – К.: Академекспрес, 1998. – 312 с.
7. Чаянов А.В. Крестьянское хозяйство./ Чаянов А.В. – М.: Экономика, 1989. – 356с.

#### Summary

**Franchuk I. B., Dyndun V.L.**

#### **AGRO THEORETICAL FUNDAMENTALS OF REFERENCE INDIVIDUAL FARMS**

*This article describes the theoretical foundations of private farms. The problems of development and subsequent are analyze.*

*Стаття надійшла до редакції 8.09.2010*

УДК 378.046.4

Хміляр Д.Д., к.вет., професор  
Лаба О.І., методист<sup>©</sup>

*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій  
імені С.З. Гжицького*

### **ІННОВАЦІЙНІСТЬ УПРАВЛІННЯ ПІДГОТОВКОЮ ТА ПЕРЕПІДГОТОВКОЮ ФАХІВЦІВ В ІНСТИТУТІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ТА ПЕРЕПІДГОТОВКИ КАДРІВ АПК**

У ВНЗ України почали використовувати інноваційні технології управління навчальним процесом. Це перш за все розширення і удосконалення роботи методичної ради залучивши до цієї діяльності талановитих педагогів-інтелектуалів.

У науково-методичній літературі недостатньо публікацій щодо алгоритму підготовки методичних рад ІПО, інтерактивних форм проведення її засідань. Зокрема, в педагогічному середовищі зустрічаються думки щодо застарілості форм проведення засідань методичних рад, ірраціональності їх рішень, адміністративного тиску на підлеглих щодо їх якісного виконання.

Відтак, нівелюється сама ідея функціонування колегіального органу, покликаного мотивувати професійну діяльність викладача, стимулювати власну ініціативу та формувати усвідомлення особистої відповідальності за якість змін у навчально-виховному процесі. З огляду на це є необхідним акцентувати увагу на організації залучення кожного члена методичної ради до вироблення та прийняття рішення на демократичних засадах. Обґрунтовується це так.

По-перше: участь у процесах прийняття рішень є невід'ємним правом будь-якої людини та частиною принципів демократії. Участь викладачів у прийнятті рішень формує повагу до різних поглядів, вчить оцінювати альтернативи та діяти компромісно.

По-друге: участь сама по собі є розвитком та одночасно засобом і шляхом розвитку реальної волі людини, яка виявляється в розширенні свободи вибору. З цього приводу педагог О.В. Сухомлинський також зазначав, що розвиток педагогічної думки може відбуватися лише за умови вільного вибору форм і методів, усвідомлення педагогами значущого впливу на перебіг життя навчального закладу.

По-третє: що педагоги бажають брати участь в процесі прийняття рішень, це неодноразово підтверджувало опитування педагогів, зокрема слухачів курсів підвищення кваліфікації.

Досвід нашої управлінської діяльності показує, що в більшості випадків професори і доценти на передодні засідання методичної ради мало переймаються запропонованим проектом рішення, не аналізують причинно-наслідкових зв'язків його положень, не визначають частки особистої

відповідальності за розв'язання окремих проблем. На наш погляд, такий формальний характер участі можна пояснити тим, що в програмі підготовки засідань не передбачається включення педагогів із великим стажем роботи до конкретних дій, ситуацій безпосередньо спрямованих на розсуд питань, що виносяться на розгляд методичної ради.

Як же зробити так, щоб викладачі-педагоги не байдуже реагували на цікаві та корисні пропозиції своїх колег?

Необхідно підібрати такий склад методичної ради, де професори і доценти дійсно радяться, а не формально засідають, де колегіально вирішуються злободенні проблеми освіти, де будь-який член методичної (вченої) ради почуває себе співуправлінцем навчально-виховного процесу в навчальному закладі, де є присутнє об'єднання зусиль усього викладацького колективу для підвищення науково-педагогічного та методичного рівня викладання основних дисциплін, випровадження нових ідей, досліджень, передового педагогічного досвіду – навіть дуже талановитим керівником вдасться зробити це не відразу.

Як організувати так, щоб викладачі не байдуже реагували на цікаві та корисні пропозиції своїх колег, не пояснюючи це загальним стомленням, невирішеними соціальними проблемами, наявністю проблем у міжособистісних відносинах, як це найчастіше трапляється, а всі активно включилися в процес дослідження проблеми та її аналіз.

Практика проведення методичних рад в Інституті післядипломної освіти та перепідготовки кадрів АПК Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького може бути взята до уваги і використана початковим керівником як уникнути звітно-формальної моделі проведення цієї форми управління навчально-виховним процесом до більш ефективного.

В навчальні плани та програми для керівників і спеціалістів місцевих органів управління сільського господарства, підприємств різних форм власності та господарювання, установ і організацій АПК та робітничих кадрів з питань вивчення і запровадження економічних інструментів господарювання в умовах ринкової економіки включено розділи: "Аграрна політика", "Аграрний ринок", "Інтенсифікація сільського господарства в умовах ринкової економіки", тощо.

Методичною радою ІПО щорічно переглядаються, змінюються і доповнюються навчальні плани та програми. В них включені найновіші досягнення науки і передового досвіду. Ставиться питання про поновлення лекційних курсів, урізноманітнення форм проведення лабораторних, практичних та семінарських занять. З метою оптимізації навчальної роботи проводиться звітування кафедр про проведenu роботу із слухачами ІПО на методичній раді, обговорення відкритих лекцій і лабораторно-практичних занять, результатів анкетування. Особлива увага звертається на забезпеченість науково-методичною базою за відповідними напрямками підвищення кваліфікації спеціалістів, на обов'язкове введення до навчально-тематичних планів підвищення кваліфікації слухачів питань інформаційних технологій,

менеджменту та маркетингу, управління якістю, управління персоналом в залежності від напрямку та специфіки навчання.

Потрібно виділити основні етапи проведення засідань методичних (вчених) рад. Отже, це:

- здійснення колегіального аналізу результатів роботи за попередній період;
- визначення тематики засідань на наступний період (членами творчої групи);
- створення творчих груп із всіх учасників, навчально-виховного процесу для всебічного аналізу досліджуваної проблеми;
- складання плану підготовки засідання методичної ради (вченої ради);
- контроль якості підготовки методичної ради;
- корекція підсумків підготовки;
- колегіальна підготовка проекту рішення методичної ради;
- власне проведення засідання;
- реалізація рішення методичної ради, видання наказу;
- контроль виконання управлінського рішення;
- зняття проблеми з контролю.

Особливу увагу приділяємо підготовці самого засідання методичної ради. Для цього потрібно створити комісію, до складу якої доцільно ввести: директора, методиста ПЮ, голів творчих, проблемних груп та методичних об'єднань, досвідчених професорів і доцентів. До підготовчої роботи можна і потрібно залучити якнайбільше викладачів, лекторів із виробництва, слухачів курсів ПК з метою всебічного вивчення проблеми, яка розглядатиметься після обробки представлених комісією матеріалів. До обов'язку комісії потрібно включити представлення плану підготовки засідання, розгляд основних питань, узагальнення і рекомендацію літератури, а також вивчення передового педагогічного досвіду, узгодження із графіком адміністративного контрольного плану відвідування занять та інших заходів. Далі, згідно з планом підготовки визначаються доповідачі, співдоповідачі, готується виставка літератури з досліджуваного питання, інформаційні матеріали, тощо.

Контроль підготовки може здійснюватися в три етапи: за місяць, два тижні, тиждень.

- Перший етап – практична допомога адміністрації членам творчих груп.
- Другий етап – коригування якості змісту доповіді.
- Третій етап – колегіальна підготовка проекту рішення.

Реалізація рішень методичної (вченої) ради контролюється адміністрацією (директором ПЮ, ректором), приймається управлінське рішення: видається наказ, проводяться наради, засідання творчих груп, методичних об'єднань, розробляються заходи щодо виконання постанови.

Форми проведення методичних (вчених) рад можуть бути і традиційними, і нетрадиційними, таким чином як ділова гра «Мозковий штурм», засідання круглого столу, ради-диспути, ради-тренінги, ради-консиліуми і т.п.



### Література

- 1.Блейк Р.Р., Моутон О.С. Научные методы управления. - К.: Наук, думка, 1990. -248с.
- 2.Гринев В.Ф. Инновационный менеджмент. К.: МАУП, 2000. – 152 с.
- 3.Деркач А. А., Сотников А. П. Формирование и развитие профессионального мастерства руководящих кадров: социально-психологический тренинг и прикладные психотехнологии. – М.: Луч, 1993. – 72 с.
- 4.Жариков Е. С Психология управления. Книга для руководителя и менеджера по персоналу. – М.: МЦФЭР, 2002.–512 с.
- 5.Коломінський Н.Л. Психологія педагогічного менеджменту. – К.: МАУП, 1996. – 176 с.
- 6.Кредісов А. І., Панченко Є. Г. Менеджмент для керівників. – К.: Знання, КОО, 1999. - 556с.
- 7.Савельева В. С Система трудового потенціалу групи керівників, фахівців, службовців (КФС). Теоретичні та прикладні проблеми психології та педагогіки: Зб. наук. пр. – Луганськ: СЛУ, 2001. - №2 (2) – С. 129-134.
- 8.Савельева В. С. Методика дослідження рольової поведінки керівників. Проблеми загальної та педагогічної психології: Зб. наук. пр. ін-ту психології ім Г. С. Костюка АПН України. – К.: 2003. – Т 5.4.1. – С. 208-214.
- 9.Щекин Г.В. Как эффективно управлять людьми: Психология кадрового менеджмента. К.: МАУП, 1999. – 400 с.

*Стаття надійшла до редакції 14.09.2010*

УДК 633.85:633.9:631.5

**Чипак О.В.**, молодший науковий співробітник, ©**Родзяк Н.І.**, науковий співробітник (e-mail: rivne\_centro\_agro@ukr.net)  
Рівненський науково-дослідний центр продуктивності агропромислового  
комплексу

## ОЦІНКА СТРУКТУРИ ВИРОБНИЧОЇ СОБІВАРТОСТІ СОЇ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

*Досліджена структура виробничої собівартості вирощування сої та напрямки по зниженню витрат на виробництво одиниці продукції.*

**Ключові слова:** собівартість, чистий дохід, реалізація продукції, ціна реалізації, прибуток, рентабельність.

**Вступ.** Сільськогосподарське виробництво, як і всяке інше суспільне виробництво являє собою діалектичну єдність двох цих сторін – виробничих сил і виробничих відносин. В результаті взаємодії робочої сили з засобами виробництва в сільському господарстві створюється готовий продукт. Величина його залежить від забезпеченості робочої сили знаряддями праці, від ефективності використання засобів виробництва і робочої сили. Отримана протягом вищезазначеного періоду продукція сільського господарства реалізується різнорізними шляхами, створюючи тим самим основу для нового виробництва.

Зниження витрат праці і матеріальних засобів на виробництво одиниці продукції – головна задача сільського господарства.

Виробництво продукції потребує відповідних затрат живої праці і матеріальних витрат. Матеріальні витрати здійснюються у вигляді предметів праці і допоміжних матеріалів (насіння, кормів, палива і т.д.) або у вигляді зносу відповідних засобів праці, вартість витрачених засобів виробництва і новостворена вартість становлять собівартість продукції.

Витрати виробництва – це загальні затрати живої й уречевленої праці на виробництво продукції, а собівартість продукції – це частина суспільних витрат виробництва, що виражає витрати господарства (у грошовому виразі) на спожиті засоби виробництва й оплату праці.

Витрати виробництва і собівартість – це найважливіші показники ефективності виробництва, в якому відображуються основні сторони діяльності сільськогосподарських підприємств. Вони є основою для організації виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств за принципами господарських розрахунків. Тому зниження витрат на виробництво одиниці продукції є важливим народногосподарським завданням [1].

Тому аналіз зміни витрат виробництва і собівартості продукції проводиться кожен рік на основі порівняння фактично досягнутого рівня з минулим. При цьому досліджується зміна структури собівартості, тобто затрати на виробництво даного виду продукції. Для цього використовується класифікація затрат за статтями калькуляції, оскільки вона необхідна для проведення калькуляційних розрахунків, для вивчення структури собівартості та знаходження шляхів її зниження.

Собівартість характерна для всієї сільськогосподарської продукції. У нашому випадку треба зробити економіко-статистичний аналіз собівартості виробництва сої в Рівненській області.

Обсяги вирощування сої як в Україні, так і в Рівненській області і надалі зростатимуть. Усі економічні аспекти – на користь цієї культури, яка займає перше місце серед культур за темпами росту свого рейтингу популярності.

З вищенаведеного випливає, що актуальність теми досліджень обумовлена проблемою забезпечення ефективних заходів зі зниження витрат виробництва сої в області.

Актуальним є пошук напрямків зі зниження витрат на виробництво одиниці продукції з урахуванням регіональних особливостей.

Метою статті є вивчення структури виробничої собівартості при вирощуванні сої і дослідження напрямків зі зниження витрат на її виробництво.

**Матеріали і методи.** Інформаційну базу досліджень склали матеріали наукових та інформаційно-публіцистичних видань, офіційні матеріали Держкомстату України.

В статті використані методи дослідження: дослідно-статистичний; розрахунково-конструктивний та аналітичний.

**Результати досліджень.** Соя – дуже економічна культура, кожен гектар її цього року дав понад 1 тис.грн. чистого прибутку, вона є високобілковим продуктом, який має високий попит в харчовій промисловості і є незамінною складовою в раціонах годівлі свиней, ВРХ, птиці [2].

Надзвичайно актуальним завданням виробництва сої є зниження її собівартості. Його вирішення залежить від двох основних чинників зростання ціни реалізації на основі поліпшення якості продукції і зниження витрат на її одержання за рахунок оптимізації структури виробничих ресурсів.

Дослідження структури собівартості показує, у що саме обходиться господарствам виробництво сої і наскільки економічно вигідним воно є в конкретних умовах господарювання. Показник собівартості дає можливість глибоко аналізувати економічний стан підприємств і виявити резерви підвищення ефективності виробництва. За інших однакових умов підприємства тим більше одержуватиме прибутку на одиницю продукції, чим нижче її собівартість і навпаки. Із зниженням собівартості зростає цінова конкурентоспроможність продукції, а отже, і зміцнюються позиції підприємств на товарному ринку. Прибутковість підприємств знаходиться в оберненій залежності від собівартості. З її зниженням зростає окупність витрат прибутком

і створюються сприятливі умови для прискорення темпів розширеного відтворення та підвищення матеріальної зацікавленості працівників.

**Середні показники витрат на виробництво сої у сільськогосподарських підприємствах Рівненської області**

Показники		по Рівненській області					
		соя					
		2007		2008		2009	
		фіз. вел	%	фіз. вел	%	фіз. вел	%
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Площа, га	351.0		3543.0		6006.0	
2	Урожайність, ц/га	8.1		10.3		13.3	
3	Валовий збір, т	284.0		3649.0		7988.0	
4	Рівень товарності, %		89.1		85.0		87.0
5	Сер.реаліз.ціна за 1ц, грн	189.0		240.0		263.0	
6	Виручка від реаліз, т.грн	478.2		7444.8		18278.5	
7	Собівар.реаліз.прод-ї, т. грн	456.6		7046.4		15128.9	
8	Прибуток,(збиток), т.грн	21.5		398.4		3149.6	
9	Рентабельність, %		4.7		5.7		20.8
10	Оплата праці, т.грн.	34.2	6.7	560.3	6.8	1300.0	7.5
11	Відрахув.на соц.зах., т.грн	8.0	1.6	157.6	1.9	315.2	1.8
12	Матеріальні затрати, які увійшли в собів. прод., т.грн	361.8	70.6	5495.0	66.3	11671.8	67.1
13	-у т.ч. насіння, т.грн	84.3	16.4	1256.0	15.2	2453.3	14.1
14	мін.добрива, т.грн.	85.6	16.7	1150.2	13.9	2360.0	13.6
15	засоби захисту, т.грн		0.0		0.0		0.0
16	нафтопродукти, т.грн.	74.5	14.5	1345.0	16.2	2715.3	15.6
17	запчастини, т.грн.	20.0	3.9	130.5	1.6	450.7	2.6
18	електроенергія, т.грн.		0.0		0.0		0.0
19	оплата послуг, т.грн	45.0	8.8	750.0	9.0	1689.0	9.7
20	ін.матер.витрати, т.грн	52.4	10.2	863.3	10.4	2003.5	11.5
21	Амортизація, т.грн	18.1	3.5	330.3	4.0	700.0	4.0
22	інші витрати (оренда), т.грн	49.3	9.6	865.3	10.4	1756.1	10.1
23	Загально виробничі витрати, т.грн	41.2	8.0	880.5	10.6	1645.3	9.5
24	Всього витрат, т.грн	512.6	100.0	8289.0	100.0	17388.4	100.0
25	Собівартість 1ц основної продукції, грн	180.5		227.2		217.7	
26	Витрати на 1га посіву, т.грн	1.5		2.3		2.9	
27	Реалізовано продукції, т	253.0		3102.0		6950.0	

\* розраховано згідно статистичних даних за 2009 р. [3, С. 56-57]

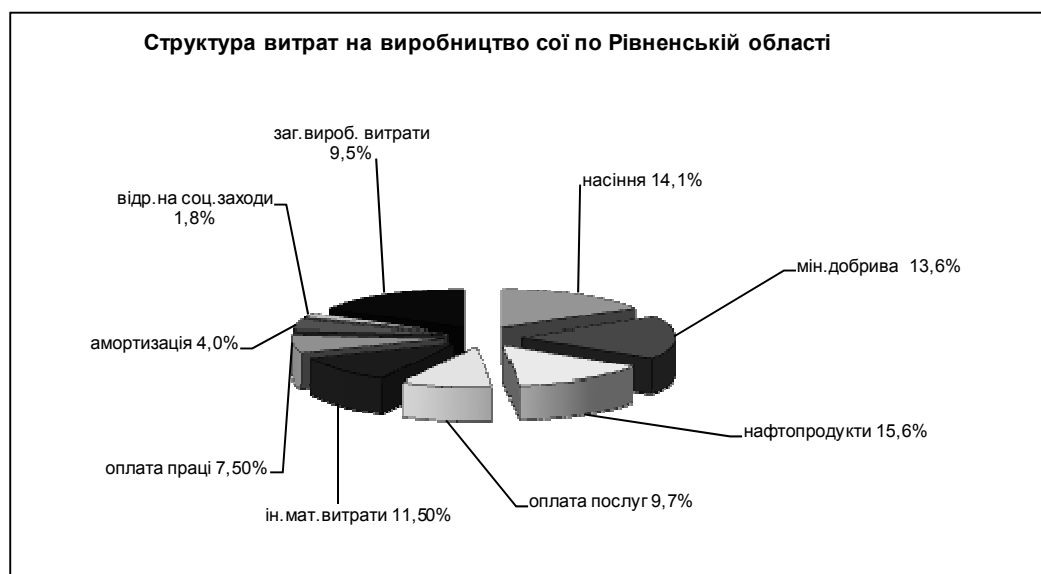
Проаналізувавши економічні показники вирощування сої в Рівненській області за 2007-2009 роки можна зробити висновок, що рівень рентабельності в

2009 році, порівняно з 2007 роком, виріс в 4,4 раза і становить 20,8%, що стверджує про ефективність виробництва культури.

Аналіз показників витрат свідчить про те, що собівартість виробництва сої у 2009 році, у порівнянні з 2007 роком, збільшилась на 20,6%, так як майже вдвічі збільшились витрати на 1га посівів, а порівняно з 2008 роком собівартість зменшилась на 4,2% за рахунок збільшення урожайності на 29%.

Економічна сутність виробництва сої полягає в тому, що всі витрати на її вирощування окупуються за рахунок олії (якщо не реалізовувати безпосередньо насіння, а здавати його на переробку) при промисловій переробці, а дешевий білок у вигляді шротів стає цінним білковим інгредієнтом для виробництва комбікормів [4].

Проведені дослідження структури собівартості виробництва сої в Рівненській області за 2009 рік показують, що в структурі витрат значний відсоток становлять матеріальні витрати – 67,0%, з них найбільш витрачено на мінеральні добрива (13,6 %), нафтопродукти (15,6%) та насіння (14,1%).



Рівень собівартості значною мірою формується за рахунок матеріальних ресурсів, вартість яких визначається поза межами галузі і на зменшення яких вплинути практично неможливо. Тому одне з головних завдань господарств полягає у впровадженні інтенсивних технологій, новітніх систем машин, спрямованих на зменшення матеріало- та енергомісткості продукції.

Основним завданням є забезпечення збільшення частки оплати праці у собівартості сільськогосподарської продукції при одночасному зменшенні матеріальних витрат, витрат на електроенергію, паливо, сировину тощо.

Зниження собівартості виробництва сої – надзвичайно актуальне завдання в галузі рослинництва області. Його вирішення залежить від двох основних чинників зростання ціни реалізації на основі поліпшення якості

продукції і зниження витрат на її одержання за рахунок оптимізації структури виробничих ресурсів.

**Висновки.** Дослідження структури собівартості виробництва сої є необхідною основою для спеціалістів сільськогосподарських підприємств, тому що на сучасному етапі в підприємствах не завжди є необхідні матеріальні ресурси для досягнення запланованого рівня врожайності. Виходячи із даних досліджень реально можливо планувати кількість необхідних грошових ресурсів для досягнення такого рівня собівартості продукції, щоб вона залишалась рентабельною. Однією з умов зниження собівартості продукції є підвищення урожайності сільськогосподарських культур на основі ефективного використання всіх виробничих ресурсів.

Виходячи з вищенаведеного, можна зазначити, що при розробці стратегії і тактики виробництва сої, підвищення урожайності, зниження витрат на виробництво одиниці продукції, поліпшення її якості дає можливість зменшити собівартість та підвищити економічну ефективність виробництва культури.

#### **Література**

1. Гавлінська Л.П. Вплив ринкових умов на структуру витрат у сільському господарстві / Л.П. Гавлінська // Продуктивність агропромислового виробництва. – 2005.– №2. – С. 56.
2. Димов О.М., Стан і тенденції розвитку виробництва сої та ріпаку в ринкових умовах / О.М. Димов // Економіка АПК.–2009.–№1.– С. 100-101.
3. Статистичний щорічник області за 2009 рік / Головне управління статистики в Рівненській області.– Рівне,2010.– С. 56 – 57.
4. Коломієць О.П., Проблеми та перспективи соєвої галузі / О.П. Коломієць // Аграрний тиждень – 2009.; № 31.– С. 11.

#### **Summary**

**Chipak E., Rodzjak N.**

*Rivnenskiy research center of agroindustrial complex*

#### **ASSESSMENT STRUCTURE PRODUCTION COSTS FOR GROWING SOYBEANS IN THE AGRICULTURAL ENTERPRISES RIVNENSKA AREA**

*The structure of production costs and soybean growing areas to reduce costs of production unit.*

*Стаття надійшла до редакції 10.09.2010*

УДК 338.43.003.13:633.85

**Чорнопищук Т.І.**, кандидат економічних наук, доцент ©  
*Вінницький національний аграрний університет*

## ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА РІПАКУ У ВІННИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

*Висвітлено основні аспекти пріоритетності виробництва ріпаку у аграрному секторі економіки Вінниччини. Проаналізовано динаміку розмірів ріпаківництва в господарствах Вінницької області та показники ефективності галузі.*

**Ключові слова:** *ріпак, біосировина, ріпаківництво, ринок насіння ріпаку.*

**Вступ.** Трансформаційні процеси у сільському господарстві України сприяли формуванню нових організаційно-правових форм у галузі, врегулюванню відносин власності, однак не забезпечили належного рівня продуктивності, ефективності та стабільності сільськогосподарського виробництва. Одним з пріоритетних напрямів не лише розвитку сільського господарства, а і забезпечення комплексного розвитку сільських територій, як зазначено в проекті Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року, є виробництво конкурентоздатної продукції як для внутрішнього, так і для зовнішнього ринку [1, с.4,9]. Забезпечити нарощування виробництва сільськогосподарської продукції та підвищення її конкурентоспроможності можна, насамперед, шляхом розширення розмірів вирощування культур з високим потенціалом урожаю та доходів для сільськогосподарських товаровиробників. До таких культур для господарств Вінниччини відноситься ріпак. Протягом останніх років на насіння ріпаку, як біосировину для виробництва пального, сформувався високий попит, який супроводжується привабливими для сільськогосподарських товаровиробників цінами. Відповідно питання розвитку виробництва ріпаку як біосировини стали більше цікавити не лише практиків, а і науковців.

Дослідженнями теоретико-методологічних та практичних основ доцільності виробництва біодизеля з ріпаку та розвитку ринку ріпаку займається широке коло вітчизняних науковців та практиків. Ці питання знайшли відображення у працях В.В. Дем'янчука, В.І. Гавриша, І. Г. Кириленка, Г.М. Калетніка, О. Маслака, В.Б. Андрющенка, О. Єранкіна, В. Овдіна та інших вітчизняних вчених. Однак дослідження з питань вирощування ріпаку в Україні як біосировини переважно носять лише постановочний характер і залишається ще чимало невирішених питань науково-практичного змісту. Важливими науковими і практичними

завданнями в цьому контексті є наукове дослідження та окреслення основних напрямів формування регіональної сировинної бази для виробництва біодизеля.

**Результати досліджень.** Ріпак для господарств Вінниччини не є новою культурою. Традиційно ріпак у підприємствах області вирощували як кормову культур, для більшості господарств галузь ріпаківництва не була товарною. Лише з початку цього століття у господарствах області виробництво ріпаку стає товарною галуззю, а з 2005 р., з новим напрямом використання насіння ріпаку як біосировини, для більшості господарств - основною галуззю рослинництва.

У 2009 р. у господарствах Вінниччини зосереджено 12% посівів ріпаку країни і вироблено 14 % обсягів виробленого у всіх категоріях господарств України насіння ріпаку. Частка ріпаку у структурі посівів господарств області останніми роками складає 8%. Ріпак в структурі посівних площ основних олійних культур Вінницької області посідає перше місце (40%), випереджаючи частку посівів соняшнику (34%). Однак, в цей час в Україні має місце зовнішнє спрямування виробленого насіння ріпаку, ріпак є експортно-орієнтованим товаром, питома вага його внутрішнього споживання незначна. У 2008 році обсяги експорту ріпаку становили 2,4 млн. т. У минулому (2007) році було експортовано 900 тис. т [2, с.63]. Ринок ріпаку в Україні розвивається стихійно, без впливової систематичної і продуманої державної політики. Відповідно, як реакція на зміну попиту та цін на ринку насіння ріпаку протягом 2007-2008рр. стрімко зростають розміри галузі ріпаківництва, однак у 2009 р. спостерігається зменшення посівів під культурою в області, як і по Україні загалом (рис.1) [3, с.92; 4,с.178].

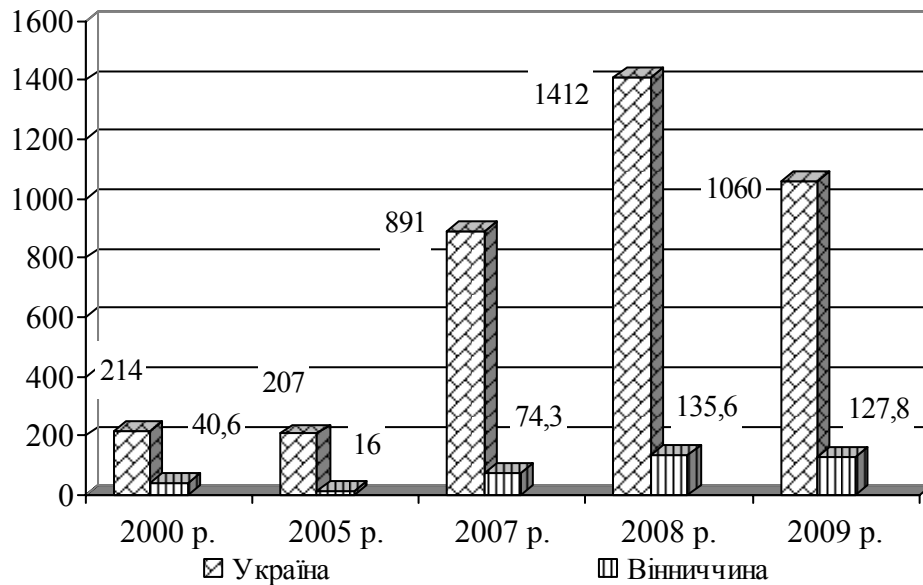


Рис. 1. Динаміка посівних площ під ріпаком в Україні та Вінниччині, тис. га



Фахівці стверджують, що корекція посівних площ під ріпак під урожай 2009 року є тимчасовим явищем. Надалі тенденція збільшення посівних площ відновиться, хоча можливості щодо розширення посівних площ в Україні обмежені. Експерти сходяться на думці, що близько 2,5 млн. га площ під ріпак були б для України оптимальним показником.

Культура для господарств Вінниччини є рентабельною. У 2009 році на кожен гектар посівів озимого ріпаку у сільськогосподарських підприємствах області отримали 761 грн. прибутку від реалізації насіння ріпаку, а рівень рентабельності у галузі складав 20%. Економічна ефективність виробництва ріпаку залежить від складного комплексу природно-економічних, технологічних, науково-технічних факторів. У 2009 році витрати на вирощування ріпаку у сільськогосподарських підприємствах області склали 3201 грн. на кожен гектар посівів культури. Три четверті цих витрат складають прямі матеріальні витрати, які на 65% складаються з таких виробничих статей як насіння, мінеральні добрива, нафтопродукти. В більшості сільськогосподарських підприємств система вирощування ріпаку існує, але використовується з певними обмеженнями. Оскільки при вирощуванні ріпаку окрім спеціального обладнання до жатки для збирання ріпаку, ніякі спеціальні пристрої та машини, крім придатних для вирощування зернових, не потрібні. Найвища ефективність досягається за інтенсивного типу вирощування. За останні роки урожайність ріпаку у господарствах Вінниччини коливається в межах 21-24 ц з гектара[3, с192]. Для належного рівня окупності витрат у галузі та доцільності вирощування насіння ріпаку як сировини для виробництва біодизелю виробникам необхідно щонайменше подвоїти урожайність. Ріпак має доволі високу потенційну врожайність, але її рівень може знижуватися в разі таких технологічних порушень: невчасна та неякісна підготовка ґрунту — 17–30%, неякісне насіння — 35–40%, невчасна боротьба (або її не проведення) зі шкідниками та хворобами — 20–100%, порушення строків та якості збирання — 30–50%. Запобігти цим та іншим втратам врожаю можна за рахунок: дотримання сівозміни, належної підготовки ґрунту, збалансованого мінерального живлення рослин, сівби в оптимальні строки кондиційним насіннєвим матеріалом районованих сортів і гібридів, захисту посівів від шкідливих організмів, збирання врожаю в стислі строки та без втрат, підвищення якості насіння за рахунок його очищення й сушіння. Однак, вдосконалення технології вирощування ріпаку, можливе лише за умови концентрації виробництва, збільшення розмірів галузі як сировинної бази для виробництва біопалива.

Як уже зазначали, поштовхом до розвитку галузі у останні роки стали високий попит на насіння ріпаку та досить висока закупівельна ціна. Водночас, основним джерелом попиту на ріпак на цей час залишається світова біоенергетика, а це є, одночасно, і чинником ризику. Ринок насіння ріпаку носить стихійний характер. Відповідно, однією з умов стабільного розвитку ріпаківництва є збільшення на ринку насіння

ріпаку питомої ваги внутрішнього його споживання. Цьому має сприяти зростання потужностей, тобто будівництво заводів з виробництва біодизелю. Ще у грудні 2006 р. Кабінетом Міністрів затверджена Програма розвитку виробництва дизельного біопалива, у якій окреслені планові обсяги виробництва і переробки ріпаку в Україні до 2010 р. [5] З 2007 р. виробництво біопалива оголошене стратегічною метою держави. Однак заходи щодо досягнення запланованих показників не були профінансовані, прогнозований обсяг виробництва насіння ріпаку у 2009 р. був далеко не досягнутим. З 6600 тис. тонн прогнозованого обсягу виробництва насіння ріпаку в Україні було вироблено лише 1873 тис. т, тобто лише 28%.

Розвиток ріпаківництва на Вінниччині передбачає розробки та реалізації комплексних інвестиційних проєктів виробництва та переробки насіння ріпаку. В області має бути сформована чітка стратегія виробництва і переробки ріпаку і виходу на зовнішній ринок з готовим біодизелем. Відповідно до цієї стратегії в межах області доцільно сформувати зону концентрованого вирощування ріпаку розширивши посіви під ріпаком на третину.

**Висновки.** Для аграрного сектору економіки Вінниччини виробництво ріпаку є пріоритетною галуззю. Виробництво і переробка ріпаку є одним з найбільш перспективних напрямів не лише аграрного бізнесу в області, а і вирішення соціально-економічних проблем. Однак на цей час мотивація сільськогосподарських товаровиробників тримається переважно на високому попиті надзвичайно ємного світового ринку. Стабільний розвиток ріпаківництва у Вінницькій області можливий на основі комплексного розвитку сфери виробництва і переробки насіння ріпаку.

#### Література

1. Державна цільова програма сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року: Проєкт//Економіка АПК. – 2010. - № 7. – С.3-14
2. Кириленко І.Г., Дем'янчук В.В. Формування ринку українського біопалива: передумови, перспективи, стратегія/І.Г.Кириленко, В.В. Дем'янчук // Економіка АПК. - 2010 . - № 4. - С. 62-66
3. Статистичний щорічник Вінниччини за 2009 р. Головне управління статистики у Вінницькій області. – Вінниця. – 2010. –638 с.
4. Статистичний щорічник України за 2009 рік / За ред. О.Г. Осауленка . – К.: В-во „Консультант“, 2010. – 257с.
5. Про затвердження Програми розвитку виробництва дизельного біопалива: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 грудня 2006 р. №1774

*Стаття надійшла до редакції 3.09.2010*

УДК 631.158

**Шульський М.Г.**, д.е.н., проф.©*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій  
ім. С.З. Гжицького*

## ДЕЯКІ ЗМІНИ В ДІЯЛЬНОСТІ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ЛЬВІВЩИНИ

*У статті досліджено деякі зміни у функціонуванні фермерських господарств та їх вплив на результативність фермерської діяльності. Для реалізації поставлених завдань проаналізовано результати ведення фермерської господарки, на основі чого проведено певні узагальнення. Все це в комплексі дозволило виявити причини гальмування фермерського руху та запропонувати конкретні заходи щодо їх усунення.*

**Ключові слова:** *фермерське господарство, агропромислове виробництво, земельні угіддя, розвиток тваринництва, рослинництво.*

**Вступ.** Фермерство як форма ведення агропромислового виробництва сформувалося в Україні з початком проведення аграрних реформ. Час, що минув з початку формування фермерських господарств, вплинув на їх діяльність і дозволяє зробити деякі узагальнення щодо наслідків фермерського господарювання. Це є об'єктивна закономірність для дослідження будь-яких форм господарювання. І фермерство у цих аспектах не є винятком, а лише складовою у цих процесах. Вивчення результатів ведення фермерської господарки дозволяє виявити як все позитивне, що нею досягнуто, так і негативне, що не дозволило реалізувати на практиці потенційних можливостей фермерства. Саме всебічне врахування різних чинників, які сприяли розвитку фермерського руху та гальмували його, дозволяє більш результативно вести фермерську господарку.

**Матеріали і методи.** Для реалізації поставлених завдань використано цілий комплекс різноманітних матеріалів та використано різні методи економічних досліджень. Так, зокрема, проведено вивчення результатів дослідження науковців і практиків щодо діяльності фермерських господарств [1 – 9], використано матеріали статистичних органів [10], власні напрацювання автора тощо. В процесі реалізації передбачуваних цілей застосовувались різноманітні методи економічних досліджень, а саме методи: порівнянь, балансовий, монографічний та інші. Такі підходи дозволили виконати весь обсяг намічених робіт і досягти поставлених цілей.

**Результати досліджень.** Проведені дослідження діяльності фермерських господарств Львівщини дозволяють стверджувати, що за останні роки у цих формах господарювання пройшли певні і неоднозначні зміни. Вони обумовлені

впливом різних факторів як внутрішнього, так і зовнішнього середовища, тобто тих чинників, які безпосередньо чи опосередковано залежать від фермерів і тих, на які вони не мають впливу. До речі, слід зауважити, що відповідні зміни пройшли у функціонуванні всіх форм господарювання у системі АПК. Фермерство у цих процесах не є виключенням, а лише учасником тих перемін, які пройшли в аграрному секторі як на регіональному, так і державному рівнях. Тобто, в їх діяльності відображаються основні тенденції розвитку агропромислового виробництва.

Ітак, в аграрному виробництві будь-яка господарська діяльність, будь – яких організаційно-господарських структур, у різні періоди суспільного розвитку починається із наявності їх самих і земельних угідь у них. Для фермерських господарств Львівщини ці показники характеризуються такими величинами, які представлені в таблиці 1. Так, зокрема, кількість фермерських господарств зменшилася із 1189 одиниць у 1995 р. до 1033 – у 2009 р., що у відсотковому обчисленні це зменшення становило 13,1%. При цьому, необхідно зауважити, що значне зменшення фермерських господарств відбувалось у 2009 р. порівняно із 2007р. – на 856 одиниць. Помітні і одночасні зміни відбуваються і в наявності земельних угідь у цих господарствах як в абсолютних, так і у відносних обчисленнях. Так, зокрема, площа сільськогосподарських угідь, у тому числі ріллі, динамічно зростала до 2007 р., однак у 2009 р. їх площа зменшилась – із 67114 га у 2007р. до 61547 га у 2009 р., тобто на 5567 га, або на 8,3%. Проте це зменшення не порушило загальної тенденції щодо наявності земельних угідь в розрахунку на одне господарство – тут проходять стабільні процеси збільшення їх. Отже, відбуваються і подальші динамічні зміни, що ведуть до формування крупних фермерських господарств.

Таблиця 1

**Наявність фермерських господарств у Львівській області та земельних угідь у них\***

Показники	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2007 р.	2009 р.	2009 р. у % до 1995 р.
Кількість фермерських господарств	1189	1164	1194	1277	1033	86,9
Площа сільсько-господарських угідь, га	<u>12660</u> ** 10,6***	<u>52136</u> 44,8	<u>54112</u> 45,3	<u>67114</u> 52,6	<u>61547</u> 59,6	<u>486,2</u> 562,3
у тому числі ріллі, га	<u>11861</u> 10,1	<u>42984</u> 36,9	<u>47421</u> 39,7	<u>61017</u> 47,8	<u>56474</u> 54,7	<u>476,1</u> 541,6

Примітки: \* тут і надалі використано матеріали статистичного збірника Львівщини [10]

\*\* чисельник – площа угідь – всього, га

\*\*\* знаменник – площа земельних угідь в розрахунку на одне господарство, га

Зміни кількості фермерських господарств та наявності земельних угідь в них обумовили певні зміни і у веденні окремих галузей сільськогосподарського виробництва. На прикладі розвитку тваринницьких галузей у цих господарствах прослідковуються деякі тенденції. Наведені дані у таблиці 2 показують, що протягом 1995-2009 рр. у фермерських господарствах Львівської області

відбулись відчутні зміни у наявності поголів'я основних видів сільськогосподарських тварин. Так, зокрема, коли порівнювати дані за 2009 р. з показниками 1995 р., то спостерігається ріст поголів'я тварин, за виключенням наявності коней, поголів'я яких зменшилось із 519 голів у 1995 р. до 160 голів у 2009 р., або це зменшення становило 30,8% рівня 1995 р. У цій цифровій інформації, що представлена в таблиці 2, особливу увагу привертає значне збільшення поголів'я свиней із 2280 голів у 1995 р. до 23799 голів у 2009 р., або більше, ніж у 10 разів. Таке значне зростання поголів'я цих видів тварин обумовлене, насамперед, створенням сприятливих умов, особливо з боку держави, для розвитку свиначства. Слід також зазначити, що ця галузь характеризується, порівняно з іншими тваринницьким галузями, підвищеними показниками відтворюваності, що і було досить результативно використано фермерами.

Таблиця 2

**Поголів'я худоби у фермерських господарствах Львівщини  
(на кінець року), голів**

Види тварин	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2007 р.	2009 р.	2009 р. у % до 1995 р.
Велика рогата худоба– всього у тому числі	3038	5889	6138	7110	6902	227,2
корови	1531	2388	2191	2515	2864	187,1
Свині	2280	1706	2815	19900	23799	1043,8
Вівці і кози	513	76	148	377	843	164,3
Коні	519	642	368	289	160	30,8

Позитивні зрушення в наявності поголів'я тварин у фермерських господарствах Львівської області обумовили збільшення виробництва продукції тваринництва за досліджуваний період (табл. 3). Щодо аналізу виробництва м'яса у фермерських господарствах, то спостерігається динамічна тенденція збільшення його об'ємів за аналізований період у декілька разів. Тут, безумовно, позитивно вплинуло значне зростання поголів'я свиней (табл. 2).

Розвиток молочного скотарства характеризується дещо іншими тенденціями, а саме: з 1995 р. по 2000 р. показники валового виробництва молока були вищими, ніж з 2005 р. по 2009 р. Тобто спостерігається значна строкатість в об'ємах виробництва молока, яка обумовлена, насамперед, низькими цінами закупівлі його у фермерів молокопереробними підприємствами. Позбутися негативних тенденцій розвитку галузі можливо шляхом активного втручання держави у цінову політику. Розвиток птахівництва характеризується позитивними змінами і такі темпи відродження цієї галузі бажано зберегти на майбутнє.

Наведені абсолютні показники функціонування тваринництва за досліджуваний період, безумовно, вплинули на його розвиток і відповідні зміни, що відбувалися при цьому. Проте, у Львівській області, як і в будь-якій іншій області України, виробництвом тваринницької продукції займаються також інші форми господарювання (сільськогосподарські підприємства,

особисті селянські господарства тощо). Саме через це важливо визначити питому вагу вироблених окремих видів продукції тваринництва окремими формами господарювання в загальних обсягах її виробництва всіма категоріями господарств. Визначення цих показників у фермерських господарствах Львівщини (табл.3) показує, що ця форма господарювання динамічно нарощує темпи збільшення виробництва продукції. Особливо наочно це прослідковується, коли порівняти ці дані за 2009 р. з даними попередніх років. Тут спостерігається значне збільшення питомої ваги фермерської продукції у загальних її обсягах, що вказує на значні потенційні можливості фермерів у розвитку тваринницьких галузей.

Таблиця 3

**Виробництво продукції тваринництва у фермерських господарствах  
Львівщини**

Види продукції	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2007 р.	2009 р.	2009 р. у % до 1995 р.
Вирощено худоби і птиці	<u>691*</u> 0,6**	<u>368</u> 0,4	<u>6310</u> 5,0	<u>20200</u> 14,3	<u>30915</u> 20,9	<u>4474,0</u> +20,3
М'ясо (реалізація худоби і птиці на забій) в живій вазі	<u>799</u> 0,6	<u>458</u> 0,5	<u>5104</u> 4,1	<u>19774</u> 13,5	<u>29765</u> 19,1	<u>3725,3</u> +18,5
Молоко	<u>4112</u> 0,4	<u>4045</u> 0,4	<u>3394</u> 0,4	<u>3803</u> 0,5	<u>3732</u> 0,5	<u>90,8</u> +01
Яйця усіх видів, тис. штук	<u>797</u> 0,2	<u>220</u> 0,1	<u>5526</u> 1,0	<u>15566</u> 2,9	<u>17200</u> 3,0	<u>2159,1</u> +2,8
Вовна, ц	<u>21</u> 4,5	-	-	-	-	-

Примітки: \* чисельник – вироблено продукції, т;

\*\* знаменник – питома вага виробленої продукції фермерами в загальних обсягах її виробництва всіма категоріями господарств, %.

Поряд з позитивними змінами у тваринництві викликає занепокоєння стан розвитку вівчарства, а саме – таку важливу продукцію цієї галузі – вовну, яку вони виробляли у 1995 р. (21 тонну, що складало 4,5% загальних об'ємів її виробництва в області), а в наступні роки її виробництво припинилося. Однак, наявність поголів'я овець не зменшилось за досліджуваний період, а навпаки збільшилося. Тобто вівці є, а вовни немає, тобто їх не стрижуть. Це обумовлено тим, що немає куди збути ту цінну і важливу продукцію у минулому яку важко реалізувати в умовах сьогодення. Адже без споживання продукції не може існувати її виробництво. Безумовно, проблеми розвитку вівчарства самим фермерам вирішити неможливо, для досягнення позитивних зрушень слід задіяти цілий комплекс чинників, вважливе місце серед яких належить державі.

В рослинництві також пройшли зміни, але вони не в повній мірі сприяли збільшенню об'ємів валового виробництва продукції галузі в структурі її загальних об'ємів виробництва фермерськими господарствами Львівської області. Це підтверджується цифровими даними. Так, зокрема, коли питома вага валової продукції рослинництва, виробленої фермерами, становила у 2005 р.(за порівняними цінами 2005 р.) 47,6% в загальних об'ємах її виробництва

фермерами, то в 2007 р. – 30,8 і 2009 р. – 23,5%. Такий стан в цій галузі також вимагає детального дослідження, але це окрема тема окремої наукової статті.

**Висновки.** На основі проведеного дослідження діяльності фермерських господарств Львівщини можна констатувати про наступні зміни:

– кількість господарств фермерського типу зменшилась, скоротилась також і площа сільськогосподарських угідь в абсолютному обчисленні, однак це не вплинуло на зменшення їх в розрахунку на одне господарство. Тобто, розвиток сучасного фермерського руху характеризується концентрацією земельних угідь в розрахунку на одне господарство (табл. 1). Це є позитивний напрямок;

– розвиток тваринництва, перш за все, забезпечується наявністю сільськогосподарських тварин, поголів'я яких збільшилось у 2009 р. у порівняно з 1995 р., за винятком поголів'я коней (табл. 2). Зменшення і досить істотне цього виду тварин у фермерських господарствах дає підстави стверджувати, що фермери більшою мірою почали використовувати технічні засоби при виконанні різних технологічних операцій у своїй виробничій діяльності;

– виробництво продукції тваринництва у розрізі їх основних видів збільшилось за досліджуваній період у десятки разів. Виключення тут становить виробництво молока, об'єми якого зменшились у 2009 р. проти рівня 1995 р. на 9,2% (табл. 3). Такий стан молочного скотарства обумовлений, насамперед, низькими закупівельними цінами, що встановлюються заготівельними підприємствами. Через відсутність ринків збуту занепадає вівчарство.

В загальному підсумку можна констатувати те, що зміни, які пройшли у фермерській діяльності, в основному позитивно вплинули на розвиток фермерських господарств. Наслідки функціонування тваринництва у цих господарствах є тому підтвердженням. Проте фермери ще не використали повною мірою свої потенційні можливості. І, безумовно, для збільшення виробництва продукції господарствами фермерського типу слід здійснити комплекс різнобічних заходів, важливу роль в яких повинна відігравати держава.

#### Література

1. Горьовий В.П. Фермерство України: теорія, методологія, практика /В.П. Горьовий// Монографія. – К.: ННЦ «ІАН», 2007. – 540 с.
2. Збарський В.К. Становлення та розвиток малих форм господарювання на селі /В.К. Збарський// Монографія. – К.: НАУ, 2006. – 432 с.
3. Концепція програми розвитку фермерства в Україні на 2005 – 2015 роки. – К.: ТОВ ЕЦ «Господар», 2005. – 27 с.
4. Томич І.Ф. Завершення земельної реформи в умовах розвитку фермерських господарств та приватних власників /І.Ф. Томич// Трансформація земельних відносин до ринкових умов. Збірник матеріалів одинадцятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 26 – 27 лютого 2009 року. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2009. – С. 108 – 110.

5.Белей С.І. Сучасні тенденції розвитку фермерства в Чернівецькій області /С.І. Белей// Формування ринкової економіки: Зб. наук. праць спец. вип. Аграрна економічна освіта в розбудові внутріконкурентного сільського господарства України. – К.: КНЕУ, 2009. – С. 166 – 178.

6.Кулинич В.М. Особливості діяльності фермерських господарств як підприємницької форми господарювання /В.М. Кулинич// Економіка АПК. – 2005. – С. 45 – 47.

7.Шаповал Т.П. Кооперування – ефективний шлях розвитку фермерських господарств /Т.П.Шаповал// Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (Економічні науки) / За ред. В.А. Рульова. – Мелітополь: Вид-во: Мелітопольська типографія «Люкс», 2009, №7. – С. 236 – 241.

8.Шульський М.Г. Фермерство: проблеми становлення і розвитку /М.Г. Шульський// Монографія. – Львів, 2004. – 392 с.

9.Яців І.Б., Яців С.Ф. Державне регулювання розвитку малих форм сільськогосподарського виробництва /І.Б. Яців// Трансформація сільського господарства та села: Ювілейний збірник наукових статей / Заг. ред. Губені Ю.Е. – Львів: ЛНАУ, 2010. – С. 399 – 410.

10. Статистичний щорічник Львівської області за 2009 рік. Частина 1 / За ред.. С.О. Маковського – Львів, 2010. – 366 с.

#### Summary

*The article deals with the investigations of some changes in functioning of farm economies and their influence on the effectiveness of farm activity.*

*For the realization of the indicated task, it was analyzed the results of the management of farm economies, based on these facts, it was done some general conclusion. All these facts gave the possibility to find out the reason of inhibition of farm development and propose the concrete measures due to their removing.*

**Key words:** *farming, agroindustrial, land particle, development of livestock, crop growing.*

*Стаття надійшла до редакції 16.09.2010*



УДК 631.1.016

**Якубів В.М.**, доцент кафедри обліку і аудиту ©*Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника***ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ У АГРАРНОМУ СЕКТОРІ: АНАЛІЗ І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ**

*Визначено основні тенденції організаційного становлення сільськогосподарських підприємств у аграрному секторі Карпатського регіону в порівнянні з Україною загалом. Обґрунтовано визначальні позитивні та негативні наслідки організаційного розвитку підприємництва. Висвітлено принципові положення щодо перспективного становлення агроформувань.*

**Ключові слова:** *організаційне становлення, сільськогосподарські підприємства, аграрний сектор, господарства населення.*

**Вступ.** Впродовж останніх років відбулись значні організаційні зміни у аграрно-економічних відносинах у сільських територіях Карпатського регіону та України загалом. Однією з найбільших є аграрні трансформації і їх складова – земельна реформа. У цьому аспекті, слід відмітити, що західні області були першопочатковими у проведенні реформувань, тому окремі тенденції становлення сільськогосподарських підприємств є особливими і відмінними від інших господарств України.

**Матеріал і методи.** Проблеми організації становлення сільськогосподарських підприємств розглядають у своїх працях багато вчених економістів, а саме: І.Ф. Баланюк, К.В. Васьківська, В.П. Мікловда, А.С. Музиченко, П.Т. Саблук, С.Р. Теслюк, В.А. Худавердієва, В.О. Цибок, В.В. Юрчишин та ін. Водночас, багато організаційних питань перспективного розвитку аграрних підприємств є недостатньо вивченими.

Метою даної статті є обґрунтування сукупності основних тенденцій становлення сільськогосподарських підприємств на основі аналізу результатів трансформаційних змін в аграрному секторі.

У процесі дослідження використовувались загальнонаукові та специфічні методи роботи, зокрема: аналізу, синтезу, наукової абстракції, розрахунково-конструктивний, узагальнення та групування.

**Результати дослідження.** У процесі окреслення стратегічних напрямів розвитку аграрних підприємств важливою передумовою є оцінка фінансово-господарської, виробничої, організаційної, інноваційної діяльності та особливостей і тенденцій становлення господарств на сучасному етапі й в динаміці. Для здійснення такої оцінки проведено комплексний аналіз організаційних змін у функціонуванні сільськогосподарських підприємств і взаємопов'язаних з цим явищ і процесів.

Під організаційними змінами, а точніше організацією у широкому значенні розуміють “сукупність процесів або дій, що зумовлюють об’єднання елементів, частин у ціле, утворення життєздатної стійкої системи; внутрішня впорядкованість, взаємодія відносно незалежних частин цілого, зумовлена його будовою” [1, с. 644].

Тобто аналізуючи організаційні зміни у процесі становлення сільськогосподарських підприємств досліджуємо зміни у землеволодінні і землекористуванні, структурі виробництва, організації і розвитку підприємництва.

У результаті реформувань відбувся перерозподіл земельних ресурсів між власниками (табл. 1).

Таблиця 1

**Розподіл сільськогосподарських угідь між власниками і землекористувачами Карпатського регіону і України**

(тис. га)

Власники і користувачі	Роки	Карпатський регіон					Україна
		всього	в т.ч. області регіону				
			Закарпатська	Івано-Франківська	Львівська	Чернівецька	
Державні аграрні підприємства	1990	383,8	85,0	40,4	217,3	41,1	9927,4
	2005	60,0	20,3	10,1	22,7	6,9	1288,7
	2008	52,7	18,7	5,8	22,3	5,9	1105,6
Недержавні аграрні підприємства	1990	1842,1	272,2	299,7	901,0	369,2	28778,0
	2005	597,0	50,5	108,3	283,9	154,3	22213,7
	2008	460,5	40,3	101,3	211,4	107,5	19941,1
Господарства населення	1990	421,6	57,5	157,8	143,8	62,5	2669,0
	2005	1780,2	345,9	382,8	755,0	296,5	13819,3
	2008	1883,7	351,5	383,7	810,2	338,3	15707,7
Інші власники і користувачі	1990	222,4	61,2	134,7	21,0	5,5	655,9
	2005	395,5	39,2	132,5	208,6	15,2	4442,1
	2008	429,4	42,7	142,1	224,2	20,4	4895,6
Всього земель	1990	2869,9	475,9	632,6	1283,1	478,3	42030,3
	2005	2832,7	455,9	633,7	1270,2	472,9	41763,8
	2008	2826,3	453,2	632,9	1268,1	472,1	41650,0

\* Джерела: 1. Наявність земель та розподіл їх по землекористувачам, власникам землі та угіддях: Статистичний зб. – К.: Державний комітет статистики України, 2004. – 75 с. [2]

2. Наявність земель та розподіл їх по землекористувачам, власникам землі та угіддях: Статистичний зб. – К.: Державний комітет статистики України, 2009. – 80 с. [3]

Дані табл. 1 дають змогу зробити такі висновки:

1. Основними землевласниками і користувачами у 1990 р. були недержавні сільськогосподарські підприємства, тобто колгоспи, у яких

зосереджувалось близько 64,2 % сільськогосподарських угідь у Карпатському регіоні та 68,5 % земель України. Внаслідок здійснюваних реформувальних дій відбувся перерозподіл угідь між землекористувачами. У результаті основним власником у 2008 р. в західних областях є господарства населення, які зосереджують 66,6 % угідь, а в середньому по Україні – недержавні сільськогосподарські підприємства – 47,9 %.

2. Аналіз тенденцій змін показує, що впродовж останніх чотирьох років (2005 – 2008 рр.) спостерігається зменшення площ сільськогосподарських угідь в державних і недержавних агроформувань з одночасним зростанням розміру земель у господарств населення та інших власників і землекористувачів.

3. Дані табл. 1 свідчать, що перерозподіл сільськогосподарських угідь між землевласниками як в Карпатському регіоні, так і в Україні загалом триває до тепер. Причиною цього є, передусім, незавершеність аграрних реформувальних дій (в аспекті повної практичної реалізації) та незадоволеність усіх категорій власників щодо ефективності землевикористання.

Динаміку структурних змін у землеволодінні сільськогосподарських підприємств і господарств населення показано у табл. 2.

Таблиця 2

**Динаміка структурних змін у землеволодінні і користуванні агроформувань і домогосподарств**

Показник	1990	2000	2005	2006	2007	2008
Площа сільськогосподарських угідь сільськогосподарських підприємств:	84,1	42,7	27,0	23,1	21,1	21,4
– Карпатського регіону;	93,5	77,8	63,0	59,7	57,6	57,3
– України						
Площа сільськогосподарських угідь господарств населення:	15,9	57,3	73,0	76,9	78,9	78,6
– Карпатського регіону;	6,5	22,2	37,0	40,3	42,4	42,7
– України						

\* Джерела: 1. Наявність земель та розподіл їх по землекористувачам, власникам землі та угіддях: Статистичний зб. – К.: Державний комітет статистики України, 2004. – 75 с. [2]

2. Наявність земель та розподіл їх по землекористувачам, власникам землі та угіддях: Статистичний зб. – К.: Державний комітет статистики України, 2009. – 80 с. [3]

Показники табл. 2 та деякі інші розрахунки дають можливість узагальнити такі висновки. До початку реформувань в АПК основним землевласником були агроформування, які зосереджували в користуванні 84,1 % сільськогосподарських угідь в Карпатському регіоні та 93,5 % земель в Україні загалом. У після реформаційному періоді ситуація помітно змінилась, і в 2008 р. основна частина угідь Карпатського регіону знаходиться у власності домогосподарств – 78,6 %.

Аналіз динаміки таких організаційних змін свідчить, що для двох досліджуваних територіальних одиниць характерна однакова тенденція, проте різні темпи. Так, починаючи з 1990 р. частка площ сільськогосподарських угідь агроформувань щороку зменшується, а відповідно у господарств населення збільшується. У Карпатському регіоні цей процес є стрімким, оскільки впродовж років реформи (1990 – 2000 рр.) частка земель аграрних підприємств зменшилась на половину, і аналогічна ситуація відбулась у наступні 8 років. У той же час частка сільськогосподарських угідь господарств населення в Карпатському регіоні зросла в 5 разів – з 15,9 % у 1990 р. до 78,6 % у 2008 р.

Дані табл. 2 показують, що в Україні процеси реструктуризації відносин власності на землю проходили дещо згладженіше. Так, питома вага угідь агроформувань зменшилась за весь аналізований період на 36,2 в.п., на стільки ж відповідно зросла частка земель домогосподарств. Ці показники свідчать, що в середньому в Україні основним землекористувачем є сільськогосподарські підприємства, що зосереджують у 2008 р. – 57,3 % усіх сільськогосподарських угідь.

Причиною таких територіальних відмінностей є те, що області Карпатського регіону були першими, де почала реалізовуватись аграрна реформа. Здобувши право власності на земельні та майнові паї, селяни масово почали забирати їх із загального майна підприємств. Таким чином активні діючих на той час агроформувань були роздріблені. І далі такі процеси створили значні перешкоди в організації діяльності сільськогосподарських підприємств. Землі так і залишаються в більшості у домогосподарств (78,6 % у 2008 р.) і значна частина їх не обробляється.

Спостерігаючи певні негативні наслідки в реорганізації сільського господарства областей початківців, керівництво інших регіонів дещо сповільнило процес передачі паїв селянам в натурі, організувавши діяльність агроформувань.

У результаті в середньому по Україні станом на 2009 р. діяло 57152 аграрних підприємств (табл. 3).

Дані табл. 3 показують певні відмінні тенденції щодо розвитку підприємництва в Україні та Карпатському регіоні. Так, в середньому по Україні впродовж останніх п'яти років кількість агроформувань постійно зменшується, а саме на 725 од. протягом 2005 – 2009 рр. Водночас спостерігається зменшення середнього розміру господарств на 37,8 га або майже на 10 % за цей же період. Такі показники свідчать про поширення негативних тенденцій щодо згорання аграрного підприємництва в державі.

У Карпатському регіоні складається наступна ситуація: протягом 2005 – 2009 рр. кількість сільськогосподарських підприємств збільшилась на 152 од. або на 3 %. Це відбулось за рахунок зростання кількості агроформувань в Закарпатській області на 209 од. та Чернівецькій – на 88 од. В інших двох областях спостерігаються нестабільні коливання у кількості господарств. Середній розмір підприємств у регіоні зменшився, зокрема у 2009 р. проти 2005 р. – на 28,3 га або 21,1 %.

Таблиця 3

**Тенденції зміни кількості і розмірів аграрних підприємств**

Адміністративно-територіальна одиниця	Кількість агроформувань, од.			Середній розмір підприємства, га		
	2005	2007	2009	2005	2007	2009
Карпатський регіон, в т.ч. області:	5082	5334	5234	134,7	110,3	106,4
– Закарпатська	1604	1678	1813	44,1	39,2	32,5
– Івано-Франківська	805	770	775	147,1	140,8	138,2
– Львівська	1725	1794	1610	177,7	143,1	145,2
– Чернівецька	948	1092	1036	170,0	117,9	109,5
Україна	57877	58387	57152	406,1	378,8	368,3

\* Джерела: 1. *Наявність земель та розподіл їх по землекористувачам, власникам землі та угіддях: Статистичний зб. – К.: Державний комітет статистики України, 2009. – 80 с. [3]*

2. *Сільське господарство України 2009: Статистичний зб. – К.: Державний комітет статистики України, 2009. – 370 с. [4]*

Однією з основних причин таких негативних організаційних змін як в Карпатському регіоні, так і у державі загалом є складне фінансове становище сучасних агровиробників та поступова адаптація і перехід до оптимальніших форм господарювання, зокрема щодо розміру підприємств.

Аналізуючи організаційні зміни в аграрному підприємстві необхідно вивчити тенденції зміни структури виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах, оскільки цей фактор значно впливає на результативні показники діяльності. Динаміка таких змін відображена у табл. 4.

Дані табл. 4 дають змогу узагальнити ряд висновків.

1. У Карпатському регіоні більшу питому вагу у структурі виробництва займає продукція тваринництва – 57,7 % у 2009 р. Серед досліджуваних областей лише Закарпатська область є винятком з регіонального показника. Так, у Закарпатській області переважає виробництво рослинницької продукції – 51,4 % у 2009 р., що пояснюється наявністю сприятливих природнокліматичних умов на території Закарпатської низовини для вирощування овочів, плодів, ягід. У інших трьох областях сільськогосподарські підприємства орієнтуються на тваринницьку продукцію.

2. Аналіз структурних виробничих змін у динаміці показує, що в Карпатському регіоні впродовж 2005 – 2009 рр. на сільськогосподарських підприємствах поступово скорочується частка продукції рослинництва і збільшується питома вага тваринницької продукції, зокрема на 6,9 в.п. По всіх областях спостерігається така ж тенденція, зокрема в Закарпатській області зміни відбулись на 16,5 в.п.; в Івано-Франківській – на 6,5 в.п.; в Львівській – на 5,5 в.п.; в Чернівецькій – на 4,4 в.п.

Таблиця 4

**Зміни структури виробництва продукції  
у сільськогосподарських підприємствах**

Адміністративно-територіальна одиниця	Продукція рослинництва, %			Продукція тваринництва, %		
	2005	2007	2009	2005	2007	2009
Карпатський регіон, в т.ч. області:						
– Закарпатська	49,2	37,4	42,3	51,8	62,6	57,7
– Івано-Франківська	67,9	60,3	51,4	32,7	39,7	48,6
– Львівська	36,6	22,5	30,1	37,4	77,5	69,9
– Чернівецька	50,9	42,6	45,4	38,7	57,4	54,6
Україна	51,7	40,2	47,3	31,5	59,8	52,7
	64,3	58,3	62,3	32,7	41,7	37,7

\* Джерело: *Сільське господарство України 2009: Статистичний зб. – К.: Державний комітет статистики України, 2009. – 370 с. [4]*

3. В середньому по агроформуваннях України спостерігається дещо відмінна ситуація. Основну частку у сільськогосподарському виробництві складає продукція рослинництва – 62,3 % у 2009 р. Проте аналіз динаміки показує, що цей показник впродовж 2005 – 2009 рр. зменшився, а саме на 2 в.п.

4. Визначальними причинами таких організаційних змін у структурі виробництва продукції в агро формуваннях є: пристосування і відповідність вимогам ринку; пошук найбільш рентабельних видів продукції; врахування природнокліматичних умов для виробництва окремих видів продукції, тобто використання природних переваг.

**Висновки.** Таким чином комплексний аналіз різних аспектів організаційних змін у діяльності сільськогосподарських підприємств регіону Карпат свідчить, що по-перше, часто такі зміни носять негативний характер, що в майбутньому призведе до скорочення обсягів виробництва в агроформуваннях. По-друге, деякі організаційні зміни, зокрема в структурі виробництва у землеволодінні різних власників свідчать про пошук оптимальніших, ефективніших напрямів діяльності агровиробників.

Окреслюючи стратегічні пріоритети розвитку сільськогосподарських підприємств Карпатського регіону, визначаємо такі основні принципи положення: 1) ефективність і результативність функціонування агроформувань значною мірою залежить від внутрішніх і зовнішніх організаційних параметрів; 2) процес розвитку підприємств повинен розглядатись у тісному взаємозв'язку з становленням і функціонуванням іншої категорії виробників – господарствами

населення; 3) організація перспективної діяльності агроформувань повинна базуватись на врахуванні позитивних і негативних результатів минулих змін у аграрному секторі, та науково обґрунтованих стратегічних і тактичних планів розвитку сільського господарства.

#### Література

1. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.2 / За ред. С.В. Мочерного. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001. – 848 с.
2. Наявність земель та розподіл їх по землекористувачах, власниках землі та угіддях: Статистичний зб. – К.: Державний комітет статистики України, 2004. – 75 с.
3. Наявність земель та розподіл їх по землекористувачах, власниках землі та угіддях: Статистичний зб. – К.: Державний комітет статистики України, 2009. – 80 с.
4. Сільське господарство України 2009: Статистичний зб. – К.: Державний комітет статистики України, 2009. – 370 с.

#### Summary

**Yakubiv V.M.**

*Candidate of economics, associate professor*

*Division of accounting and audit*

*Pecarpathian University named after V. Stefanyk*

#### **PROBLEMS OF ORGANIZATIONAL BECOMING ENTERPRISES IN AGRARIAN SECTOR: ANALYSIS AND PROGRESS TRENDS**

*Certainly basic tendencies of the organizational becoming of agricultural enterprises in the agrarian sector of region of Carpathians as compared to Ukraine on the whole. Grounded determining positive and negative consequences of organizational development of enterprise. Of principle positions are reflected in relation to the perspective becoming of agroformations.*

*Стаття надійшла до редакції 16.09.2010*

УДК 3.08:374.311.24

**Янишин Я.С.**, кандидат економічних наук, в.о. доцента, (alyn\_80@mail.ru)**Квасній С.В.**, магістр<sup>©</sup>*Львівський національний аграрний університет*

## **НЕОБХІДНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ МОЛОДИХ ФАХІВЦІВ ДО УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

*У статті визначено суть та необхідність процесу адаптації молодих фахівців до управлінської діяльності. На основі теоретичних та прикладних джерел з'ясовано проблеми здійснення адаптації та вироблено рекомендації, щодо підвищення її ефективності*

**Ключові слова:** адаптація, працівник, персонал, колектив, соціальне середовище

**Вступ.** Першопричиною процвітання, чи навпаки, занепаду як держави у цілому, так і кожної організації зокрема є, відповідно, майстерне чи бездарне управління. Саме тому це питання набуває надзвичайної актуальності, оскільки від його успішного вирішення залежить ефективність діяльності будь-якого підприємства чи його підрозділу.

Упродовж усього життя будь-якій людині доводиться адаптуватись до різних ситуацій. Одним з найскладніших адаптаційних періодів є входження людини в трудовий колектив. Коли людина починає працювати в організації, вона включається в систему внутрішньо-організаційних відносин, займаючи одночасно декілька позицій, кожній із яких відповідає сукупність вимог, норм, правил поведінки, які визначають соціальну роль людини в колективі як працівника, колеги, підлеглого, керівника, члена колективного органу управління. Кожна з названих позицій вимагає відповідної поведінки людини. Наймаючись на роботу в ту чи іншу організацію, людина має певні цілі, потреби, норми поведінки відповідно до яких вона ставить вимоги до організації, умов праці та мотивації. Все це обумовлює надзвичайно важливу роль процесу адаптації молодих керівників для ефективного виконання ними своїх управлінських функцій.

**Результати дослідження.** Кожна людина, яка приходить в організацію має свої задуми та надіється їх тут реалізувати. З іншої сторони організація очікує від працівника виконання необхідних функцій та завдань. У процесі їх взаємодії відбувається процес адаптації. Зазначимо, що поняття адаптації використовується у різних науках, зокрема психології, педагогіці, соціології тощо. Укладачі економічної енциклопедії трактують адаптацію як процес пристосування економічної системи та її окремих суб'єктів, працівників до умов зовнішнього середовища, що змінюється, виробництва, праці, обміну, життєвих потреб населення [2, с. 24]. Тобто, адаптація працівника це цілий комплекс заходів, які повинні сформувати його поведінку відповідно до мети і

---

© Янишин Я.С., Квасній С.В., 2010



завдань організації, полегшити його входження в нове соціальне середовище і дати змогу ефективніше пристосуватися до нових умов роботи.

Швидкоплинність сучасних умов зовнішнього та внутрішнього середовища зумовлює надзвичайну важливість для будь-якої виробничої організації залучення до її діяльності молодих фахівців, випускників вищих навчальних закладів. Враховуючи суттєву зміну їх соціального середовища, а також максимальну ефективність використаття їх знань отриманих під час навчання виникає необхідність у швидкому залученню їх до виробничої та управлінської діяльності.

Загалом процес трудової адаптації керівника в організації буде більш успішним, коли норми і цінності колективу стануть нормами і цінностями нового працівника. Для цього необхідно, передусім чітко уявляти, якими вміннями та навичками зобов'язаний володіти сучасний керівник будь-якого ієрархічного рівня для належного виконання своїх професійних обов'язків. Ми вважаємо, що його мають характеризувати такі риси:

- глибокі професійні знання усіх напрямів системи інтерактивного менеджменту;
- уміле управління з орієнтацією на людські відносини та відмовою від авторитарного стилю керівництва на користь демократичного;
- здатність ефективно виконувати всі конкретні управлінські функції;
- дотримання правил організаційної культури в щоденному управлінні колективом;
- цілеспрямована безперервна професійна освіта;
- бути прикладом для підлеглих.

Адаптація молодих керівників перш за все необхідна для того, щоб скоротити час, який зазвичай потрібний новому управлінцеві для входження в новий колектив та почати працювати з максимальною віддачею. Таким чином, система адаптації вигідна як найновішому співробітникові, так і керівництву компанії. При використанні фаховорозробленої системи адаптації молодий керівник, що недавно прийшов у компанію, відчуває себе на новому місці комфортніше і працюватиме з максимальною віддачею.

Треба відмітити, що адаптація – це процес обопільний, адже з однієї сторони людина пристосовується до нової організації, а з іншої організація - пристосовується до нової для неї людини. І від того, наскільки успішно відбудеться цей процес багато в чому залежить подальша продуктивність, як нового співробітника, так і його колег. Особливо це проявляється у відносинах керівник – підлеглий, оскільки тут має місце безпосередній взаємний вплив. Саме тому адаптація молодих керівників має надзвичайно важливе значення у сучасній теорії управління.

У багатьох підприємствах процесу адаптації приділяється напрочуд мало уваги. Їх власники та керівники вважають, що є інструкції, є регламенти, точне виконання яких цілком може забезпечити нормальне входження людини до нового колективу. Проте не кожна людина здатна самостійно та оперативно знайти всю потрібну для повноцінної роботи на новому місці інформацію, особливо на керівних посадах. Крім того, тут дуже багато що залежить від

корпоративної культури. Звичайно, при налагодженій системі адаптації молодий фахівець-менеджер досить пристосовується до нових умов. Проте, в багатьох підприємствах відношення до новачків досить зневажливе, особливо до молодих за віком.

Система адаптації – це не тільки пакет документів, що регламентують порядок заходів щодо адаптації нового керівника, а перш за все це люди, котрі ці заходи здійснюють, а також ті, хто безпосередньо допомагає новому керівнику увійти в курс справи, та ті, хто цей процес організовує і контролює.

Виходячи із усвідомлення того, що підготовка управлінців у XXI ст. вимагає сучасного підходу, особливої значущості сьогодні набуває вироблення нових концептуальних підходів формування управлінців-менеджерів. Зокрема першочергового значення у професійній підготовці керівників набуває закріплення у них інноваційного духу, що можливо досягнути лише за умов виділення та систематизації з усього розмаїття людських знань тих, які є сучасними (відповідають вирішуваним проблемам), інноваційними (спрямовані в майбутнє), дієвими (здатні реально змінювати ситуацію). Це дуже складне і важливе завдання, оскільки такі знання є, з одного боку, комплексними, адже інтегрують положення і висновки багатьох наук і багатогранного досвіду; а з другого – спеціалізованими, оскільки мають свій предмет, обсяг, структуру і зміст [1, с. 95]. Але навіть виконавши всі ці завдання, сформувавши необхідну особистість як менеджера-керівника, ми не можемо бути впевненими, що прибувши на керівну посаду такий працівник зможе бути ефективним управлінцем. Тому, щоб такий молодий керівник міг реалізувати свої здібності, необхідно допомогти йому добре влитись в колектив на новій посаді, що і є головною метою адаптації.

Крім адаптації молодого керівника до робочого місця також є доцільна його адаптація до своїх підлеглих. Це передбачає організацію робочого місця відповідно до ресурсів, ритму і тривалості робочого місця, часу, структуру організації, повноважень, та підлеглих. Адаптація молодих керівників є складнішою за адаптацію будь-яких інших працівників. Для полегшення її здійснення доцільно виконати ряд умов серед яких є:

- ✓ попереднє вивчення майбутніх підлеглих, їх гідності, недоліків, потенційних можливостей;
- ✓ утвердження себе з першого дня людиною рішучою, далекоглядною, обережною, яка не міняє все одразу, однак швидко усуває серйозні перешкоди в роботі, які заважають колективу;
- ✓ уважне ставлення до думок і пропозицій підлеглих, особливо до тих, хто не знайшов розуміння у попереднього керівництва;
- ✓ не піддаватися впливу нечистих людей, які намагаються використати його слабку орієнтацію в обставинах і звести його руками рахунки з суперниками;
- ✓ формування доброзичливих взаємних відносин з першого ж дня.

У період адаптації кожного новачка може ряд проблем. До них можна віднести: обмануті очікування швидкого успіху, обумовлені недооцінкою багаточисельних об'єктивних і суб'єктивних перешкод; переоцінка значення

наукових рекомендацій та інструкцій для роботи і недооцінка важливості живого людського спілкування. Розчарування може бути пов'язане з відсутністю належної поваги до нього та його знань зі сторони членів колективу. Саме в цій ситуації адаптація відіграє вирішальну роль. Однак найбільша небезпека для майбутньої кар'єри молодого керівника - це некомпетентний попередній керівник, наслідки управління якого можуть стати перешкодою в просуванні вперед. Відповідно, більшість молодих керівників в перші дні роботи побоюються, що вони не справляться з новою роботою, посадою; бояться показати свою некомпетентність; невміння знайти спільну мову з колегами, керівництвом, втратити роботу. Тому перші завдання молодому керівнику мають бути не дуже простими, але і не дуже складними, щоб він зміг виконати їх і отримати задоволення.

На початковому етапі такому керівнику важливо спокійно придивитись, зрозуміти розподіл сил, вивчити неформальні зв'язки, психологічний клімат, особисті цілі підлеглих; не брати участі в будь-яких конфліктах; чітко дотримуватись субординації; вибрати правильний тон у спілкуванні з оточуючими, якомога більше запитувати і уточнювати, виконувати роботу кваліфіковано і своєчасно. Новий керівник може досягнути успіху тільки тоді, коли буде добре орієнтуватись у внутрішніх взаємовідносинах і спиратися на ключові фігури.

Кінцевою метою адаптаційної підготовки має бути не лише формування фундаментальної бази знань, але, і це головне, своєрідна "надбудова" на цій основі реальних творчих навичок і практичних умінь. Для сучасного керівника-управлінця важливі не знання самі по собі, а здатність та вміння вміло їх застосовувати, неординарно та ефективно діяти в щоденній управлінській практиці.

Необхідність управління адаптацією обумовлюється значними втратами як для підприємства, так і для працівника, що доведено досвідом багатьох зарубіжних і вітчизняних підприємств [3]. Розробка системи заходів, що позитивно впливають на процес адаптації, передбачає вивчення як суб'єктивних характеристик працівника, так і чинників виробничого середовища, характеру їх впливу на показники і результати адаптації. Тому при оптимізації процесу адаптації потрібно виходити із можливостей підприємства й обмежень зміни працівників (у розвитку тих чи інших здібностей, зменшенні негативних звичок).

**Висновки.** Таким чином, адаптація керівників – це комплекс заходів, які формують поведінку нового управлінця відповідно до мети і завдань організації, полегшують його входження в організацію та дають йому змогу ефективніше пристосуватися до нових умов роботи.

Конкретизація підходу до кожного працівника, визначення значимості відповідної форми адаптації для конкретних умов виробничого середовища, розробка відповідних заходів з питань раціональної адаптації складає основу процесу управління нею і визначає відповідну технологію. Тому, відносно молодих керівників технологія управління включає:

- аналіз очікувань працівників (виявлення мотивів, бажання працювати в

цій організації);

- найм і прогноз стабільності нового працівника (як довго він хоче працювати в даному колективі);
- введення в колектив;
- ліквідацію причин конфліктних ситуацій, незадоволеність процесом адаптації;
- узагальнення матеріалів про хід адаптації, ознайомлення з ними керівників адміністрації і лінійних керівників.

Серед заходів, що сприяють скороченню періоду адаптації і негативних їх наслідків, важливе місце займає професійний відбір персоналу, що дозволяє відібрати таких працівників, імовірність успішної адаптації яких до виробничого середовища є досить високою.

Управління трудовою адаптацією ґрунтується на: структурному закріпленні функції управління адаптацією; технології процесу адаптації та інформаційному забезпеченні. Показниками успішної адаптації є високий соціальний статус людини в даному колективі, задоволення її умовами праці, низький рівень плинності кадрів. Якщо процес адаптації правильно організувати та впровадити, то етап ефективної стабільної діяльності може настати вже через кілька місяців. Таке скорочення адаптаційного періоду обумовлює чималу фінансову вигоду для окремого підприємства і економіки загалом.

#### Література

1. Атаманчук Г.В. Управление – фактор развития (размышления об управленческой деятельности) / Г.В. Атаманчук. – М.: ЗАО «Изд-во «Экономика», 2002. – 567 с.

2. Економічна енциклопедія : у 3-х т. – Т.1 / Редкол.: ... С.В.Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : ВЦ «Академія», 2000. – 864 с.

3. Крушельницька О. В., Мельничук Д. П. Управління персоналом: Навчальний посібник. Видання друге, перероблене й доповнене. – К., «Кондор». – 2005. – 308 с.

4. Пашко Л.А. Сучасний підхід до професійної підготовки управлінців-менеджерів як необхідна умова підвищення ефективності державного управління // Менеджер. – 2003. - № 4 (26). – С. 196 – 201.

*Стаття надійшла до редакції 1.09.2010*

**Wojtyra Bożena** ©

Warsaw Agricultural University, Poland

**THE STRUCTURE OF THE CAPITAL AND THE PROFITABILITY OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISE**

**Abstract:** *This article introduces the structure of the sources of capital and the profitability of the agricultural enterprise for the years of 2003-2009. The low debt level and high equity in comparison to the foreign capital involved in the case study enterprise shows high caution in the process of conducting the economic activities. Adherence to the golden rules (of financing and balance) increases the sense of the financial stability. The adverse effect of the financial leverage in 2007-2009 and in 2006 was caused by the negative financial result. The foreign capital invested in the enterprise contributed to the better utilization of the equity in 2005 and in the years of 2007-2009.*

**Key words:** *debt, profitability, equity, foreign capital, financial leverage*

**Introduction**

The rational utilization of the enterprise's capital resources takes place with proper participation of the equity and foreign capital in the financing of the capital components. Furthermore, the degree of the utilization of the capital resources can be rated by calculating indexes of the capital-asset structure.

The factor determining growth of the enterprise is the profitability. The profitability factors make up the synthetic benchmark, used to rate the proficiency and the effectiveness of the operation in the aspect of the implementation of the enterprise's basic goals, which are profitability and growth.

The goal of this paper is presentation of the outside financing influence on the profitability of the case study agricultural enterprise in the years of 2003-2009.

**Research methodology**

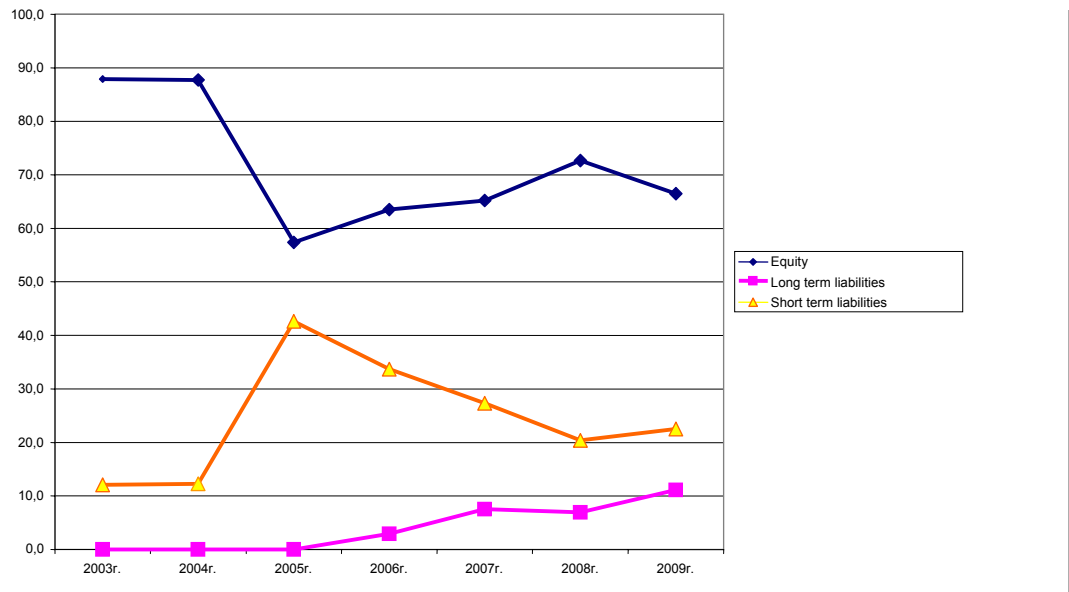
The analyses cover an agricultural enterprise using a basic accounting. The sources of data were the annual reports, mainly the balance sheet (profit and loss report). The data covers the period of 2003-2009.

For the case study subject, return on assets index (ROA) was calculated by dividing a company's annual earnings by its total assets and the return on equity index (ROE) was calculated by dividing the net profit by the company's equity. Furthermore, the influence of the financial leverage on the equity profitability was determined by dividing return on equity by the return on assets [Rice, 1993; Siudek, 2004; Waśniewski, Skoczylas, 1997, Wyszowska, 1996].

Based on the balance relations golden rule of financing and golden rule of balance were created.

**Research results**

The average cropland area of the case study enterprise in the analyzed period was approximately 4,400 ha. The largest income was from the sale of crops (approx. 58%). The animal products income came mainly from the animal farming, where the milk sales generated about 36% of the income.



Source: own research

**Fig. 1. Structure of the sources of capital of the case study agricultural enterprise in 2003-2009**

Within the researched period the value of the tangible assets increased threefold and reached the level of 34.6 mln zl on Dec. 31, 2009. The share of the fixed tangible assets in the total assets grew from about 36% (in 2003) to about 60% (in 2009). This relatively low share of fixed assets in total capital shows the companies' flexibility in the process of adjusting to the market changes.†/

The sources of financing shown in figure 1 inform of who supplied the company with the essential resources and under what conditions. The own capital was the essential part of the liabilities.

Short term liabilities, mainly supplies and services payable within 12 months dominated over the long term liabilities. Seasonal lack of the liquidity is the main reason behind accessing foreign capital in the form of short term liabilities. Most often the company applied for the credit to purchase fertilizer. The short term

liabilities share in the capital structure gradually shrank from 42.6% (2005) to 22.5% (2009), but the long term liabilities slowly increased. Maintaining the correct structure of capital is essential, because the increasing cost of short term liabilities may lead to the increased cost of the capital. The company may face a problem within a short period of time, with fulfilling it's obligations towards the short term liabilities

**Table 1. Indexes of liabilities of agricultural enterprise in years 2003-2009**

Itemization	Year						
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Total debt index (%) <sup>‡</sup>	12,1	12,3	42,6	36,6	34,8	27,3	33,5
Equity debt index (%) <sup>§</sup>	13,7	14,0	74,2	57,7	53,4	37,7	50,6
Equity share in the financing of the capital index (%) <sup>**</sup>	87,9	87,7	57,4	63,4	65,2	72,4	66,3
Relation of the long term liabilities to total liabilities index (%) <sup>††</sup>	0	0	0	7,9	21,7	25,4	33,0
Golden rule of financing (pts) <sup>‡‡</sup>	7,28	7,15	1,35	1,73	1,87	2,65	1,98
Golden rule of balance (pts) <sup>§§</sup>	1,15	1,13	1,60	0,99	1,04	1,36	1,29

Source: own research

The important role in the assessment of the capital is the share of the equity in the financing of the fixed assets of the company. In the case study enterprise the fixed assets were covered by the fixed capital, meaning equity and the long term liabilities. The “golden rule of balance” was observed. That rule states that fixed components of the assets should be financed with the equity (Davies 1993).

The indexes of financial support, shown in Table 1 characterize the degree of financial involvement of the outside sources in the enterprise. The indexes of the financing structure consider total liability of the company, combining own and foreign capitals in the value of the balance sheet (Jerzemowska and others 2006).

The indebtedness level of the analyzed enterprise may be considered low, and it was changing in the range from 12.1% to 42.6%. As the norm, the value of the general indebtedness index in the range of 57-67% is accepted (Jakubczak, 2008). Analyzed enterprise showed the highest index of the equity debt in 2005 and the lowest in 2003<sup>\*\*\*</sup>.

<sup>1</sup> In 92 agricultural companies analyzed by Wyszowska (1996) fixed assets share in total assets was at the level of 79-82%

<sup>2</sup> Total debt index (total liabilities/total assets x 100%)

<sup>3</sup> Equity debt index (total liabilities/total assets x 100%)

<sup>4</sup> Equity share in the financing of the capital index (equity/assets x 100%)

<sup>5</sup> Relation of the long term liabilities to total liabilities index (long term liabilities/total liabilities x 100%)

<sup>6</sup> Golden rule of financing (equity/foreign capital)

<sup>7</sup> Golden rule of balance (fixed capital/fixed assets)

<sup>\*\*\*</sup> Desired value of the ratio of the foreign capital to the equity is 1:2 (Jerzemowska and oth., 2006)

The case study agricultural enterprise adhered to the golden rule of financing, because the foreign capital was totally covered by the equity. High level of the equity in comparison with the foreign capital involved shows strong basis of the analyzed company and gives the feeling of the financial security. The equity share above 50% is considered as high (Siudek, 2004). To high value of the index means high risk of the enterprise. The relation of the equity to the foreign capital should be equal or higher than 1 (Bednarski, Waśniewski, 1996). Those proportions are an act of choice, implemented with accordance to the rule that states, that the company should borrow as much, as it is possible to reach the highest profit from the increased debt, but without crossing the line of loosing the fluency, which may lead to bankruptcy.

The foreign capital consisted mainly of the short term liabilities, like supplies and services. The long term liabilities share gradually increased starting with 7,9% in 2006 to 33% in 2009. The company obtained long term loans to purchase fixed assets and to modernize the buildings.

**Table 2. Profitability of the analyzed agricultural enterprise (points)**

Index	Year						
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Profitability of total capital	-0,19	-0,10	0,17	-0,03	0,04	0,01	0,02
Equity profitability	-0,21	-0,12	0,29	-0,05	0,06	0,01	0,03
Financial leverage effectiveness	1,14	1,14	1,74	1,58	1,53	1,38	1,51

Source: own research

Profitability of the enterprise is the result of combination of the capital and the activities leading to the appropriate usage of the capital. The profitability indexes become the expression of the income generating power of the company. The equity and the foreign capital participate in the financing of the enterprises. The cost of each element of the capital differs. That is why two different basic indexes are used in the assessment of the profitability of the enterprise: the equity profitability index and the total capital profitability index (Tab. 2). The equity profitability describes the rate of return on the capital involved by the owner in the agricultural enterprise. The level of this index may show significant involvement of the foreign capital or running the company with the dominating share of the own capital (equity). The case study enterprise generated the highest profit in 2005 and that was 0.29 zł per every 1 zł of the equity (tab. 2).

The profitability of the total capital informs about the rate of return on the assets. This index is useful when we compare different companies. In practice, this is the most often used measure of the profitability of the capital involved in the agricultural enterprise. The data shown in Table 2 indicates the fluctuations of the profitability indexes' values. The highest values were observed in 2005 and the lowest in 2003, 2004 and 2006 (Tab. 2).



Within those years the company incurred losses and the efficiency of the utilization of the assets decreased<sup>†††</sup>. The invested foreign capital allowed for a better utilization of the equity in the remaining years. When Poland joined the European Union, prices of milk went up, what caused the increase in the net profit of the enterprise. The highest level of the financial leverage index was observed in 2005 (Tab.2). In that year the equity indebtedness of the company was the highest and, at the same time the golden rule of financing index was the lowest. That situation confirms the contradiction between the golden rule of financing and the profitability of the invested capital.

When the debt is incurred the financial leverage starts to function. Higher debt causes higher return on investment with the right conditions. When we stipulate that the value increase accomplished by the certain component of the assets, is higher than the interest paid on the loan, the financial leverage will lead to the higher return on the equity invested.

### Summary

1. In the case study enterprise equity dominated in the structure of the capital
2. In the case study enterprise the golden rule of financing was obeyed (foreign capital was covered by the equity), as well as the golden rule of balance (fixed assets was financed by the fixed capital)
3. The agricultural enterprise was able to the best extend use the financial leverage in 2005. The involvement of the foreign capital in the financing structure was the highest. In the remaining years the financial leverage effect could have been increased by a more courageous use of the outside financing sources.

### Reference

1. Bednarski L., Waśniewski T., 1996: Analiza obrotowości kapitału. W: Analiza finansowa w przedsiębiorstwie, Praca zbiorowa t.1, Fundacja Rozwoju Rachunkowości w Polsce, s.391-428.
2. Davies D. 1993. Sztuka zarządzania finansami. PWN, Warszawa, Londyn
3. Jakubczak A., 2008: Struktura kapitału a wyniki ekonomiczne – finansowe wielkoobszarowych przedsiębiorstw rolniczych. Roczniki Naukowe Tom XI z. 1: 144-149
4. Jerzemowska M. i wsp. 2006. Analiza ekonomiczna w przedsiębiorstwie. PWE, Warszawa
5. Rice A., 1993. Rachunkowość bez mitów czyli jak ocenić finanse firmy. Business Press,
6. Siudek T., 2004. Analiza finansowa podmiotów gospodarczych. SGGW, Warszawa.

---

<sup>†††</sup> The financial leverage effect may be positive or negative. The positive effect means increase of the profitability of the equity, where the negative effect means decrease in the profitability of the equity. The neutral effect is observed when the financial leverage effectiveness index equals 1.

7. Waśniewski T., Skoczylas W., 1997. Zasady analizy finansowej w praktyce. Fundacja Rozwoju Rachunkowości w Polsce.

8. Wyszowska Z., 1996: Wybrane elementy wskaźnikowej analizy finansowej na przykładzie przedsiębiorstw rolniczych. Rozprawy, nr 78, ATR, Bydgoszcz.

#### **Summary**

*The low debt level and high equity in comparison to the foreign capital involved in the case study enterprise shows high caution in the process of conducting the economic activities. Adherence to the golden rules (of financing and balance) increases the sense of the financial stability. The foreign capital invested in the enterprise contributed to the better utilization of the equity in 2005 and in the years of 2007-2009.*

*Стаття надійшла до редакції 16.09.2010*

## ЗМІСТ

### ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ТА ПЕРЕРОБКИ ПРОДУКТІВ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ECONOMIC EFFICIENCY OF PRODUCTION AND AGRICULTURAL PRODUCTS ALTERATION

1. **Агій В.М., Балаж Н.Й., Тищенко О.С., Філеп Р.Г., Форкавець Ю.І.**  
МИНУЛЕ, СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ  
ВИКОРИСТАННЯ ПОЛОНИН ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ 3
2. **Батюк Б.Б., Минів Р.М., Батюк О.Я.**  
СТРАТЕГІЯ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА:  
ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК 11
3. **Березівський Я.П., Березівська О.Я.**  
ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ  
АСОЦІЙОВАНОГО ТИПУ 17
4. **Бричка Б.Б.**  
СУТНІСТЬ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ СІЛЬСЬКО-  
ГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ 24
5. **Бурда І.Я.**  
СУТЬ ТА ЗАГРОЗИ КАДРОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ  
ВИДАВНИЧО-ПОЛІГРАФІЧНОЇ ГАЛУЗІ 29
6. **Велесик Т. А.**  
СВІТОВИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ РИНКУ  
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ І МЕЛІОРАЦІЯ 39
7. **Власенко І.В., Кафлевська С.Г.**  
РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА В ПОДІЛЬСЬКОМУ  
ЕКОНОМІЧНОМУ РЕГІОНІ 43
8. **Вовк М. В.**  
ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В  
КОНТЕКСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ АГРАРНИХ  
ПІДПРИЄМСТВ 48
9. **Гаврилів І.В.**  
ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СИСТЕМІ АПК ЛЬВІВСЬКОЇ  
ОБЛАСТІ 54
10. **Газуда М. В., Ерфан В. Й.**  
АГРАРНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В КОНТЕКСТІ  
ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ 61

11. <b>Гіряк К.М.</b> СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СВИНАРСТВА	74
12. <b>Гордієвич О.А.</b> СУТНІСТЬ НОРМАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ВИРОБНИЦТВА У ТВАРИННИЦТВІ	81
13. <b>Гримак О.Я., Душка В.І., Шайдюк Н.В.</b> ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ МАЛИХ І СЕРЕДНІХ ПІДПРИЄМСТВ	85
14. <b>Дадак О.О., Гачек Т.С., Дорош М.М.</b> ЕФЕКТИВНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ В ЕКОНОМІЧНІ ВЗАЄМОВІДНОСИНИ ПІДПРИЄМСТВ МОЛОКО- ПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ ЕЛЕМЕНТІВ ЛОГІСТИКИ І МАРКЕТИНГУ	90
15. <b>Диндин М.Л.</b> РОЗВИТОК ЗАГОТІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ	99
16. <b>Дутка Г.І.</b> РОЗВИТОК НЕДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ	103
17. <b>Дяченко І. Б.</b> ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОМЕРЕЖІ РЕГІОНУ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	108
18. <b>Кафлевська С. Г.</b> ПОКРАЩЕННЯ СИСТЕМИ МОТИВАЦІЇ ПРАЦІ, ЯК ОСНОВНОЇ СКЛАДОВОЇ ЇЇ ЕФЕКТИВНОСТІ	115
19. <b>Квачов В. П., Кухар Р. Б., Єлейко О. І., Кравець С.М.</b> ОСОБЛИВОСТІ ШТРИХКОВОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ СТАД ПТИЦІ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	120
20. <b>Козій Б.І.</b> МЕТОДИКА РОБОТИ З КОМП'ЮТЕРНОЮ СИСТЕМОЮ ДЛЯ НАГРОМАДЖЕННЯ ТА АНАЛІЗУ ДАНИХ МЕТЕОРОЛОГІЧНОГО МОНІТОРИНГУ	124
21. <b>Колос О.М.</b> МОЛОКОПЕРЕРОБНЕ ПІДПРИЄМСТВО, ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	131
22. <b>Коробка С.В.</b> УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ МАЛОГО БІЗНЕСУ	137
23. <b>Котько Н.М., Гримак А.В.</b> ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ М'ЯСА	142
24. <b>Кравців С.М., Лисецька Ю. М.</b> МАРКЕТИНГОВА СТРАТЕГІЯ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	146
25. <b>Левків Г.Я., Величко Н.М.</b> АУТСОРСИНГ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОМ	149

26. **Линдюк А.О., Янишин Я.С.,**  
ДЕТЕРМІНАНТИ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАЦІ ПЕРСОНАЛУ  
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ 154
27. **Лучків М.П.**  
РОЗВИТОК АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ ЯК ОСНОВА  
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ 160
28. **Мельник В.Я., Красняк В.Ю.**  
ВИРОБНИЦТВО ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРОДУКЦІЇ  
СВИНАРСТВА В ВІННИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ 166
29. **Минів Р.М., Ковальчук Р.Л.**  
ІНТЕНСИФІКАЦІЯ РОЗВИТКУ ТВАРИННИЦТВА В УМОВАХ  
ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ 170
30. **Музика П.М., Дутка Г.І., Мудрий І.Я.**  
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ДОРАДНИЦТВО У ЛЬВІВСЬКІЙ  
ОБЛАСТІ: СОЦІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ  
РОЗВИТКУ 177
31. **Музика Т.П.**  
РОЗВИТОК НОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ  
ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ 181
32. **Музика П.М., Доманський А.Я., Доманська Н.А.**  
ІНТЕГРАЦІЙНО – ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В  
АГРОПРОМИСЛОВИМУ ВИРОБНИЦТВІ ЛЬВІВСЬКОЇ  
ОБЛАСТІ 187
33. **Музика П.М., Кріп Г.М., Доманська Н.А.**  
ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА РОЗВИТКУ  
ПІДПРИЄМНИЦТВА В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ РЕГІОНУ 196
34. **Нечипорук А.А.**  
ФОРМУВАННЯ НАУКОВО ОБҐРУНТОВАНОЇ СИСТЕМИ  
МОТИВАЦІЇ ПРАЦІ. НЕМАТЕРІАЛЬНИЙ АСПЕКТ 206
35. **Петрина О.Б.**  
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ «ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА  
ПІДПРИЄМСТВА» ТА ЙОГО СКЛАДОВИХ ЕЛЕМЕНТІВ 214
36. **Поперечний С. І., Клебан О. Л.**  
ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ  
УКРАЇНИ 224
37. **Посиляєв В.В.**  
ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ  
ПІДПРИЄМСТВ М'ЯСОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ ТА  
ЇЇ ЕФЕКТИВНІСТЬ 234
38. **Посиляєва К.І., Чернякова В.О.**  
МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ  
ВИКОРИСТАННЯ ПЕРСОНАЛУ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ  
ПІДПРИЄМСТВАХ 240

39. **Савчин С.Я.**  
ПСИХОЛОГІЧНИЙ МІКРОКЛІМАТ КОЛЕКТИВУ: ПРАКТИКА  
ДОСЛІДЖЕННЯ 245
40. **Сендецька С. В.**  
ПРОГНОЗУВАННЯ КОН'ЮНКТРИ РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ  
ПРОДУКЦІЇ ПТАХІВНИЦТВА 252
41. **Слободенюк Л.О., Сачук Р.М.**  
ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ НОРМОУТВОРЮЮЧИХ ЧИННИКІВ  
НА ТРУДОМІСТКІСТЬ ОБСЛУГОВУВАННЯ ВЕЛИКОЇ РОГАТОЇ  
ХУДОБИ 257
42. **Солтис М.В.**  
РОЛЬ ІНВЕСТИЦІЙ В РОЗВИТКУ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ  
ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ЗА УМОВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ 262
43. **Тимчишин О.Р., Магас Л.М.**  
ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ  
ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОГО  
СЕКТОРА КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ 268
44. **Томчук О.Ф.**  
МЕТОДИЧНІ ПРИЙОМИ І СПОСОБИ СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ  
ПРИ ВИРІШЕННІ УПРАВЛІНСЬКИХ ПРОБЛЕМ 272
45. **Франчук І. Б., Диндин В.Л.**  
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВЕДЕННЯ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ  
ГОСПОДАРСТВ 281
46. **Хміляр Д.Д., Лаба О.І.**  
ІННОВАЦІЙНІСТЬ УПРАВЛІННЯ ПІДГОТОВКОЮ ТА  
ПЕРЕПІДГОТОВКОЮ ФАХІВЦІВ В ІНСТИТУТІ  
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ТА ПЕРЕПІДГОТОВКИ КАДРІВ  
АПК 286
47. **Чипак О.В., Родзяк Н.І.**  
ОЦІНКА СТРУКТУРИ ВИРОБНИЧОЇ СОБІВАРТОСТІ СОЇ В  
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ РІВНЕНСЬКОЇ  
ОБЛАСТІ 290
48. **Чорнопищук Т.І.**  
ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА РІПАКУ У  
ВІННИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ 295
49. **Шульський М.Г.**  
ДЕЯКІ ЗМІНИ В ДІЯЛЬНОСТІ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ  
ЛЬВІВЩИНИ 299
50. **Якубів В.М.**  
ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ  
ПІДПРИЄМСТВ У АГРАРНОМУ СЕКТОРІ: АНАЛІЗ І  
ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ 305

51. **Янишин Я.С., Квасній С.В.**  
НЕОБХІДНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ МОЛОДИХ  
ФАХІВЦІВ ДО УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 312
52. **Wojtyra Bożena**  
THE STRUCTURE OF THE CAPITAL AND THE PROFITABILITY  
OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISE 317